

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

Онисенко Світлана Володимирівна

УДК 801.81(477):398.9

**ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ФОЛЬКЛОРИ:
НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ У КАЗКАХ**

Спеціальність 10.01.07 – фольклористика

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

**Науковий керівник –
Росовецький Станіслав Казимирович,
доктор філологічних наук, професор**

Київ – 2013

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	3
Вступ.....	5
<i>Розділ 1. Історіографічні, теоретико-методологічні та джерелознавчі засади дослідження інтертекстуальності у фольклорі.....</i>	13
1.1. До історії вивчення інтертекстуальності у світовій і українській гуманітарних науках.....	15
1.2. Сучасні наукові підходи до поняття інтертекстуальності	32
1.2.1. <i>Інтертекстуальність як філософська категорія.....</i>	<i>32</i>
1.2.2. <i>Літературознавчий аспект вивчення інтертекстуальності.....</i>	<i>34</i>
1.2.3. <i>Феномен фольклорного інтертексту та підсумки його вивчення.....</i>	<i>50</i>
1.3. Висновки до першого розділу.....	64
<i>Розділ 2. Зв'язки прислів'їв і казок: історія вивчення та деякі методологічні підходи.....</i>	67
2.1. Взаємозв'язки казок і прислів'їв у полі зору фахівців-фольклористів.....	67
2.1.1. <i>Дослідження казок у їхніх стосунках із пареміями.....</i>	<i>67</i>
2.1.2. <i>Пареміологи про взаємозв'язки паремій та казкової прози.....</i>	<i>76</i>
2.2. Казкові формули та прислів'я як явища фольклорної інтертекстуальності	82
2.3. Фольклористична інтертекстуальність і фольклористична компаративістика.....	93
2.4. Висновки до другого розділу.....	103

Розділ 3. Паремії та деякі непаремійні тексти в казках (інтертекстуальний аспект вивчення)	106
3.1. Українські народні казки (публікації другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) як матеріал дослідження інтертекстуальності у фольклорі.....	106
3.2. Прислів'я в казці як інтертекст.....	123
3.2.1. Прислів'я в чарівних казках.....	125
3.2.2. Прислів'я в новелістичних казках	139
3.2.3. Прислів'я в казках про тварин.....	163
3.2.4. Прислів'я в деяких неказкових текстах	166
3.3. Приказки, прокльони, етикетні формули, примовки, загадки, небилиці, легенди, пісні, замовляння, молитви, повір'я в казках.....	172
3.4. Висновки до третього розділу.....	198
Висновки.....	203
Список використаних джерел.....	210
Додаток.....	230
Перелік таблиць.....	351

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Гнатюк – Гнатюк В. Народні новелі. – Львів, 1917.
- ЕМ-1 – Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1895. – Вып. I.
- ЕМ-2 – Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1897. – Вып. II.
- ЕЗ-1 – Галицькі народні казки: В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський / Впоряд. і порівняння додав Іван Франко // Етнографічний збірник. – Львів, 1895. – Т. I.
- ЕЗ-2 – Чорноморські народні казки й анекдоти: Зібрав Митрофан Дикарєв // Етнографічний збірник. – Т. II. – Львів, 1896. – С. 1-50.
- ЕЗ-4 – Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. IV.
- ЕЗ-6 – Галицько-руські народні анекдоти // Етнографічний збірник. – Львів, 1899. – Т. VI.
- ЕЗ-7 – Галицькі народні казки (№ 26-77) / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – Львів, 1899. – Т. VII.
- ЕЗ-8 – Галицькі народні новелі / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – Львів, 1900. – Т. VIII.
- Из уст народа – Гринченко Б. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и пр. – Чернигов, 1900.
- Кольберг – Кольберг О. Казки Покуття. – Ужгород, 1991 (перевидання 1880-х рр.).
- Куліш – Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. – СПб., 1857. – Т. II.
- Левченко – Казки та оповідання з Поділля: В записах 1850-1860 рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вип. I-II.

Пазяк-1 – Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк; Відп. ред. С. В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1989. – 480 с.

Пазяк-2 – Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наукова думка, 1991. – 440 с.

Пазяк-3 – Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наукова думка, 1990. – 528 с.

Рудченко-1 – Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко. Вып. 1. – К., 1869.

Рудченко-2 – Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко. – К., 1870.

Чубинський-1 – Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. – Ч. I (Казки міфічні).

Чубинський-2 – Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. – Ч. II (Казки побутові й оповідання).

ВСТУП

Фольклор становить собою складну семіотичну систему, яка має свої унікальні формальні і змістові характеристики, притаманні різним рівням її екзистенції. Попри зусилля дослідників, багато завдань, що стосуються практичного і теоретичного опрацювання явищ традиційної культури, залишаються невиконаними. Тому на сучасному етапі розвитку наукового знання постає питання про фахове засвоєння нових дослідницьких стратегій у процесі вивчення народної творчості. Таким чином, вибір теми дисертації зумовило прагнення адаптувати до потреб вітчизняної фольклористики найновіші здобутки світової гуманітаристики та вийти на новий рівень теоретичного і практичного осмислення феномену національного фольклору.

Актуальність теми дисертації зумовлена, як на нашу думку, і стосовно об'єкта дослідження, і з погляду використаної в праці методології. У першому аспекті вибір теми викликаний, зокрема, тим фактом, що казка є жанром народної творчості, який щонайвиразніше репрезентує вітчизняний фольклор і в контексті світового культурного спадку, і (у своїх варіантах) як самобутнє явище української культури, однак не всі аспекти її поетики та функціонування достатньо висвітлені. Зокрема, на пильну увагу заслуговує наявність паремій у текстах казок – явище, практично не досліджуване досі в українській фольклористиці, коли не зважати на побіжні спостереження.

В Україні інтертекстуальність у фольклорі досі майже не вивчалася. На тлі бурхливого розвитку студій над інтертекстуальністю в літературознавстві, мовознавстві й інших філологічних дисциплінах відсутність таких праць у фольклористиці видається несправедливою. Разом з тим така ситуація має й інший бік: саме поняття «інтертекстуальність» у новіших фольклористичних розвідках подеколи зустрічається, зосібна в контексті тверджень про необхідність мультидисциплінарного вивчення явищ традиційної культури [див., напр.: 71, 25], натомість гостро бракує ґрунтовних теоретичних праць, присвячених інтертекстуальності у

фольклорі, які стали б логічною підставою адекватного застосування новітньої методики та термінології стосовно такого непростого феномену, як фольклор. Це дослідження покликане якщо й не заповнити собою окреслену лакуну, то бодай зрушити з місця обговорення проблеми і простежити можливі шляхи її вирішення.

Нам відомі лише поодинокі праці, які більшою чи меншою мірою стосуються зазначеної проблематики. Це публікація російського дослідника Г. Левінтона «“Інтертекст” у фольклорі» (2000) [див.: 90], де він заперечує проти вживання винесеного в заголовок розвідки терміна у стосунку до творів народної словесності. В українській теоретичній фольклористиці питання застосування інтертекстуального методу у вивченні творів народної словесності порушив С. Росовецький у підручнику «Український фольклор у теоретичному висвітленні» (2005) [див.: 138], а розвинув у монографії «Тарас Шевченко і фольклор» (2011) [див.: 137]. Дотичні до означеної проблеми розвідки С. Неклюдова «Авантекст у фольклорній традиції» (2001) [див.: 105] і Т. Цив'ян «Модель світу та її роль у створенні авантексту» (2002) [див.: 161]. Про цитатність сучасного українського міського фольклору говорить Н. Лисюк у праці «Постфольклор в Україні» [див.: 92]. Щоправда, останнім часом з'явилися праці, у яких зроблено спроби практичного вивчення фольклорного інтертексту художніх творів [див., напр.: 28; 73; 104], однак подібні дослідження належать до сфери наукового осмислення фольклорно-літературних зв'язків, тобто стосуються питання співвідношення двох цілісних самостійних систем. Натомість у цій дисертації предметом уваги стала власне фольклорна інтертекстуальність, яка є винятково своєрідним явищем, однією з присутніх ознак творів усної словесності. Вона має свою конкретну специфіку й не може бути механічно описана за допомогою категорій, що стали звичними для дослідників художніх текстів літератури, натомість вимагає докладного вивчення на матеріалі вітчизняного та – у перспективі – світового фольклору.

Таким чином, фактична відсутність праць, присвячених вивченню явищ інтертекстуальності у творах народної словесності, та перспективи впровадження таких досліджень для з'ясування своєрідності українського національного фольклору зумовлюють актуальність вибраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол № 2 від 26 вересня 2011 року. Роботу виконано в межах наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Мови та літератури народів світу: взаємодія та самотність» (державний реєстраційний номер – 11БФ044-01; науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Г. Семенюк).

Мета дослідження полягає в розкритті своєрідності інтертекстуальності у фольклорі шляхом виявлення, систематизації, опису та структурно-семантичного аналізу прислів'їв, наявних у казках, взаємозв'язків цих паремій із текстом-носієм, вивчення функціонування паремійного інтертексту у творах казкової прози.

Поставлена мета потребує вирішення низки **завдань**:

- осмислити ключові для теорії інтертекстуальності концепти та окреслити коло понять, дотичних до предмета дослідження;
- визначити методологічні засади аналізу інтертексту у фольклорних творах із залученням компаративного та інтертекстуального підходів;
- встановити зміст і функції понять «фольклорний інтертекст» і «фольклорна інтертекстуальність»;
- виявити й зафіксувати всі випадки використання паремій у текстах українських казок, надрукованих в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.;

– визначити структурну й семантичну специфіку паремійних інтертекстів у казках; з'ясувати особливості функціонування паремій у казкових творах;

– описати інтертекстуальні зв'язки українських паремій та казок, встановити форми фольклорної інтертекстуальності, представлені в текстах казок;

– окреслити перспективи розвитку досліджень інтертекстуальності на фольклорному матеріалі.

Об'єктом дослідження слугують прислів'я, що містяться в українських казках та в деяких творах неказкової прози. Меншою мірою в поле нашого зору потрапили приказки, загадки та інші паремійні і непаремійні тексти з казок.

Предмет дослідження – специфіка інтертекстуальних зв'язків між казками та пареміями в текстах казок.

Матеріалом дослідження послуговували тексти українських народних казок, видані впродовж ХІХ ст. та на початку ХХ ст. у 17-ти збірниках:

- Галицькі народні казки: В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський / Впоряд. і порівняння додав Іван Франко // Етнографічний збірник. – Львів, 1895. – Т. І;

- Чорноморські народні казки й анекдоти: Зібрав Митрофан Дикарів // Етнографічний збірник. – Т. ІІ. – Львів, 1896. – С. 1-50;

- Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. ІV;

- Галицько-руські народні анекдоти // Етнографічний збірник. – Львів, 1899. – Т. VI;

- Галицькі народні казки (№ 26-77) / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – Львів, 1899. – Т. VII;

- Галицькі народні новелі / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – Львів, 1900. – Т. VIII;

- Кольберг О. Казки Покуття. – Ужгород, 1991 (перевидання 1880-х рр.);
- Гнатюк В. Народні новелі. – Львів, 1917;
- Народные южнорусскія сказки. Издал И. Рудченко. Вып. 1. – К., 1869; Вып. 2. – К., 1870;
- Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1895. – Вып. I; Чернигов, 1897. – Вып. II;
- Грінченко Б. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и пр. – Чернигов, 1900;
- Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. – СПб., 1857. – Т. II;
- Казки та оповідання з Поділля: В записах 1850-1860 рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вип. I-II;
- Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. И. И. Манжурою // Сб. Харьк. ист.-филол. об-ва. – Т. II. – Вып. 2. – Харьков, 1890;
- Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II.

Загальна кількість текстів у зазначених збірниках – близько 2500 одиниць.

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять теоретичні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених із фольклористики (О. Бріциної, В. Гнатюка, Л. Дунаєвської, В. Жирмунського, Н. Лисюк, Л. Копаниці, М. Пазяка, Г. Пермякова, В. Проппа, С. Росовецького, Н. Рошияну, Т. Цив'ян), а також літературознавчі, мовознавчі, філософські та інші праці, дотичні до вивчення явищ інтертекстуальності в художніх і фольклорних творах (І. Арнольд, С. Балбуса, Р. Барта, М. Бахтіна, Л. Біловус, М. Гаспарова, М. Гловінського, Ж. Женетта, Н. Корабльової, Гр. Косикова,

Ю. Кристевой, Н. Кузьміної, З. Мітосек, Р. Нича, Н. П'єге-Гро, Н. Просалової, Н. Фатєєвої, М. Ямпольського).

Методи дослідження. Роботу виконано із застосуванням низки методів: описового – для висвітлення опрацьованого емпіричного матеріалу; компаративного – для порівняльного аналізу текстів казок і текстів включених у них прислів'їв; статистичного – для простеження частотності появи паремій у казкових творах і для виявлення відсоткового співвідношення казок, що містять паремійний інтертекст, і казок, що його не мають; методу структурного аналізу – для вивчення особливостей структури паремій у складі казкових текстів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше всебічно обґрунтовано наукову доцільність вивчення інтертекстуальності у фольклорі; осмислено основні поняття теорії інтертекстуальності у стосунку до дослідження творів вітчизняного фольклору; уперше сформульовано методологічні підходи до вивчення інтертекстуальності у фольклорі на матеріалі паремій у казках; виявлено та проаналізовано випадки наявності паремій у текстах українських казок в аспекті інтертекстуальності; визначено структурну, семантичну, комунікаційну специфіку паремійних інтертекстів у казках, з'ясовано особливості їх функціонування; на матеріалі паремій, виявлених у текстах казок другої половини XIX – початку XX ст., уперше визначено та описано інтертекстуальні зв'язки казок і прислів'їв, охарактеризовано форми інтертекстуальності, притаманні казкам.

Теоретичне значення одержаних результатів. Результати дослідження мають вагомe значення для доповнення й розвитку теорії фольклору завдяки обґрунтуванню таких понять, як інтертекст у фольклорі, фольклорна інтертекстуальність, фольклорна цитата, алюзія, ремінісценція та ін. Результати студіювання значної кількості фольклорних текстів одного жанру дають змогу суттєво доповнити знання про своєрідність змісту й форми української казки.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення здійсненої роботи полягає в можливості подальшого впровадження інтертекстуального аналізу в ході проведення фольклористичних досліджень, присвячених вивченню текстового рівня творів народної словесності. Результати дисертації можуть бути використані при написанні підручників і методичних посібників для студентів філологічних факультетів та студентів спеціальності «фольклористика».

Апробацію результатів дисертації здійснено на наукових конференціях і наукових читаннях: VII Міжнародна конференція «Українська культура в історичному розвитку і державотворенні» (Київ, 12-13 лютого 2009 р.); III Всеукраїнські фольклористичні читання пам'яті Лідії Дунаєвської (Київ, 14 травня 2009 р.); Міжнародна наукова конференція «До 70-річчя кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси» (Львів, 15-17 жовтня 2009 р.); Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша» (Київ, 22 жовтня 2009 р.); Міжнародна наукова конференція «Думка й слово: традиції О.Потебні й сучасна філологічна наука (до 175-річчя О.Потебні)» (Київ, 21 жовтня 2010 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Літературний процес: структурно-семіотичні площини» (Київ, 6-7 квітня 2012 р.); Перша міжнародна школа-конференція молодих учених з фольклористики, етнолінгвістики та культурної антропології «Фольклористика и культурная антропология сегодня» (Москва – Переславль-Зелеський, 28 квітня – 2 травня 2012 р.); VI Всеукраїнські наукові фольклористичні читання, присвячені Лідії Дунаєвській (Київ, 12 травня 2012 р.); XII Міжнародна конференція молодих учених (Київ, 19 – 21 червня 2013 р.).

Публікації. Теоретичні положення дисертації і практичні студії викладено у восьми публікаціях загальним обсягом 3,9 а. а. (сім – у фахових виданнях ВАК України та одна в зарубіжному фаховому науковому виданні).

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи складає 352 сторінки, обсяг основного тексту – 209 сторінок; обсяг додатку – 123 сторінки; список використаних джерел містить 177 позицій.

Розділ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНІ, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У ФОЛЬКЛОРІ

Феномен інтертекстуальності існував задовго до того, як отримав свою офіційну назву й потрапив до наукового термінологічного тезаурусу. Звертання до «чужого слова» було прикметою багатьох літератур, зокрема античної, візантійської, класицизму та ін. Як зазначає Н. П'єге-Гро, інтертекстуальність – «це першооснова літератури. <...> Більше того, у деякі епохи інтертекстуальність практикується особливо ретельно. Так, Ренесанс, а згодом і класицизм перетворили наслідування давніх на рушійну силу творчості» [131, 49]. Орієнтація на раніші тексти, апеляція до спадку попередників характеризувала, зокрема, творчість російських символістів, акмеїстів та ін., про що у ХХ ст. написано чимало вартісних праць [див., напр.: 132; 148; 150]. Використання інтертексту прикметне і для українських митців, що засвідчують пошуки вітчизняних дослідників [див., напр.: 2; 129; 135; 168 та ін.], а для літератури постмодерну так звана гра з «чужим словом» узагалі стала ключовою категорією. Однак теоретичне осмислення інтертекстуальності, вироблення чіткої теоретико-методологічної парадигми та власного словника відбулося у другій половині ХХ століття, яке «не лише розробило теорію інтертексту, а й систематизувало самі інтертекстові практики» [131, 49]. Водночас варто пам'ятати й те, що поняття на позначення основних форм інтертекстуальності, як-то літературні цитати, ремінісценції, алюзії тощо, перебували в полі зору дослідників і до поширення концепції інтертекстуальності на вітчизняних теренах: цю термінологію було розроблено компаративістами. Ці стратегії отримали активне застосування у працях багатьох дослідників, зокрема тих, які присвятили свої практичні й теоретичні пошуки вивченню творів художньої словесності. На межі

тисячоліть спостерігається особливий сплеск інтертекстуальних студій, насамперед у різних сферах гуманітарного знання – літературознавстві, лінгвістиці, перекладознавстві, а в останні роки – у кінознавстві, культурології, політології, соціології, журналістиці тощо. Така популярність має свої позитивні і негативні наслідки, а також особливі причини, витоки яких слід шукати передовсім в історії питання.

1.1. До історії вивчення інтертекстуальності у світовій і українській гуманітарних науках

Поширення поняття інтертекстуальності в науково-теоретичному дискурсі ХХ ст. стало наслідком опрацювання французькою дослідницею болгарського походження Ю. Кристевой праць М. Бахтіна, зокрема його статті «Проблема змісту, матеріалу і форми у словесній художній творчості» (1924 р.), у яких філософ порушив проблему діалогічності слова і тексту. Термін інтертекстуальність уперше прозвучав 1966 р. у доповіді Ю. Кристевой про М. Бахтіна, а опублікований був 1967 р. у статті «Бахтін, слово, діалог і роман», де авторка послідовно розглядає такі проблеми, як слово і діалог, руйнування інтерсуб'єктивності, явища амбівалентності, поліфонічного роману, карнавалу тощо. Зокрема, дослідниця називає праці М. Бахтіна «щонайяскравішою подією» та зауважує, що вчений «порушує засадничі для сучасної структурної наратології проблеми».

Для М. Бахтіна визначальним було розуміння всепов'язаності і взаємопроникності явищ у культурному універсумі. «Кожне явище культури конкретно-семантичне, тобто займає якусь суттєву позицію стосовно наперед віднайденій ним дійсності інших культурних установок і тим самим долучається до заданої єдності культури» [11, 27]. Відтак слово і, зокрема, слово художнє як творчий, а отже, культурний акт завжди існує в певному ціннісно-смісловому культурному контексті – науковому, художньому, політичному, особистісному тощо – і може бути осмислене лише з урахуванням таких контекстів. «Кожне слово пахне контекстом і контекстами, в яких воно жило своїм соціально напруженим життям; усі слова і форми населені інтенціями. У слові неминучі контекстуальні обертони (жанрові, напрямкові, індивідуальні)» [13, 106]. З погляду М. Бахтіна, як це пояснює Г. Косиков, «смісл слова повністю визначається його контекстом. По суті, скільки контекстів вживання даного слова – стільки його значень. При цьому, однак, слово не перестає бути єдиним,

воно, сказати б, не розпадається на стільки слів, скільки контекстів його застосування» [78, 23]. Таким чином, у будь-якому слові, вимовленому будь-де і будь-коли, міститься вся історія значень, які в нього вкладалися. «Живе висловлювання, що осмислено виникло в певний історичний момент у соціально визначеному середовищі, не може не зачіпати тисячі живих діалогічних ниток, зітканих соціально-ідеологічною свідомістю навколо предмета висловлювання, не може не стати активним учасником соціального діалогу. Воно й виникає з нього, із цього діалогу, як його продовження, як репліка, а не звідкись зовні підходить до предмета» [13, 90].

Крім того, у М. Бахтіна кожне слово завжди спрямоване на відповідь, на реакцію, яка, ще не прозвучавши, уже впливає на нього: «Живе розмовне слово безпосередньо і грубо спрямоване на майбутнє слово-відповідь: воно провокує відповідь, угадує її наперед і будується в напрямку до неї. Складаючись в атмосфері вже сказаного, слово водночас визначається ще не сказаним, але змушуваним і вже вгадуваним словом-відповіддю. Так – у будь-якому живому діалозі» [13, 93]. Таким чином, слово стає живим вузлом посеред довгої нитки, один кінець якої веде назад в історію слова від моменту його виникнення, а другий нанизуює всі слова, які можуть прозвучати у відповідь. Крім того, через цей вузол проходять іще тисячі таких ниток, зітканих різними людьми в різних суспільно-історичних і культурних контекстах.

Ідеї М. Бахтіна про внутрішню діалогічність слова, виникнення будь-якого висловлювання з діалогу й повсякчасної на нього спрямованості мовної діяльності стали фундаментальними для філологічної науки ХХ століття. Наслідком інтерпретації Ю. Кристєвою ідей М. Бахтіна стало таке розуміння явища інтертекстуальності, яке згодом разом із відповідно інтерпретованими ідеями Р. Барта, М. Фуко, Ж. Дерріда та ін. набуло значення відсутності в літературі будь-чого нового, повторюваності безлічі вже відомих текстів. Натомість М. Бахтін від початку говорив про креативну потенцію слова, орієнтованого на діалог, про те, що «діалогічна орієнтація слова серед чужих

слів (усіх ступенів і рівнів чужості) створює нові і суттєві художні можливості у слові, його особливу прозаїчну художність, що отримала своє найбільш повне і глибоке вираження в романі» [13, 89].

Водночас твердження М. Бахтіна про вплив на мовлене слово слів, іще не сказаних, стали рушієм для процесу переосмислення поняття тексту, який продовжили, з одного боку, праці Ю. Лотмана та його послідовників, а з другого – Р. Барт і когорта структуралістів. (За Ю. Лотманом, текст – це «генератор нових смислів» [95, 8]). Як результат цього процесу знаходимо в новішій філологічній продукції міркування, що повертають проблему інтертекстуальності до проблеми читача, як наприклад: «Текст – не річ, це поле сенсів, яке трансформується й виникає на пересіченні автора і читача. При цьому тексту належить не лише те, що свідомо вклав у нього автор, а й те, що вкладає в нього читач у своєму з ним діалозі» [173, 34]. Проте нагадаємо, як Р. Барт у праці «Від твору до тексту» розмежовує поняття «твір» і «текст»: «...Твір – речовий фрагмент, що займає певну частину книжкового простору (наприклад, у бібліотеці), а Текст – поле методологічних операцій (*un champ méthodologique*). <...> Твір може поміститися в руці, текст розміщується в мові, існує лише в дискурсі (правильніше сказати, що він є Текстом лише остільки, оскільки він це усвідомлює). Текст – не продукт розпаду твору, навпаки, твір – це шлейф уявного, який тягнеться за Текстом. Або інакше: *Текст відчувається лише у процесі роботи, виробництва*. Отже, Текст не може нерухомо застигнути (скажімо, на книжковій полиці), він за природою своєю має *крізь щось* рухатися – наприклад, крізь твір, крізь низку творів» [9, 415]. Таким чином, за Р. Бартом, текст – безперервний простір, вічно рухомий і безмежний. Водночас згідно з міркуваннями філософа інтертекстуальність слід розуміти як онтологічну властивість будь-якого тексту.

Отже, фактично праці М. Бахтіна заклали потужну ідейну базу для присутнього переосмислення багатьох ключових для гуманітаристики понять і для розробки чималого дослідницького інструментарію, можливо, іще не

оціненого достатньо. Тим часом філософський аспект бахтінської ідеї діалогу надзвичайно глибокий. По суті, положення про безперервну боротьбу «внутрішньої людини» та «іншого» – ключ до розуміння всього масиву художніх творів, до відшукування глибинних поштовхів одвічного людського прагнення до самовияву, вираження внутрішніх, часто неусвідомлених порухів і бажань. Ось як про це говорить Ю. Лотман у контексті міркувань про структуру конструкції «текст у тексті»: «Текст як генератор смислу, мислячий пристрій, для того, аби запрацювати, потребує співрозмовника. У цьому виявляється глибоко діалогічна природа свідомості як такої. Щоби працювати, свідомість потребує свідомості, текст – тексту, культура – культури» [95, 10]. Якщо впродовж своєї еволюції людина повсякчас вела фізичну боротьбу за виживання, то і її свідомість, на думку М. Бахтіна, постійно протистояла свідомості «іншого» – усіх і кожного: «...Напружені контакти між не завершеною самосвідомістю «я» і завершальною свідомістю «іншого» неодмінно перетворюються на «безвихідні діалогічні протистояння»» [цит. за: 78, 12]. Ідея повсякчасного діалогу промовленого слова з попередніми духовними набутками людства найкраще дотична до фольклору як «пам'яті традиції».

Варто зазначити, що розуміння Ю. Кристевойю бахтінської теорії своєрідно трансформувалося у сформульованих нею положень щодо інтертекстуальності, стало оригінальним творчим сплавом. Зокрема, у трактуванні французької дослідниці акцент переноситься з особистісної свідомості на тексти й дискурси, носіями й точками перехрещення яких виступають окремі індивіди. Так, Г. Косиков зазначає: «Якщо в Бахтіна поліфонічний діалог триває саме між суверенними суб'єктами, котрі володіють особистісним «ядром», непідвладним ні вичерпанню, ні розкладу, то у Кристевойї – між розміщеними поза індивідом, знеособленими – понадсуб'єктнимим і досуб'єктнимим – словесно-ідеологічними інстанціями (текстами і дискурсами), які лише «зустрічаються» й «переплітаються» в окремих індивідах, що, своєю чергою, виявляються не чим іншим, як

рухомими текстами, котрі перебувають у процесі «взаємообміну» й «перерозподілу» [78, 15].

Отже, хоча згодом дослідниця й відмовилась від терміна «інтертекстуальність» на користь поняття «транспозиція», відправним пунктом для інтертекстуальних студій, що набули сьогодні такого широкого розвитку, одногосно визнано міркування Ю. Кристевой; водночас саме доробок М. Бахтіна став для цих думок основою, і саме від нього бере початок усе сьогоднішнє розмаїття інтертекстуальних пошуків. На цьому наголошував, зокрема, П. Х. Тороп, стверджуючи, що дослідження контактів між текстами генетично виростають із праць російського філософа [151, 34].

Серед витоків теорії інтертекстуальності, які фактично завжди згадуються у відповідній критичній літературі, слід назвати праці Ю. Тинянова. Так, Н. П'єге-Гро переконана, що в розробках формалістів частково вже були сформульовані її положення, зокрема у студіях, присвячених пародії. Російські формалісти, вважає дослідниця, обговорювали багато моментів, принципів для теорії інтертекстуальності, як-то: замкнутість тексту, можливість ігнорування зовнішніх причин його виникнення і винесення на передній план тих зв'язків, що виникають безпосередньо між самими творами тощо [131, 63-65].

Літературознавчі студії Ю. Тинянова становлять собою ще один доказ того, що вивчення інтертекстуальності розпочалося задовго до офіційного її оформлення як науково-дослідницької теорії. Він досліджував пародію, яка з погляду теорії інтертекстуальності виступає, безумовно, явищем міжтекстової взаємодії. Так, у праці «Про пародію», аналізуючи тогочасне визначення цього феномену, автор наголошує на тому, що для пародії ключовою є не її комічність, як досі вважали, а особливий характер співвіднесеності пародійного тексту з іншим текстом. За цим критерієм, уважав дослідник, слід розрізняти пародичність (пародичну форму) і пародійність (пародійну функцію). Відтак «пародичність – це застосування пародичних форм у не пародійній функції» [139, 290]. Ю. Тинянов

зупиняється і на розрізненні пародії та власне наслідування [153, 292]. Для нас важливо виокремити наступну думку вченого: «Еволюція літератури, зокрема поезії, відбувається не лише шляхом винайдення нових форм, а й, головню, шляхом застосування старих форм у новій функції» [153, 293]. Ця позиція мовою формалістів утверджує ідею непроминушості художнього слова в часі, яка узагальнено відбиває і засади теорії міжтекстової комунікації.

Міркуючи про розвиток інтертекстуальних студій, російський дослідник Ю. Степанов висловлює переконання, що до Бахтіна й Соссюра, а надто задовго до постструктуралістів основи теорії інтертекстуальності заклав О. Веселовський у своїй «Історичній поетиці». Автор посилається на самого О. Веселовського, якій у своїй праці називав завданням історичної поетики з'ясування «ролі і межі переказу у процесі особистої творчості». У цьому зв'язку Ю. Степанов зауважує: «Але ж це і є завдання сучасної нам дисципліни про інтертекст, перебудувались лише акценти: в історичній поетиці акцент зроблений на *накресленні меж* переказу (тобто успадкованого минулого, не свого авторського, запозиченого) у процесі особистої творчості; в інтертекстуальності – акцент на *стиранні меж* між «переказом» і «своєю, особистою» творчістю» [146, 8]. Подібні міркування не видаються нам слухними: адже «акценти», про які так легковажно говорить автор, – це, по суті, *предмет* наукового дослідження, у специфіці якого й полягають концептуальні відмінності між галузями науки, котрі, обираючи для аналізу єдиний об'єкт, підходять до нього з *різних позицій*. На цих підставах, гадаємо, абсолютно недоцільно плутати історичну поетику з теорією інтертекстуальності.

Своєю чергою, Н. Кузьміна також говорить про роль О. Веселовського у формуванні науково-теоретичних передумов, які призвели до становлення теорії інтертекстуальності. Однак дослідниця зазначає: «...Тут, як і в самому інтертексті, «усе» пов'язано з «усім», і можна лише гіпотетично осмислювати певний Перший Текст, із якого виник інтертекст («Спочатку

було Слово»), чи Першого Вченого, котрий досліджував цей об'єм» [84, 8]. Утім слухна й та думка, що, коли ми не знаємо імені винахідника чи ніколи не відшукаємо оригінал тексту, це не означає, що ні винаходу, ні першотексту не було.

Так само й теорія інтертекстуальності, як і будь-яка інша теорія, не виникла нізвідки, а мала свою передісторію.

Власне ж «офіційний» початок існування теорії інтертекстуальності припадає на 1967 рік, коли з'явилася вже згадувана стаття Ю. Кристевой «Бахтін, слово, діалог і роман». У ній авторка докладно розглядає запропоновані російським ученим поняття статусу слова, діалогу й амбівалентності та наголошує на переломному значенні для сучасної науки його студій; зокрема, вона зазначає: «...Бахтін одним із перших замість статичного поділу текстів запропонував таку модель, в якій літературна структура не наявна, а виробляється стосовно *іншої* структури. Подібна динамізація структуралізму можлива лише на основі концепції, що розглядає «літературне слово» не як певну точку (стійкий смисл), а як місце *перетину* текстових площин, як діалог різних видів письма – самого письменника, отримувача (чи персонажа) і, нарешті, письма, утвореного нинішнім чи попереднім культурним контекстом» [83, 97].

Осмислюючи бахтінське розуміння діалогу в аспекті просторової концепції поетичного функціонування мови, дослідниця приходять до розуміння інтертекстуальності; при цьому по-своєму, категоричніше, розмежовує три виміри текстового простору, поміж яких і відбувається діалог, – це суб'єкт письма, отримувач і тексти, що перебувають поза ними [83, 98]. «У такому разі статус слова визначається а) *горизонтально* (слово в тексті одночасно належить і суб'єкту письма, і його отримувачу) і б) *вертикально* (слово в тексті орієнтоване відносно сукупності інших літературних текстів – більш ранніх чи сучасних). Однак, будучи нічим іншим, як дискурсом, отримувач так само включений у дискурсивний універсам книги. Він, отже, зливається з тим іншим текстом (іншою книгою),

відносно якого письменник пише свій власний текст, так що горизонтальна вісь (суб'єкт – отримувач) і вертикальна вісь (текст – контекст), урешті-решт, збігаються, оприявнюючи основне: кожне слово (текст) – таке перехрещення двох слів (текстів), де можна прочитати щонайменше ще одне слово (текст)» [83, 99]. Бахтін розмежовані вісі називає відповідно діалогом і амбівалентністю. Таким чином, Ю. Кристева вважає інтертекстуальність відкриттям Бахтіна: «...Будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст – продукт всотування вбирання і трансформації якого-небудь другого тексту. Тим самим на місце поняття *інтерсуб'єктивності* постає поняття *інтертекстуальності*, і виявляється, що поетичний текст підлягає як мінімум *подвійному* прочитанню» [83, 99].

Як це пояснює Н. П'єге-Гро, «...Кристева встановлює паралель між статусом діалогічного слова в Бахтіна і статусом текстів: як будь-яке слово, що одночасно належить як суб'єкту мовлення, так і його адресатові, і яке орієнтоване на попередні й сучасні йому висловлювання, текст завжди перебуває в точці перехрещення інших текстів <...>. Беручи до уваги принципову неоднорідність будь-якого твору, інтертекстуальність оголошує недійсним поняття інтерсуб'єктивності: подібно до того, як слово не належить винятково тому суб'єктові, котрий його вживає, але відмічене чужим словом, а роман відбиває не лише єдине й одноголосе слово автора – точно так само й текст становить собою місце, де відбувається розщеплення й роздрібнення суб'єкта» [131, 69].

Послідовно розглянувши такі явища, як слово і діалог, амбівалентність, карнавал і роман, Ю. Кристева приходять до ґрунтовних висновків, у яких вичерпно характеризує моделі діалогічних відношень, зокрема в поліфонічному романі. У контексті становлення теоретичних засад вивчення інтертекстуальності важливим є наступне твердження дослідниці: «У поліфонічній структурі роману перша модель (С \longleftrightarrow О) (суб'єкт – отримувач. – С. О.) повністю розігрується всередині дискурсу, що перебуває в процесі письма, і стає безперервним спростуванням цього дискурсу. Тим

самим співрозмовником письменника виявляється сам письменник настільки, наскільки він виступає в ролі читача якогось іншого тексту. Той, хто пише, і той, хто читає, – одна й та ж сама особа. Оскільки ж її співрозмовником виступає певний текст, то він сам – не що інше, як текст, який, сам себе переписуючи, себе ж і перечитує» [83, 120]. Як бачимо, тлумачення французької дослідниці було переломним для формування теорії інтертекстуальності та важливим для осмислення поняття тексту як такого. Як стверджує Н. П'єге-Гро, «для Кристевой інтертекст – це не пристрій, за допомогою якого текст відтворює попередній текст, а безкінечний процес, текстова динаміка» [131, 52].

Теоретична криза у філології, яка характеризувалася різноспрямованістю й різноманітністю поглядів і була притаманна другій половині ХХ ст., була пов'язана не лише з виникненням самого слова «інтертекстуальність», а й із концептуальним переосмисленням поняття самого тексту, процесу творення тексту і процесу його прочитання: перемагає уявлення, що всі тексти перебувають у постійному русі, у постійній взаємопов'язаності і створюються щоразу заново – при кожному новому прочитанні, до того ж читач, інтерпретуючи текст і осмислюючи його, бере безпосередню участь у його створенні. І в цьому принциповому переформулюванні поняття тексту одну з основних ролей зіграв Р. Барт; він надав теорії інтертекстуальності, сказати б, офіційного статусу, законного положення у світовій науці. Дослідники також сходяться в думці, що саме йому належить класичне визначення інтертекстуальності: «Усякий текст – це між-текст стосовно якогось іншого тексту», який «утворюється з анонімних, невловних і разом з тим *уже читаних* цитат – із цитат без лапок» [9, 418]. У знаковій розвідці «Смерть автора» він висловлюється категоричніше: «...Текст становить собою не лінійний ланцюжок слів, який виражає єдиний, начебто теологічний смисл («повідомлення» Автора-Бога), а багатовимірний простір, де поєднуються і сперечаються один з одним різні види письма, жоден з яких не виступає вихідним; текст зітканий з цитат, які відсилають до

тисяч культурних джерел» [10, 388]. Висновок Р. Барта перегукується з висловленими раніше ідеями М. Бахтіна про звучання в кожному «слові» голосів минулих, теперішніх і майбутніх мовців. Французький дослідник стверджує: «Будь-який текст – це *інтертекст*: на різних рівнях, у більш чи менш упізнаваній формі в ньому присутні інші тексти – тексти попередньої культури й тексти культури навколишньої; будь-який текст – це нова тканина, зіткана з уже використовуваних цитат» [цит. за: 78, 30].

Після Р. Барта у Франції та США дослідження інтертекстуальності продовжували розвиватися в річищі філософії деконструктивізму, заснованому Ж. Дерріда (праця «Про граматику», 1967 р.). Ось як польський учений Р. Нич інтерпретує відоме висловлювання Ж. Дерріда «Поза текстом нічого немає»: «(*Il n'y a pas de hors-texte*), говорить Дерріда. Розуміти це слід, очевидно, в обох значеннях: як у тому, що поза текстом немає жодної основи, а будь-які зовнішні відсилання – це ілюзії або «міражі» риторичних стратегій мови, так і в тому, що текст не має меж, а текстовість у найзагальнішому значенні властива також способів існування того, що реальне. У цій новій іпостасі текст – це фрагмент, викроєний з поля цієї універсальної текстовості» [107, 51]. У цьому контексті відбулося ототожнення людської свідомості з текстом, було висунуто твердження, що суспільство лише й може бути прочитаним як текст, унаслідок чого «текстом» стало все – людина, культура, література тощо. Це призвело до «сприйняття людської культури як єдиного «інтертексту», який своєю чергою слугує начебто передтекстом будь-якого знову оприявнюваного тексту» [65, 216]. Таким чином, поняття інтертекстуальності вийшло за межі аналізу літературного тексту чи опису специфіки існування літератури і набуло вже філософського значення, зокрема для визначення особливостей світосприйняття сучасної людини. «Інтертекстуальність – поняття постмодерністської текстології, що артикулює феномен взаємодії тексту із семіотичним культурним середовищем як інтеріоризація зовнішнього» [155, 429].

На наступних етапах літературознавчих досліджень інтертекстуальності спостерігаються намагання розширити термінологічний інструментарій, конкретизувати типи інтертекстуальних зв'язків і перегуків; так, наприклад, Ж. Женетт запропонував класифікацію різних типів взаємодії текстів: «1) *інтертекстуальність* як присутність в одному тексті двох або більше текстів (цитата, алюзія, парафраза, плагіат тощо); 2) *паратекстуальність* як відношення тексту до свого заголовка, післямови, епіграфа тощо; 3) *метатекстуальність* як коментувальний і часто критичний поклик на свій передтекст; 4) *гіпертекстуальність* як висміювання і пародіювання одним текстом іншого, продовження і переробка; 5) *архітекстуальність* як стильовий і жанровий зв'язок текстів» [цит. за: 149, 9]. Ж. Женетт – один із провідників студій з інтертекстуальності у світовій науці; його праці стали фундаментальними для дослідників у сфері поетики тексту, а наведена класифікація форм інтертекстуальних зв'язків усталена серед науковців і сьогодні часто приймається без коментування.

Утім М. Гловінський у статті «Інтертекстуальність», аналізуючи класифікацію Ж. Женетта, конструктивно зводить п'ять його позицій до трьох: інтертекстуальності, метатекстуальності й архітекстуальності [49, 289-291]. Його критика женеттівської концепції суголосна настроям польських теоретиків літератури. Слід зазначити, що його співвітчизники, на відміну від західноєвропейських та американських колег, котрим притаманне прийняття «глобальної інтертекстуальності», воліють дотримуватися більш конкретизованого підходу до студій над міжтекстовими зв'язками; до таких належать, зокрема, З. Мітосек, С. Балбус, М. Гловінський, Я. Славінський та ін. У цьому зв'язку С. Росовецький вважає, що у працях польських теоретиків ідеться, по суті, «про повернення до перших кроків вивчення інтертекстуальності, коли саме на такому, обмеженому полі були отримані плідні результати при звертанні до текстів модерністських і постмодерністських» [див.: 136]. У подібному контексті П. Х. Тороп

говорить про те, що найбільш концепційно до проблем інтертекстуальності підходять у Франції, Чехословаччині й Польщі [151, 34].

Скажімо, С. Балбус влучно зауважував стосовно існування значної кількості поглядів на інтертекстуальність: «У нинішньому контексті найбільше труднощів викликає розв'язання проблеми сучасних теоретико-методологічних інтертекстуальних концепцій. <...> Погодитися з їхніми методологічно-«світоглядними» положеннями часто не випадає. Та навіть узгодити їх поміж собою, власне, неможливо, адже їхнє ключове поняття буває в них експліковане неоднозначно й надто по-різному» [175, 30]. Аналізуючи погляди французьких постструктуралістів (Ю. Кристева, Р. Барт), американських деконструктивістів (Й. Н. Ріддел) та «антилогоцентричну» філософію культури Ж. Дерріда, згідно з якою текст почав розумітися як безмежний і змінний набір текстів, що не має жодних кордонів, дослідник ставить слушне запитання: «Якщо кожний текст є інтертекстом і в с я література становить домен інтертекстуальності, то як у такому разі визначати й виокремлювати такі інтертекстуальні феномени, як стилізація?» [175, 31]. Відтак С. Балбус наголошує на тому, що ідея тексту як інтертекстуального палімпсесту, як мозаїки цитат методологічно ґрунтується на філософсько-естетичних положеннях М. Бахтіна. У пізніших же наукових інтерпретаціях його концепція набула зовсім іншого значення. Натомість у М. Бахтіна, зауважує польський учений, як і в його послідовника Ю. Лотмана, «текст є текстом. Тобто <...> знаковою структурою, зануреною у знакову <...> макроструктуру»; текст – суверенний знаковий факт [175, 35]. Принагідно нагадаємо деякі міркування того ж таки Ю. Лотмана, який, зокрема, стверджував, що текст – це «семіотичний простір» [95, 8].

У цілому стосовно концепції інтертекстуальності показовий той факт, що будь-який дослідник, котрий звертається до цієї стратегії, рано чи пізно опиняється перед необхідністю вирішення для себе ключового питання: якої саме – «радикальної» (висловлювання Е. Рейнолдса) чи «поміркованої» версії інтертекстуальності він дотримується.

Про цю проблему міркує польський теоретик та історик літератури Р. Нич: «...Прихильники вузького розуміння цього поняття (інтертекстуальності. – *С. О.*) наголошують переважно на другому складникові терміна; дослівно витлумачена **текстовість** об'єктів дослідження стає визначальним критерієм для їх міжтекстового розгляду. Натомість на думку прибічників широкого розуміння, про особливість та плідність дослідницької перспективи свідчить перший складник; наголос на міжтекстовій природі кожного текстового витвору вказує передовсім на визначальну роль зв'язків, які розгортаються між окремими текстами – як для їхнього власного значення, так і для конкретного якісного визначення. Усупереч позірній більшій дієвості та інтуїтивній влучності першої позиції видається <...>, що, по суті, рацію мають все-таки прибічники другого погляду, який приймає також те значення терміна, яке було сформоване під дією історичного контексту, як літературного, так і літературознавчого» [107, 72]. Однак далі, намагаючись конкретизувати свої положення й дати визначення інтертекстуальності, Р. Нич називає «справжньою» ту міжтекстовість, яка визначається сукупністю контекстів, виснуваних безпосередньо з їх текстового вираження, і факультативною – інтертекстуальністю, до якої належать зв'язки, «які не мають конкретного текстового вираження, але іноді не менше впливають на прочитуване значення твору – як у випадку алегорези, певних фігуральних (в авербахівському розумінні) чи аплікаційних (за термінологією Каллера) тлумачень» [107, 76]. І якщо з першою, «справжньою» інтертекстуальністю все зрозуміло, то у другому випадку не зовсім ясно, із чим маємо справу; ще менш зрозуміло, як факультативну інтертекстуальність виявляти практично.

Максимально зваженим і чітким видається формулювання інтертекстуальності у польському літературознавчому словнику під редакцією Я. Славінського, де це явище визначається як «сфера міжтекстових зв'язків і відношень, у яких бере участь даний твір; простір висловлювань і способів мовлення, у зв'язку з яким окреслює він свою

форму і значення». Автори встановлюють різні форми інтертекстуальності й послідовно називають найважливіші з них: це «1) відношення між різними частинами або рівнями тексту всередині твору <...>; 2) будь-які відсилання (покликання) в межах даного твору до інших конкретних висловлювань, які йому передували (передусім інших літературних творів) <...>; 3) наслідування у творі чи його фрагментах форм або стилів оповіді з виразним розпізнавальним характером <...>; 4) положення твору в певному класі творів, що реалізують той самий морфологічний взірць <...>; 5) відношення між даним твором і всіма текстами, які з'явилися внаслідок його виникнення, а також творами, так чи інакше до нього прив'язаними, критичними коментарями, предметом яких він став, історично-літературними опрацюваннями на його тему тощо, а також відношення всіх тих текстів між собою; 6) відношення інтерсеміотичне – між текстами словесними (передовсім усіма літературними) з текстами, які репрезентують інші знакові системи» – ідеться про театральні видовища, текст поетичний у контексті музичного твору, емблеми, плакати тощо [176, 218-219]. Як бачимо, у короткій характеристиці охоплено і найвужчий, і найширший рівень феномену інтертекстуальності – від зв'язків між частинами окремого твору до відношень між знаками різних семіотичних систем.

Російськими літературознавцями створено багато вартісних праць, дотичних до проблематики інтертекстуальності. Серед них вирізняються дослідження про пушкінський інтертекст, про міжтекстові зв'язки у творчості поетів початку ХХ ст., про поетичні перегуки в О. Мандельштама, М. Цветаєвої, А. Ахматової, про інтертекстуальність творчості Андрія Белого, В. Набокова та ін. Що ж стосується теоретичного осмислення проблеми, то тут ситуація складніша. Наприклад, викликає подив таке визначення інтертексту, яке формулює класик російського пушкінознавства М. Гаспаров: «Інтертекстом прийнято називати словосполучення, повторене в поезії кілька разів, так що нове вживання змушує читача згадати про старе» [38, 3]. Виникає враження, що вчений, розглядаючи поняття інтертексту

тільки в царині поезії, принципово ігнорує безліч відомих праць, присвячених не лише інтертекстуальності художньої прози [див., напр.: 156], а й навіть кіно [див., напр.: 64; 172]. Дослідник і сам висловлює жаль з приводу стану теоретичного осмислення феномену інтертекстуальності в російській науці: «Практичні результати інтертекстуального аналізу були чудовими <...>. Теоретичні результати цих досліджень помітно відставали: інтертекстуальний аналіз досі залишається радше мистецтвом, аніж наукою» [38, 3].

Водночас серед російських дослідників інтертекстуальності спостерігається примноження кількості визначень інтертексту та ще докладніше виокремлення типів і різновидів міжтекстових зв'язків і взаємодій. Показово, що, скажімо, Н. Кузьміній, аби розібратися в масі вже відомих науці дефініцій інтертексту, довелося згрупувати їх у певні більш-менш узагальнені визначення; отже, за Н. Кузьміною, інтертекст – це:

- будь-який текст, який завжди становить собою «нову тканину, зіткану зі старих цитат» (Р. Барт, В. Лейч, Ш. Гривель та ін.);
- декілька творів (чи фрагментів), які утворюють єдиний текстовий (інтертекстовий) простір і засвідчують не випадкову спільність елементів (А. Жолковський, І. Смирнов, Н. Фатєєва);
- текст, що містить цитати (у широкому сенсі). Існує думка, ніби такий тип тексту специфічний для мистецтва постмодернізму (В. Руднєв);
- текст-джерело («старший», але не в діахронічному, а в еволюційному плані) стосовно «молодшого» тексту;
- підтекст як компонент семантичної структури твору (С. Золян) [84, 20].

Своєю чергою, російську дослідницю Н. Фатєєву в монографії «Контрапункт інтертекстуальності, або Інтертекст у світі текстів» названі нею найповнішими класифікації П. Х. Торопа і Ж. Женета не вдовольняють, відтак вона наводить свою, ще розгалуженішу класифікацію інтертекстуальних відношень: *цитатність* (цитати, алюзії, центонні тексти), *паратекстуальність* (цитати-заголовки, епіграфи), *метатекстуальність*

(інтертекст-переказ, дописування «чужого» тексту, мовна гра з претекстами), *гіпертекстуальність* (осміювання та пародіювання), *архітекстуальність* та інші моделі інтертекстуальності, зокрема *інтертекст як троп чи стилістична фігура, інтермедіальні тропи чи стилістичні фігури, звуко-складовий і морфемний типи інтертекст та запозичення прийому* [див.: 156, 120-160].

Деякі російські літературознавці відмовляють інтертекстуальному аналізу у праві на існування серед інших філологічних практик. Так, В. Миловидов порушує одне з ключових питань становлення теорії інтертекстуальності – «поділ території» з однією з найдавніших літературознавчих дисциплін – компаративістикою, коли стверджує, що «відстеженням алюзійного й ремінісцентного матеріалу» давно вже займається галузь літературознавства, покликана виявляти джерела і впливи художніх творів. Однак далі він сам же й пояснює, у чому полягає різниця між традиційними порівняльними студіями та власне вивченням інтертекстуальності, зазначаючи: «...Інтертекст з погляду постструктуралізму – це не просто збір «точкових» цитат. <...>. Інтертекстуальний аналіз передбачає, зрештою, аналіз не тексту й не дискурсу, а, сказати б, інтердискурсивної роботи, процедур текстопородження, в основі яких – взаємодія і взаємоперехрещення «чужих» дискурсів. Аналіз тексту в цьому разі – лише матеріал для важливіших висновків і узагальнень» [98, 76-77]. Водночас, наполягає В. Миловидов, у концепції інтертекстуальності є моменти, які ставлять під сумнів її філологічність: це «об'єм» і «специфіка» явища: «Те, що звичайно досліджують у межах «інтертекстуального підходу», не інтертекст, а його фрагмент, точніше, вузлик, що виник у результаті зусиль автора на безмежному полі інтертексту» [98, 77]. І висновок: «...Проблема інтертекстуальності – не філологічна, а семіотична проблема <...>, вона лише побіжно стосується практики філологічного аналізу тексту і більшою мірою належить до проблем культурології, соціальної психології...» [98, 77-

78]. Наведені аргументи розв'язуються просто: питання полягає лише в ому, розуміємо ми чи ні текст у цілому, а отже, текст художній і текст фольклорний зокрема, як семіотичне явище (про що вже говорилося вище). Якщо так, то дослідження інтертекстуальності текстів як знакових комплексів слід визнати цілком «законним».

В Україні поширення студій з інтертекстуальності припадає на помежів'я тисячоліть. Одна з найперших праць, присвячена теоретичному осмисленню поняття інтертексту, з'явилася 1999 року (Корабльова Н. В. *Інтертекстуальність літературного твору: Навчальний посібник*, Донецьк). У невеликому виданні, розрахованому передовсім на студентів-філологів, авторка стисло, але ретельно висвітлює історію формування теорії інтертекстуальності, розглядає засадничі для досліджень міжтекстовості моменти, як-то: текст, твір, текст і контекст, твір і контекст, інтертекст і метатекст тощо, зупиняється на типології інтертекстуальних зв'язків. А вже нульові роки принесли справжній вибух студій з інтертекстуальності – дисертаційних і монографічних, присвячених вивченню інтертекстуальності в літературознавчому, мистецтвознавчому, філософському та ін. дискурсах [див., напр.: 19; 20; 43; 64; 111; 112; 113; 128; 129; 130; 133; 135; 136; 168].

У підсумку хочеться зазначити, що довга і складна історія формування інтертекстуальності як самостійної теорії забезпечила їй гідне місце серед сучасних дослідницьких стратегій, які використовують не лише вчені-літературознавці, а й представники інших філологічних та суміжних дисциплін.

1.2. Сучасні наукові підходи до поняття інтертекстуальності

1.2.1. Інтертекстуальність як філософська категорія. Найпотужніші й найбільш плідні філологічні концепції зазвичай якнайщільніше пов'язані з певною філософією, формуються на її основі чи щонайменше в тісному переплетенні та взаємодії. Філософська база закладає методологічні підвалини будь-якого наукового дослідження. Міркування про взаємозв'язок уже відомих духовних надбань людства із майбутніми, ще не відомими феноменами духу у творчості притаманні вже представникам некласичної філософії. Так, Г.-Г. Гадамер наголошує: «Сучасний художник в принципі не здатний творити без занурення в мову традиції», а той, хто сприймає мистецтво, «одночасно нібито перебуває і в минулому, і в теперішньому». І далі: «Наше повсякденне життя становить собою незакінчений рух через одночасність минулого й майбутнього. Сутність того, що ми зevamo «духом», полягає в самій здатності просуватися вперед, утримуючи цей горизонт відкритого майбутнього й неповторного минулого» [31, 273]. Роздуми Ю. Кристевой, що прозвучали в 60-х рр., формувалися на тлі розвитку філософії структуралізму (Р. Барт: «...У світі немає людини, яка змогла б побудувати (породити) ту чи ту оповідь без опори на імпліцитну систему вихідних одиниць і правил їх поєднання» [8, 388]), а потім – постструктуралізму, серед чільних представників якого – Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Женет, як і М. Фуко, котрий не зараховував себе до жодного напрямку.

Відтак не викликає здивування той факт, що інтертекстуальність перебуває в полі зору й сучасних філософів, адже цей термін «вживається не лише як засіб аналізу літературного тексту чи опису специфіки існування літератури <...>, а й для визначення того світо- і самовідчуття сучасної людини, яке отримало назву *постмодерністська чутливість*» [65, 215-216]. Скажімо, Л. Комісар розглядає інтертекстуальність як предмет культур-філософського осмислення і вважає, що оформлення ідеї інтертекстуальності

стало революційною подією «не лише в сучасному літературознавстві, а й в усіх галузях філософії та культури» [75, 1]. Сьогодні вчені-філософи визначають інтертекстуальність як «об'єктивно існуючу реальність, що є продуктом творчої діяльності; новий спосіб прочитання і витлумачення текстів; теорію усіх можливих текстів; потужну інтерпретативну систему; несвідомий субстрат, вписаний у культурний простір» [75, 8].

В. Подгорна розглядає інтертекстуальність у контексті проблем медіатизації сучасного соціального знання. У цьому зв'язку інтертекстуальність осмислюється як одна з ключових категорій для характеристики засобів масової комунікації. «Попередній досвід постструктуралістського аналізу дозволяє використовувати інтертекстуальність у якості найбільш адекватної версії постмодерністського способу виробництва соціокультурних знань, пов'язаного з пріоритетом технологічних шляхів організації і поширення знань, викликаних розвитком масових комунікацій» [117, 1].

Для людини ХХ століття домінантою свідомості й життя були інформаційні технології, інформаційний вибух; вислів «Хто володіє інформацією, той володіє світом» став загальноживаним. Для людини початку ХХІ століття на перше місце виходить культура, інтелект, ерудиція. Дослідники говорять про «творчу енергію культури, що конструює реальність», про те, що саме «культура ідеально переоблаштовує фізичний простір, надає йому структуру і зміст», унаслідок чого народжується нова, «культурна реальність», яка сьогодні прочитується як текст [1, 5]. Водночас для нашої епохи прикметні занепадницькі настрої, розчарування й нігілізм, знецінення цінностей, деміфологізація, десакралізація й дегуманізація культурної дійсності. «...Постмодернізм <...> у найзагальнішому вигляді <...> виражає глибоке розчарування в підсумках усього попереднього розвитку, втрату віри в людину і в гуманізм, розум і прогрес, в усі колишні ідеали й цінності. Зі змішаними відчуттями тривоги, шкодування, розгубленості і болю людство приходить до розуміння того, що йому

доведеться відмовитися від мрії про світле майбутнє» [159, 304]. Можливо, саме цим почасти можна пояснити сьгоднішній сплеск зацікавленості культурою архаїчною, фольклором як унікальним свідченням інтелектуальної єдності людської спільноти, – інакше кажучи, спробу в минулому відшукати запоруку майбутнього. Відтак саме явище інтертекстуальності в його філософському наповненні якнайкраще відображає принцип відсутності початку/кінця, стан усепов'язаності й усеприсутності.

Стосовно теорії інтертекстуальності як філософської бази гуманітарного дослідження слушною видається думка Р. Нича: «Сучасний теоретичний дискурс не тільки внутрішньо розрізнений, але й розпорошений і нестійкий. Втрачаючи суттєві риси у власному просторі, він віднаходить собі місця в іноді дуже віддалених галузях та спеціальностях. Загалом невідомо, чи повинен він знову прагнути цілісності, доктринальної чистоти, привілейованого становища заради об'єднання, тоталізації, гомогенізації та визнання всієї сфери культури. Може, він краще виконуватиме свої завдання саме як неоднорідний та ситуативний». І далі: «Добрий приклад такої *нет*теорії, гнучкої за обсягом та непередбачуваної, – сучасні інтертекстуальні дослідження» [107, 24]. Така позиція суголосна поширеним сьгодні тенденціям інтердисциплінарного підходу до вивчення явищ традиційної культури.

1.2.2. Літературознавчий аспект вивчення інтертекстуальності. Свого часу Ю. Лотман, говорячи про поняття «текст», зазначав: «Розвиток науки в різні моменти викидає на поверхню такі слова: лавиноподібне зростання їхньої частотності в наукових текстах супроводжується втратою необхідної однозначності» [95, 3]. Сьгодні цей влучний вислів із легким серцем можна застосувати до поширених нині термінів – «інтертекст» й «інтертекстуальність». Зі змістом цих популярних понять сучасні літературознавці, принаймні на перший погляд, уже визначилися; і хоча визначень цих аж надто багато (часто в кожного

дослідника своє), усе ж інтертекстуальні студії у сфері художньої літератури приносять плідні й цікаві результати [див. напр.: 14; 21; 22; 106; 142]. Незважаючи на певне різноголосся в теоретичному осмисленні, на практиці дослідники демонструють плідність і вагомість вивчення інтертексту й інтертекстуальності в художній творчості, і загалом створюється враження, що наукова думка прямує до остаточного окреслення цих важливих понять – через відкидання зайвини, відмови від розсіювання уваги на термінологічні подрібнення до цілком конкретних дослідницьких результатів.

Критичний аналіз кожної з існуючих на сьогодні версій інтертекстуальності забрав би надто багато часу і місця (часто, щоб просуватися далі в будь-якому інтертекстуальному дослідженні, авторові спершу доводиться хоча б згрупувати і якось узагальнити вже прописані в науковій літературі дефініції ключових понять), утім для початку можна хоча б накреслити кілька загальних тенденцій. Так, насамперед упадає в око, що, як це часто буває, дослідники інтертекстуальності або ж фахівці, що так чи інакше звертаються до її здобутків, схильні надавати поняттям «інтертекст» та «інтертекстуальність» (а з тим і всім сукупним поняттям) або «широкого», або «вузького» значення.

Нині вивчення інтертекстуальності провадиться в кількох напрямках: почавшись на помежів'ї літературознавства й філософії, знаходить своє місце в лінгвістиці, перекладознавстві тощо. Наскільки широким є коло питань сучасного наукового знання, якого торкається проблема інтертекстуальності, засвідчують хоча б матеріали міжнародної наукової конференції «Інтертекст у художньому й публіцистичному дискурсі», що відбулася 2003 року в Магнітогорському державному університеті (РФ): тут феномен інтертекстуальності розглядався в найрізноманітніших аспектах (збірник матеріалів містить такі розділи, як «Загальнотеоретичні проблеми інтертекстуальності. Типи інтертекстем», «Інтертекстуальність як провідний принцип постмодернізму», «Механізми інтертекстуальності, що діють у

публіцистичному дискурсі», «Інтертекстуальність і семіотика перекладу» та ін. [див.: 57]).

Інтертекст став самостійним об'єктом наукового осмислення і вагомим приводом для проведення масштабних міжнародних і загальнодержавних заходів. 2010 року в Донецькому національному університеті (Україна) відбулася всеукраїнська наукова конференція «Інтертекстуальні та комунікативні аспекти художнього тексту і їх літературознавча інтерпретація». Серед проблемних питань – ключові концепти інтертекстуальності, форми й типи інтертекстуальності, комунікативна природа тексту, форми літературної комунікації та ін.

13 жовтня 2012 р. в Університеті ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Польща) відбулася конференція «Studia Ingardeniana. Інтертекстуальність у художньому тексті», де питання інтертекстуальності різноаспектно висвітлювалися на європейському рівні.

Інтертекст виступає також об'єктом осмислення лінгвістів. Спроба висвітлення цього аспекту проблеми здійснена, наприклад, у монографії О. Переломової «Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект». Зокрема, вона зазначає: «Діалогічність текстів М. Бахтін розумів як іманентну рису текстової комунікації в цілому. Отож, не лише конкретні попередні тексти, а спільні національні **лінгвокультурні коди**, які лежать в основі художніх творів, є тими претекстами, які породжують інтертекстуальність художнього дискурсу певної етноспільноти» [113, 8]. І далі: «З точки зору **лінгвістики**, зокрема функціональної, **інтертекст** розглядається як **комунікативна одиниця**, що встановлює зв'язки з попередніми або які існують паралельно текстами, суспільним та особистим контекстом життя автора, між адресантом і адресатом (автором і читачем)» [113, 65]. Разом з тим твердження, що «згідно з когнітивним підходом людину слід вивчати як систему збирання й трансформування інформації» [113, 67], видається дещо категоричним. Хоча,

з іншого боку, якщо Перм – це текст [див.: 1], то й людину можна кваліфікувати як систему трансформування інформації...

Ю. Солодуб наголошує на тому, що дослідники інтертекстуальності насамперед мають справу із творами словесного мистецтва, відповідно інтертекстуальність має передовсім словесне вираження, тобто специфічне лінгвістичне оформлення; відтак «інтертекстуальність може розглядатися не лише як літературознавча, а і як *лінгвістична* проблема» [144, 51]. Предмет його розвідки – лексико-семантичний рівень інтертекстуальних зв'язків поезій О. Пушкіна і В. Вордсворта.

Теорія інтертекстуальності безпосередньо торкається проблем перекладу, про що свідчить, скажімо, праця М. Тростникова «Поетологія», в якій автор уміщує цілий розділ «Переклад і інтертекст з погляду поетології»; тут з'являється новий термін у, здається, безмежному ланцюгу все нових і нових понять – «інтертекст інтеркультури» [цит. за: 146, 5].

У працях, присвячених концептології, також натрапляємо на поняття інтертекст, до того ж на широке його розуміння: «В культурі важливе місце посідає явище поєднання, схрещення, «склеювання» кількох уявлень, образів і їх словесного вираження; наслідок цього – інтертекст у широкому смислі слова, *інтертекст – природна сфера побутування культурних концептів*» [146, 4]. На думку Ю. Степанова, явища інтертекстуальності спостерігаються в «гарячих точках ментального світу людства, в інших «ментальних вогнищах», утворення яких, подібно до гейзерів у світі природи, становить собою одне з найприкметніших явищ культури» [146, 4]. Таким метафоричним стилем автор говорить про пушкінський, шекспірівський, мандельштамівський інтертексти, а також інтертекст О. Веселовського, визначений не за об'єктом, а за дослідником матеріалу. Науковець уводить і поняття «інтерсередовище» у значенні «найближче літературне середовище» [146, 4-7].

Опанування інтертексту сягнуло й такої сфери, як «журналістикознавство». Ось приклад інтертекстуального аналізу

журналістського доробку з акцентом на використанні цитат у публіцистичних творах – дослідження інтертекстуальності в публіцистиці О. Гончара, яке дарує нам новий термінологічний поетизм – «інтертекстосвіт». В. Галич переконана, що в публіцистичній творчості письменника присутні всі п'ять форм інтертекстуальності, свого часу встановлені Ж. Женеттом [37, 42]. Вдалим видається аналіз авторських заголовків, які одночасно виступають складниками власних текстів, вступаючи з ними в т. зв. паратекстуальні зв'язки, та їхніми репрезентантами в інших текстах, «репрезентуючи авторську концепцію буття, його естетичну або ж логічну мікромодель світу» [37, 47]. «Грою із претекстами» називає В. Галич метатекстуальні відношення в Гончаревій творчості – звертання автора до власних художніх текстів у публіцистичному дискурсі. Притаманна журналістській творчості О. Гончара, на думку дослідниці, й архітекстуальність як «випадки зміщень, зсувів і контамінацій у жанровій системі публіцистики» [37, 55].

Аналіз фольклорного елемента в художній, особливо поетичній, творчості демонструє свою наукову плідність у дослідженні Г. Віват. У полі її зору – крилаті вислови, прислів'я, приказки, ідіоми, афоризми в поезії В. Стуса. Особливо яскраво видається роль прислів'їв у його віршах, те багате семантичне наповнення, якого паремії набувають у новому контексті. Те, що народні прислів'я і приказки «створять єдине стилістичне ціле з текстом» Стусових творів і що «це свідчить про талант і високу майстерність поета, образність мислення (кому з людей вона не притаманна? – С. О.), гостроту думки, культуру мовлення...» тощо [28, 166], – це й так зрозуміло. Цікавіше, виходячи з текстів, збагнути, наскільки свідомим було звертання митця до фольклорного претексту, якою мірою його трансформація залежала від вимог жанру чи диктувалася поетичною музою. Стосовно ж переробки паремійного інтертексту інтригують якраз ті випадки, де фольклорний інтертекст зазнав найбільшого творчого переосмислення, як-от у цій строфі:

Свіча горить. Горить свіча –

А спробуй відшукай людину

на всю велику Україну.

Дослідниця побачила тут гіпертекстуальність, або «ієрархію текстів у тексті», простіше кажучи, у строфі впізнається українське прислів'я *чого немає, того і вдень із свічкою не знайдеш* або російське *днем с огнем не сыщешь*; згадалася авторці й історія з Діогеном, котрий блукав удень із запаленою свічкою, шукаючи людину [28, 167].

Як бачимо, масштабність і пізнавальна глибина поняття інтертекстуальності зумовлює широту сфери його застосування. Можливість і продуктивність вивчення взаємних зв'язків текстів найрізноманітнішого ґатунку – художніх, публіцистичних, драматичних тощо – переконує нас у цьому й повертає до необхідності з'ясування внутрішньої сутності інтертексту замість механічного введення його до фольклористичного тезаурусу.

Однак найбільше обґрунтувань інтертекстуальність отримала, зрозуміло, у царині літературознавства. Одна з перших в українському літературознавстві дослідниць феномену інтертекстуальності Н. Корабльова послідовно висвітлює деякі інтегральні для цієї сфери кореляти, такі як «текст і твір», «текст і контекст», «твір і контекст», «текст і метатекст» та ін., однак доходить малоінформативного туманного висновку: «Інтертекст – це текст, що існує як самопроявлюваний контекст, як внутрішня форма контекстуального існування твору. Твір розгортається із твору (у момент сприйняття) не довільно, а по лініях і в напрямках, визначених інтертекстом» [77, 6]; визначення, можливе лише за умови ґрунтового теоретичного осмислення й розкриття всіх згаданих у ньому понять.

В. Борбунюк, здійснюючи інтертекстуальний аналіз творів А. Чехова, відстоює «широке» розуміння інтертекстуальності, зокрема, зазначаючи: «...Інтертекстуальність стає основоположним принципом побудови тексту, виявляючись формою існування літератури» [20, 12].

Для російського літературознавства прикметні зразки інтертекстуального аналізу одного-єдиного твору – прозового чи, що частіше, віршованого. Водночас багато дослідників оперують доволі широким визначеннями інтертекстуальності, як це робить, наприклад, О. Ільїчов: «Вихід тексту за свої межі чи його опертя на тексти попередні може бути усвідомленим як інтертекстуальність» [66, 3]. А далі: «...Інтертекстуальність – універсальна властивість тексту, тим більше поетичного» [66, 7].

Одне з найбільш конкретизованих визначень належить І. Арнольд: «Інтертекстуальність розуміють як включення в текст або цілих інших текстів, з іншими суб'єктами мовлення, або їхніх фрагментів у вигляді маркованих чи немаркованих, перетворених чи незмінних цитат, алюзій і ремінісценцій» [5, 346].

Принциповим моментом, на якому наголошує дослідниця, є матеріальне свідчення інтертекстуальних зв'язків: «Від інтертекстуальності у вузькому розумінні, тобто в е р б а л ь н о ї, слід відрізнити близькі, але не тотожні з нею явища інших міжтекстових зв'язків, які не виражаються в текстових вербальних включеннях, але також відображають діалогічність в культурі» [5, 395].

Усвідомлюючи всеохопність поняття, деякі дослідники у своїх працях намагаються одним визначенням охопити всі аспекти явища – і найширші, і найвужчі: «...«Чуже слово», виявляючись словом осмисленим і таким, що творчо осмислюється, набуває позатекстової, міжтекстової і внутрітекстової полівалентності, що пізніше визначає багаторівневий підхід до вивчення явища інтертекстуальності як *живого процесу розвитку літератури, мистецтва і культури* та одночасно як до *категорії аналізу художнього твору* (курсив мій. – С. О.)» [18, 11].

Про принциповість розмежування «широкого» і «вузького» розуміння інтертекстуальності в сучасній науці говорить і П. Рихло, автор ґрунтовної монографії «Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст».

Зокрема, він зазначає: «...Поняття інтертекстуальності часто розширюють до глобального й універсального значення, коли практично «кожен текст є інтертекстом». Така тоталізація феномену призводить до розмивання самого терміну, коли ним уже дуже важко оперувати при дослідженні літературних явищ. Тому прийнятнішою для аналізу й інтерпретації текстів є не глобальний тип інтертекстуальності, а її герменевтична, дескриптивна модель, в якій це поняття зводиться до свідомих, інтенційованих і маркованих зв'язків <...>. Для розмежування цих двох моделей говорять ще про «екстенсивну» та «інтенсивну» інтертекстуальність, де під першою розуміють глобальну модель, а під другою – вузький, евристично продуктивніший аспект інтертекстуальних зв'язків» [133, 27].

Зіштовхуючись із проблемами, які незмінно з'являються, якщо термін стає надто багатозначним, дослідники прагнуть або конкретизувати його, або йдуть іншим шляхом, уводячи в науковий ужиток усе нові й нові терміни-«побратими»; так, К. Сидоренко в монографії, присвяченій інтертекстуальним зв'язкам поезії О. Пушкіна, обґрунтовує доречність використання терміна «інтертекстовість» на протипагу «інтертекстуальності» [142, 10]. Вочевидь, подібна мотивація призвела до виникнення таких понять, як «інтер(не)текстуальність», «інтекст», «інтерконтекстуальність», «транстекстуальність», «інтратекстуальність» тощо [див.: 18; 113 та ін.].

У цьому зв'язку спостерігаємо і певну взаємозалежність у розумінні тексту й відповідно інтертексту: широке (семіотичне) розуміння тексту передбачає широке розуміння інтертексту, і навпаки – вузьке розуміння тексту як винятково вербального явища звужує поле діяльності дослідника до пошуку фрагментів або цілісних текстів у структурі твору. Отже, обидва значення мусять бути в активі дослідника.

Утім сама природа філологічного дослідження вимагає звуження поглядів на природу інтертексту з метою уникнення розмивання предмета наукової уваги. Новіші публікації переконують у тому, що найплідніші та найбільш точні результати мають дослідження, в яких студіювання

інтертекстуальності розуміється передовсім як метод аналізу тексту й текстів. Так, М. Гнатюк у своєму підручнику з текстології (розділ «Інтертекстологія: міжтекстуальні аналогії й текстологічні паралелі в системі творчих корелят митця») окреслює коло зацікавлень інтертекстології, відмежовуючи її від традиційної текстології, якій притаманне вивчення генезису тексту одного письменника: «Звідси й відповідна методика дослідження – аналіз не різних джерел одного й того ж твору, а *різних джерел різних творів на рівні взаємодії текстів різних авторів*» (курсив мій. – С. О.) [43, 101]. Дослідниця розглядає інтертекстологію як відгалуження генетичної текстології та вважає, що аналіз творів під кутом зору цієї новітньої стратегії дає змогу бачити смисли і процес їх творення «всередині текстів, а не лише між ними, не тільки на зовнішньому рівні готових творів та відношень між ними, їх авторами, читачами, критиками та ін.» [42, 61]. Як видається, просто сьогодні постає інтертекстологія як нова самостійна дисципліна, об'єкт уваги якої – текст (літературний, фольклорний та ін.) як знаковий комплекс, як об'єкт комунікації в його неминучих сутнісних зв'язках із мережею інших текстів.

Таким чином, сьогодні сфера дослідницьких зацікавлень, дотичним до кожного з яких є інтертекст, настільки широка (лінгвістика, концептологія, стилістика, переклад, філософія, фольклористика, літературознавство, кінематограф), що дійти якогось єдиного визначення цього поняття вже майже неможливо; водночас не слід відкидати і вже відомі науці обґрунтування.

Основні труднощі з визначенням і застосуванням поняття інтертекстуальності пов'язані з тим, що це явище набуло ознак своєрідної універсальності, відповідно, може бути потрактовано (і трактується) дуже по-різному: це й риса сучасного світогляду – філософський аспект, і універсальна властивість словесності, відтак воно зачіпає найрізноманітніші сфери людського знання; водночас внутрішня форма самого слова доволі прозора – *між-текст*, тобто категорія, розташована поміж текстами, якщо

розуміти текст передовсім вербально; на цьому базується розуміння інтертекстуальності як методу літературознавчого аналізу. Натомість ота універсальність зумовлює виникнення великої кількості допоміжних, сказати б, термінів, які почасти вже називалися вище. В «орбіті» інтертексту опинилися такі поняття, як «авантекст» і «посттекст» (за походженням – із «генетичної критики»), «гіпертекст» (із теорії програмування), «прецедентний текст» та ін.; усі вони вимагають теоретичного осмислення й адекватного застосування.

Питання входження поняття інтертексту в методичну парадигму фольклористики варто розглядати в контексті загальнішої проблеми внутрішньої переоцінки та перетворення науки про фольклор на межі ХХ – ХХІ століть. Так, А. Каргін наголошує на проблемах, які виникають при спробах застосувати полідисциплінарний (міждисциплінарний) підхід до вивчення фольклору (розбіжності в розумінні дослідниками міждисциплінарності, «перетягування» об'єкта дослідження на бік домінантної галузі). Дослідник доходить висновку про необхідність оновлення фольклористики як науки, яка би розглядала свій предмет «як особливу інтегральну форму побутової культури в сучасному їй художньо-духовному просторі», унаслідок чого фольклор постане як «цілісне утворення, що функціонує в загальнонаціональному культурному просторі» [70, 135]. «За такого підходу комплексний метод слід розглядати як інтегративний, сформований унаслідок поєднання аналітичного інструментарію низки окремих (відносно фольклористики) наук і утворення на цій основі нової дослідницької бази. Комплексний метод <...> має забезпечити вивчення фольклору як цілісної системи зі своїми законами в усьому багатстві його взаємозв'язків з навколишньою дійсністю. Розвиваючи та поглиблюючи ідеї полідисциплінарного та міждисциплінарного підходів, подібний метод формує нову наукову парадигму, яка дозволяє систематизувати методи різних наук і інтегрувати їх в єдиний універсальний фольклористичний комплекс» [70, 135]. Науковець нарікає на те, що у

фольклористичній літературі стали звичними терміни специфічного наукового апарату («структура», «система», «модель», «код», «комунікація», «текст», «контекст» тощо), які привносять у фольклористику інноваційний аналітичний інструментарій, унаслідок чого, з одного боку, розширюються можливості для наукового осмислення явищ фольклору, а з другого – відбувається тотальне розмивання власне об'єкта фольклористики за рахунок включення в нього все нових і нових явищ, які не є власне фольклорними. У цьому зв'язку дослідник переконаний у необхідності повернення до «лабораторного» аналізу матеріалу всупереч захопленням «позатекстовим» абстрактним аналізом [70, 137].

Очевидно, неможливо обійтися без кожного аспекту розуміння інтертекстуальності: припустиме й необхідне т.зв. «широке» її осмислення як універсальної властивості словесності, «об'єктивної форми її існування» [136] та як ознаки людської свідомості. Водночас для наукової інтерпретації, зокрема для аналізу творів чи то художньої літератури, чи фольклорних – домінантним має бути т.зв. «вузьке» розуміння інтертекстуальності як словесно вираженого зв'язку між конкретними текстами; ключові моменти, важливі для такого тлумачення, – предметне осмислення тексту і вербальне вираження інтертексту. Бо, як здається, мало сенсу у змаганні, хто влучніше і «метафоричніше» висловиться про всеосяжність і безмежність інтертексту, адже лише текст, а не вишукані розмови про нього, може бути справжнім авторитетом для дослідника.

Сьогодні літературознавці охоче вдаються до інтертекстуального аналізу окремих прозових [див.: 73; 108; 140 та ін.] поетичних [див.: 54; 130] і драматичних [див.: 19; 168] творів; власне ж теоретичних досліджень, які б внесли ясність у доволі заплутану нині теорію інтертексту, не так багато [див.: 42; 127; 128]. Натомість дослідження інтертекстуальності сягають уже таких сфер, що їх доволі важко назвати філологічними. Так, електронний каталог Російської державної бібліотеки подає відомості про теми дисертацій, захищених упродовж 2000 – 2008 років; серед них

«Интертекстуальные связи в художественных фильмах» (К. Иванова), «Интертекстуальный тезаурус современной языковой личности: на материале письменных текстов СМИ, КВН и интеллектуальных игр» (Н. Соломина), «Интертекстуальность в прессе» (К. Костигина), «Интертекстуальность как средство воздействия в политическом дискурсе : на материале англоязычных текстов о политической карьере А. Шварценегера» (О. Попова) та ін. (відомості з Інтернет-ресурсу: <http://diss.rsl.ru/>).

Через таке розмаїття починає здаватися, що загальноприйнятої теорії інтертекстуальності поки що взагалі не існує. Кожний дослідник розуміє її по-своєму, часто залежно від предмета й мети дослідження, а також від власних світоглядних і методологічних принципів. Відтак одне з основних завдань дослідника інтертекстуальності сьогодні – намагатися звузити предмет вивчення, якомога чіткіше окреслити межі інтертексту, аби не розсіюватися на термінологічні викрутаси, а працювати оперативно і плідно. На необхідності зосередити увагу дослідників інтертекстуальності винятково на зв'язках між конкретними текстами, залишивши з'ясування причин появи інтертексту та окреслення культурного, релігійного, суспільно-історичного контекстів твору компаративістам й історикам літератури наголошує С. Росовецький [див.: 137]. У такому ж ключі польський дослідник М. Гловінський слушно застерігає від впадання в максималізм, тобто від надто широкого розуміння явища інтертекстуальності. Зокрема, посилаючись на книжку американської фольклористики С. Стюарт, присвячену поетиці нонсенсу, дослідник стверджує: «Тут ми маємо справу з радикально узагальненим розумінням; у цьому сенсі інтертекстуальним явищем є, наприклад, будь-яка розмова, в якій окремі проблеми мусять входити між собою у різного роду зв'язки. Проте, оскільки діалогічність, як здається, таким генералізаціям може обґрунтовано підлягати, то інтертекстуальність за такого її розуміння втрачає контури, розмивається. Вона не може виступати в такій іпостасі, тому що не є простою реакцією («діалоговою») одного тексту на інший чи одного висловлювання на інше, натомість є справою особливого

значеннєвого зв'язку, який кристалізується між двома елементами. Проте це не суперечить фактові, що інтертекстуальність у властивому значенні цього слова завжди має діалоговий характер (у бахтінівському сенсі)» [49, 288-289].

Услід за ним російський дослідник Г. Косиков зазначає: «...Починаючи зі статті Лорана Жені «Стратегія форми» (1976), зусилля значної частини дослідників спрямовані, по-перше, на те, щоб звузити й конкретизувати самі поняття тексту й інтертекстуальності, розмежувати інтертекстуальність й інтердискурсивність тощо, а по-друге, чітко визначити самі завдання інтертекстової теорії, надавши їй операційності» [78, 39]. У цьому зв'язку він називає такі основні завдання: «обмежити сам предмет інтертекстової теорії, яка має займатися не виявленням суб'єктивно-асоціативних перегуків, а розкриттям безпосередніх, беззаперечних і доказових зв'язків між текстами, тобто тими випадками, коли наявне більш чи менш пряме перенесення одного тексту в інший»; «розробити реляційний аспект інтертекстової теорії; інтертекстуальність – це «сукупність відношень з іншими текстами, що виявляється всередині тексту» (проблематика «тексту в тексті»); «висунути на передній план творчий, «трансформаційний» вимір інтертексту: вислів «сукупність відношень з іншими текстами» буде позначати в такому разі не їх механічне співположення чи сумування, а активну переробку: твір-інтертекст стягує всю множинність увібраних ним текстів в єдиний смисловий вузол – так, щоби, з одного боку, вони не знищували один одного, а з другого – щоб твір не розпався як структуроване ціле» [78, 39].

Із наведеними міркуваннями тісно пов'язана ще одна проблема, а саме – питання співвідношення інтертекстуальності й компаративістики, що його порушив С. Росовецький у статті «Якого оновлення потребує українська компаративістика: нотатки традиціоналіста» в контексті розмови про необхідність чіткого розмежування порівняльного літературознавства «зі студіями над інтертекстуальністю та з «теорією рецепції» [134, 25]. Автор нагадує, що основні «форми рецепції», що їх вивчають дослідники інтертекстуальності, – пастиш, колаж, пародія, алюзія, ремінісценція та ін. –

запозичені ними саме з компаративістики, у лоні якої вони були обґрунтовані й успішно інтерпертувалися. Межу поміж двома дослідницькими сферами учений визначає, використовуючи думку польського літературознавця С. Балбуса: «Тож текст є тут текстом, тобто семіотичним фактом (а не річчю, «інскриптом»), тільки як інтертекст. Його значущість стає рівнозначною з його інтертекстуальним зануренням. Так само його інтертекстуальний простір втрачає ознаки контексту і підлягає текстуалізації, або виявленню його внутрішніх якостей...» (Balbus S. Intertekstualność a process historycznoliteracki. – Kraków, 1990. – S. 34. – С. О.). С. Росовецький зауважує: «Ось він – водорозділ між студіями над інтертекстуальністю й компаративістикою, адже в останній багатобічне й конкретне врахування контексту залучених до зіставлення явищ, навпаки, заохочується. Компаративіст не міг би стверджувати, що цікавиться залученими явищами лише в аспекті, обмеженому сферою їх зіставлення – бо метою його є, зокрема, встановлення специфіки цих явищ» [134, 26].

Своєю чергою, Д. Наливайко також не оминає питання взаємовідношення цих наукових галузей і виявляє основний момент, у якому подібні компаративістика й інтертекстуальні дослідження, – це принцип зіставлення різнорідних текстів, за допомогою якого й виявляються нові знання про них. Водночас учений наголошує на сутнісній відмінності двох дисциплін, яка полягає насамперед у тому, що для традиційної компаративістики засадничими концептами виступають передовсім автор і твір та зв'язки між ними. «В інтертекстуальній теорії вихідним, засадничим є концепт інтертексту як універсальної іманентної категорії, позбавленої статусу «авторства»: це простір сходження всіляких *цитацій*, які не є просто цитатами із чужих творів, а «всілякими дискурсами, із яких, власне, і складається культура і в атмосферу яких незалежно від своєї волі занурений автор (Косиков Г. Идеология. Коннотация. Текст // Барт Р. S/Z. – М., 1997. – С. 289. – С. О.)». Із цих цитацій-дискурсів або під їхнім впливом складається новий текст, який, як і будь-який текст, «за самою своєю природою є не що

інше, як інтертекст» (Там само. – С. 290. – С. О.) [101, 36]. Таким чином, учений констатує окремішність і принципову відмінність інтертекстуальних студій від компаративістики, і хоч вважає, що інтертекстуальність з'явилась не на порожньому місці, а виникла на базі таки порівняльного літературознавства, усе ж визнає її самостійний статус, як і те, що «...інтертекстуальні дослідження наближаються до вивчення джерел і впливів, яким займалася традиційна компаративістика, передусім генетико-контактологія, чим пояснюється певна активізація останньої, але відбувається це в інших формах і в іншій методологічній парадигмі» [101, 37]. Відтак похідний характер інтертекстуальних студій щодо компаративістики безсумнівний лише частково, насамперед через термінологічні запозичення, здійснені «новітньою» стратегією у «традиційної» дисципліни; натомість з'ясування витоків теорії інтертекстуальності нашоухує на думку про принципову сутнісну відмінність її від порівняльного літературознавства, яка полягає передовсім у тому, що *не є* предметом обсервації дослідника інтертекстуальності: це не автор, не історичний контекст, не стильові чи жанрові перегуки. Ясна річ, таке відмежування буде завше дещо умовним, бо сумлінний дослідник не може не цікавитися контекстом побутування твору.

Про етапи теоретико-методологічного окреслення теорії і практики інтертекстуальності та з'ясування її специфіки серед дослідницьких стратегій розмірковує і М. Гловінський; зокрема, учений наголошує на відмінності позиції дослідника інтертекстуальності від історика літератури: «...Дослідник інтертекстуальності дивиться на своєрідне, властиве літературі від самого початку її існування, спілкування текстів з іншої перспективи, ніж історик літератури в старому стилі, і задає зовсім інші запитання. Він не запитує, звідки було почерпнуто дані елементи аналізованого твору – його цікавить дещо цілком інше: що вони означають, яке місце займають у його структурі, яку роль відіграють у його семантичному наповненні» [49, 285]. І далі: «Сфера інтертекстуальності вимальовується інакше: до її складу

входять виключно ті відносини з іншими творами, які стали структурним елементом, або – якщо завгодно – елементом значенневим (чи семантичним), стосунки навмисні і в той чи інший спосіб видимі, можна сказати: призначені для читача» [49, 286-287].

Приймаючи позицію прихильників «широкого» розуміння інтертекстуальності та інтертексту як взаємопроникності елементів будь-якого семіотичного явища, усе ж, виходячи із виняткової своєрідності досліджуваного матеріалу, яким виступає фольклор (ідеться передусім про його анонімність, несвідомість і варіативність, а відтак – про необхідність ретельного і продуманого відбору залучуваних до аналізу текстів), слід визнати «концепцію обмеженої інтертекстуальності» засадничою для дослідження інтертекстуальності у фольклорі, не виключаючи, однак, перспективи після всебічного осмислення цього явища на рівні суто міжтекстових зв'язків шукати шляхи ускладнення завдань дослідження; тим більше що й вітчизняні літературознавці зупиняються все-таки передовсім на текстологічному визначенні явища, дефінуючи, наприклад, інтертекстуальність як «використання ліричних, фольклорних, літературних тощо текстів у новому літературному дискурсі» [94, 431], а інтертекст – як «цитований, переписуваний, інтерпретований, стилізований, перекодований текст чи сукупність текстів» [94, 430-431].

Принагідно хочеться пригадати і слова М. Бахтіна про те, що «хоч би якими були завдання дослідження, вихідним пунктом може бути лише текст» [12, 282].

Нарешті, кількома словами варто зупинитися й на найновіших, сказати б, віяннях у сфері літературознавчої науки, дотичних до досліджуваної проблематики. Ідеться про поняття інтермедіальності, яке останніми роками все впевненіше входить у науковий дискурс як особливий метод вивчення художніх творів [див.: 55; 70]. Інтермедіальний аналіз розуміють як встановлення відношень і форм взаємодії різних видів мистецтва в межах єдиного тексту [див.: 151]. Як наголошують дослідники інтермедіальності, у

виокремленому ними контексті важлива не власне взаємодія, наприклад, живопису й літератури чи літератури й музики в цілому; доцільніше говорити про «аналіз структури й особливостей конкретних творів, про «переклад», «перекодування» прийомів конкретного живописного полотна в конкретному літературному творі, про взаємодію на рівні жанрових форм чи техніки виконання (і стилю) твору» [див.: 165]. У квітні 2012 року в Київському університеті імені Бориса Грінченка відбулася всеукраїнська конференція під назвою «Літературний процес: структурно-семіотичні площини», на якій секція, присвячена вивченню інтермедіальності в художній літературі, була однією з найчисленніших, що свідчить про наукову актуальність порушуваних у її межах проблем.

1.2.3. Феномен фольклорного інтертексту та підсумки його вивчення. Поняття «текст» для фольклористики важливіше й вагомніше, аніж для літературознавства, з тієї причини, що остаточного й незаперечного визначення фольклорного тексту, в принципі, досі не існує. У літературознавців ситуація зрозуміліша: наприклад, «текст роману» і «роман» поняття загалом ідентичні; для фольклориста ж, скажімо, «прочитати текст замовляння» і «прочитати замовляння» означатиме виконати абсолютно різні дії: у першому випадку – прочитати текст запису фольклорного твору, у другому – по суті, здійснити ритуал. Відповідно проблема тексту і текстів, а відтак і зв'язків між текстами мусить бути справою фольклористів, тобто має бути прояснена насамперед на фольклорному матеріалі. Утім склалося так, що дослідження інтертекстуальності провадяться насамперед у літературознавстві та філософії, а в останні роки й у лінгвістиці, мистецтвознавстві, кінознавстві тощо. Фольклорна ж інтертекстуальність досі залишається не вивченою, тоді як саме фольклор – це той універсальний «текст», що віддавна живить не лише художню літературу, а й політику, публіцистику, масову культуру, кіно, науку й інші грані людського життя. Це видається тим більше дивним, коли зважити на спроби осмислення фольклорного інтертексту як явища

літератури [див., напр.: 28; 104; 150], натомість у фольклористиці, зокрема й вітчизняній, подібних досліджень фактично не існує. Дослідження інтертекстуальності у фольклорі, з'ясування своєрідності міжтекстових зв'язків творів усної народної творчості важливе, зокрема, і в контексті взаємозбагачення здобутків теоретичної фольклористики й сучасного літературознавства. Утім, тимчасом як теоретики літератури перебувають на етапі якнайточнішого визначення інтертексту чи найбільш тонкого розмежування типів міжтекстових зв'язків, перед фольклористами стоять проблеми іншого гатунку – насамперед з'ясування базових для інтертекстуальних студій понять, які іноді (а деякі часто) застосовуються в наукових працях, поки що не маючи, однак, достатнього теоретичного обґрунтування. Натомість дослідники інтертекстуальності у фольклорі повинні мати в розпорядженні досконало розроблений науковий інструментарій, чітко визначений предмет і межі дослідження.

У такому вигляді інтертекстуальність придається фольклористові якнайкраще: адже фольклор – це текст, текст вербальний, акціональний, предметний та ін.; фольклорний текст – «це цілісна сукупність мовних, музичних, мімічних, танцювальних та зображальних та деяких інших знаків» [138, 47]. Більше того, *фольклор як текст* якнайкраще накладається на визначення бартівського Тексту; за Р. Бартом, як це тлумачить Г. Косиков, «створюючи твір, будь-який автор з необхідністю зачерпує з неосяжного текстового «сховища», будує свою смислову конструкцію за допомогою матеріалу, який міститься в Тексті – чи то будуть окремі слова, фрази або пасажі, свідомо запозичувані з чужих творів, прочитані в газеті, почуті на вулиці, з телеекрану тощо, чи всілякі топоси, жанри, стилі, соціальні коди, мови, дискурси та ін., із яких, власне, і складаються як окремі культурні контексти, так і Текст культури в цілому. Той, хто говорить/пише, може лише в незначній мірі усвідомлювати свій власний «текст» (свою культурну пам'ять), однак, незалежно від його волі, ця пам'ять починає оволодівати ним із самого дитинства» [78, 30]. Фольклорний твір же, по суті, це завжди «чуже

слово», слово, яке промовлялося пращурами і від самого народження «живе» у свідомості кожної вихованої в рідній культурі людини; більше того, часто це *підкреслено* чуже слово: традиційність, повторюваність, «орієнтація на збереження, а не на розвиток» [76, 14] – прикметні ознаки фольклору.

Загальновідомо, що фольклор реально існує у вигляді сукупності варіантів, що фольклорний твір при кожному новому виконанні не повторюється, а створюється заново. Скажімо, пісня складається не лише зі слів та мелодії, а й із жестів та міміки співака, а досвідчений фольклорист, не вагаючись, скаже, що й костюм, у який одягнутий виконавець під час співу, відіграє немалу роль для дослідника традиційної культури; а жести, вирази облич і строї народних співаків ніколи не повторюються ідентично, більше того, слова пісні також мають здатність варіюватися від виконання до виконання. Слід зауважити, що народна творчість за всієї своєї традиційності також спрямована на оновлення, на рух уперед; змінюється людське життя – змінюються жанри і теми фольклору, міняється прописка фольклору із «сільської» на «міську» тощо; так, колись розповідали легенди про богатирів, тепер переповідають плітки про черговий вибух на Чорнобильській АЕС; колись розказували про мандрівки на «той світ», сьогодні Інтернетом блукають історії про те, як до менеджера з продажу товарів завітав чорт поскаржитись на сучасних людей, які, мовляв, уже ні в що не вірять, тому й пекло спорожніло...

Однак фактично все нове у фольклорі створюється за певними сталими законами його існування, законами трансмісії народнопоетичних жанрів, правилами, які регулюють уживання тих чи тих текстів. Як про це висловився Р. Барт: «...В усній літературі існують певні кодифіковані правила виконання твору (метричні формули, атрибутивні формули тощо), відомо також, що автором у цьому випадку вважається не той, хто вміє вигадувати найцікавіші історії, а той, хто найкраще володіє оповідним кодом, який перебуває в розпорядженні оповідача і його слухачів...» [8, 414]. Відтак традиційність фольклору полягає не в тому, що якийсь твір колись склався і,

як твердить заштампований вислів, «передавався з уст в уста від покоління до покоління», а в такому, зокрема, явищі, як авторитетність фольклорного тексту: у творах традиційної культури завжди шукали пояснення, істину і зразки для наслідування. Можна сформулювати так: фольклор існує тому, що повторюється, «посилається» сам на себе, на власний авторитет, підґрунтям якого виступає архаїчність закладених у ньому образів, символів і моделей поведінки. Коли в текст казки для посилення певної думки влітається якесь промовисте прислів'я, і не просто логічно звучить у пліні розповіді, а зумисне наголошується: *«От поїхала бабина дочка додому, – **отак як кажуть**: заробила Гапка бісового батька, **то так вона**: не знає, що матері везе!»* (Рудченко-2, С. 60), – маємо не лише своєрідну вказівку на істинність, а й додаткове відсилання до авторитету тих, хто «каже»; відтак це зразок, сказати б, **подвоєння авторитетності** фольклорного тексту.

Дотична до цих міркувань ідея епюра у фольклорі, сформульована Н. Лисюк. «Явище епюра, або історичної варіативності, в народній творчості означає співіснування в одному творі (жанрі) окремих складових різної часової глибини, які в проекції на нашу часову площину здаються нам сформованими одночасно» [93, 381]. Справді, фольклор не лише традиційний, а й багат шаровий; накопичивши багатовіковий досвід пізнання навколишнього світу та усвідомлення людиною себе в цьому світі, фольклор не відкидає з часом отримані знання, а зберігає їх, інколи лише у формі реліктів і рудиментів: «Багат шаровість – одна з провідних ознак фольклорного твору, адже у фольклорі як мистецтві пам'яті зазвичай ніщо не знищується і не відкидається, натомість зберігається, принаймні в згорнутій формі. Однак збереження елемента не передбачає його консервації в недоторканому вигляді – зазвичай він видозмінюється – пересемантизується, перекодовується, перемотивується в певних заданих початково рамках» [93, 386]. Зважаючи на це, наголошує авторка, дослідникові слід обов'язково зважати на можливі трансформації та модифікації фольклорного твору.

Повертаючись у цьому зв'язку до теорії інтертекстуальності, слід зазначити: якщо ми говоримо про необхідність звуження самого предмета дослідження й уникнення термінологічної перевантаженості та розсіювання уваги на словесні фокуси, то слід зауважити, що фольклористам тут слід бути особливо обережними. Насамперед тому, що у фольклорі ми практично не можемо стверджувати категорично, який текст виник раніше, який пізніше, звичайно, коли йдеться про зразки архаїчні. Якщо ж якісь ідеї, обґрунтовані фактичними матеріалами, усе ж виникають, вони можуть існувати лише у формі припущень.

На сьогодні фахових досліджень інтертекстуальності на фольклорному матеріалі, на жаль, фактично не існує. Несправедливою і не виправданою видається мізерна кількість інтертекстуальних розвідок у фольклористиці порівняно з чималим присутнім набутком літературознавців у цій сфері.

Поки що ж існують лише деякі дописи, як, скажімо, публікація Г. Левінтона «Інтертекст» у фольклорі» (2000) [90]. У ній автор спершу нібито слушно зауважує про неправомірність беззастережного перенесення запозичених у літературознавства термінів (зокрема понять «текст» і «інтертекст») у царину фольклористики без належного попереднього теоретичного осмислення, забуваючи, втім, що в сучасній науці «текст» розуміється передовсім семіотично, тобто як осмислена послідовність знаків, а вже потім розмежовується на літературний, фольклорний тощо. (Див., напр., у М.Бахтіна: «Якщо розуміти текст широко – як будь-який зв'язний знаковий комплекс, то й мистецтвознавство (музикознавство, теорія й історія зображальних мистецтв) має справу з текстами (витворами мистецтва)» [12, 281]).

Слушним є твердження Г. Левінтона і про те, що тексту в «літературному» (саме в літературному!) його сенсі у фольклорі немає; застосовуючи слово текст, фольклорист має на увазі або варіант твору, або його інваріант, або, зрештою, текст запису: «Справді, тексту у фольклорі <...> просто не існує, фольклорний текст це або абстракція (безвідносна до

варіантів, наслідок зусиль дослідника), або – потенція, що втілюється лише в момент виконання (внаслідок дій виконавця), причому в непередбачуваний спосіб» [90].

Автор наголошує на тому, що подібності між фольклорними текстами не мають нічого спільного з інтертекстуальними явищами і є наслідком не відношення «текст – текст», а відношення «текст – система», «тобто відношення між різними текстами і системою, яка їх породжує» [90], і тут же погоджується з існуванням «тих нечисленних випадків, коли ми можемо з певністю говорити про цитування, про інтертекстуальні відношення», наводячи приклади цитування поховального обряду у весільному дійстві та шкільних, здебільшого непристойних переробок відомих віршів і пісень.

Почасти Г. Левінтон торкався близької проблематики в раніших своїх працях. Скажімо, дослідника цікавило питання взаємодії літератури і фольклору; у цьому контексті він називає потрапляння літературних текстів і текстових фрагментів у фольклор запозиченням, а включення фольклору в літературу – цитуванням [91, 79]. Уже тоді російський автор відмовляє фольклористам у праві користуватися текстом, жертвуючи це поняття цілком у царину літературознавства: «У літературознавстві одиницею є текст, тобто те, чому у фольклористиці приблизно відповідає варіант. Аналіз одного варіанта висувається тією школою, яка намагається зблизити функції оповідача у фольклорі і автора в літературі. Зазвичай же одиницею аналізу виступає або сюжетний інваріант <...>, або жанр <...>, або якась традиція (наприклад, цієї місцевості), тобто завжди більша кількість варіантів» [91, 77-78].

Задля справедливості слід визнати, що, сказати б, інтертекстуальна проблематика фольклористами вже зачіпалася, хоч саме слово «інтертекст» у тих студіях іще не звучало, зокрема тому, що воно взагалі тоді ще не звучало у вітчизняній філології, а постструктуралістські розмисли за кордоном лише набирали обертів. Маю на увазі статтю Д. Медриша «Деякі закономірності взаємодії фольклору і літератури (Цитата, алюзія, ремінісценція, перифраз)»

(1973) [96]. Як видно з назви, автор допису розглядає якраз ті явища – форми міжтекстових зв'язків, що нині перебувають у центрі уваги дослідників інтертекстуальності. І хоча вчений зосереджений в основному на фольклорних вкрапленнях у літературних творах, однак серед іншого зупиняється і на питанні «чужого слова» у фольклорі. Автор максимально просто формулює саму проблему його існування, слушно зауважуючи, що там, де існує «чуже», має бути і «своє», тоді як в усній словесності з її анонімністю, тобто, по суті, браком категорії автора як такого, не може бути й неавторського, тобто «чужого». «Насправді, однак, справа дещо складніша: можна навести цілу низку фольклорних текстів, у яких трапляються явища, котрі зовні нічим не відрізняються від літературного цитування» [96, 96]. Як приклад автор наводить випадки фольклорного побутування пушкінської «Казки про царя Салтана», коли різні оповідачі, кожен по-своєму, але в річищі фольклорної традиції переказуючи сюжет твору, фактично незмінним залишають авторський діалог героїнь («Кабы я была царица...»). Д. Медриш ставить перед собою логічні запитання: «У цілому вельми вільно поводжуючись із літературним першоджерелом, казка раптом відмовляється від цього принципу і прагне, причому в обох випадках в одному й тому самому місці й одним і тим самим відступом, точно відтворити пушкінський текст. Залишається з'ясувати, чим же викликана ця точність і яке її призначення. Якщо це цитата, то якою мірою вона модифікує семантику фольклорного тексту? Якщо ж це запозичення, то чим викликана та постійність, із якою вона з'являється у фольклорних текстах, не пов'язаних генетично?» [96, 97-98]. Аби розібратися, автор звертається до тих специфічних випадків побутування фольклорних творів, коли спостерігається двомовність або віршовані вкраплення у прозовий текст. Зокрема, посилається на працю Т. Судника, присвячену фольклорному білінгвізму; дослідник, вивчаючи білорусько-литовські казки, з'ясував: якщо в «авторському» мовленні білоруська мова витіснена литовською, то в репліках персонажів зберігається питома білоруська мова. «Традиції

нарративного фольклору різних народів також засвідчують прагнення зберегти в первісному вигляді насамперед мовлення персонажів. Звідси й та своєрідна поетична «двомовність», при якій власне оповідь ведеться прозою, тоді як у прямій мові зазвичай застосовують вірш – форму, найбільш зручну для дослівного запам'ятовування» [96, 99]. У цьому зв'язку Д. Медриш доходить висновку, що «чужа мова» в казковому тексті функціонально нейтральна і привнесена у фольклорний твір несвідомо; відтак називати це цитуванням не випадає. «Може, однак, здатися, що такий висновок не поширюється на фольклорні тексти літературного походження: адже приналежність Пушкіну наведених у наших прикладах рядків не викликає жодного сумніву. Уся справа в тому, що в самому казковому тексті цей факт не відіграє жодної ролі: цитуються не слова поета, «цитують» мовлення персонажа; будь-які паралелі з пушкінським текстом не передбачені. Відтак у казці не цитата, а запозичення» [96, 100]. Отже, радянський дослідник заперечує наявність цитації у фольклорі. Натомість допускає існування «явних ознак перифразу» в «народній пародії», апелюючи, зокрема, до «Агафонушки», де перифразом пародіюється билина. У цьому контексті дослідник стверджує: «У фольклорі така зміна тексту відбувається винятково в пародійному плані, причому позатекстові асоціації передбачаються як на образному й ритмо-мелодійному, так і обов'язково на жанровому рівні. Всередині одного жанру цитування у фольклорі неможливе: тим, що належить жанру в цілому, з повним правом користується як своєю власністю будь-який текст у цьому жанрі» [96, 101]. Існують у фольклорі цитати чи ні, ще належить розібратися. Для нас зараз важливішим видається факт визнання існування в ньому «чужого слова», інакше кажучи, інтертексту.

Повертаючись до праць, ближчих до нас у часі, варто зауважити, що проблематика, близька до явища інтертекстуальності у фольклорі, порушується у публікаціях, присвячених такому вже доволі популярному поняттю, як фольклорний авантекст.

У розвідці Т. Цив'ян «Модель світу і її роль у створенні (аван)тексту» (2002) [див.: 161] авторка припускає: «Якщо МС (модель світу. – С. О.) – це згорнутий до терміна, до формули текст, або парадигма тексту, своєрідна граматики з мінімальним, проте репрезентативним словником, тобто рівень competence, то <...> рівень performance буде означати розгортання терміна, формули тощо в реальний текст. Тоді виникає питання: чи не можна припустити, що будь-який авантекст (у цьому випадку йдеться про фольклорний авантекст) із самого початку має певну структуру, в основі якої лежить МС» [див.: 161].

Таким чином, авантекст – попередня стадія тексту, яка легко реалізується в текст/тексти. Зокрема, тому, що базується не лише на збереженні в пам'яті носія окремих елементів чи фрагментів традиції, а й тому, що в пам'яті носія МС закладено певні основи, певні правила «монтування» вихідних елементів – «у цьому допомагає надійна структура, забезпечена таким могутнім вирішальним засобом (інструментом), як модель світу» [див.: 161].

Названа праця разом зі статтею С. Неклюдова «Авантекст у фольклорній традиції» [див.: 105] залишаються чи не єдиною спробою фахового обґрунтування терміна «авантекст» у фольклористиці, що безумовно потребує подальшого доопрацювання й перевірки на конкретному текстовому матеріалі. Скажімо, С. Неклюдов узагалі фактично тезово викладає основні моменти функціонування фольклорного авантексту, зокрема стверджуючи, що «до свого викладення фольклорний текст присутній у традиції скоріше як «ідея тексту» чи як конфігурація можливостей його побудови <...>. Відповідно, питання про інтертекстуальність (тобто про розуміння тексту лише завдяки знанню інших текстів) стосовно фольклору мусить бути переформульованим, оскільки більша частина такого знання тут буде стосуватися вже не конкретних текстів, а традиції в цілому» [див.: 105]. Ці «можливості побудови», які дослідник конкретизує як жанрову модель, сюжетний каркас, тематичні

блоки, стилістичні кліше тощо – усе те, чому належить реалізуватися у виконанні, – мають «дотекстовий» статус і можуть бути означені як авантекст.

Таким чином, визначення фольклорного авантексту дослідником глибше й виваженіше, однак осмислення лише цього поняття замало для перспектив інтертекстуальних студій у науці про фольклор, засвідчуваних, зокрема, появою таких цікавих сучасних розвідок у цьому аспекті, як-от «Володар Кілець» Дж. Р. Р. Толкіна як авантекст (на матеріалі толкіністських анекдотів)» (І. Ферапонтов, Н. Трушкіна) [див.: 158]. Автори статті визначають авантекст як сукупність певним способом перероблених і збережуваних у пам'яті виконавця елементів, що послужили основою створення тексту, і правила його створення. «Толкінівські тексти використовуються як зручний матеріал, як набір міфологем, із яких кожний бажаючий може витворити систему світобудови на свій смак. У цьому сенсі толкінівський текст безумовно становить собою один з авантекстових елементів картини світу подібних субкультурних груп» [див.: 158].

Отже, перш ніж говорити про специфіку інтертекстуальності у фольклорі, слід остаточно визначитися зі знаковими категоріями, без ґрунтового наукового осмислення яких – без перебільшення – не може бути здійснене жодне присутнє фольклористичне дослідження. Передовсім це поняття тексту, до якого фольклористи ставляться часом аж надто суворо. Тоді як у літературознавстві внаслідок прийняття філософського наповнення поняття інтертекстуальності, у результаті постструктуралістських, деконструктивістських і постмодерністських розмислів текст, урешті, прямує до безкінечності, розчиняючись у гіпертексті, яким стає все, а самі літературознавці у своїх міжтекстових студіях охоче лавірують у лабіринтах інтер-, інтра-, мета-, авто-, гіпер-, пара-, архі- та інших «текстуальностей», ретельні фольклористи часом узагалі відкидають текст, стверджуючи, що в усному, нестабільному, по суті, одномоментному фольклорі (у сенсі справжнього існування реального фольклорного твору лише в момент його

виконання) ніякого тексту бути не може, і пропонують відмовитися від цього терміна. Так, О. Бріцина, посилаючись на фінську дослідницю Л. Хонко, у статті «*Усна теорія і текстологічне дослідження української прозової традиції*» стверджувала, що саме поняття «текст» мало б використовуватися лише для означення явищ писаної мови. Дослідниця висловлювала переконання, що «...фольклористика передусім потребує оперування поняттям «усний текст». Якщо для вирішення текстологічних питань, що постають у зв'язку з писаними текстами, можна частково використати досвід та досягнення літературознавства у цій царині, то для розгляду проблем постання та функціонування усних текстів та для формування методики їх фіксації необхідне глибоке усвідомлення усної природи явищ традиційної творчості» [25, 33]. Але це, як здається, питання дещо іншого понятійного рівня: якщо зважити на те, що текст, хочемо ми цього чи ні, давно із вузькоспеціального терміну перетворився на культурологічний концепт, і прийняти за класичне семіотичне його визначення, згідно з яким будь-який текст становить собою осмислену послідовність знаків, то стає очевидним, що зв'язки між текстами існують *не* залежно від типу їх екзистенції. Зрештою, із термінологічною невизначеністю в цій сфері розібрався С. Росовецький у своєму посібнику з українського фольклору, виокремивши *текст виконання фольклорного твору* (усну природу твору враховано) і *текст запису фольклорного твору* (те, із чим насамперед матиме справу дослідник інтертекстуальності у фольклорі) [див.: 138, 46-48]. Зрештою, неконструктивні суперечки щодо того, існує у фольклорі текст чи не існує, уже в минулому: сьогодні всі фольклористи користуються поняттям «фольклорний текст», пам'ятаючи про його семіотичну природу, а також застосовують сполучення «усний текст», де, з одного боку, враховано таку інтегральну властивість фольклорних творів, як усність, а з другого – міститься поняття «текст», котре хоч-не-хоч стало ключовим для дослідників у сфері духовної діяльності людства, перетворившись із вузькоспеціального терміна на загальнонаукову універсалью. Повертаючись до міркувань

О. Бріциної (якій, до речі, належить висловлювання «усний дискурс – це теж текст»), слід визнати, що виголошені нею думки з приводу текстологічних питань варті уваги. Гадаємо, що вивчення фольклорної інтертекстуальності суттєво розширить і прояснить деякі аспекти текстології фольклору, адже внаслідок залучення провідних дослідницьких стратегій сучасних гуманітарних наук має збагатити обґрунтування й методологічне навантаження найвагоміших для фольклористики понять, таких як «фольклорний текст», «фольклорний твір», «фольклорний варіант» тощо.

У контексті сказаного хвилює також питання про давно розроблені форми інтертекстуальності, традиційно застосовувані літературознавцями, як-то цитата, алюзія, ремінісценція, пародія тощо. Вочевидь, вони не можуть автоматично переноситися в науку про фольклор, а мають отримати адекватне й логічне обґрунтування на конкретному фольклорному матеріалі з урахуванням його жанрової, поетикальної, буттєвої своєрідності.

Про інтертекстуальність фольклору у зв'язку з дослідженням сучасних зразків колективної творчості пише Н. Лисюк у монографії, присвяченій українському постфольклору, щоправда, називаючи цю його властивість цитатністю [92, 117]. Проте в цьому випадку варто було б вести мову саме про інтертекстуальність міського фольклору як ширше явище, яке охоплює й таку форму міжтекстової співприсутності, як цитатність. Дослідниця слушно акцентує увагу на тому, що покликання на попередні зразки, орієнтація на культурні надбання минулих поколінь на міжжанровому рівні було притаманне і традиційному (так званому «класичному») фольклору. Водночас вона наводить приклади інтертекстуальної взаємодії на лише на рівні «жанр – жанр» (думи – голосіння; пісеньки-автопортрети, прислів'я та приказки в казках), а й на рівні міжобрядовому та в системі зв'язків між обрядом і текстом: «...До церемоній поховання незаміжніх дівчат та хлопців шлюбного віку включались елементи весільного обряду; ремінісценції обох цих обрядів можна зустріти у ворожіннях та пареміях (тлумаченнях сновидінь, прикметах, загадках, іноді у прислів'ях); їх сюжетні перипетії

лягли в основу сюжету чарівних казок» [92, 117]. Некоректне, як на мене, тлумачення поняття гіпертекстуальності як «висміювання попереднього тексту в новоствореному» [92, 120], адже Ж. Женет визначав це явище як «відносини, що пов'язують текст В (який Женет називає гіпертекстом) з ранішим текстом А (означеним у цій праці терміном гіпотексту)» [цит. за: 49, 290]. Можливо, якби в монографії було вказано джерело походження такої інтерпретації гіпертекстуальності, це вживання зазначеного терміна було б зрозумілішим.

Таким чином, з'ясувавши, що існування фольклорного тексту беззаперечно, логічно ствердити, що й інтертекст у фольклорі має безсумнівне право на життя. Водночас з огляду на термінологічні суперечності необхідно погодитися, що, йдучи за Р. Бартом, **будь-який текст – це інтертекст**, набір «цитат без лапок», а інтертекст – це «текст у тексті»; отже, будь-який текст, зокрема й фольклорний, становить собою складну багаторівневу систему текстів, які, втім, перебувають у спільному полі єдиної семантичної системи культури. Натомість вага інтертексту у практичних дослідженнях має бути словесно засвідченою («...Про наявність певних міжтекстових зв'язків свідчать текстові засоби їх вираження у досліджуваному творі...» – хоч і «вирване» з контексту, але слушне в цьому зв'язку твердження польського теоретика інтертекстуальності [107, 74]) та значущою («Про інтертекстуальність, підкреслимо, можна говорити лише тоді, коли посилання на попередній текст є елементом значеннєвої будови тексту, в якому воно здійснюється, або ж <...> коли відбувається семантична активізація двох текстів, однак провідним чинником є текст, який посилається, а активізація тексту, на який посилаються, є вторинним явищем» [49, 292]).

Відтак можемо говорити про фольклорний інтертекст у літературі, вужче – про паремійний інтертекст у казках, інтертекстуальні зв'язки казок та анекдотів тощо, на деякий час відмовившись від абстрактного філософування на тему всепов'язаності і всеприсутності фольклору як

єдиного Тексту чи Інтертексту абощо. Зате, можливо, з'являться конкретні практичні результати, які знадобляться у справі вивчення фольклору та з'ясування його специфіки як унікальної сфери духовного життя людини.

Досягнення подібних результатів видається можливим, наприклад, якщо звернутися до таких жанрів народнопоетичної творчості, як казки й паремії, та взятися за вивчення інтертекстуальних зв'язків цих текстів.

Висновки до першого розділу

Фольклор – це складна розгалужена система, що містить знаки різного характеру й функціонує на всіх рівнях життя людини. Вивчення творів усної словесності потребує системного підходу, поєднання різних методів та врахування якомога ширшого культурно-історичного матеріалу, на чому останніми роками неодноразово наголошують дослідники народної творчості [див., напр.: 76, 24].

Гуманітаристика кінця ХХ – початку ХХІ ст. зазнавала (і зазнає) чималих перетворень і зрушень, переживала кризи старих теорій і народження нових, унаслідок чого виникали новіші теоретичні дискурси та дослідницькі підходи. Серед них – теорія інтертекстуальності, що виросла на ідеях М. Бахтіна і сформулювалася в ході філософських і літературознавчих шукань другої половини минулого століття. Варто зазначити, що в ідеї інтертекстуальності, у тому її вигляді, який становить собою сплав і філософських роздумів Бахтіна, і постструктуралістських міркувань Кристивої, і деконструктивістських шукань Дерріда та інших наукових дискурсів, якщо застосувати цю ідею до фольклору, засвідчена питома, глибоко органічна прикмета народної творчості як унікального феномену духовної діяльності людини, а саме – постійне звертання до себе самого, свого коріння, «вічне повернення» (за М. Еліаде) до першопочатку, повторення знов і знов давно вже сказаного; і чим давніше «звучали» заповітні слова, тим авторитетніше й беззастережніше вони лунатимуть для наступних поколінь.

Висновки, до яких спільними зусиллями дійшла ціла когорта філософів і філологів – спершу про смерть суб'єкта (М. Ріффатер), далі про смерть автора (Р. Барт), нарешті, про «смерть» тексту («немає тексту, крім інтертексту» (Ш. Гривель) [цит. за: 65, 219]), – закономірний наслідок багаторічних наукових пошуків, коли вслід за накопиченням і опрацюванням матеріалу, а потім конкретними його дослідженнями з вузькоспеціальними

результатами настає час узагальнень і розмірковувань – як і має бути. Однак коли найбільш абстрактного рівня досягнуто, спроби дістатися ще вище перетворюють науку на абсурд і призводять до знецінення дослідження й вигасання матеріалу. Натомість закономірним наступним етапом розвитку студій над інтертекстуальність здається нам такий, на якому дослідники з новим теоретичним і методологічним багажем, сказати б, із «просвітленим розумом» повернулися би до конкретного емпіричного матеріалу в літературознавстві, лінгвістиці й фольклористиці – повернулися до твору (хоч би як його тепер визначали) і тексту (хоч би скільки його дефініцій існувало).

Дослідження інтертекстуальності у фольклорі, безумовно, також має провадитися на конкретному текстовому матеріалі. Зокрема, при вивченні текстів, що побутують сьогодні, – як, наприклад, різноманітні народні переробки відомих творів, які точніше буде назвати фольклорними перифразами, псевдоцитати, пародійні тексти, квазіпаремії, анекдоти тощо. У такому разі є можливість вивчати ці твори в їхньому живому побутуванні, відтак можемо з'ясувати особливості включення одного тексту в інший, визначити, який зразок слугував передтекстом (претекстом), а який став інтертекстом, можемо простежити закономірності трансмісії фольклорного твору, своєрідність його усного чи письмового існування. Складніше ведеться із більш давніми творами, а саме записами українських казок, здійснених у ХІХ ст., у текстах яких трапляються паремійні вкраплення та інкрустації – прислів'я і приказки; адже немає змоги повернутися до живого виконання деяких творів, тож доводиться вдаватися до реконструкції комунікативних ситуацій. Тим цікавішими будуть результати дослідження інтертекстуальності фольклорних творів.

Отже, вербально оприявлений семантично значущий текст чи його фрагмент, присутній у тексті-носії, ми називаємо інтертекстом. Відтак це визначення інтертексту охоплює і сферу надтекстових значень і конотацій, які виникають у результаті міжтекстової взаємодії, особливе семантичне й

когнітивне поле, що утворюється внаслідок уплітання одного тексту (текстів, їх фрагментів, елементів) в інший текст, а також ті нові функції, що їх отримує вмонтований текст у новому контексті. Тож поняття «паремійний інтертекст у казках» охоплює не лише власне тексти паремій, включених у казки (те, що П. Х. Тороп називав «інтекстом» – «текстом у тексті»), а й значення, функції тощо цих паремій в оповідальній структурі. Інтертекстуальність розуміємо як загальну властивість будь-якого тексту і словесності в цілому, природний спосіб її існування, що словесно виражається як наявність «чужих» текстів чи текстових елементів в основному тексті. Натомість інтертекстовість слід визначати як текстову характеристику, що засвідчує його здатність вступати у взаємодію з іншими текстами. Фольклорна інтертекстуальність, залишаючи за собою статус універсальної ознаки традиційної народної словесності, характеризується тими специфічними рисами, що відрізняють фольклорний текст від тексту в його літературознавчій чи лінгвістичній модифікаціях.

Розділ 2. ЗВ'ЯЗКИ ПРИСЛІВ'ІВ І КАЗОК: ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТА ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

2.1. Взаємозв'язки казок і прислів'їв у полі зору фахівців-фольклористів

2.1.1. Дослідження казок у їхніх стосунках із пареміями. Вивчення інтертекстуальності українських народних казок на матеріалі прислів'їв і приказок, що трапляються в казкових текстах, має бути цілісним і комплексним. Взаємозв'язок цих жанрів, як і наявність загадок, віршованих вставок, своєрідних пісень-сигналів у текстах казкової прози, давно не таємниця для дослідників творів народної словесності, однак систематичне відстеження всіх інтертекстових елементів в українських казках у вітчизняній фольклористиці ще не здійснювалося.

Одним із перших науковців, хто розглядав прислів'я в тісному зв'язку з казками, піснями й загадками, а також обстоював походження частини паремій із казок, був професор Університету святого Володимира П. Владимиров. 1896 р. він писав: «Походження прислів'їв із пісень, казок, з історичних подій показує, як швидко ця форма народної поезії перетворювалася з окремого випадку на загальновизнану настанову і, переходячи з вуст до вуст, переживала віки, знаходячи найрізноманітніші застосування в житті народу й окремих особистостей» [30, 136]. Дослідник вважав, що деякі давні прислів'я можна пояснити лише завдяки казкам, де «представлено такі повні, окреслені образи міфічних створінь, які являються у других видах руської народної поезії лише у формі епітетів, поетичних уподібнень» [30, 149]. Розглядаючи казку як вид народної творчості, П. Владимиров наголошує на тому, що саме казка стала джерелом виникнення багатьох специфічних жанрових фольклорних утворень: «...Із казок виокремилось багато прислів'їв, у казках зустрічаються пісні, казки починаються й закінчуються особливими

«примовками» [30, 140]. Більше того, деякі паремії, на його думку, зокрема приказки, становлять собою уламки давніх казкових творів, які колись існували й розказувались, але не збереглися до наших часів. П. Владимиров наводить часто повторювані фрагменти чарівних казок, тобто відомі нам традиційні казкові формули, які він називає казковими примовками: «Ясни-ясни на небе, мерзни, мерзни волчий хвост!»; «кто стар, то (той буди) отец, а кто молод, то (той буди, или будешь) брат» та ін.

У деяких сучасних підручниках із фольклору походження частини паремій із казок не піддається сумніву. Так, М. та З. Лановики, висвітлюючи питання генези прислів'їв і приказок, схиляються до гіпотези, висловлюваної представниками міфологічної школи, згідно з якою паремії – це «уламки» інших жанрів народної творчості: замовлянь, байок, казок, легенд, пісень тощо. Як приклади авторки книжки наводять такі вислови: із байок: *Пожалів вовк кобилу, лишив тільки хвіст та гриву; Добрий борщик, та малий горщик*; із казок: *За царя Хмеля, коли було людей жменя; Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться*; із легенд: *Товчеться, як Марко по пеклу (Марко пекельний); І ззаду знать, що Хоною звать (Хома невірний)*; з анекдотів: *Не мала баба клопоту — купила поросля; Бачили, очі, що купували — їжте, хоч повилазьте*; із народних оповідань: *На злодієві шапка горить; Кожен коваль свого щастя*; із пісень: *А в суботу на роботу — то хай іде мама, а в неділю на музику то вже піду сама; А в козака кудрі в'ються, а в дівчини сльози ллються; Сам п'ю, сам гуляю, сам стелюся, сам лягаю* та ін.; із демонології (? – С. О.): *В чорта на кулічках; Продав чорту душу; До чорта в зуби* та ін. [див.: 89]. Однак така «аргументація», що не враховує внутрішньої жанрової специфіки паремій, не здається нам переконливою, як і наведення терміна «демонологія» поряд із формулюваннями «із казок», «із легенд», «із байок» та ін.

Узагалі ж питання походження прислів'їв із казок, як і проблема інтертекстуальних зв'язків казкових творів із пареміями, не таке просте й вимагає ретельного аналізу та, передовсім, звернення до здобутків авторитетних дослідників у цій сфері – як знавців казкового епосу, так і фахових пареміологів.

Вітчизняні й зарубіжні казкознавці зупиняли свою увагу на наявності прислів'їв у казкових творах здебільшого в контексті розмови про зв'язки казок з іншими фольклорними жанрами та про тематичну, поетичну, символічну тощо своєрідність казкового епосу.

Так, М. Кравцов при спробі вибудовування системи жанрів російського фольклору торкається питання про включення замовлянь, пісень, прислів'їв у твори інших жанрів. Зокрема, дослідник зазначає: «У билини, казки й пісні включаються прислів'я, котрі то слугують моральним висновком твору, то пов'язані із сюжетними його ситуаціями» [81, 99]; «Іноді казка завершується моральним повчанням, моральною формулою, прислів'ям» [82, 83]. Учений наголошує на невивченості цього явища, знання про яке допомогло би зрозуміти, крім іншого, і питання історії фольклору.

Утім дослідники народної творчості сам факт зв'язку прислів'їв і приказок із казками увагою не оминали. В. Юзвенко констатувала, що використання паремій у творах казкового епосу підпорядковане прагненню знайти таку форму образного викладу, яка б економно, влучно, узагальнено й дохідливо втілила б соціально-історичний досвід народу, його конкретно визначені морально-етичні оцінки. Якщо не зважати на кон'юнктурне приписування *фантастичній* казці змалювання *дійсності*, у цілому дослідниця слушно зауважує: «Прислів'я і приказки можуть виноситись у заголовок казки, вживатись у мові оповідача, діалогах, репліках, набираючи форм традиційних поетичних формул, які підтверджують ту чи іншу народну думку, виступають засобом розкриття внутрішнього змісту персонажів, глибшого змалювання дійсності. Казка, в

свою чергу, розкриває багатозначність, прямий смисл і переносне значення прислів'їв і приказок» [172, 81]. Авторка також переконана, що прислів'я, приказки та загадки в казках різних слов'янських народів однотипні, що, втім, вимагає ретельної перевірки на широкому міжнародному фольклорному матеріалі.

Так само й російський дослідник казкової творчості В. Анікін звернув увагу на спорідненість казок із прислів'ями. Для нього очевидна близькість двох жанрів, яка виявляється в масштабі художнього узагальнення, притаманного казковим текстам і пареміям. Учений акцентує на внутрішньому змісті оповіді, міркуючи, зокрема, про сюжет кумулятивної казки, що розповідає про курочку та розбите яйце: «Історія цікава як інакомовлення, як приклад до різних життєвих випадків. Широке коло явищ, до яких можна прикласти казку, але всі вони зійдуться на тому загальному, що стоїть за нею. Цим казка й нагадує прислів'я» [4, 12]. У такому ж ключі казкознавець висловлюється про походження прислів'їв із казок; для нього важливий не технічний процес виокремлення тексту паремії безпосередньо з тексту казки, а узагальнена думка, представлена в багатоепізодних казках і водночас сконденсована в короткому прислів'ї: «Умовність вигадки цілком відповідає ширині художнього узагальнення. Думка казкових історій про звірів, про птахів з тієї ж причини легко стає прислівною. У прислів'ях загальне переносне значення казкових ситуацій виступає зі ще більшою очевидністю» [4, 18]. Дослідник безпідставно стверджує, що джерело виникнення деяких прислів'їв про хитру лисицю, дурного й жадібного вовка, сильного, але нерозумного ведмедя – це казка про тварин. Уже тоді (1984 р.) він назвав деякі паремійні тексти ремінісценціями окремих казкових сюжетів, хоча, на нашу думку, описані ним випадки доцільніше зарахувати до алюзій. Завважає науковець і часте винесення паремій моралізаторського характеру у фінал казкових творів [4, 140].

Л. Дунаєвська, говорячи про художньо-естетичну функцію чисел у творах фольклору, завважує вплив казкової символіки на образну та композиційну структури творів таких фольклорних жанрів, як колядка, щедрівка, замовляння, загадки тощо [57, 47]. Якщо ж приймати теорію Т. Бенфея, із цим не можна погодитися: адже більшість казок примандрувала на терени України зі Сходу, коли названі жанри існували вже століттями... В аспекті ж інтертекстуального аналізу є сенс розглядати протилежну ситуацію – наявність замовлянь («Здорові, куколки! – Прощайте, куколки!» (Чубинський-1, №18)), загадок («Що в світі найтовстіше, що найшвидше і що найм'якше? – Товстіша від усього земля мати, що нас кормить і поїть та й усіх нас поїдає. Швидша від усього думка. В одну хвилину можна подумати, про які хто хоче землі. А найм'якший від усього кулак» (Гнатюк, №28)), повір'їв («Спочатку, кажуть, робили люде і в неділю, але дуже давно, а тепер уже не роблять і в суботу ввечері, як сонце зайде, бо свята Неділенька накаже так, що Господи!» (Чубинський-1, №132)) і творів інших жанрів у структурі казок, а також їхні функції в казках і стилістичний чи інший взаємовпливи.

Як засвідчують тексти казок, зокрема зафіксованих на теренах України у середині – другій половині ХІХ ст., не варто ототожнювати прислів'я, замовляння, загадки й пісні, що трапляються в казкових творах, із прислів'ями, замовляннями й загадками тощо як самостійними фольклорними жанрами (що, втім, не виключає можливості їх зіставного вивчення). Це принципово різні явища фольклорного тезауруса, що засвідчують і міркування фахівців. Так, Л. Дунаєвська в контексті розмови про взаємовплив казки та замовляння розкриває своєрідність казкових формул-замовлянь: «Замовляльні пісні-сигнали найбільш властиві українським чарівним казкам з мотивами перетворення жінки в пташу коханкою царя, її служанкою або мачухою. Звичайно це три пісні-сигнали або ритмічні замовляння, які є обрамленням епізодів зустрічі перетвореної матері-птахи зі своєю дитиною чи чоловіком» [56, 51]. У такому ж зрізі

дослідниця розглядає загадки у структурі чарівної казки, де вони зберігають свою традиційну канонічну форму складних метафоричних питань, «які вимагають відповідної дії, або рідше – просто усної відгадки», але набувають особливого семантичного й функціонального навантаження: «Загадки чарівної казки – засіб випробування фізичних та розумових здібностей добротворця. В соціально-побутових оповідях вони вживаються лише для порівняння розумового потенціалу добротворця та противника» [56, 52]. Коли в першому випадку йдеться, власне, про фактичну функцію паремій у тексті казки, а семантика їх не береться до уваги, то у другому маємо справу з гіпотезою, що заслуговує на уважну перевірку.

Дослідники казок про тварин так само звертали увагу на наявність у них текстів чи текстових фрагментів інших фольклорних жанрів. В. Гнатюк в обширній передмові до впорядкованого ним корпусу «українських байок» серед різних характеристик звірів – казкових героїв указує на їхню звичку у своїх розмовах уживати багато приказок і прислів'їв («приповідок»). Учений ілюструє свої спостереження колоритними прикладами: «Звірі, побачивши лисицю, що надходила до них, крикнули до своїх: «Мовчіть, а то почує, біда буде; всіх нас загонять туди, де Макар телят ни пасе» <...>. – Крук оповідає у льва свою пригоду і втручає: «Не штука вбити крука, але штука имити живого» <...>. – Лисиця, коли її висилають до льва, відповідає: «А шож я хіба у Бога тия ззіла, чи шо, хай хто нібудь інший піде». <...>. – Побачивши своє відбиття у воді, лисиця сказала: «Ни дарма кажуть, шо подивись у воду на свою вроду». <...>. – Комарі погрожують львови, що йому «носа втруть». На те лев відповідає: «Мовчи, сволота! Чиє б гарчало, а твоє краще б мовчало» та багато ін. [40, XLIII]. Помічена В. Гнатюком особливість персонажів тваринного епосу не випадкова, зважаючи на ним же завважене (зрештою, давно відоме) уподібнення казкових звірів до людей.

І. Березовський відзначав уривки пісень, віршовані імпровізації, приспівки тощо у творах «звіриного епосу». Він наводив приклад казки

«Солом'яний бичок», де бабуся, пасучи бичка, пряде кужіль і співає: «Пасись, пасись, бичку, поки спряду мичку». Пісня-веснянка з такими ж початковими словами, зазначає казкознавець, відома й в українському пісенному фольклорі [17, 28]. Вживання народними оповідачами паремій у казках про тварин також не оминуло уваги вченого: «Виразна, соковита, барвіста мова переважної частини цих казок. Часто в художню тканину творів органічно вплітаються не лише характерні для розмовної мови певної місцевості художні вислови та звороти, а й образні порівняння, типові прислів'я і приказки, відомі широкому загалу» [17, 28].

Л. Дунаєвська поділяє казки про тварин на алегоричні та повчально-розважальні. Характеризуючи твори першої групи, дослідниця звертає увагу на гострі сатиричні паремії, що трапляються в текстах таких казок, зокрема, наводить такі приклади: «Я знаю, – каже баран в кожусі цапові в сюртуку, – що не з добра пан у жупані ходить, бо свити не має. Так це, бач, не першина, що сюртук коло кожуха боки гріє...» («Як цап хизувався перед бараном». – Березовський. С. 223). Муха насміхається з ведмедя, котрий убив через неї свого господаря: «Застав дурня молитися, він і лоба поб'є, або, як кажуть: «Услужливий дурень страшніший ворога» («Медвідь одганяє муху з цигана». – Березовський. С. 291)». Дослідниця доходить закономірного висновку про повчальну функцію таких казок, підсилену моралізаторським началом використаних у них паремій.

Можемо припустити, що звертання до паремійного інтертексту в казках про тварин відбувається за законами, загалом спільними для творів казкової прози. Проте побіжний погляд засвідчує не лише той факт, що казкові звірі залюбки звертаються до соковитих прислів'їв та приказок у своїх діалогах та окремих висловлюваннях. Завершальні паремії українських зразків, що належать до тваринного епосу, цікаво було би дослідити в контексті питання про походження таких творів із давньоіндійських повчальних оповідок (вирізнивши спершу автохтонні європейські «езопівські» сюжети) з метою виявлення національної

своєрідності української казки. Важливо було б з'ясувати, чи казки примандрували на українські терени вже із включеними прислів'ями, чи мандрівні казкові тексти знайшли тут національні відповідники, які в процесі етнічного засвоєння й трансформації органічно ввійшли у структуру казкових творів.

М. Грушевський недаремно назвав новелістичну казку «поемою на побутові теми» [48, 333]. Навіть побіжне прочитання таких текстів у записах фольклористів XIX – початку XX століття засвідчує, що за використанням паремій вони не поступаються казкам чарівним, а можливо, навіть перевершують їх у цьому. Можна сказати, що там, де поет чи прозаїк у своїй індивідуальній творчій діяльності вдався б до барвистої метафори чи оригінального епітета, народний митець-казкар, оповідаючи про попа чи наймита кумедну історію, не позбавлену казкової чарівності, звернеться до влучного прислів'я. Зв'язок прислів'їв і власне новелістичних казок у фаховій фольклористичній літературі майже не висвітлений, вочевидь тому, що й самій соціально-побутовій казці науковці приділяли менше уваги порівняно з королевою казкового епосу – чарівною казкою.

Серед сучасних дослідників до питання міжжанрової взаємодії новелістичних казок і прислів'їв та приказок у своїх фольклористичних розвідках зверталася Н. Кухта. Міркування авторки переконують у тому, що вона схиляється до думки, ніби низка прислів'їв і приказок походить із казок. Зокрема, вона стверджує: «Найактивнішою моделлю творення приказок слід вважати чарівні (власне казки) та побутові (новелістичні)» [86, 192]. Цим дослідниця пояснює й ідентичність паремій у різних народів: «В основі цих творів переважно мандрівні сюжети (мотиви), звідси й міжнародність паремій, наявність відповідників у фольклорах багатьох народів» [86, 192]. Н. Кухті належить і термін «відказкові приказки».

У близькому до означеної проблеми ключі провадить свої наукові пошуки О. Бріцина, яка досліджує поетику новелістичної казки у варіаційному аспекті, зокрема на рівні формульних сегментів словесного тексту. Як зазначає казкознавець, «зіставлення варіантів на рівні тексту має на меті визначення специфічної ролі словесного тексту у процесі побутування казки і стабілізуючої функції формульних сегментів» [24, 62]. Під таким кутом зору дослідниця зіставляє варіанти казок трьох сюжетних типів: про балакучу жінку, що зраджує таємницю чоловіка; про кмітливого чоловіка, що ділив гусака; про голодного пана і фурмана. У полі уваги науковця – варіювання словесного рівня казки у формульних сегментах її тексту. У цьому зв'язку О. Бріцина зазначає: «Наявність формул у казковому тексті сприяє формуванню його внутрішньої структури, складних зв'язків, зіставлень і протиставлень, виділяє казковий текст з потоку усного побутового мовлення, викликає певне коло «чекань», пов'язаних з подальшим сприйняттям тексту зі своєрідними художніми закономірностями будови. У фантастичній казці, для якої формули є однією з специфічних ознак стилю, це простежується досить чітко. Для побутових казок формульність не настільки характерна і навряд чи може вважатися специфічною особливістю жанрового різновиду. Тому дещо змінюється і роль формул в організації казкового тексту» [24, 79]. Як уже згадувалося, попередні спостереження над інтертекстуальністю як чарівних, так і новелістичних (побутових, за О. Бріциною) казок показують, що наявність прислів'їв та інших паремій притаманна творам обох жанрів. У цьому світлі та у зв'язку з останнім твердженням дослідниці цікавим видається аналіз тих паремій, які відкривають або завершують казку, з метою виявлення закономірностей співприсутності в казковому творі формул та інтертекстових елементів.

2.1.2. Пареміологи про взаємозв'язки паремій та казкової прози. Якщо стосовно ролі прислів'їв і приказок у творах казкового епосу припущення і твердження висловлювалися дослідниками казок (далеко не всіма) здебільшого принагідно, у контексті вивчення ними композиційних характеристик, особливостей поетики, взаємозв'язку казкових творів з іншими жанрами традиційної словесності, то в пареміології на шляху вивчення спорідненості обох жанрів – казок і паремій – було зроблено чимало іще в XIX столітті. М. Сумцов у брошурі 1896 р., присвяченій історичному вивченню українських прислів'їв, побіжно висловлює припущення про походження деяких відомих в Україні прислів'їв із польських фацецій (анекдотів) і навпаки – про запозичення поляками українських висловлювань, наводячи, зокрема, такий приклад: один із текстів у «*Fascyae polskie*» (1624 р.) завершується українським прислів'ям: «*nie darmo Rus mowi, nie wsio horoszem* (грошемъ), *inszoie rozumom*» [146, 8].

У полі зору О. Потебні в одній із його славнозвісних лекцій з теорії словесності (надрукованих 1914 р.) – байка та процес її перетворення на прислів'я. Паремія з байки народжується внаслідок процесу інверсії, коли завершальна фраза оповіді, у якій сконцентровано основний смисловий акцент байки, переноситься на початок оповідання, а з часом узагалі втрачає це продовження: «...Відома частина байки стає прислів'ям завдяки тому, що решта її зберігається в думці й готова явитися на нашу першу вимогу для пояснення цього вислову; але перша частина байки, що існує наяву, залишається без жодних змін» [119, 89]. Серед прикладів, якими вчений ілюструє свої твердження, він наводить і відому в Україні паремію «Ори, мели, їж», що походить з анекдоту про цигана, котрий говорить про те, як легко прогостувати селянинові. Ось цей текст у записі М. Номиса: «Циган хліборобові розказував, скільки йому бідолажному роботи. «Мені», каже, «дути!.. кувати... ухналі робити!.. на базар носити, хліб купувати, дітей годувати!.. А тобі що?.. Ори-мели-їж!». І далі укладач пояснює особливості побутування твору: «Часом сими словами жартують, як хто дорікає, що, мов,

тобі так, а мені он-як!» [154, 82]. Симптоматично, що варіанти цього тексту зафіксовані вітчизняними фольклористами і в пареміографічних збірниках (зокрема М. Номиса), і у виданнях казок («Казки та оповідання з Поділля» М. Левченка та ін.). У річищі психолінгвістичного підходу до вивчення явищ мови й фольклору, засновником якої він став, О. Потебня аналізує процеси, що відбуваються у свідомості людини, котра при комунікативній нагоді виголошує підхоже прислів'я, не згадуючи при цьому про текст байки, з якої воно народилося.

Цю думку згодом розвиває В. Перетц у своїй праці «Із історії прислів'я: Історико-літературні нотатки й матеріали» (1898 р.). Порівнюючи зазначене видання польських фацецій 1624 р. з російськими перекладами цих творів кінця XVII і XVIII ст., дослідник зауважує, що форма оповіді в перекладах збережена: після викладу якогось кумедного анекдоту подається повчання, яке витікає з розказаної історії; натомість переклад фінального прислів'я-двовірша міг бути буквальним, приблизним і, нарешті, зовсім неправильним. Учений стверджує, що манера оснащувати розповідь короткими висновками у формі прислів'їв засвоєна вітчизняною словесністю під впливом західноєвропейських середньовічних і ренесансних збірників гумористичних повістей і жартів. Таким чином, стають очевидними шляхи поширення автентичних і запозичених у народів-сусідів паремійних текстів: «У долі рукописних збірників XVIII ст. можемо помітити таке явище: їхній зміст, традиційний, звичний для народних мас, поступово переходить у друк, у так звану лубочну літературу. Разом з ілюмінованими житіями, дивами з'являються і смішні листки із «притчами» – і тут-то ми зустрічаємося із жартами й фацеціями, а отже, і з тими прислівними виразами, котрі становлять їхню мораль, висновок. Оцим-то шляхом у XVIII ст. й переходили в маси прислів'я, часом запозичені, головню <...> з літератури польської й південно-руської, котра була тією зв'язувальною ланкою між літературою європейською і московською» [114, 10]. Тут для нас важлива думка В. Перетца про походження цілого корпусу прислів'їв зі старої польської і

руської анекдотичної літератури. Наводить В. Перетц й інші свої спостереження про зв'язок народних паремій і перекладної літератури та про виникнення і шляхи поширення прислів'їв.

У ближчих до нас у часі дослідженнях малих фольклорних жанрів для вивчення особливостей взаємозв'язку прозових текстів, зокрема казок, і паремійних творів, зосібна прислів'їв і приказок, також зроблено немало. Ідеться насамперед про теорію мовних кліше російського структураліста Г. Пермякова, який заклав основи структурно-семантичного вивчення паремій у науці про фольклор. Для дослідника очевидна «багатовимірна» природа прислів'їв і приказок, відтак у своїх теоретичних і практичних пошуках він керується потрійним підходом до паремій – як до явищ мови, думки й фольклору. У зв'язку з останнім учений неодноразово наголошує на спорідненості прислів'їв і приказок із жанрами казкової прози: «...Як знаки прислівні висловлювання належать мові, а як моделі вони належать фольклору і в цьому виявляються спорідненими з баєчками, одномоментними анекдотами, байками, шванками (сюжетними анекдотами) і різними казками чи їхніми окремими частинами (розрядка автора. – С. О.)» [115, 85]. На структурному рівні Г. Пермяков прозора вирішує проблему розмежування прислів'їв і приказок як окремих жанрів: перші він визначає як «замкнуті кліше», другі відповідно – як «незамкнуті кліше» [116, 9-10], йому ж належить докладна класифікація паремій за рівнем узагальнення, синтаксичною структурою, метою висловлювання, а також за кількістю зіставних конструктивних елементів [116, 13-17]. Іще в ранніх працях Г. Пермяков обґрунтовує засади логіко-семіотичного вивчення прислів'їв і приказок, розвиваючи науково плідну думку про знаковий характер паремій, тобто про їхню властивість бути знаками ситуацій чи певних відношень між явищами: «Подібні прислів'я і приказки незалежно від їхнього мовного матеріалу становлять собою образні варіанти певних типових ситуацій, а ці типові ситуації стосовно конкретних прислів'їв і приказок виступають інваріантами» [116, 20].

Зв'язок між прислів'ями та приказками, з одного боку, і казками, із другого, впливає з ретельно вибудованого вченим єдиного структурно-семантичного ланцюга поступового перетворення мовних форм, у якому мовні кліше послідовно переходять із фразових одиниць (слова, фразеологізми, приказки, прислів'я) у надфразові єдності (баєчки, анекдоти, байки, казки, загадки). Дослідник переконаний: «...Подібність між фразовими і надфразовими єдностями не обмежується лише смисловою стороною. Між ними виявляється ледве не повний ізоморфізм. У баєчках, анекдотах, байках, казках, загадках та інших надфразових кліше явно розрізняються ті ж три плани, що й у <...> прислів'ях, приказках і фразеологізмах: морфолого-синтаксичний (план зовнішньої конструкції), логіко-семіотичний і предметно-образний» [116, 54]. Пізніше він збагатив і деталізував ряд паремій, аналізованих у структурно-типологічному зрізі: крім прислів'їв, приказок, прикмет і загадок, охарактеризував повір'я, віщі сні (тлумачення снів), прокляття, побажання й тости, присяги, погрози, скоромовки, велеризми, жартівливі відповіді, казкові формули [див.: 116, 87-102].

Вибудована вченим концепція мовних кліше, особливо викладена в такому скороченому варіанті, може викликати спротив через свою виразну схематичність, далеку, здавалося б, від «живого» фольклорного твору. Однак слід завважити, що вся складність і глибина фольклорних текстів у їх взаємозв'язку не уникла уваги дослідника. «Клішовані тексти, які становлять собою поєднання двох, трьох і більшої кількості складових кліше чи містять у своєму складі складні кліше меншого обсягу, ми називатимемо *надскладними* (розрядка автора. – С. О.)» [116, 93]. До надскладних клішованих текстів учений зараховує насамперед усі казкові твори. Якщо говорити мовою теорії інтертекстуальності, ідеться про складні текстуальні взаємозв'язки, у яких перебувають казки та включені до них прислів'я, приказки, загадки, повір'я, небилиці, які своєю чергою можуть містити прислів'я, приказки, загадки тощо. Казка ж, насичена текстами і

фрагментами текстів інших жанрів, кожен із яких відсилає слухача/читача до специфічно жанрового смислового поля, – це зразок фольклорного гіпертексту.

Наведеній думці, гадаємо, суголосні міркування М. Черкаського, одного з послідовників Г. Пермякова у справі логіко-семантичного вивчення паремійних фольклорних одиниць, про принципову багаторівневність будь-якого тексту, якщо розуміти текст у семіотичному плані, як синтагматику знаків будь-якої природи. Ідеться про те, що кожен текст має глибинну, «підтекстову» структуру, маніфестантом якої слугує поверхнева його структура. Стосовно паремій це твердження сформульовано так: «...Семіотична структура паремії складається з двох компонентів, певною мірою протилежних один одному: семіотичного фокуса, який утілює ту інформацію, котра експліцитно виражена в тексті паремії, і семіотичного тла, що містить інформацію, яка лише імпліцитно присутня в паремії» [162, 39]. Загалом ця думка, звичайно ж, не нова: двоїста природа прислів'їв давалася взнаки у процесі створення якісних пареміографічних збірників, де перед укладачами насамперед поставало питання, за яким принципом групувати і класифікувати тексти, адже швидко ставало зрозуміло, що лексичний рівень паремії дуже часто не корелює з її сутнісною ідеєю. Для нас у контексті розмови про глибинний зв'язок казок із використаними в їхніх текстах прислів'ями цікаве таке переконання дослідника: «Інформативним є не текст паремії «всередині себе», а лише вибір цієї паремії як цілого і її використання в певній ситуації» [162, 39]. Таким чином, постає питання, чому саме той чи той прислівний текст ужито саме в цій казці, тобто чому з усього фольклорного паремійного фонду на позначення певної казкової ситуації вибрано одне конкретне прислів'я. Водночас цікаво й інше: у стійкому закритому казковому тексті, особливо в казці чарівній, випадкових ситуацій не буває. Чому лише деякі моменти казкової оповіді наштовхують мовця на принагідне використання паремії і що саме відіграє тут визначальну роль – інтенції казкаря чи вимоги тексту? Очевидно, відповіді на ці питання

слід шукати в конкретних текстових виявах інтертекстуального зв'язку прислів'їв і казок з обов'язковим урахуванням семіотичної і багаторівневої природи тексту взагалі і фольклорного тексту зокрема.

Таким чином, фахівці неодноразово завважували зв'язок казкових творів із творами паремійного і непаремійного характеру, проте розглядали його на образному, композиційному, поетичному рівнях. Аналіз цього явища під іншим кутом зору, а саме винесення на передній план включених текстів, дає змогу говорити про інтертекстуальний рівень екзистенції фольклорних творів, зокрема казок. Зв'язок цих текстів, особливе семантичне й когнітивне поле, яке утворюється внаслідок уплітання творів одного жанру (прислів'я) в текст іншого жанру (казки) і тієї нової функції, що її отримує прислів'я в новому контексті, сферу надтекстових значень і конотацій, які виникають у результаті такого поєднання, ми називаємо інтертекстом.

2.2. Казкові формули та прислів'я як явища фольклорної інтертекстуальності

Згідно з усталеною в науці про фольклор класифікацією Н. Рошияну, традиційні казкові формули поділяються на ініціальні, медіальні та фінальні. Серед ініціальних формул, які відкривають казкову оповідь, виокремлюють формули часу (хронологічні) і формули простору (топографічні), які, своєю чергою, можуть містити структурні елементи, що виконують функцію вказівки на достовірність/недостовірність оповіді, на наявність чи відсутність, власне існування героїв, можуть указувати на «джерело» казки тощо. Завершальні формули, як й ініціальні, можуть мати стверджувальний та заперечний характер. Водночас серед них існують такі варіанти: про присутність казкаря на казковому бенкеті; про винагороду казкареві («формула плати»); про отримання подарунків та ін. Нарешті, медіальні формули можуть траплятися впродовж усього тексту казки, супроводжувати якогось героя чи його дії, маркувати початок і кінець певного епізоду тощо. Розрізняють внутрішні та зовнішні медіальні формули. Перша група включає формули, покликані пробуджувати у слухачів інтерес до сюжету; формули, призначені для перевірки уваги слухачів; перехідні формули. До другої групи належать формули, які характеризують персонажів або предмети, що їм належать; формули, котрі супроводжують дії казкових персонажів; формули, що входять до діалогів; «магічні формули»; формули, які містять елементи, прикметні для ініціальних формул [див.: 139].

Розробник цієї класифікації, говорячи, зокрема, про медіальні формули, наполягає на тому, що до них слід зарахувати всі т. зв. «*loci communes*», «загальні місця» казок, тобто ті текстові фрагменти, що мають властивість повторюватися від тексту до тексту, від епізоду до епізоду. Гадаючи, що усталені повторення в казкових текстах слід розглядати серед явищ фольклорної інтертекстуальності, вважаємо за необхідне докладніше спинитися на цьому питанні.

Аналіз традиційних казкових формул дає підстави припустити, що їх можна розглядати як своєрідний жанроідентифікаційний фактор. Подібних висновків доходять і казкознавці: зокрема, Л. Дунаєвська стверджує, що формули «певною мірою є свідченням жанрової ознаки казки – установки на вигадку і розважальність, що в числі інших виконує і дидактичну функцію» [57, 6]. Відомо, що будь-який поділ – явище умовне; у сучасній науковій класифікації немає форм, перехідних між чарівною казкою і казкою новелістичною; однак у сукупності творів, що складають певний жанр, – у нашому випадку новелістичну казку – існують варіанти, що якнайточніше відповідають своїм жанровим критеріям і можуть розглядатися як своєрідний зразок, а є твори, сказати б, периферійні, розташовані «на околиці» жанрової групи, котрі мають безсумнівні ознаки, що за ними їх зараховують до певного жанру, але водночас тяжіють до жанрів суміжних, найближчих – у нашому знову ж таки випадку – до чарівних казок. Про цю особливість у зв'язку із сюжетом про Правду і Кривду говорить і О. Бріцина: «...У процесі функціонування і передачі у традиції відбувається постійне варіювання, міжжанрова та внутріжанрова дифузія, в результаті чого виникають нові тексти, що займають, так би мовити, проміжне місце між фантастичною та побутовою казкою» [24, 25-26]. І тоді в новелістичних казках з'являються зазвичай фінальні, а часом і медіальні формули, типові для казок чарівних. Яскравим прикладом такої міжжанрової дифузії може слугувати казка «Панна з знаками» (ЕЗ-8, №38). Маємо традиційних для новелістичної казки персонажів – парубок Іван і дурний «жид», якого Іван легко виставляє на посміховисько в кожній ситуації. Водночас наявність нареченої із незвичайними прикметами – «панна має срібний пас, на грудях місяць, під правою рукою золота зірка» – прерогатива чарівних казок, де в цій ролі зазвичай виступає царівна або цісарівна; золоті частини тіла – це вже не побутовий рівень фантастики; цим зазначена казка і наближається до жанру чарівних, адже там доволі поширеним є мотив, коли володар обіцяє віддати царівну тому з героїв, до кого вона пригорнеться під час спільної ночівлі, і

головний персонаж хитрощами домагається прихильності дівчини, обдурюючи свого суперника. Можна припустити, що саме внаслідок межового характеру цього тексту – «новелістично-чарівна казка» – у ньому з'являється фінальна формула, настільки звична для чарівних казок, наскільки рідкісна для суто новелістичних: «А я був на тім весіллі, там грали і співали і з моздзрів стріляли, – а я лежав межи кла́ками, – бо боявся, жиб мене не били так як того жида... Вони тих клаків як набрали, і в моздзр ладували, і мене туди запхали, до того моздзр́а. І як вистрілили, то я летів, летів, летів і возде на стільці сів і вам оповів».

Цікавіші ж для нас ті випадки, коли усталені казкові формули сусідять із прислів'ями або коли прислів'я виконують функцію таких традиційних формул. Н. Рошияну розглядає подібні зразки, говорячи про наявність моралі чи моралізаторської сентенції у фіналі казки. У цих варіантах, наголошує дослідник, твір може закінчуватися широковідомим прислів'ям. Такі тексти не часто, але зустрічаються в російському, українському, білоруському, італійському, французькому фольклорі, рідкісні вони й у румунських казках. Водночас учений наполягає на тому, що «автентичним» казкам, розрахованим передовсім на дорослу аудиторію, моралізаторство у фіналі не властиве; натомість ми бачимо (докл. див.: 3.2.), що український казковий матеріал, зокрема корпус новелістичних казок, адресованих, без сумніву, дорослим, а не дітям, засвідчує якраз протилежну тенденцію: помітним є повчальний характер побутових казок, зафіксованих на вітчизняних теренах, як і настановна функція прислів'їв, уміщених у фіналі значної частини подібних текстів.

Якщо на початку казок прислів'я трапляються таки рідко (у розглянутих нами зразках вдалося виявити всього 2 такі тексти – у новелістичній казці і в казці про тварин; крім того, два зразки серед інших творів неказкової прози, а саме на початку міфологічних легенд), текстів, у яких прислів'я дають підстави розглядати їх як медіальні формули, пощастило відшукати 7 – по одному в чарівних та в казках про тварин і 5 у

новелістичних (причому 4 з 5-ти – це різні варіанти однієї паремії), то фінальних прислів'їв маємо 25, із них 19 припадає на новелістичні казки, і по 3 – на чарівні та про тварин.

Хоч випадків, коли прислів'я «відкриває» прозовий текст, небагато, вони надзвичайно цікаві, особливо у світлі деяких спостережень, уже висловлюваних фахівцями щодо формульних елементів казкових творів. Скажімо, як зазначає Н. Рошияну стосовно топографічних і хронологічних ініціальних казкових формул, унаслідок свого іронічного, жартівливого тону вони «не так «датують» чи «локалізують» дію казки, як створюють певну атмосферу для слухачів», виконують функцію «створення відповідного настрою для сприйняття незвичайних подій» [139, 40-41]. Дещо іншу ситуацію спостерігаємо в записі казки «Доля», яку оповідач почав прислів'ям: «Е, сину, скажу я тобі про долю: *доля у кожного чоловіка є, та не кожний її знайде*» (Грінченко-1, №130). Очевидно (це підтверджує текст запису), що мовець використав прислів'я як маркер переходу від побутової розмови, котра тривала в конкретній комунікативній ситуації, до власне казкового тексту. Водночас беззастережно ототожнювати наведене прислів'я з ініціальною формулою не варто, адже далі в тексті казкар удався до традиційного зачину, який стверджує існування героїв і розміщує їх у часі (згідно зі структурним аналізом Н. Рошияну, це випадок E_1T_1): «Колись жило собі два брати: один убогий, а другий багатий...». Сюжет розказаної далі казки засвідчує, що виголошене на початку прислів'я не несе жодної іронії чи гумору – навпаки, налаштовує слухача на серйозний лад, виконує роль своєрідного комунікативного дороговказу, при цьому своїм змістом воно співвідносне з темою й основними подіями самої казки, тобто у сконденсованому вигляді передає головну ідею твору, корелюючи з його внутрішнім семантичним рівнем.

Функція ініціального прислів'я в казці про тварин «Два товариші» (Рудченко-2, №8), на перший погляд, така ж, що й у розглянутому прикладі новелістичної казки. Та уважніше прочитання відкриває перед нами деякі

нюанси. Як і в наведеному вище зразку, тут паремія передує традиційній формулі, що вказує на наявність героя (E₁): «От, кажуть люде, *щоб до Юр'я було сіно і у дурня*; а як до Благовіщення дозімував скотину, а на Благовіщення – хоч на лубочку вивези на луг, то вже не здохне. // Ото я вам скажу: у одного бідного чоловіка конячка одним одна була...». Тимчасом характер пов'язаності прислів'я із сюжетом казки зовсім інший; прислівний текст перекликається зі, сказати б, зовнішнім рівнем казкової оповіді, але не з внутрішнім її змістом. Пояснити означену своєрідність допоможе текст казки. Ідеться про пригоди двох приятелів – сильного коня Прáла і слабкого, ледве живого після голодної зими Пáконя. Події, що розгортаються в житті двох товаришів, – це поширені традиційні мотиви, які зустрічаються, наприклад, і в сюжеті про слабкого, але хитрого цигана та сильного, але нетямущого змія, і в інших казкових оповідях. Пов'язаність же ініціального прислів'я з текстом казки ситуативна, поверхова, полягає лише в тому, що і в паремії, і в казці йдеться про коней; відтак і свого Пáконя казкар на початку розповіді вивів на луг на Благовіщення – деталь, для цієї казки зовсім не обов'язкова. Інакше кажучи, якби в казці «Доля» діяли інші герої, ніж зафіксовані саме в цьому варіанті, початкове прислів'я все ще зберігало би з нею зв'язок, із її основною думкою; натомість коли б персонажами твору «Два товариші» стали, скажімо, люди або звірі іншого виду, наявність наведеної паремії на початку казки стала б недоречною. Отже, можна припустити, що включення її казкарем до структури казкового твору відбулося не внаслідок вимог жанру, а з особистої творчої ініціативи оповідача. У цьому різниця між, здавалося б, ідентичними випадками інтертекстуальності в казках. Таких нюансів можна відшукати дуже багато, і щоразу виникатимуть нові змістові відтінки, вказуючи на унікальну, можна сказати, ювелірну роль паремійних інтертекстуальних вкраплень у казкових творах.

У цьому контексті цікаво зіставити ініціальні казкові прислів'я з прислів'ями, що, трапляється, відкривають інші твори фольклорної прози.

Так, паремією починається текст міфологічної легенди «Музика у чортів (око, що баче чорта)» (Грінченко-2, №61): «Скажи, будь ласка, Христичу, чи то правда, що *чорт не такий* справді *страшний, як його малюють*? Чи правда тому, що чорти люблять поглузувати над чоловіком, хоч шкоди йому й великої не зроби? – Ну, ось хоч би узять тебе: чи не пхав тебе чорт ні з того, ні з сього у болото чи у яму?». Цілком очевидно, що прислів'я тут ужиті в контексті розмови, яка поступово перейшла у квазімеморат про пригоди оповідачевого діда з чортом; воно не виленується з потоку мовлення ініціатора бесіди, не слугує вказівкою на зачин, хоча своїм змістом почасти все ж натякає на сюжет історії, що має прозвучати. До того ж чітко простежується модифікація прислівного тексту, згідно з намірами мовця поданого у формі запитального речення, а не стверджувального судження, як це природно для паремій. Натомість «казкові» прислів'я, що перебрали на себе роль поетичних формул, зазвичай зберігають свою структуру цілісною. Цей приклад може слугувати ще одним доказом того, що прислів'я в текстах казок можуть виконувати й виконують функцію традиційних формул.

Визначити, що паремія пов'язана з ініціальною чи фінальною формулою казки, неважко: зрештою, вона в такому випадку розташована або на початку, або наприкінці основного тексту. Питання в тому, які існують підстави зараховувати прислів'я до медіальних казкових формул, крім тієї, що вони, як і формули, «розсіпані по всій оповіді» [139, 88]. Тут принциповою є насамперед стереотипність прислівної структури як тексту, її клішованість і усталена відтворюваність у зв'язку з тією чи тією казковою ситуацією, мотивом, персонажем. Важливо, чи виконує прислів'я у творі одну з функцій медіальної формули, встановлених дослідниками й почасти наведених вище. Нарешті, вказівкою на структурну й семантичну значущість паремійного тексту в оповіді може слугувати його повторення впродовж казки, особливо ж якщо форма самого прислів'я при цьому залишається максимально незмінною. Таке спостерігаємо у чарівній казці «Про богатира Зверхдуба», де двічі повторюється прислів'я «*Що буде, а більшого горя не*

буде» (Грінченко-2, №248). Спершу визволені з неволі богатирі дякують так своєму рятівникові Зверхдубові за допомогу й висловлюють сподівання на краще майбутнє; потім уже сам герой-богатыр відповідає цим прислів'ям батькові царівни, який шкодує віддавати свою дочку за Зверхдуба заміж, сміливо й дещо іронічно запевняючи царя, що в житті, мовляв, трапляється й більше лихо. В обох випадках прислів'я виголошується персонажами, а саме богатырями, виступає свідченням їхньої хоробрості й відваги перед майбутнім. Згідно з міркуваннями Н. Рошияну про функції формул у казкових текстах, ця паремія – внутрішня медіальна формула, яка слугує характеристикою казкових персонажів, до того ж входить до казкових діалогів. Водночас якоюсь мірою розглянуте прислів'я можна класифікувати як зовнішню перехідну формулу, адже в першому випадку воно завершує епізод визволення Зверхдубом богатырів із темниці й готує перехід до епізоду його обдаровування, у другому випадку прислів'я – остання фраза діалогу між царем і героєм про одруження з царевою дочкою й перехід до наступного епізоду – змієвої вимоги віддати йому царівну.

Внутрішньою діалогічною медіальною формулою слід визнати і прислів'я *«Стара хліб-сіль не помниться»* з новелістичної казки «Мужик, вовк і лисиця» (ЕЗ-2, №16), яке без змін з'являється у творі, супроводжуючи троекратно повторювану ситуацію казкової зустрічі чоловіка й Вовка, що шукають справедливості, з Кобилою, Собакою та Лисицею.

Така ж функція у прислів'я з казки про тварин *«Луплене теля»* (Рудченко-1, №22), де паремію *«Світ за очима, а смерть за плечима»* головний персонаж Теля виголошує аж чотири рази – щоразу, коли, подорожуючи, зустрічає когось зі звірів і запрошує собі в побратими. У «технічному» плані роль прислів'я тут композиційна, воно допомагає казкареві структурувати оповідь, чітко поділити її на епізоди зустрічей із Кабаном, Бараном, Селехом і Півнем. Стереотипне тут не лише висловлювання про світ і смерть – без змін чотири рази повторюється весь

діалог Теляти з кожним із приятелів: «Іде да й іде <...> «Куди йдеш, луплене теля?» **«Світ за очима, а смерть за плечима; ходім за товариша».**

Формульний характер виявляє група паремій, які умовно можна назвати «казковими порадами» і які, гадаємо, народилися в казковому тексті та звідти перейшли до паремійного фонду. Висловлювання на кшталт **«...з паном не братайся, жінці правди не кажи й чужої дитини за свою не бери»** (Чубинський-2, №№25-28) повторюються по всьому тексту казки з легкими варіаціями, виконуючи стабілізаційну й моделювальну функцію стосовно оповіді.

Про медіальні формули в анекдотичних текстах говорити не доводиться, як і про ініціальні. Утім функцію, близьку до формульної, виконує афористичний вислів **«Господи милостивий, а ми люди твої, чиї ж то москалі?»** з однойменного анекдоту (ЕЗ-2, №24). Постійно повторюючи цю фразу й ігноруючи відповіді на неї, господиня викликає гнів чоловіка, який кидається до неї з бійкою, вигукуючи «Богові! Богові! Богові!». Паремія слугує композиційним елементом, що сприяє поступовому зростанню напруги в сюжеті анекдоту, підводить слухача до розв'язки історії. Комічний ефект створюється внаслідок невідповідності між діями чоловіка та його словами про Бога, а також між серйозністю покарання та дріб'язковістю жінчиної провини.

Повертаючись до «казкових» паремій, слід наголосити на тому, що в більшості випадків прислів'я виступає у функції фінальної казкової формули. Особливий інтерес викликають прислів'я, умонтовані в завершальний монолог повчального характеру, який часто буває римованим. У цілому дидактизм більш властивий новелістичним казкам, але не чужий і чарівним. Так, твір «Як Іван-королевич одружився з королівною та вбив біса-сидуна» завершується настановними міркуваннями, убраними в паремійну форму: **«Хто отца-матки не слухає, то що-ярмарку гнилого пса нюхає, а ще і коло того як ся добре справляє, то і добрим паном буває»** (Левченко, №488). Розгорнуте повчання побутового характеру бачимо й у новелістичній казці

про те, «Як комісарова жінка прикидалася, що не вмiє кави готувати» (Левченко, №315): **«Не всьо показуй, що маєш – то ще до нього придбаєш.** А як будеш всьо показувати – то легко можеш і то стратити. Лутше бідним прикидайся – ніж в дорогi шати вбирайся. Бо бідні шати нікого не зражають, а багаті життя і добитку збавляють».

Частіше ж казку завершує одне прислів'я, яке не лише виконує орнаментальну й дидактичну функції, а й виступає своєрідною квінтесенцією казкової історії, що у стислій, часто метафоричній формі передає основну думку твору, підсумовує його, виразним афористичним штрихом прикрашає оповідь. Сюжет про шахраюватих москалів і довірливих чумаків увінчує вислів **«Не вернеш риби: уже те пропало, що з воза впало!»** (Рудченко-2, №40). Про вперту жінку з однойменної казки оповідач укінці висловився так: **«...горбатого, кажуть, могила виправить»**, то так і се» (Грінченко-2, №113). Таких прикладів можна навести багато. Рідше трапляється, коли сюжет оповіді пояснює виникнення паремії, як, скажімо, у короткому творі «Пан та баба» (Левченко, №322), що завершується тлумаченням: «От із того пішла поговорка, що **«Бабі дай прося ніханого!»**. Так само претендує на те, об пояснити виникнення вислову **«Хохол – хитріший чорта!»**, казка на поширений сюжет про чорта й мужика (ЕЗ-1, №1), хоча це прислів'я знаходимо й у інших творах з іншим сюжетом. Наприклад, у казці «Мужик ворона – хитрій чорта» (Из уст народа, №133а) ця паремія розміщена вже не в самому фіналі розповіді, а наближена до нього: «Оттепер, пане чорте, знайте, – каже, – що **мужик хоч ворона, та хитрій чорта!»**. А далі взяв пляшку та й кинув знов у воду».

Спорідненість прислів'їв і казкових формул простежується й на основі менш очевидних випадків інтертекстуальної присутності: так, у праці М. Пазяка наведено прислів'я «Багато я маю – аж три клуні хліба: в одній вітер, в другій мак, а третя стоїть так» [110, 110]. Легко завважити зв'язок паремії з казкою завдяки фінальній формулі твору «Прикажчик та гадюка» (Грінченко-1, №125): «...та й живуть: єсть у них три комори худоби: в одній

мак, в другій так, а в третій чорт-ма нічого». Таких прикладів загалом можна навести чимало.

Як бачимо, говорити про прислів'я-інтертексти у структурі казкового твору слід у тісному зв'язку з аналізом формальних особливостей казок, виявленням і характеристикою в них стереотипних елементів тощо.

Зв'язок між анекдотами і прислів'ями, що їх завершують, має дещо інший характер. На фінальну анекдотичну паремію припадає семантичний наголос, вона виступає несподіваною (за законами жанру) розв'язкою твору. У багатьох випадках завершальні прислів'я становлять собою невід'ємний композиційний елемент анекдоту; якщо для казки, попри існування формул-прислів'їв, домінантною все ж залишається орнаментальна функція фінальних паремій, коли, інакше кажучи, без прислів'я вкінці інтертекстуально збагачена казка залишається зрозумілим і в цілому завершеним текстом, то анекдот без фінального прислів'я немислимий. Скажімо, такий текст: «Увійшли у церкву два злодії. От, стали обдирати коло престолу святі речі, і один, достаючи підсвічника, ступив на престол ногою. А другий йому: «Куди ти, нечиста лапа!» – був би безглуздом і незрозумілим без дотепного завершення: «А той відказує: *«Хоч лапа нечиста, аби душа чиста»*» (Грінченко-2, №206).

Говорячи про стереотипні казкові формули в контексті питання про міжтекстові зв'язки, слід завважити й ті випадки, коли функція фінальної формули реалізується текстами інших жанрів. Скажімо, у збірнику В. Гнатюка в казці «Збиточна небіжка» роль фінальної конструкції виконує небилиця (наводимо її повністю): «І я там був, тай хотів звідти іти до Господа Бога. Як ішов я дорогою, поступив на ніч до святого Петра. Питаю святого Петра, якби до неба дістати ся. Святий Петро мені каже: Іди, чоловіче, до моєї стодоли, там є ячмінна полова. Ссучи собі мотузок із тої половини і по тім мотузку вилізеш до неба. – Ссукав я собі той мотузок, але був за короткий. Підліз я до гори, не стає того мотузка. Тоді я ссунув ся в долину, в долині того мотузка урвав, а на горі надточив і так виліз аж до неба. Там

хопив ся я за клямку, але що був дуже спітнів, пальці зсовгнули ся, я відірвав ся і впав звідти. Як упав з гори на долину, застряг я в землю по саму шию і не годен вилізти. Гадаю собі: Що я буду бідний діяти? Пішов я до дому, взяв собі лопату і викопав ся. Виліз з ями і Господи слава тобі, що я вже прийшов до дому. А паничеви дякую, що писали так, аж рука болить» (Гнатюк, №15). Зрозуміло, що все, окрім останнього речення, становить собою текст небилиці. Можна припустити, що оповідач і в інших випадках розповідання казки вдавався до такого цікавого способу завершити розповідь і наостанок потішити слухачів. Таким чином, можемо говорити про *небилицю як про інтертекст у тексті (запису) казки*. Але функція небилиці тут – не лише естетична. З формального погляду вона становить собою класичну фінальну формулу неможливого, типову головно для чарівних казок, а також для новелістичних. У своїй монографії, присвяченій вивченню традиційних казкових формул, Н. Рошияну не розглядає небилиці як самостійний жанр, умонтований у структуру казки. Для нього вони – текстове втілення «формули неможливого», особливо притаманної фінальним формулам чарівних казок [див.: 139].

Таким чином, текстові повтори в казках, зокрема й стереотипні казкові формули, слід розглядати серед явищ фольклорної інтертекстуальності. Побіжне порівняння традиційних казкових формул і прислів'їв засвідчує, що коли формули становлять собою данину фольклорній традиції, стереотипності і стабільності творів народної словесності, а прислів'я, вмонтовані у структуру казок, певною мірою втілюють індивідуальне начало (у специфічно фольклорному сенсі, зрозуміло) в казці, що проявляється при її відтворенні, оповідну майстерність казкаря та його володіння пареміями, то випадки, коли саме прислів'я виступають у ролі казкових формул, можна визначити як, з одного боку, специфічний симбіоз авторського й народного, а з другого – як явище інтертекстуальності, органічне для творів казкового епосу.

2.3. Фольклористична інтертекстуальність і фольклористична компаративістика

Ознайомлення з історією виникнення й формування теорії інтертекстуальності, постання й поширення інтертекстуальних студій у сучасній гуманітарній науці дали змогу дійти певних важливих для нашого дослідження висновків. Насамперед варто ще раз зауважити, що вивчення інтертекстуальності, без сумніву, заслуговує на статус самостійної дослідницької стратегії в арсеналі сучасного фольклориста. Ми вважаємо, і вже частково намагалися довести, що інтертекст у фольклорі існує і що інтертекстуальне вивчення фольклорних творів дає змогу поглянути на них під іншим кутом зору, що, своєю чергою, дозволяє отримати нові чи суттєво доповнити наявні знання про окремі тексти і, гадаємо, жанри народної творчості, зокрема про їхні формальні і змістові характеристики, структурні особливості, специфіку побутування й поширення тощо. Висловлені припущення почасти знаходять підтвердження в уже аналізованих працях таких дослідників, як Д. Медриш, Г. Левінтон, С. Неклюдов, С. Росовецький та ін. Водночас ті ж припущення порушують нові принципові питання, без вирішення яких практичне застосування запропонованої стратегії неможливе, і передовсім це питання методології та методики таких студій. Таким чином, розв'язання поставленого запитання дасть змогу перейти безпосередньо до практичного здійснення інтертекстуального аналізу конкретних творів фольклору. Отже, одне з першочергових наших завдань – встановити точки дотику компаративного та інтертекстуального підходів до вивчення фольклорних творів насамперед у ході дослідження такого явища, як включення текстів одного жанру в тексти другого, зокрема прислів'їв і приказок у казки.

У світлі порушеної проблеми виникає потреба повернутися до вже частково окресленого питання співвідношення компаративістики і студій над інтертекстуальністю (див.: 1.2.2). Упродовж тривалого часу в Україні

компаративні студії з фольклористики, зокрема порівняльне вивчення національної своєрідності казкового епосу, велися в контексті зіставлення української, білоруської та російської фольклорної творчості згідно з концепцією про спільну східнослов'янську народну оповідальну традицію трьох братніх народів [див., напр.: 16]. Якщо вище наводилися аргументи на користь того, що дві названі галузі філологічного знання теоретично мають бути принципово розмежованими, то тепер слід звернутися до другого боку справи, а саме: не відмовляючись від висновків про самостійне існування зазначених дисциплін, доводиться визнати, що дослідження інтертекстуальності тісно пов'язані саме з компаративними пошуками. Обидва напрямки ґрунтуються на універсальному дослідницькому методі – порівнянні. У цьому зв'язку слушним буде звернення до хрестоматійних міркувань видатного дослідника творів народної словесності, який першим після тривалої перерви в компаративних студіях порушив питання про порівняльне вивчення фольклору: «...Порівняння, тобто встановлення подібностей і відмінностей між історичними явищами і історичне їх пояснення, – це не особливий науковий метод у власному сенсі (оскільки відмінність методів – це відмінність теоретичних принципів наукового дослідження, обумовлених світоглядом даного наукового напрямку), порівняння лише методичний прийом, який може застосовуватися з різними цілями і в рамках різних методів, проте є необхідним для всякої дослідницької роботи в області історичних наук. Порівняння не знімає специфіки явища (індивідуальною, національною, соціально-історичною взагалі), що вивчається, але, навпаки, дозволяє встановити її з більшою точністю на основі подібностей і відмінностей між явищами» [60, 185].

Як уже було вказано, частина термінологічного апарату (форми інтертекстуальності, як-от: алюзія, ремінісценція, парафраз та ін.) запозичена дослідниками інтертекстуальності з компаративістики, де названі категорії вже були осмислені як форми рецепції, не кажучи вже про таке ключове поняття теорії інтертекстуальності, як цитата. Проаналізований матеріал дає

підстави виокремлювати форми фольклорної інтертекстуальності на матеріалі паремій-інтертекстів у казках. Зупинимося на трьох найвідоміших і найбільш обґрунтованих поняттях з арсеналу сучасних дослідників інтертекстуальності – цитаті, алюзії, ремінісценції. Не вдаючись до висвітлення всієї історії теоретичного і практичного осмислення та використання зазначених термінів, зокрема в літературознавстві, переходимо до власних спостережень, а саме спробуємо з'ясувати, чи можливе їх застосування для опису й характеристики явищ фольклору.

Найсучасніші літературознавчі словники-довідники загалом одностайні в дефінуванні цитати: «Цитата (нім. *Zitat*, від лат. *cito*: наводжу, проголошую) – дослівний уривок з іншого твору, вислів, що наводиться для підтвердження або заперечення певної думки з дотриманням усіх особливостей чужих міркувань та з посиланням на авторитетне джерело; близький до ремінісценції та алюзії» [94, 571]. У російській «Літературній енциклопедії термінів і понять» цитата визначається як «включення автором у власний текст елементу «чужого» вислову. <...> Зазвичай Ц[итата] є знаком іншого твору, будучи «згорнутим» чужим текстом або колом текстів, що включаються в смислове поле нового твору» [157, 1190]. «Польський словник літературознавчих термінів» дефінує цитату як «залучення до оповіді дослівного фрагмента, що звучить в іншого мовця, або ж іншої оповіді того самого мовця (автоцитата)» [177]. Тобто в усіх випадках ідеться про «чужий» текст і про дослівне його включення до основного твору.

У контексті теорії інтертекстуальності найвиразніше про цю здатність текстів перебувати в тісному взаємозв'язку говорить Ж. Женнет, визначаючи цю властивість як «текстуальну трансцендентність»: «Я називаю це транстекстуальністю, включаючи в це поняття й інтертекстуальність у строгому (і “класичному”, після праць Юлії Крістевой) сенсі, тобто буквальна (більш-менш буквальна, цілісна чи ні) присутність одного тексту в іншому: найбільш наочним прикладом функцій подібного типу, що включає

й безліч інших, буде цитация, тобто експліцитна апеляція до іншого тексту, який уводиться й одночасно дистанціюється за допомогою лапок» [58, 339].

Аналіз українських казок під кутом зору їх інтертекстуальних зв'язків наштовхує на деякі роздуми в цьому напрямку. Застосування оповідачем у процесі розказування казки прислів'я з цього погляду – не що інше, як цитата, котра не відповідає своїй літературній посестрі лише браком лапок. Натомість фольклорна цитата володіє набором характеристик, що дозволяють так її ідентифікувати; це, зокрема, указівка на джерело: «Досить того, що то так зробилося, як то кажуть люди, що *«**Пішла душа по руках, – дісталася чортові**»* (З паном не братайся, дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою (Левченко, №242)); «...і тоги, як то казка каже, *вже пан, бо не загинув...*» («Як Івась від пана тікав, у діда служив і з чортівкою одружився» (ЕЗ-7, №26)). Казковий текстовий контекст дає чимало зразків на підтвердження – часом виразно буквальне – такої характеристики цитатності: «[Цитата] вживається для підтвердження думки автора за допомогою прямої апеляції до авторитета цього джерела, для критичної оцінки певного положення чи розгортання полеміки, для побудови низки доведень, тверджень, суджень, для ілюстрування типологічних ознак висвітлюваних об'єктів» [94, 571]. Скажімо, акцент на авторитетності цитованого джерела чітко простежується в таких випадках вживання паремійного інтертексту в казках: «Як кажуть, що *богатому чорт діти колише, то й правда!*» («Убогий та багатий, і дівка-чорнявка» (Рудченко-2, №33)); «Оце, як кажуть, то воно й правда: *старому – як малому: як заманеться, то вже не минеться*» («Удова, що хотіла заміж» (Грінченко-2, №114)); «То воно правда: хто з Богом, то і Бог з ним!» («Як москаль закляту панну врятував і з нею шлюб узяв» (Левченко, №497)) та ін. Міркування про прислів'я-цитати в казковому тексті слушні насамперед стосовно того корпусу паремій, що в текстовій тканині казки належать мовленню оповідача. З прислів'ями, умонтованими в мовлення казкових персонажів, ситуація складніша. Іноді і в таких випадках простежується пряма цитация: «Хіба ж ти, сину, забув, що

кажуть люде: *брехнею світ пройдеш, та назад не вернешся*» («Мудра дівчина» (Грінченко-2, №189)). Але частіше паремії міцно «вліті» в мовлення героїв, тобто присутні в тексті казки у формі непрямой цитації, нерідко трансформовані.

Різниця ж між літературною і фольклорною цитатою полягає в тому, що у фольклорі цитоване джерело завжди анонімне. «Слухач знає, що прислів'я, використане мовцем, не було створене цією людиною. Це вислів із культурного минулого, чий голос говорить правду у традиційних формах. Це «хтось», «старійшини» або «вони», які дають вказівки через слова «кажуть...». Той, хто використовує прислів'я, – всього лиш інструмент, за посередництва якого прислів'я звертається до аудиторії» [див.: 174].

До слова слід зауважити, що питання цитатності у фольклорі вже порушувалося. У розвідці «Інтертекст» в фольклорі» Г. Левінтон говорить про обрядову цитатність, а саме про цитування елементів поховального обряду у традиційному російському весіллі [див.: 90], що узгоджується із семіотичним підходом до вивчення традиційної культури й торкається іншого знакового рівня її екзистенції – не вербального, а акціонального. Дослідниця українського постфольклору Н. Лисюк називає цитатність визначальною рисою сучасного міського фольклору [див.: 92].

Поки справа не зайшла надто далеко в називанні явищ фольклору літературознавчими термінами (що для фольклористики загалом не новина), слід зробити деякі зауваження. Визначення цитат чи алюзій у творах усної народної словесності великою мірою умовне. Слід пам'ятати, що теорія інтертекстуальності недаремно оформилася в лоні літературознавства, а застосування інтертексту в літературних творах небезпідставно визначають як семантичну гру автора з читачем. Вочевидь, невинно також і виникнення в найсучасніших філологічних розвідках поняття інтермедіальності на позначення «присутності» в художніх текстах елементів інших видів мистецтва – живопису, кінематографа, скульптури тощо. Фольклор і література – дві самостійні універсальні форми духовної

діяльності людства, у яких стільки спільного, скільки і принципово відмінного. Разом з тим ці колізії не можуть стати на заваді використанню інтертекстуально стратегії для поширення нашого знання про явища традиційної культури і словесності. Інакше кажучи, встановлення форм інтертекстуальності у фольклорі – не що інше як наукова абстракція, якої в реальній екзистенції фольклорного твору не існує, проте вона виявляє характерне і специфічне в реальних фольклорних сюжетах, тому може бути науково плідною.

З'ясувавши термінологічні колізії, можемо порушувати також питання про алюзійність і ремінісцентність фольклорних творів. Алюзію розуміємо як свідомий натяк оповідача на текст, подію, явище тощо, яке мислиться як відоме реципієнтові і спрямовується на актуалізацію спільної для мовця і слухача парадигми культурних значень. Ремінісценція – це здебільшого несвідоме звертання до існуючих зразків (текстів, фрагментів, мотивів), створення на їх основі нових структур, у яких, утім, обізнаний реципієнт угадає відсилання до претексту. Так, алюзією на прислів'я *Бог – батько: як буде нас тримати (держати), то буде й годувати* можна вважати слова господаря з казки «Про хлопця сироту» (Чубинський-1, №2): «Що це тобі, сину, Бог дав?» – «Бог його знає, дядьку, що це воно таке – гадюка вискочила із огню і вчепилась мені на шию <...>» – «Ну, подерж, сину. **Бог нас держить на світі**, держи і ти її». У казці «Як батько після смерті дав синам чарівну калиточку, ріжок та стільчик, а лукава королівна виманила» звучить повчання: «І так **жінці правди не кажи ніколи і не вір**, бо іно тільки вийде за поріг, то вже на іншого дивиться». На нашу думку, у цьому висловлюванні прочитуються ремінісценції таких прислів'їв: *Жінці правди не кажи, чужої дитини не бери, з панамі не братайся, Не вір ніколи жінці, коняці й собаці*.

До питання про методикку інтертекстуального аналізу у фольклорі слід додати ще деякі застереження. Проблема дослідження інтертекстуальності у фольклорі охоплює й елементарні евристичні навички, і складніші термінологічні колізії, і звичайнісінькі уважність та об'єктивність. Щодо

останнього можна наголосити на такому: виявляючи інтертексти у фольклорних творах, слід зважати, чи заслуговують текстові фрагменти інших жанрів на увагу з позиції слухача, а не з позиції фольклориста. Ідеться про те, що для фахівця, скажімо, прислів'я і приказки постають рівноправними жанрами, адже обидва належать до виду фольклорних паремій і більш або менш легко можуть бути вирізненні з основного тексту. Натомість для слухача важливо, чи ідентифікує він ці вкраплення як «чужий» текст, що вже промовлявся, і чи осмислює їхню роль у новому тексті? Рецепційний бік справи цікавив М. Ріффатера, який уважав, що «інтертекст лишає у власне тексті якийсь слід, аграматичність, порушення ритму, звукову ремінісценцію, яка унеможлиблює лінійне читання й спонукає до пошуку вертикального співвіднесення» [100, 353]. Дослідник інтертекстуальності у фольклорі мусить запитати себе: чи виконує цю функцію відшуканий ним текстовий фрагмент в основному творі? На нашу думку, стосовно прислів'їв у казках відповідь буде позитивною. Аудиторія казкаря не має вдаватися до пошуків цитованого джерела (це народна мудрість і народний досвід, дбайливо укладені й законсервовані у сталих формах традиційних прислів'їв), адже воно має колективного автора («хтось», «вони», «старійшини»), але оцінить влучне використання паремії в тій чи тій казковій ситуації, а в когось виникне бажання й собі докинути «гостре слівце» (докл. див.: 3.2.), показуючи, з одного боку, свою кмітливість і дотепність, а з другого, на іншому рівні свідомісного досвіду, засвідчуючи свою посвяченість, приналежність до цієї культурної спільноти, включеність у загальний контекст, де обмінюються закодованими посланнями (метафоричні прислів'я на зразок *«Ночна зозуля перекувала денну»* («Мороз» (Чубинський-1, №133)), *«Се не те, що мете, а що зверху йде»* («Розбійник старцем» (Грінченко-1, №119)) – чим не шифри?) і розуміють один одного з півслова і з «півприслів'я» («півприслів'я» вжите тут у буквальному значенні: у казці «Москаль-шкапа» (Рудченко-2, №41) дружина героя в запалі словесного поединку характеризує благовірного й такими словами: «Сказано,

*дурному, та нависному...». Чуття підказує, що це – недоговорене прислів'я, оригінал якого, на жаль, відшукати не вдалося, що, вочевидь, не було проблемою для тих, кому ця казка розповідалася в живому виконанні). Що стосується приказок, яких багато в казкових текстах, то вони, найімовірніше, не викликали «порушення ритму», зупинки у сприйнятті слухачем казкової оповіді, не змушували задумуватися над тим, де він уже таке чув. Бо колоритні висловлювання й характеристики на кшталт «...сів та й сидить – **як мати народила**, – тільки в одній сорочці» («Москаль-товчач» (Рудченко-2, №37), «...а робітник **спить** на тому току, **аж тріщить**» («Лінивий робітник» (Грінченко-1, №113)), «**Спекли рака** дівчата, та мовчать уже» («Відьма й парубок» (Грінченко-1, №209)) та багато ін. були органічними і для повсякденного побутового мовлення самих слухачів казки, а отже, сприймалися ними природно, як щось саме собою зрозуміле і близьке. Усе це підштовхує до дещо парадоксальних висновків на зразок: не кожна паремія в казці – паремійний інтертекст.*

Усі наведені міркування змушують замислитися над наріжним питанням про походження як прислів'їв, так і казок, вужче – про те, чи слід визнати казки джерелом виникнення прислівних текстів. Щодо казок, на жаль, крім загальноновизнаної теорії Т. Бенфея про генезу казкових творів, усі припущення в цьому напрямку слід визнати гіпотетичними. Думки ж, як відомо, звучали різні. Ось, приміром, судження М. Кравцова, щоправда, стосовно жанрів російського фольклору: «...Цілком зрозуміло, що жанри російської народної творчості виникали не одночасно. Найстарішими жанрами фольклористи зазвичай вважають обрядові пісні, замовляння, загадки, прислів'я, дещо новішими – казки, а потім билини, ще новішими – історичні й ліричні пісні, зовсім новий жанр – частівки» [81, 101]. Як бачимо, прислів'я названі тут старішими за казки.

М. Сумцов у чудовому зразку історичного вивчення паремійних текстів стверджує, що час виникнення прислів'їв можна визначити, спираючись на лексичний їх склад, зокрема на власні імена (на його думку, вислів «Іван несе

плахту, а Настя булаву» натякає на слабохарактерність гетьмана Скоропадського, яким керувала його дружина Анастасія), окремі слова іншомовного походження (слово «халепа» дослідник виводить із південнослов'янської демонології) тощо [147, 2-3]. Стосовно порівняльного підходу у вивченні малих жанрів фольклору М. Сумцов ще зазначає: «Багато що можна добути ще із прямих зіставлень малоруських прислів'їв з великоруськими, польськими, румунськими та ін. іноплеменними. У величезній більшості такого роду зіставлень виявиться подібність між прислів'ями різних народів; але подібність ця, зумовлена спільною будовою народної психології і спільним поглядом, не становить великого інтересу. Важливіші ті випадки подібності, де при тотожності думки виявляється також значна подібність у формі, та ще при однаково своєрідній і вигадливій формі виразу – такі випадки викликають подвійну цікавість, адже, крім чи поряд із загальною народною психологією, вони говорять ще про прямий літературний вплив одного народу на другий» [147, 3-4].

Тим часом існують справді переконливі міркування на користь того, що існують прислів'я, що беруть свій початок із прозових творів, зокрема казок. О. Потебня розглядає такий механізм перетворення байки, а також казки, роману тощо на прислів'я, коли саме прислів'я у прозовому тексті не звучить, але у сконденсованій формі відбиває основну колізію та головну думку оповіді, коли прислів'я натякає на весь зміст твору. Приклад – паремія «він і долотом рибу ловить» («он и долотом рыбу удит»). Як пояснення дослідник наводить текст казки про те, як банда злодіїв пограбували простаків: один із лиходіїв сів на березі річки, прив'язав до вудки долото і спустив його у воду. Одна із майбутніх жертв підійшла запитати, чим він ловить рибу. «Долотом». – «Хіба можна долотом рибу ловити?» – «А як же, почекай, подивися». Поки дивилися, товариші рибалки пограбували воза роззяв [119, 90].

У цьому контексті варто проаналізувати новелістичну казку «Москаль-рибалка» на сюжет, наведений вище. Тут шахраями, як це традиційно для

українських соціально-побутових казок, виявилися москалі, а пограбованими – чумаки. Безсумнівно, що українська казка засвідчує свій зв'язок із прислів'ям, розглянутим О. Потебнею, хоча сам текст паремії про долото в українському варіанті, як і в російському, не звучить. Маємо тут справу із таким рівнем інтертекстуальності, який можна означити як імпліцитний. Сюди слід зарахувати групу казок, які умовно можна назвати «Дурень зі ступою» (напр., Левченко, №630), де відома паремія *Носиться, як дурень зі ступою* наявна в тексті казки приховано, як ідея. Про такий тип інтертекстуального зв'язку говорить сучасна дослідниця Н. Кухта. У своїй розвідці про жанрову взаємодію українських паремій і казок вона виокремлює два типи прислів'їв: перший тип – це прислів'я, уплетені в сюжетну канву казки; другий – прислів'я і приказки, «формулювання яких впливає зі змісту казки». Щодо останніх наводить приклади: «Бог любить», «Товче воду в ступі», «Багатство очі на шпички виймає», «Розумний, як дідова коза (такий, як дідова брехлива коза)» та ін. [85, 183]. Водночас у тексті української казки про рибу й долото містяться й інші прислів'я (*«Одного Бога люде, да поведенція не в кожного однака», «уже те пропало, що з воза впало!»*). Це – інший рівень інтертекстуальності, внутрішня текстова характеристика, що її теоретик літератури Р. Нич назвав «зв'язок текст – текст» [див.: 107, 77-80], а Я. Славінський у цьому зв'язку говорив про стосунки між текстовими рівнями всередині твору [див.: 176, 218-219].

Таким чином, говорячи про ті випадки, коли прислів'я справді походять із казкових текстів, можемо процитувати тут О. Потебню, замінивши його слово «байку» на «казку»: [казка] – це засіб пізнання, узагальнення, повчання, і, як засіб, [казка] не може слідувати за тим, що ним досягається, а має передувати йому, тобто буває не так, що спершу беруть абстрактне твердження, а потім вигадують до нього образи, а навпаки, [казка] передує тій загальній істині, яка до того ж не завжди гірка [118, 80].

Висновки до другого розділу

Органічний зв'язок між фольклорними творами на різних рівнях їх побутування давно доведений дослідниками народної творчості. Генетична близькість таких, зокрема, жанрів, як казки і прислів'я, у різні часи привертала увагу як казкознавців, так і пареміологів. Висловлювалися припущення щодо походження прислів'їв із казок, байок, анекдотів, пісень тощо, думки про роль паремійних і непаремійних текстів (замовлянь, повір'їв, небилиць та ін.) у складі чарівних, новелістичних казок і казок про тварин. Погляд на зв'язки прислів'їв і казок під кутом зору теорії інтертекстуальності ставить перед дослідником фольклорної творчості нові питання, а виявлення міжтекстових реляцій засобами інтертекстуального аналізу дає змогу по-новому поглянути на особливості структури, поетики, закономірності побутування і психологію сприйняття того чи того фольклорного твору. Аналіз цього явища під кутом зору винесення на передній план включених текстів, семантично значущих для основного тексту (М. Гловінський), дає змогу говорити про інтертекстуальний рівень екзистенції фольклорних творів, зокрема казок. У результаті взаємозв'язку паремій і казок утворюється нова форма існування включених у казки паремій, які в новому текстовому оточенні отримують специфічні властивості й характеристики (зазнають змін у лексичному складі, структурних перебудов, поетикальних трансформацій – ритмізації, уплітання у віршований текст; набувають нових функцій, підпорядкованих загальній спрямованості основного тексту – казки, отримують структуротворчу чи сюжетотворчу роль у схемі казки, впливають на її рецепцію). Усе це дає підстави називати казкові паремії фольклорними інтертекстами. Зі свого боку, казки, насичені пареміями, також вступають у міжтекстові зв'язки, що диктує своєрідність функціонування і сприйняття «нового» казкового твору. Відтак народні казки характеризуються інтертекстуальністю, тобто

наявністю інтертекстів (зокрема паремій), іншими ж словами, містять паремійний інтертекст.

Вивчення інтертекстуальності в казках має провадитися у зв'язку з аналізом їхнього формульного рівня, адже, як виявилось, функцію традиційних казкових формул мають здатність перебирати на себе прислів'я, органічно включені в текст казки, завдяки чому ми отримуємо право стверджувати, що текстові повтори в казках, а саме стереотипні казкові формули, слід розглядати серед явищ фольклорної інтертекстуальності. Паремії можуть відкривати оповідь, слугуючи ініціальним структурним елементом казки, можуть повторюватися впродовж основного тексту казки й супроводжувати вчинки героїв, перемежовувати казкові епізоди тощо, відіграючи роль медіальних формул, нарешті, часто завершують казкові твори, підбиваючи підсумок сюжету й виконуючи дидактичну функцію, особливо притаманну новелістичним казкам. Дещо інший характер зв'язку простежується між анекдотами й пареміями, міфологічними легендами й пареміями та ін. Як свідчать аналізовані тексти, народні анекдоти слід вважати джерелом виникнення частини прислів'їв.

На генетичну спорідненість казок і прислів'їв указують і результати дослідницьких пошуків фахівців-пареміологів, зокрема, теорія мовних кліше Г. Пермякова та логіко-семіотичний підхід в аналізі прислів'їв і приказок, запроваджений ученим.

Неабиякої ваги при вивченні міжтекстових зв'язків казок і прислів'їв набувають здобутки компаративістики як галузі фольклористичних студій. Зіставлення – основний методичний прийом, яким має бути озброєний дослідник інтертекстуальності у фольклорі. Водночас очевидним стає утвердження інтертекстології як самостійної дисципліни. Науково перспективним видається застосування таких понять, як цитата, алюзія, ремінісценція та ін. у студіях над інтертекстуально насиченими творами традиційної народної словесності, насамперед казками. Водночас вивчення інтертекстуальності фольклорних текстів має відбуватися методологічно

виважено, а саме з урахуванням усіх аспектів творення і сприйняття фольклорного інтертексту у процесі усної трансмісії народнопоетичних творів. Так, на нашу думку, з позиції слухача/читача традиційної казки до паремійного казкового інтертексту варто зараховувати всі прислів'я, включені в оповідь, на відміну від приказок, які внаслідок своєї незамкненої структури не сприймаються аудиторією казкаря як «чуже слово».

Відтак наступним нашим завданням закономірно має стати виявлення й зіставлення конкретних фольклорних творів – варіантів казок – і наявних у їхній структурі текстуально виражених текстів/текстових фрагментів інших жанрів, як-то прислів'їв, приказок, загадок, небилиць, пісень та ін.

Розділ 3. ПАРЕМІЇ ТА ДЕЯКІ НЕПАРЕМІЙНІ ТЕКСТИ В КАЗКАХ (ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ)

3.1. Українські народні казки (публікації другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) як матеріал дослідження інтертекстуальності у фольклорі

Фольклористичні збірники казок, видані у ХІХ ст., сьогодні, у столітті ХХІ, містять неоціненний матеріал для дослідника народної творчості. Досить сказати, що у виданнях, опублікованих за «срібного віку» української фольклористики, зафіксовано тисячі текстів – і не лише казки, які щонайперше придалися для цієї розвідки, а й цілий корпус міфологічних та християнських легенд, повір'їв, оригінальних паремій (загадок, прислів'їв, приказок, прикмет), замовлянь, народних рецептів, анекдотів та багато ін. Ясна річ, враховуючи сьогоденні наукові здобутки на фольклористичній ниві, жанрову ідентифікацію багатьох текстів доводиться уточнювати: упорядники фольклорних збірників, зокрема добірок казок, зчаста керувалися тематичним принципом при класифікації зібраного матеріалу, відтак усі варіанти, де фігурував, скажімо, чорт, уміщувалися в розділ під назвою «Веровання и рассказы о сверхестественных существах», як в Етнографічних матеріалах Б. Грінченка, або «Оповідання за чортів та за різні прояви», як у М. Левченка. У результаті в таких розділах серед фабулатів, меморатів, квазімеморатів і чуток-пліток, які найдоцільніше визначати як міфологічні легенди, знаходимо й тексти на сюжет, прикметний передовсім для новелістичних казок. Утім такі нюанси в жоднім разі не применшують вартість наукових фольклористичних видань, що з'явилися друком упродовж ХІХ ст.; їхня цінність залишається непересічною для сучасних фахівців, адже твори, зафіксовані в них, не лише містять багатий текстовий матеріал, а й значною мірою відбивають тогочасні психологічні реалії; інакше кажучи, у те, що інформанти

розповідали, вони майже завжди вірили або принаймні широко вболівали, тому ці унікальні тексти – не мертві пам'ятки, а живі емоційні свідчення глибокої народної пам'яті й культури.

Інтертекстуальний аналіз творів із друківаних фольклористичних збірників, виданих упродовж XIX – почасті на початку XX ст., засвідчив наявність цілого пласта специфічних текстів, включених у структуру казок. Зрозуміло, що присутність у казках творів чи їхніх елементів інших жанрів, як-то пісень, загадок, прислів'їв тощо, давно вже не таємниця для фольклористів [див., зокрема: 30; 57; 138]. Однак питання функцій, структурних і семантичних особливостей, урешті, походження й жанрової приналежності таких текстів залишається нерозв'язаним. Тим часом прислів'я, приказки, загадки та інші паремійні й не паремійні тексти в казкових творах складають помітну їх частину: можливо, існують підстави говорити про *інтертекстуальність українських народних казок* як про питому їхню ознаку. Утім без докладного інтертекстуального аналізу всього казкового корпусу такий висновок буде завчасним.

Першим видавцем народних казок в Україні називають Пантелеймона Куліша. У другому томі «Записок о Южной Руси» (1857) (далі Куліш) письменник надрукував кілька десятків прозових текстів – чарівні казки, новелістична казка, міфологічні і християнські легенди, історичні перекази, обмирання, а також народні оповідання, відомості про поховальні традиції, пісні, думи. П. Куліш став першим у вітчизняній фольклористиці, хто зі слів Л. М. Жемчужникова та із власних дослідів у розділі «Сказки и сказочники» другого тому своєї праці не лише навів максимально повні фольклорні записи, а й охарактеризував самих оповідачів, докладно змалював ситуацію розказування казок, залишивши цінні свідчення про автентичну комунікативну ситуацію розповідання казкового твору. Як зазначає П. Куліш у передмові, усі тексти були зібрані в Пирятинському повіті (нинішні Полтавщина й Київщина). У нашому дослідженні до уваги було взято 32 тексти – 9 чарівних казок, 1 новелістична, 1 про тварин, решта –

міфологічні і християнські легенди. У них попередня інтертекстуальна експертиза (так називатимемо прочитання фольклорних текстів з метою відшукування в них «чужого слова» – творів чи їх елементів, лексичний і граматичний стиль, тональність яких підказує читачеві їхню чужорідність у головному тексті; така техніка читання узгоджується з положеннями теорії інтертекстуальності, підтримуваними, зокрема, М. Ріффатером, про читацьку рецепцію інтертексту, яка полягає в дешифруванні читачем закодованої в тексті інформації) дозволила виявити: прислів'їв – 1; пісень – 2; віршованих звертань (замовлянь) – 2; примовок – 1; повір'їв – 1 (модифіковане); порівнянь – 10 (*табл. 1*) (виокремлення порівнянь у самостійну групу інтертекстуальних паремій зумовлене невирішеністю в сучасній теоретичній фольклористиці питання про жанрову ідентифікацію чи жанрову приналежність т. зв. «народних порівнянь»; у межах цього дослідження всі стереотипні порівняльні конструкції, виявлені в текстах аналізованих казок, у робочому порядку винесено в окрему групу).

Першим, хто взявся за публікацію власне українських казок, став Іван Рудченко. Його двотомний збірник «Народные южнорусские сказки» вважається першим повним виданням українських казок (до нього казки друкувалися в журналах, загальніших працях; найбільше текстів – у «Записках» П. Куліша) [докладний огляд видань казок див.: 48, 330-332]. Географія записів – Київщина, Чернігівщина, Полтавщина, Волинь, Поділля, нинішня Черкащина; зовсім мала частина текстів передрукована з «Черниговских губернских ведомостей» через те, що екземпляри цього видання свого часу стали дуже рідкісними. У передмові видавець нарікає на брак наукової уваги до текстів українських народних казок, унаслідок чого з'явилося чимало польських і російських літературних переробок багатого українського казкового матеріалу, але жодного видання, де публікувалися б казки, записані «прямо із уст народу» (Передмова, с. VI). Так, українські казки, літературно перероблені російською мовою, видавав Г. П. Данилевський («Степные сказки» (1852) і «Украинские сказки»

(1863)), українською – Ісько Материнка, Марко Вовчок, Олекса Стороженко та ін. Тексти ж, опубліковані без змін, так розкидані по різних виданнях, а деякі із цих видань уже стали бібліографічною рідкістю, журиться Рудченко, що вони неприступні не лише пересічному читачеві, а й науковцю. Стосовно свого збірника упорядник наголошує на тому, що внаслідок недосконалості класифікації творів народної словесності до видання ввійшли «не самі лише *казки* у вузькому значенні цього слова, а також *байки, оповідання* тощо (курсив автора. – С. О.)» (Передмова, с. VIII). За можливості до текстів казок І. Рудченко подає варіанти, що вже були надруковані. Зазначає, що ретельно дотримувався текстів казок, публікував їх так, як записував, а записував так, як розповідали інформанти. Показова тут певна ідеалізація «народу» в дусі того часу, коли «напівграмотне лакейське чи солдатське життя» приписувалося автором «проміжним прошаркам суспільства». І в цьому зв'язку можемо лише подякувати упорядникові за те, що він усе ж не оминув твори, записані серед представників таких «проміжних» прошарків, зокрема, через наведену ним підставу: «Але оскільки ці шари все-таки зв'язані станом з народом і навіть, на жаль, впливають на народ, показуючись йому у блиску нібито вищого й освіченого життя, – то я вирішив, що не маю права викинути зі своєї збірки і твори подібного середовища. Я вважаю між іншим, цікаво побачити, що відбувається з народною мовою, поетичними образами і власне звичаями, коли вони від одного відходять, а другого не сягають» (Передмова, с. X). На завершення І. Рудченко робить кілька зауваг щодо принципів видання, яких він дотримувався, і зазначає, що йшов насамперед за народною класифікацією казок; тобто тексти у збірці подані в такому порядку: 1) казки про звірів і птахів; 2) казки про нечисту силу; 3) казки про зміїв, богатирів та іншу диковину; 4) казки побутові – про билицю, бувальщину; також указує, що дотримуватиметься таких засад і в дальших виданнях. Том перший «Народных южнорусских сказок» (1869) (далі Рудченко-1) уміщує 83 тексти: 14 чарівних казок, 41 новелістичну, 27 про

тварин, 1 кумулятивну; казки паспортизовані, указано місце записування, часом ім'я записувача, однак бракує дати, не зазначено інформанта. Усі твори, надруковані в цьому томі, залучено нами до аналізу. Попередня інтертекстуальна експертиза виявила: прислів'їв – 8; приказок – 11; пісень – 7; віршованих звертань (замовлянь) – 4; побажань – 1; привітань – 5; прокльонів – 6; примовок – 1; фрагментів викладу звичаєвого права – 1; «ліричний відступ» (міркування про жінок, повчання, як із ними слід поводитися) – 1; порівнянь – 8 (табл. 2).

У короткій передмові до другого тому «Народных южнорусских сказок» (1870) (далі Рудченко-2) упорядник зазначає, що тут, окрім текстів, записаних безпосередньо від інформантів, передруковано також казки, що раніше з'являлися в «Молодику» та «Черниговских губернских ведомостях», знову через неприступність цих видань. Географія записів – Київщина, Чернігівщина, Полтавщина, Волинь, Поділля, нинішні Черкаська й Житомирська обл. Принцип розміщення текстів той самий, що й у першому томі. Нами до уваги взято всі 67 текстів – 9 казок про тварин, 18 новелістичних, 20 чарівних, 20 анекдотів. Попередня інтертекстуальна експертиза засвідчила наявність: прислів'їв – 19; приказок – 29; пісень – 4; загадок – 2; віршованих звертань (замовлянь) – 10; привітань – 21; прокльонів – 6; молитов – 1; порівнянь – 20; фрагментів викладу звичаєвого права – 2 (табл. 3).

Надзвичайно багатим зібранням творів українського фольклору, а також етнографічних і антропологічних відомостей, свідчень зі сфери звичаєвого права тощо стали «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край...» – наслідок кількарічної фольклористичної експедиції по Україні, спорядженої Імператорським Російським Географічним Товариством й очолюваної Павлом Чубинським. Другий том його «Трудов...» (1878) присвячено винятково казкам. Матеріал поділений на дві великі частини: «Сказки мифические» та «Сказки бытовые и рассказы», у кожній по 146 текстів. Стосовно першої групи, тобто

чарівних казок, дослідник чітко зазначає місцевість, де вони були зібрані: 84 тексти на Правобережжі (Київська, Волинська, Гродненська (нині Білорусь), Седлецька (нині Польща), Подільська губернії) і 62 на Лівобережжі (Полтавська, Харківська, Чернігівська, Катеринославська губернії). У паспортизації творів указано місцевість, населений пункт, часом прізвище записувача, однак не фіксуються відомості про інформантів. До деяких текстів наведено паралелі. Викликає зацікавлення короткий аналіз казкових текстів і ситуації оповідання казок, викладений П. Чубинським у передмові до тому. Зокрема, учений зазначає: «Багато чому, що є в казках, народ вірить і досі, так що вони багато в чому можуть слугувати матеріалом при вивченні сучасних народних повір'їв. Міфічні казки майже ніколи не мають дидактичного характеру; вельми рідко трапляється в них і гумор. Вони майже завжди зберігають епічний тон, і лише зрідка в них допускаються ліричні місця. Народ завжди слухає ці казки поважно, спокійно, і якщо зав'язується після оповіді розмова, то частіше висловлюється слухачами здивування від розказаних подій чи осіб і зауваження про те, що все могло відбутися, та й тепер може бути» (Передмова, с. 4). Стосовно «побутових» казок та народних оповідань, зафіксованих у другій частині видання, упорядник указує, що вони характеризують моральний та економічний устрій народу, відбивають уявлення про сімейні, племінні, родові й господарські відносини (див. передмову до ч. II). Про ситуацію оповідання новелістичних казок П. Чубинський зауважує: «...Вони або повчальні, або гумористичні, або просто – кумедні. Перші з них майже завжди наштовхують слухачів на роздуми про моральні поняття й зобов'язання, другі викликають дотепи, сміх і майже завжди слугують предметом розваги» (Передмова, с. 4).

Розділ «Сказки мифические» (далі Чубинський-1) уміщує 126 чарівних казок, 11 казок про тварин, 6 текстів ми схильні трактувати як міфологічні й космогонічні легенди, небилиці. Попередня інтертекстуальна експертиза показує наявність у них: прислів'їв – 11; приказок – 44;

приказок-застережень – 1; небилиць – 1; пісень – 5; замовлянь – 5; привітань – 64; прощань – 1; прокльонів – 3; молитов – 3; повір'їв – 3; порівнянь – 69; примовок – 2; замовлянь – 3; віршованих звертань (замовлянь) – 15 (*табл. 14*). У розділі «Сказки бытовые и рассказы» (далі Чубинський-2) із 146 текстів 118 – це новелістичні казки, 24 – анекдоти, небилиці, нісенітниці й бувальщини. У результаті попередньої інтертекстуально експертизи виявлено: прислів'їв – 16; приказок – 9; небилиць – 1; пісень – 7; замовлянь – 2; побажань – 7; привітань – 7; прощань – 1; прокльонів – 8; молитов – 1; присягань – 2; порівнянь – 18; загадок – 7; віршованих звертань (замовлянь) – 2 (*табл. 15*).

На полі збирацької й видавничої фольклористики відзначилися не лише вітчизняні діячі. Багатий фольклорний матеріал зібраний і опрацьований у науковому доробку поляка Оскара Кольберга. Дослідник здійснював записи на Волині, Поділлі, Покутті, Поліссі, Холмщині, унаслідок чого в 1882 – 1889 рр. з'явилася його фундаментальна чотиритомна праця «Рокусіа» («Покуття»), де містилися тексти фольклорних творів і відомості про побут українців. Записи велися українською мовою, але латинським шрифтом. У четвертому томі було вміщено тексти загадок (205 одиниць) і казок (77 одиниць); усі ці казки, крім двох текстів, випущених з міркувань цензури, ввійшли до видання 1991 р. (Кольберг О. Казки Покуття / Упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І. В. Хланти. – Ужгород (далі Кольберг)). Видавці зберегли поділ, запропонований поляком: №№ 1-25 учений визначив як «Чарівні казки», №№ 26-37 – як «Казки про злих духів, силачів і страхів», №№ 38-49 склали «Легендарні, моральні казки і т. п.», №№ 50-69 – це «Пригодницькі казки та казки-анекдоти», №№ 70-72 – «Казки про тварин», №№ 73-77 – «Гуцульські казки». Нами розглянуто всі 75 текстів (38 чарівних казок, 31 новелістична, 3 про тварин, 3 анекдоти), де попередня інтертекстуальна експертиза дала змогу виявити: прислів'їв – 15; приказок – 9; привітань – 4; прокльонів – 11; порівнянь – 9; загадок – 2; пісень – 5; небилиць – 1;

побажань – 3; легенд – 1; фрагментів викладу звичаєвого права – 3; примовок – 1 (табл. 4).

Надзвичайно багато зразків народної словесності зібрано в «Етнографічних матеріалах» Б. Грінченка (Вип. 1, 1895; Вип. 2, 1897). Як зазначав упорядник, тексти, уміщені в «Матеріалах», було зафіксовано в 1870-х – 1890-х роках ним особисто або Грінченковими учнями під його керівництвом чи передані вченому його колегами. Записи паспортизовано: указано час, місце, іноді ім'я, соціальний стан інформанта, ім'я записувача. Географія записів надзвичайно широка: Чернігівщина, Київщина, Харківщина, Полтавщина, Сумщина, Катеринославщина, Волинь, Поділля, Вороніжчина, Курщина, сучасна Черкаська обл. До збірника також увійшли народні оповідання, знайдені в рукописах Гаврила Зиньковського, і записи М. С. Гаврилова. Випуск перший містить 221 позицію, тексти порубриковано таким чином: I – «Представления и рассказы о явлениях природы и изобретениях»; II – «Приметы и поверья»; III – «Знахарство, заговоры и проч.»; IV – «Верования и рассказы о сверхестественных существах»; V – «Рассказы о мертвецах»; VI – «Верования и рассказы о людях с чудесною силою (ведьмы, ворожки, волшебники)»; VII – «Окладах»; VIII – без назви, містить головню християнські легенди; IX – «Рассказы о явлениях жизни семейной и общественной»; X – «Предания о лицах и явлениях политических (исторических)»; XI – «Предания о местностях»; XIII – «Сказки фантастические, игра слов и остроумия», а також додатки. Із першого випуску (далі ЕМ-1) до розгляду залучено тексти з розділів IX і XIII (адже в полі нашої уваги перебувають насамперед казки) та деякі зразки із додатків загальною кількістю 96, із них 24 новелістичні казки, 13 чарівних, 3 казки про тварин, решта 48 текстів – це кумулятивні казки, небилиці, народні оповідання, анекдоти, повір'я та ін. Попередня інтертекстуальна експертиза засвідчила наявність таких інтертекстових елементів: прислів'я – 13; приказки – 6; примовки – 3; фрагменти викладу звичаєвого права – 1; привітання – 6; прокльони – 3; побажання – 1; пісні –

1; небилиці – 1; «ліричний відступ» (спомин про минуле, які колись були ліси) – 2 (табл. 5).

У другому випуску (далі ЕМ-2) тексти для аналізу (насамперед казки) вишукувалися в різних розділах. Усього до аналізу залучено 138 текстів – 45 новелістичних казок, 8 казок про тварин, 7 чарівних казок, 78 – це анекдоти, міфологічні легенди, небилиці та ін. Завдяки попередній інтертекстуальній експертизі вдалося встановити наявність: прислів'їв – 23; приказок – 33; повір'їв – 4; порівнянь – 19; привітань – 13; прощань – 1; прокльонів – 8; фрагментів викладу звичаєвого (обрядового) права – 1; примовок – 2; пояснення про євреїв – 2; пояснення казкової деталі – 1 (табл. 6).

Продовжив Б. Грінченко свою діяльність на ниві фольклористики виданням «Из уст народа» (1901). Збірник, хоч і був опублікований на початку ХХ ст., містить тексти, записані в основному у другій половині ХІХ ст. на Чернігівщині, Харківщині, Катеринославщині, Київщині, Полтавщині, Поділлі, на території сучасних Черкаської та Івано-Франківської обл. Рубрикація творів фактично така ж, як і у двох попередніх виданнях. Тексти, залучені до аналізу в дослідженні, було виявлено в різних розділах: «О сверхестественных существах», «О людях с чудесною силою (ведьмы, ворожки, волшебники)», «О кладах», у розділі із християнськими легендами та казками релігійної тематики, «О явлениях жизни семейной и общественной», «Сказки фантастические, игра слов и остроумия», а також із додатків до розділу ІХ; усього 204 тексти – 38 новелістичних казок, 4 чарівні казки, 1 казка про тварин, 161 – це міфологічні та християнські легенди, повір'я, небилиці, баєчки, анекдоти, перекази про скарби. У цих творах попередня інтертекстуальна експертиза дозволила виявити: прислів'їв – 23; приказок – 15; «замовлянь» – 1; привітань – 6; прокльонів – 6; порівнянь – 9; примовок – 3 (табл. 7).

У Західній Україні наприкінці ХІХ ст. надзвичайно плідну діяльність зі збирання й оприлюднення фольклорних та етнографічних відомостей

розгорнуло Наукове товариство імені Шевченка. З 1895 року товариство розпочало видання Етнографічного збірника, у якому мало намір публікувати фольклорні матеріали. У передмові до першого тому тодішній голова НТШ М. Грушевський зазначив, що товариство, «бажаючи в міру своїх матеріальних засобів, поки що – так небагатих, допомогти українсько-руській етнографічній науці в її сумнім становищу, <...> ухвалило на початку сього року засновати окреме видавництво для матеріалів до українсько-руської етнографії» (Передмова, с. VIII). Як відомо, у подальшому товариство зуміло випустити у світ 39 томів, що вміщували багаті фольклорні, етнографічні, географічні та антропологічні матеріали, зібрані на теренах Західної, Центральної, Південної України. У першому томі (далі ЕЗ-1) збірника публікувалися казки Брідського повіту (нині це Радехівський район на Львівщині) з колекції Осипа Роздольського, а також невеличка добірка українських народних анекдотів, записаних Опанасом Шимченком і зібраних, очевидно, також на теренах Західної України, окрім кількох текстів із Тернопільщини. Том вийшов під загальною редакцією М. Грушевського. Укладачем, автором приміток і коментарів виступив І. Франко, який після кожного тексту навів до нього варіанти у слов'янському фольклорі зокрема і в європейському в цілому. Він же написав і передмову безпосередньо до збірки казок, де подав класифікацію творів усної прозової народної словесності. Добірка анекдотів, названа збирачем і укладачем «Українські людські вигадки», містить, окрім анекдотів, кілька текстів (6), які вважаємо за доцільне зарахувати до новелістичних казок. У передмові О. Шимченко подає насамперед класифікацію, якої він дотримувався, упорядковуючи матеріал. Класифікація тематична; на його думку, «вигадки» можна поділити на шість частин: 1) про руських (ідеться про росіян); 2) про «жидів»; 3) про циганів; 4) про панів; 5) про москалів (ідеться про солдатів); 6) про птахів і звірів. Підставою для виокремлення цих творів у самостійну групу «вигадок» стала для фольклориста наявність сатири в усіх цих творах, у якій, проте, «не

можемо знайти ніякої злоби. Се не злий сміх, а весела усмішка, що з'являється у матері або старших дітей, як перед ними нешкодливо пустує мала дитина» (Передмова, с. 1). З міркувань О. Шимченка про особливості наведених текстів заслуговує на увагу зізнання в наявності цензури стосовно зібраних фольклорних творів: «До повности людського погляду на руських бракують в нашій збірнику вигадки, хоч і відомі нам, але такі, котрих, з приводу їх порнографічного характеру, не можемо вділити нашим читачам». І далі: «Ми зовсім не хилимось до того, щоб в гидкій порнографії бачити правдивий малюнок морального становища, бо тут авторська фантазія дуже вже переборщує. А все ж не можна відректись від того, що й порнографія єсть дзеркало людського життя, хоч і криве, та дзеркало. І от як ми порівнюємо гідощі, які ходять в народі про своїх і про руських, то бачимо, що народ приміром, страмні відносини поміж своїм братом обмежує границями чоловічності, а ті ж відносини поміж руськими часто малює товаричами. Хто його зна, чого воно так... (розрядка автора. – С. О.)» (Передмова, с. 5-6).

Розділ «Галицькі народні казки» містить 25 текстів, із них 24 – чарівні казки, 1 вважаємо за доцільне зарахувати до новелістичних; розділ «Українські людські вигадки» вміщує 34 твори, головню анекдоти – 28 зразків, а також 6 текстів, які ми схильні визначити як новелістичні казки. Попередня інтертекстуальна експертиза дала змогу з'ясувати, що в розглянутих текстах містяться: прислів'я – 14; приказки – 2; привітання – 12; прощання – 3; побажання – 2; прокльони – 1; порівняння – 9; примовка – 4; пояснення про хворобу – 1; загадка – 1 (табл. 8).

Продовжується публікація казкової колекції О. Роздольського в сьомому томі Етнографічного збірника (1899) (далі ЕЗ-7). Видання містить 51 текст – 46 чарівних казок і 5 творів, які ми схильні вважати новелістичними казками. Як зазначає автор передмови, казка № 26 була записана письменним селянином й анонімно надіслана Роздольському; упорядники дозволили собі подекуди зробити певні стилістичні скорочення

цього тексту. Також автор передмови радить звернути особливу увагу читача на казку № 31, зокрема на рідкісний мотив про царевича і його коня, що були не народжені, а випороті з матиного лона; зацікавив дослідника й текст № 59. Наслідком попередньої інтертекстуально експертизи стало виявлення: прислів'їв – 3; приказок – 3; приказки-застереження – 1; порівнянь – 5; примовок – 1; «ліричних відступів» (пояснення про жінок, спогади про минулі часи) – 3; привітань – 2; прощань – 1; прокльонів – 5; побажань – 1; загадок – 1; пісень – 1; замовлянь – 1; молитов – 1; вказівки на достовірність – 1 (табл. 9).

У восьмому томі Етнографічного збірника (1900) (далі ЕЗ-8) надруковано ту частину багатой фольклорной збірки О. Роздольського, що містить народні новелістичні казки й «фацеції» (анекдоти), зібрані на Західній Україні (Бридщина (нині Радехівський район на Львівщині), Підгір'я (очевидно, Бродовський район Львівської обл.)). Упорядник І. Франко зазначає, що частина опублікованих оповідань цікава насамперед з історико-літературного погляду, адже створена на основі мандрівних мотивів, широко оброблюваних у давній європейській та орієнтальній літературі; натомість тексти, що обігрують місцеві факти, викликають цікавість тим, що «коли й не усувають зовсім мандрівну тему, то принаймні суттєво затіняють її» (див. передмову, с. V-VI). Том уміщує 84 тексти – 71 новелістичну казку і 13 анекдотів. У цих творах попередня інтертекстуальна експертиза дозволила виявити: прислів'їв – 3; приказок – 3; привітань – 9; прощань – 1; прокльонів – 3; молитов – 1; пісень – 2; загадок – 1; примовок – 1; побажань – 3; порівнянь – 2; «ліричних відступів» (пояснення, який раніше був суд; які колись давно були ліси; як було за панщини) – 3; небилиць – 5; вказівка на достовірність – 1 (табл. 10).

Лише невелика частина (кінець) другого тому Етнографічного збірника (далі ЕЗ-2), що вийшов 1896 року за редакції М. Грушевського, відведена на народні казки. Тут надруковано казки Кубанщини, зібрані й упорядковані Митрофаном Дикаревим. Це 40 текстів переважно анекдотів, а

також новелістичних казок (7), чарівних казок (3), нісенітниць і жартівливих висловів та мовних зворотів; усі записи паспортизовані, зазначена точна дата, місце, часом навіть уточнено освіту інформанта. Крім того, М. Дикарев подає коментарі до казок, наводить варіанти, надруковані у вітчизняних збірниках, і міркує про паралельні мотиви у слов'янському і європейському фольклорі. Попередня інтертекстуальна експертиза дала змогу з'ясувати, що тексти підборки містять: прислів'я – 1; приказки – 9; порівняння – 3; примовки – 1; пояснення про ярчуків – 1; привітання – 7; прощання – 1; прокльони – 2; побажання – 1 (*табл. 11*).

У четвертому томі Етнографічного збірника (1898) (далі ЕЗ-4) надруковано другий том «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі», 6 томів яких стали наслідком експедицій В. Гнатюка на Закарпаття. У передмові упорядник зазначає, що цим томом має намір завершити публікацію матеріалів, зібраних ним упродовж перших трьох його подорожей до Угорської Русі, і ділиться намірами стосовно оприлюднення в наступній серії «прозових оповідань», зафіксованих ним 1897 року в Бачці (Закарпаття). Тексти, розміщені в томі, порубриковано на казки, «байки» (казки про тварин), оповідання про історичні особи й анекдоти. У нашому дослідженні до розгляду взято всі 63 тексти – 27 чарівних казок, 8 новелістичних, 3 казки про тварин і 25 – анекдотів, етіологічних легенд, соціально-утопічних легенд та ін. Попередня інтертекстуальна експертиза дала змогу з'ясувати, що в розглянутих текстах містяться: прислів'я – 4; приказки – 1; порівняння – 1; пісні – 4; привітання – 7; небилиці – 1; пояснення, як слід розповісти казку – 1 (*табл. 12*).

Той же В. Гнатюк на початку ХХ ст. видав збірки казок («Народні казки», 1913 р. і «Народні новелі», 1917 р.) почасти на основі матеріалів, зібраних ним упродовж експедиційної діяльності кінця ХІХ ст., але значною мірою все ж із використанням новознайдених текстів; відтак його видання «народних новел» (далі Гнатюк) узято до уваги в нашому дослідженні. У передмові до збірки дослідник коротко викладає основні свої погляди на

жанрову й художню специфіку та походження «новел»: «Які народні оповідання називаємо новелами і чим вони різняться від казок? Кожний, хто хоче відповісти на се питання, повинен тямити, що: 1) Всі казки дуже старинні і повставали в часах на кілька тисяч літ перед Христом. 2) Всі казки вандрівні. 3) Всі казки пересипані фантастичним елементом і коли б його вилучено з них, вони перестали би бути казками». І як висновок: «До новель не можна сих прикмет прикласти» (Передмова, с. VII). Як знаємо, ці спостереження зазнали критики впродовж подальших студій над народними казками, зокрема щодо фантастичного в новелістичній казці, яке, як указують сучасні дослідники, усе ж у них присутнє, однак виражене в набагато меншій мірі, ніж у чарівних казках, і без тієї специфічної побутової неймовірності такі казки часто немислимі [див., напр.: 123, 88; 138, 60]. Утім у своїй суті міркування В. Гнатюка правильні й конкретні; годі й указувати на те, що сьогодні вони далеко не втратили свого наукового значення. Учений зазначає, що до найдавніших текстів цього жанру належать кілька текстів про царів, де правителі зображені «по патріархальному, як біблійні царі». Давність походження цих і подібних творів, зауважує дослідник, відбилася й на їхній художній формі: вони більш подібні до власне казок (чарівних), ніж до «новел» пізнішого походження. Як загальне правило звучить і таке твердження: «...Новелі творилися давно, творяться тепер і будуть творитися далі. Натомість нові казки не творяться, а щонайбільше можуть повставати нові комбінації старих мотивів» (Передмова, с. IX). У збірнику вміщено 30 текстів, усі зараховуємо до жанру новелістичних казок. У цих творах попередня інтертекстуальна експертиза дозволила виявити: прислів'їв – 10; приказок – 10; привітань – 4; прощань – 1; прокльонів – 1; порівнянь – 6; загадок – 1; небилиць – 1; побажань – 2 (табл. 13).

Нарешті, подільські казки М. Левченка («Казки та оповідання з Поділля: В записках 1850-1860 рр.» (далі Левченко)), хоч і видані 1928 р., становлять собою записи 1850-х рр., здійснені етнографом Андрієм

Димінським і поетом Степаном Руданським на Поділлі. Збірка містить 634 самостійні тексти, серед яких, окрім заявлених у заголовку казок та оповідань, трапляються міфологічні, християнські, етіологічні легенди, паремії, повір'я, настанови, табу, замовляння. До розгляду було взято тексти з розділів «Оповідання за чортів та за різні прояви», «Оповідання релігійні, церковні та про духовних осіб», «Оповідання про життя родинне та громадське», «Казки фантастичні, жартобливі вигадки, дотепи, загадки та прислів'я» – усього 595 зразків. За допомогою попередньої інтертекстуальної експертизи виявлено: прислів'їв – 37; приказок – 3; привітань – 1; прокльонів – 1; порівнянь – 9; загадок – 8; пісень – 1; віршів – 1; небилиць – 1 (*табл. 16*).

Таким чином, у дослідженні використано 1909 текстів (ясна річ, не беруся стверджувати, що тут розглянуто всі тексти казок, видані в Україні за більш ніж півстоліття (1857 р., другий том «Записок» П. Куліша – 1928 р., «Казки Поділля» М. Левченка, тобто 71 рік). Однак припускаю, що 1909 текстів із 17-ти найповніших фольклорних добірок – достатня підстава, аби вважати висновки дослідження достовірними й такими, що відбивають загальні показники): головно казок – чарівних, новелістичних і казок про тварин; частина текстів, що потрапили в поле нашого зору, – це міфологічні, християнські, соціально-утопічні, етіологічні легенди, анекдоти, небилиці, нісенітниці, перекази про скарби та ін. Попередні підрахунки засвідчили наявність у цих текстах паремійних і не паремійних інтертекстових елементів, а саме – 201 прислів'я, а також цілого корпусу приказок, пісень, загадок, привітань/прощань, прокльонів, побажань, порівнянь, небилиць, віршованих текстів (звертань-замовлянь), замовлянь, присягань, приказок-застережень, молитов, повір'їв, примовок, своєрідних казкових «ліричних відступів», фрагментів викладу звичаєвого права, легенд.

Насамкінець слід зауважити, що представлений тут жанровий поділ текстів казкової і неказкової прози не претендує називатися остаточним і

безсумнівним; якоюсь мірою він приблизний, тобто відсоткове співвідношення чарівних казок, новелістичних казок, казок про тварин, анекдотів та ін. може містити допустиму похибку. Причина полягає в тому, що деякі тексти непросто надаються для процедури жанрової ідентифікації і потребують не побіжного погляду, а окремого аналізу щодо приналежності до того чи того фольклорного жанру. Так, часом труднощі виникають при розмежуванні чарівних казок і новелістичних, особливо ж – новелістичних казок та анекдотів (фацецій). Деяка поблажливість до дисертантки тут може бути виправдана розгубленістю й видатних учених перед цим питанням; скажімо, М. Грушевський серед «казок-новел» змушений був вирізняти «чисті новели» із зауваженням, що «й тут нераз дуже тяжко потягнути границю» [48, 346]. Узагалі ж труднощі в жанровій ідентифікації казкових текстів завважували й інші дослідники (див.: [24, 4-5]; В. Пропп свого часу вважав, що «у фольклорі межі між побутовими казками про людей і анекдотами не встановлюються. Можливо, вони можуть бути виокремлені як особливий різновид таких казок» [123, 49]). Слушною вважаємо, зокрема, переконання Ю. Юдіна в тому, що межу між чарівною казкою і казкою новелістичною можливо встановити лише шляхом структурного вивчення сюжетів. Натомість із погляду змісту, переконаний дослідник, «сюжетна відмінність між одним та іншим видом казок <...> дуже хитка, невловна, що й зрозуміло, адже новелістична казка поволі, поступово виникала на ґрунті чарівної казкової сюжетики» [170, 21].

Так само встановлення жанрової приналежності паремій, виявлених у текстах казок, потребує перевірки й докладного розгляду в кожному конкретному випадку. Попри те, деякі висновки, що їх слід уважати попередніми, сформулюємо вже зараз. Насамперед з упевненістю можна говорити про наявність чималого інтертекстуального матеріалу в українських народних казках: це прислів'я, приказки, порівняння, побажання, загадки, пісні та ін., наявні в їхній структурі. Безсумнівною видається неоднорідність текстів українських казок з погляду

інтертекстуального аналізу, яка виявляється в тому, що частина казкових творів містить паремійний і непаремійний інтертекст, частина його не містить узагалі (від'ємний показник). Нарешті, при розгляді казкових творів крізь призму теорії інтертекстуальності важливим видається той факт, що тексти казок, які містять інтертекст, з очевидністю слід визнати нелінійними. Ідеться про те, що поява в оповіді «чужих» текстів викликає в читача (слухача) своєрідні паузи у сприйнятті інформації, необхідні, аби осмислити інтертекст. Ужите у процесі розповідання казки те чи те прислів'я має свою історію використання в різних фольклорних комунікативних ситуаціях, свій флер значень і конотацій, котрі, як це відбувається і з діалогічним словом М. Бахтіна в багатоголоссі художнього тексту, у казковому контексті не зникають, а лише притлумлюються, відступаючи на задній план порівняно з новою функцією цього прислів'я в новому тексті.

3.2. Прислів'я в казці як інтертекст

Прості підрахунки, здійснені на матеріалі українських народних казок, зібраних у XIX ст. і опублікованих у другій половині XIX – на початку XX ст., відкрили картину, варту уважнішого погляду. У 1909-ти казках виявлено 201 прислів'я, які становлять собою основний об'єкт нашого дослідження (про такі жанри, як приказки, загадки, привітання, прокльони тощо, ітиметься далі). Казок, що містять прислів'я, – 133. Випадає сформулювати попереднє приблизне відсоткове співвідношення: якщо в 1909-ти казках міститься 201 прислів'я, то можна стверджувати, що в середньому на дев'ять казок припадає одне прислів'я-інтертекст. Якщо казок із паремійним інтертекстом 133 (це не враховуючи тих зразків, у яких наявні загадки, пісеньки, привітання, побажання, прокльони тощо), то виходить, що приблизно 7 % казок від загальної кількості з упевненістю можна визначати як такі, що характеризуються інтертекстовістю, тобто наявністю інтертексту. Ясна річ, насправді все дещо складніше, адже є казки, в які вмонтовано по два й більше прислівні тексти, а є такі, де паремій немає взагалі.

Однак наше завдання полягає не лише в доведенні того факту, що в текстах українських народних казок, зафіксованих у різних куточках України (майже на всій території), трапляються паремії – прислів'я та приказки, а також різноманітні непаремійні вкраплення. Необхідно з'ясувати, яке значення мають ці тексти для казки, яка їхня роль у наративі.

Аби простежити можливі регіональні особливості, досліджуваний матеріал дуже умовно поділено на зібраний у Центральній, Північній і Східній Україні («Записки о Южной Руси» П. Куліша, обидва томи «Народных южнорусских сказок» І. Рудченка, два випуски «Етнографических материалов» Б. Грінченка і його ж «Из уст народа», а також «Чорноморські народні казки й анекдоти» М. Дикарева, «Труды...» П. Чубинського (Т. 2), «Казки та оповідання з Поділля» М. Левченка), і записи, здійснювані головно на території Західної України та Закарпаття

(«Казки Покуття» О. Кольберга, «Галицькі народні казки» (ЕЗ, тт. 1, 7), «Галицькі народні новелі» (ЕЗ, т. 8), «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» В. Гнатюка (ЕЗ, т. 4) і його ж «Народні новелі»). Самозрозумілий і жанровий поділ казок – казки чарівні, казки новелістичні й казки про тварин. Гадаємо, не зайвим буде приділити увагу й тим випадкам, коли прислів'я було виявлене в текстах неказкової прози – міфологічних і християнських легендах, анекдотах, баєчках тощо, які потрапили в поле нашого зору.

Після наведеного прислів'я у круглих дужках вказуємо номер (і текст, якщо різниться від казкового варіанта) цього прислів'я у збірці: Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклад М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. – К., 1993. – 768 с. – за умови, якщо вдалося відшукати відповідник чи найближчий за лексичним складом і значенням текст, або варіанти паремії, знайдені в академічних збірниках: Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк; Відп. ред. С. В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1989. – 480 с.; Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наукова думка, 1991. – 440 с.; Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наукова думка, 1990. – 528 с., позначених відповідно Пазяк-1, Пазяк-2, Пазяк-3, стор., №.

Прислів'я в казках характеризуються різними позиціями, які вони займають у текстах, особливостями поетики, кількісним співвідношенням тощо. Аналіз паремій здійснюємо за кількома критеріями:

- **змістова характеристика** (пов'язаність змісту прислів'я із сюжетом казки);
- **суб'єктно-об'єктна характеристика** (приналежність прислів'я мовленню оповідача чи персонажа, суб'єкт мовлення);
- **особливості поетики** (цілісність прислів'я, ступінь виокремлюваності з тексту казки);
- **розташування прислів'я в тексті** стосовно початку/кінця казки;
- **функція прислів'я** в казці.

У з'ясуванні функціонального навантаження прислів'їв у казках за основу взято текстові функції паремій, встановлені Г. Пермяковим. Нагадаємо, що у своєму структурному дослідженні паремійних текстів учений описав сім основних прагматичних функцій, більшою чи меншою мірою притаманних різним типам паремійних висловлювань: моделювальна, повчальна, прогностична, магічна, негативно-комунікативна, розважальна, орнаментальна [115, 88-89].

3.2.1. Прислів'я в чарівних казках (Центральна, Північна і Східна Україна (табл. 19) і Західна Україна (табл. 20)). Прислів'я **«заробила Гапка бісового батька»** (135006), виявлене в казці «Дідова дочка і бабина дочка», безумовно, своїм змістом пов'язане із сюжетом твору, адже лексема «заробила» корелює з оприявленим у цьому тексті казковим мотивом відправлення спершу дідової дочки на заробітки через намову лихої мачухи, а згодом бабиної – через заздрощі. Слова про «бісового батька», тобто нечисту силу, також виказують пов'язаність паремії із сюжетом казки, адже обидві дочки перебували на службі в чаклунки. Прислів'я належить оповідачеві, причому маємо чітке виокремлення тексту паремії з потоку мовлення завдяки посилянню на анонімних попередників, та ще й, по суті, пояснення причини вживання вислову в цьому контексті, тобто прив'язку до змісту казки: це метатекстові конструкції «отак, як кажуть» і «то так вона: не знає, що матері везе!» (такі конструкції польський лінгвіст А. Вежбицька назвала «метатекстовими нитками»: це мовленнєві звороти, які організують текст, виступають його «мета-організаторами»). Прислів'я передає негативне ставлення оповідача до персонажа (бабиної дочки), має знущальний відтінок, подає чітку оцінку події (бабина дочка не лише повернулася додому без багатств, що їх отримала за службу в чарівниці дідова дочка, а й привезла повні скрині жаб і гадюк) завдяки своєрідній формулі неймовірності, закладеній в основу прислів'я: заробити бісового батька, річ ясна, неможливо. Функція цього прислів'я в казці значною мірою інкрустаційна, тобто прикрашальна. Водночас можна припустити, що вживання цього

грубуватого тексту означає деяку профанацію кодифікованого стилю чарівної казки.

Прислів'я «**Бог дурнів жалує**», виявлене в казці «Летючий корабель», репрезентує цілий інтертекстуальний пласт паремій релігійного спрямування – прислів'їв і приказок про Бога, а також про гріх, рай, пекло тощо. Ця група паремійних текстів відбиває загальну прикмету українських казок – їхній відчутний релігійний дискурс. Вплив християнської легенди С. Росовецький назвав «важливою загальнонаціональною прикметою української чарівної казки» [138, ч. 2, 50]. Цей дискурс по-своєму представлений у прислів'ях, умонтованих у казкові тексти. Саме це, а також наявність в авторитетному паремійному збірнику групи дуже подібних текстів, як-от *Дурневі і Бог не противиться* (6208), *Дурному і Бог простить* (6209), *На дурню і Бог не зище* (6210), *І Бог за дурним* (6211), дозволила класифікувати наведений вислів як прислів'я в казці. Воно належить мовленню *чарівного помічника* (за персонажною системою В. Проппа) – сивого дідугана з білою бородою до пояса, і слугує своєрідним висновком до розмови головного героя казки дурня з дідом, портретна характеристика якого, до речі, збігається з тим, як у казках часом описується сам Бог. Дідуган перетворює дурневі черствий хліб і воду на білі паляниці й вино та навчає його, як збудувати чарівний корабель – умову одруження з царевою дочкою. Укінці трапези зауважує: «От, бач, каже дід: **як Бог дурнів жалує!**». Зайве говорити, що сказане приховує ненав'язливе релігійне повчання. Симптоматичним тут видається факт приналежності прислів'я персонажному мовленню; отже, як можна припустити, його присутність у тексті зумовлена не лише бажанням казкаря прикрасити свою оповідь, а й умотивована сюжетно, адже головний герой – традиційний і дуже давній міжнародний казковий персонаж – дурень, і саме про нього – влучне «казкове прислів'я» майже в зав'язці казки.

До групи казкових паремій релігійного характеру належить і поширений вислів «**Що Бог дасть, те й буде**» (2435) із казок «Дідова дочка», «Хлібороб» та «Про золоту гору». За різних сюжетів у всіх трьох

випадках спостерігається разюча подібність вживання наведеного прислів'я, зокрема в суб'єктному аспекті: у кожному з текстів вислів звучить з уст протагоніста – дідової дочки («Ідіть ви, тату, додому, а я тут останусь: **Що Бог дасть, то те й буде**», – звертається до батька; «Дідова дочка»), хлібороба («Та вже ж **що Бог дасть, те й буде!**» відказав чоловік і залишився у тій хаті», – слова, звернені до старої баби – чарівного помічника; «Хлібороб»), семилітка – найменшого із трьох братів («Що ж робити, – каже семиліток, – будемо ночувати; **вже що Бог дасть, то й буде**», – звертається до старших братів). Таке покладання на Божу волю зумовлене необхідністю перебути ніч у незнайомому, а отже, небезпечному місці. Годі й казати, що подібна сміливість (чи то сумирна покірність долі) головних героїв нагороджується успіхом у фіналі кожної з казок: «Хлібороб оженився із другою жінкою й живуть удвох собі. Живуть не горюють, хліба не купують», дідова дочка зі своїм обранцем «поїхали, повінчалися, тепер живуть да хліб жують», брати «стали царствовать і царують десь і досі».

У казці «Як москаль закліату панну врятував і з нею шлюб узяв» розігрується поширений мотив завмирання царівни, тіло якої розташовують у храмі (тут – у костелі) з тим, аби поряд із нею щонаочі хтось вартував. Закліята царівна душить усіх вартівників, аж поки не з'являється москаль, котрому допомагає чарівний помічник. Москаль щедро обділив діда царевим золотом, а той навчив героя, як слід поводитися в церкві, щоби перебути там ніч. Ретельно виконавши дідові поради, москаль врятував панну й одружився з нею. Отже, вживання прислів'я релігійного характеру в контексті всієї казки, особливо зважаючи на богослухняність головного героя, засвідчену його словами: «Нічого! якось-то Бог дасть» і «Як Бог дасть» (перша частина вислову *Що (як) Бог дасть, те (так) і буде*), видається закономірним і суголосним загальній тональності казкового тексту. Невипадкове й те, що належать ці слова чарівному помічникові, а звернені до героя казки: «То воно правда: **хто з Богом, то і Бог з ним!**» (*Хто з Богом, з тим Бог* (91)). Слід звернути увагу й на такий характерний момент: вказівка на правдивість

висловлювання, метатекстуальне підтвердження авторитетності цих слів: «То воно правда...».

Казка «Як Бог дасть, то й в вікно подасть» має яскравий християнсько-повчальний характер, і паремія, використана в її тексті, узгоджується з таким спрямуванням. У короткій оповіді йдеться про те, як три брати вирушили на пошуки грошей. Один із них запропонував повернутися, мовляв, **«як Бог дасть, так і в вікно подасть»** (13; *Коли Біг дасть, то і в вікно вкине* (1678)). Але брати не погодились. У результаті гроші опинилися таки у віруючого брата – і тут використано притаманний деяким текстам прийом паремійного обрамлення, коли паремія вживається на початку чи всередині твору, а потім завершує його, таким повторенням увиразнюючи основну ідею казки. Тут у фіналі знову звучать дещо перефразовані слова третього брата: «От вам і подав Бог у вікно».

У контексті релігійного начала чарівних казок цікавим видається вживання в тексті «Як бідакам щастя в руки далось» прислів'я **«Як Бог дасть щастя, розум буде!»** (*Не дай, Боже, щастя, а дай розум* (5683)), уміщеного майже на початку твору. Вказівка на Бога у прислів'ї, вочевидь, відображає розуміння його як джерела щастя, що своєю чергою відбиває прикметний для українських казок у цілому мотив здобуття щастя, достатку, грошей тощо не завдяки індивідуальним зусиллям чи розумовим здібностям, а внаслідок талану, щасливої долі, *милості Божої*, удачі та ін. Відтак і сюжет цієї казки слугує начебто ілюстрацією до прислів'я, в якому сконцентровано основне ідейне навантаження твору: дивом отримавши багатство (дід, якому жінка втерла носа, розсипався сріблом – Бог послав!), іще вчора вбогі люди починають діяти абсурдно з погляду здорового глузду: просять коваля, аби той зі срібла зробив їм рискаль і сокиру, і стикаються із шахрайством. Та попри це, фінал щасливий, як і мовилось у прислів'ї: отримавши від Бога щастя, герої господарюють і багатіють. Прислів'я вимовлене головною героїнею (їх тут двоє рівноправних – чоловік і жінка), звернене до чарівного

дарувальника (діда), який насправді, як нам «пояснює» прислів'я, є втіленням Божого промислу чи й самого Бога.

Як уже зазначалося, релігійний струмінь в українських казках надзвичайно потужний. Цікавий текст знаходимо в казці «Як панна викрила зграю розбишаків»: «Et! *Sen – mara, pan Buk – wiara!*» (*Сон – мара, а Бог – віра* (11345)). Тематика прислів'я у цьому випадку не пов'язана із загальною тематикою казки. Та й дивно чути слова про Бога від розбійників. Пояснення ж цього вислову знаходимо в І. Франка: «Сон мара, Бог віра. Осторога, щоб не вірити сонним привидам, а покладатися на божу волю» [36, 147].

Складний випадок вживання паремійного вислову знаходимо в чарівній казці «Про сучченка». Тут прислів'я звучить з вуст головного героя казки Сучченка в ході його традиційного формульного діалогу зі змієм: «Добрый молодець не за тим іде, щоб миритись, а за тим, щоб битись» – «Ну, ходім у поле, каже Сучченко; *У полі – Божя воля*». Вживання в архаїчному казковому сюжеті про змієборство паремії із християнським змістом (у пареміографічних збірниках вдалося відшукати тексти *У полі дві волі* (10115) і *У полі дві волі: чия подолає, того й право має* (Пазяк-2, 178, №16)) на внутрітекстовому рівні відображає процес проникнення й утвердження християнських мотивів у закритих усталених текстах давніх українських казок у процесі їх побутування.

Мотив змієборства прикметний і для західноукраїнських чарівних казок. У тексті «Переможець зміїв» прислів'я виголошує антагоніст, суперник головного героя царенка Івана – Залізник: мати царенка намовляє Залізняка вдруже вбити її сина після того, як він був оживлений своїми дітьми, проте Залізник заперечує: мовляв, «*пан Біг два рази не карає, лише раз*». Навряд чи ворог головного героя казки проводить паралель між собою та Богом; радше йдеться про визнання Залізником певної вищої справедливості: якщо царенкові не судилося померти, то така його доля, і не в його, Залізняковій, компетенції цю долю змінювати. Прислів'я розміщене наприкінці тексту, фактично перед розв'язкою казки.

Загалом вплив християнства навіть на лексичному рівні чарівних казок простежується дуже чітко. Скажімо, як алюзію на прислів'я *Бог – батько: як буде нас тримати (держати), то буде й годувати* (77) можна розглядати слова господаря в казці «Про хлопця сироту» (до речі, у цьому зв'язку показово також, що у трьох рядках казкового тексту слово *Бог* ужите тричі): «Що це тобі, сину, Бог дав?» – «Бог його знає, дядьку, що це воно таке – гадюка вискочила із огню і вчепилась мені на шию <...>» – «Ну, подерж, сину. Бог нас держить на світі, держи і ти її». Алюзія на прислів'я *Добре роби, добре й буде, а як зле зробиш, то зле й буде* (7178), *Добре роби, доброго й кінця дождидай* (7179) прочитується у словах оповідача «Казки про діамантову дорогу»: «**Бо хто в світі добре робить та й на бідних ще згадає, тому пан Біг і всі звірі до доброї долі помагає**».

У цілому можна ствердити, що насиченість чарівних казок пареміями релігійного змісту значна порівняно з іншими тематичними групами прислів'їв. У контексті розмови про цей інтертекстуальний пласт казок слід зважити й на тексти, що своєю афористичністю й функціями у структурі казкового тексту наближаються до прислів'їв, проте, очевидно, не можуть ідентифікуватися як такі. Це, скажімо, слова сина до матері, що зналася зі змієм: «**Видно, у нашій хаті Бога не стало – самі чорти**», – із казки «Зла мати та сестра Середа»; твердження «**Як пан Біг не допоможе, то вже ніхто!**» з казки «Молодильна вода» (відповідь людей на питання короля, чи знає хто, що допоможе йому залишатися молодим); відповідь третього дурного сина на запитання двох старших братів, чи не жаль йому було би вмирати: «**Та кидь би від Бога смерть, не жалував би, а кидь би од лихого Духа, то ще не хотів би вмирати**» (казка «Про трьох царевичів і царівну на Ясінській горі») та ін.

У казках трапляються прислів'я не лише релігійного змісту. Тематичний діапазон казкового паремійного інтертексту доволі широкий. У творі «Про богатиря Зверхдуба» до прислів'я вдаються три богатирі, дякуючи Зверхдубові: «...Благодарим ми тебе, братиць, що ти нас із етої

неволі випустив і накормив нас, а тепер *що буде, а більшого горя не буде*» (*Що буде, то буде, а більш копи лиха не буде* (5229)). Прикметно, що прислів'я повторюється двічі, обидва рази в середині оповіді; при цьому текст паремії не змінюється: так само відповідає Зверхдуба батькові панянки, якому шкода віддавати заміж за нього свою дочку: *«Що буде, а більшого горя не буде»*. Це прислів'я засвідчує сміливість богатирів, молодецтво, відсутність страху перед майбутнім.

Подібна тематична спрямованість прислів'я з казки «Про хлопця сироту»: чарівний кінь головного героя Івана знає, що у брамі на нього чекає смерть. Господар пропонує проїхати іншою брамою, але кінь заперечує: «Ні, каже, не можна, – *де вмірать, то день терять*» (*Коли вмірать, то день терять; Коли вмірати, то умірати – то все треба день стирати (стеряти)* (4269)). Можна припустити, що цей текст разом із розглянутим вище належать до корпусу богатирських прислів'їв – паремій, що акцентують звиягу героїв, відчайдушну сміливість навіть перед обличчям смерті – риси, загалом притаманні казковому героєві-богатирю. В. Пропп стверджував, що «в ранній формах епосу гіперболізація є одним із засобів героїзації» [цит. за: 56, 49]. Тут цю думку підтверджує прислів'я, якому в казці відведено функцію увиразнення героїчної суті казкового богатиря.

До цієї групи можна зарахувати і прислів'я із казки «Три царівни на скляних горах і їх брат»: у відповідь на застереження сестри щодо її чоловіка – злого Духа – герой хоробро зауважує: *«Раз мене мати родила, раз буду гинути!»* (*Раз мати родила (породила), раз і умирати (гинути треба)* (4268)). У цьому контексті відбулася легка модифікація прислівного тексту – з'явилися займенник *мене* й дієслово першої особи однини *буду гинути*, унаслідок чого ускладнюється виокремлення прислів'я з мовного потоку персонажа.

Дослідники паремій серед функцій прислів'їв та приказок вирізняють і дидактичну. Часто ця функція залишається домінантною й тоді, коли прислів'я опиняється в казці. Так, твір «Як Іван-королевич одружився з

королівною та вбив біса-сидуна» завершується прислів'ям, розширеним у цілу настановну тираду: *«Хто отця-матки не слухає, то що-ярмарку знилого пса нюхає*, а ще і коло того як ся добре справляє, то і добрим паном буває» (*Не хотів слухати батька – послухай собачої шкіри; Хто не слухає вітця-матері, нехай слухає песеї шкіри (7088)*). Сюжет довгої казки про випробування Івана Королевича на службі в чорта Сидуна корелює із семантикою прислів'я: нещастя Івана почалися після «порушення заборони» (В. Пропп), адже в зав'язці казки він «поламав батькове слово» – наказ не їздити до чорного лісу після його смерті. Прислів'я в казці набуває цікавого контексту: після щасливого завершення всіх випробувань герої «пишуть і бумаги посилають по світі: *«Хто отця-матки не слухає...»* і т. д. Тут прислів'я концентрує в собі моралістичний аспект чарівної казки. Принагідно варто зробити кілька зауваг стосовно тих трансформацій, які можуть відбуватися з прислів'ями в казкових текстах згідно з оповідними інтенціями казкаря і які засвідчують ту поетичну своєрідність, що створюється внаслідок появи паремійних інтертекстів у казках. Щодо наведеної паремії знаходимо цікаві судження М. Сумцова, який міркував про самостійне виникнення дуже близьких за змістом прислів'їв у різних народів: *«Хто не слухає батьків, той потім послухає... мабуть, гіршого, така народна мораль, чудово виражена у відомій давній руській повісті про Горе-Злочастя, а у прислів'ях вона відбивається таким чином: у візант.: «послухає птахів», тобто в положенні повішеного, у великор.: «послухає телячої шкіри», тобто батога», у малор. відповідно «послухає собачої шкіри» [147, 4]. У казці «Як Іван-королевич одружився з королівною та вбив біса-сидуна» прислів'я, зберігаючи зв'язок зі своєю первісною формою, де фігурує собача шкіра, зазнає змін на лексичному й поетикальному рівнях задля ритмізації завершальних слів казкового твору.*

Частина прислів'їв, потрапивши в казку, зазнає суттєвих змін. Цікаво проаналізувати й модифіковані паремії та порівняти їх із варіантами, зафіксованими у фахових збірниках. У казці «Ох або чорт» з вуст головного

героя звучить вислів: «*Три годи прожить, не поле перейти*, можна навчитися дечому!» – очевидна модифікація (зміна однієї з частин) відомого прислів'я *Вік (життя) прожить – не поле перейти* (8125). Слова героя звернені до батька, зміни корелюють зі змістом казки (син служив у Оха три роки), прислів'я вмонтоване в мовлення персонажа, що ускладнює його вирізнення із загального тексту.

У цьому зв'язку варто поміркувати про сутнісні характеристики прислів'я як жанру. Одна з його жанрових прикмет – стереотипність форми. Казковий контекст демонструє, як прислів'я може змінюватися і при цьому зберігати чітко виражені межі свого тексту, залишатись упізнаваним. Можливо, у багатьох випадках доцільніше говорити про ремінісценцію відомого прислівного тексту.

Фінал твору «Як батько після смерті дав синам чарівну калиточку, ріжок та стільчик, а лукава королівна виманила» повчає: «І так *жінці правди не кажи ніколи і не вір*, бо іно тільки вийде за поріг, то вже на іншого дивиться». Паремійний текст і пов'язаний, і не пов'язаний зі змістом казки. З одного боку, сюжет доводить, що підступній жінці таки вірити не можна, з другого – про зради в казці якраз не йшлося. У цьому висловлюванні прочитуємо ремінісценції таких прислів'їв: *Жінці правди не кажи, чужої дитини не бери, з панами не братайся* (8092), *Не вір ніколи жінці, коняці й собаці* (8094). До речі, рідкісний випадок не вельми щасливого фіналу: головного героя розстріляли, що, певно, вказує на пізні походження твору чи пізніші впливи на його сюжет.

Ще одна казка з невеселим кінцем «Дурень і біда» містить повчальне прислів'я, що належить мовленню персонажа. Колізія казки така: найстарший брат зустрівся з Бідою й позбувся руки; середульший брат хотів вирушити в ліс на пошуки Біди, на що старший зауважив: «Дурний, *Біда не ходить по лісі, но по людях*» (*Біда не по лісу ходить, а по людях* (Пазяк-2, 142, №69)). Гадаємо, наведений зразок – приклад народження прислів'я з тексту казки, де персоніфікація абстрактного поняття – біди – максимальна,

натомість у паремії, казати б, залишкова: вживаючи цей вислів, мовець думає вже не про лиху жінку, що мандрує лісами, а про те, що біда стається саме з людьми. Стосовно тексту прислів'я варто додати, що незначна модифікація його лексичного чи граматичного складу при стабільності й стереотипності семантичного ядра (чи інваріантного значення, за М. Черкаським) зазвичай не впливає на ключову думку. Вочевидь, це забезпечує тривалість паремій у часі, їх легку пристосованість до змін, угадуваність. Ілюстрацією може слугувати приклад художньої трансформації наведеного щойно вислову в поетичній творчості В. Стуса:

З високої тверді явився, в земному бездонні ярій.

По людях, бідо, не по лісі дорога твоїх веремій.

(«Сто плах перейди, серцеокий...») [28, 166].

Тут доречно буде зауважити, що завдяки ретельності записів (фольклористи-записувачі фіксували не лише тексти казок, а й репліки, що звучали впродовж розказування казки з аудиторії) можемо зробити деякі зауваги щодо механізмів передавання/отримування інформації в ситуації оповідання казкового твору. Як відомо, першим описувати казкарів і їхні слова поза текстом казки почав П. Куліш зі слів Л. Жемчужникова. Однак збережені упорядниками Етнографічного збірника ремарки слухачів також дають цікаві приклади для обмірковування. Скажімо, під час оповідання описаної вище казки «Дурень і біда» після рішення середнього брата йти на пошуки Біди в одного з присутніх вихопилося прислів'я: ***Не йди за Бідою – Біда сама йде за тобою!*** (*Не клич біди до себе, вона сама прийде до тебе* (2178); *Не шукай біди, сама біда знайде* (2180)). В іншій казці «Як брат брата визволив і злого духа стратив» реакцію слухача викликав епізод, коли жінка злого Духа випитала в нього, де його здоров'я заховане: ***Та бабі 'но два рази на рік правду сказати, більше ні!*** (*Жінці правди не кажи, чужої дитини не бери, з панами не братайся* (8092)). У казці «Чудесна мошенка» прозвучали прислів'я ***Легко прийшло – легко пішло!*** (10376) (після розповіді про те, як дружина випитала в головного героя його таємницю і вкрала

чарівну мошэнку (гаманець), у якій завжди були гроші) і *Пані до часу була, а біда – то до віку!* Те ж саме спостерігаємо в західноукраїнській новелістичній казці «Чоловік і три жінки», де оповідь про поневіряння обдуреного трьома жінками чоловіка, зокрема про його пригоди у війську, викликала в одного зі слухачів бажання озвучити прислів'я: *«При війську нема часу: б'ють і плакати не дають»* (*Сироту дають і б'ють і плакати не дають* (14067)).

Досі йшлося про випадки, коли в казковому тексті зустрічається одне прислів'я (таких більшість). Однак трапляється, що паремійний інтертекст казки представлений не одним, а двома й більше паремійними формами. Так у казці «Вітер», де вдалося виявити аж п'ять текстів. Прислів'я звучать у розмові Вітру (чарівного дарувальника) і чоловіка: останній вимагає повернути розвіяне Вітром добро, на що той заперечує: *«Ні вже, сказав дід, – мертвого з ями не вертають»* (*Мертвого з гроба не вертають* (5659)). Прислів'я належить мовленню персонажа, тематика прислів'я з тематикою казки не пов'язана. Наступна зустріч чоловіка й Вітру супроводжується іншим прислів'ям, проголошеним дідом у відповідь на вимоги бідака дати йому ще що-небудь: *«Е, чоловіче, вибачай! Дурних не сіють і не орють, самі родяться»* (*Дурнів (дурня) не сіють, не орють (нашуть), а сами родяться (плодяться, ростуть, ся родять, ся родить)* (6191); *Дурня де не посієш (сіють), там и уродиться (вродить)* (6192)). Текст належить мовленню персонажа; стверджувати, що тематика паремії не пов'язана з тематикою казки, підстав немає, зважаючи на вчинки чоловіка. Наступні дві паремії належать дружині, котра лає свого чоловіка: *«Якого там бісового батька добра від барана! Найшов чорта за свої гроші, щоб хárчі більше йшло; самім нічого їсти, а то іще барану треба; щó видума, то півтора людського!»*. Прислів'я міцно «влиті» в мовлення героїні, мають виразно негативну конотацію. Прикметно, що всі прислів'я в казці звернені до головного героя. Так, брат чоловіка обурюється тим, що він прийшов забирати баранця, хоча продав його «на віки»: *«...А тепер, бач, як*

розходився, мов коза на ярмарку!». Слід зауважити, що ця казка надзвичайно насичена яскравими мовними зворотами: у ній трапляються не лише прислів'я, а й чимало приказок (див. табл. 19, №31).

У казці «Про кобилячу голову» оповідач вдається до прислів'я, аби пояснити, як дід ставиться до своєї дружини: «Вона й його добре держала в руках, і він її *боявся як той ладану*» (*Бійся попа, як той ладану* (13382); *Чорт ладану боїться* (197)), а потім так само застосовує паремію, щоби певної миті охарактеризувати саму бабу: «А баба така вже *рада, мов її на вилах підсадило...*». Тут прислів'я вживаються казкарем для характеристики персонажів; функції паремій – розважальна й орнаментальна, мета – викликати посмішку слухача.

Так само й у західноукраїнській казці «Як Івась від пана тікав, у діда служив і з чортівкою одружився»; емоційно описуючи пригоди головного героя (його покинула наречена), оповідач прагне передати почуття Івася (що, до речі, рідко трапляється в казках – драматизм, експресивність казковим текстам не притаманні), для чого вдається, зокрема, і до прислів'я: «Ну, не треба вам казати, як ся серце роздирало бідному Івасьові: жаль свої мами, жаль рідного села, жаль свої хатини. Коли поглянув на то всьо, в очах потемніло. Ну, та що робити, *жаль ваги не має*» (2254). Через певну неприродність ліричної характеристики казкового персонажа виникає враження і неприродності присутності тут прислів'я, викликаного, очевидно, в оповідача (а радше в оповідачки) асоціативно внаслідок кількаразового повторення слова «жаль». У цьому світлі зрозумілий і «креативний» підхід до вживання наступної паремії – радше можна говорити про алузію на відоме прислів'я *Або пан, або пропав* (4265): «...І тоги, як то казка каже, *вже пан, бо не загинув...*».

Рідкісне й цікаве явище маємо в західноукраїнській казці «Як три брати шукали вогню». Тут наявні кілька інтертекстуальних рівнів: спершу знаходимо небилицю, включену у структуру казки. Це поширений прийом в українських казках: існує ціла група текстів, де герой мусить розказати

небилицю (байку, казку без правди), аби отримати нагороду (ЕМ-1, №176; ЕЗ-4, №37; ЕЗ-8, №№19, 24, 40, 41, 76 та ін.). В аналізованому казковому тексті герої по черзі розповідають «казку-приказку і пусту небилицю» дідові з Чорногори, аби той дав їм ватри. Як це традиційно для чарівної казки згідно із законами мінорату, виконати завдання дарувальника вдається лише наймолодшому братові. Він розповідає, а вже всередині «казкової небилиці» звучать «казкові прислів'я»: перше – із вуст матері героя, котра начебто звертається до свого сина в утробі: «...**Мовчи, мовчи, язичку, будеш їсти кашку!**» (*Мовчи, язичку, будеш їсти кашку, а як не змовчиш, то будеш їсти болячку* (1108)); друге оповідач небилиці адресує дідові: «...Бо знай-ко, дідуню, **кожного кортить до своєї хати і до рідної мати**»; третім характеризує себе – не зміг, мовляв, лишитися на небесах, бо «**рада би душа до раю, але гріхи не пускають**» (5385); четверте прислів'я редуковане, уплетене в мовлення персонажа і співвідноситься з його розповіддю («Тато вмер, маму поховали»): «**Але біда не спить**» (*Біда не спить, а по людях ходить* (2152)); нарешті, п'яте прислів'я також звернене до діда і слугує поясненням, чому братам через жіночі примхи довелося шукати ватри в Чорногорі: «Знаєш, діду, **німця не перепишеш, а жінку не перелюбиш**» (Пазяк-3, 93, №103). У цілому стосовно цієї казки слід зазначити, що вона надзвичайно насичена інтертекстуально: крім наведених прислів'їв, містить ремінісценції легенди про потоп і навіть коротку топонімічну легенду: «А що то є вірна правда, для того ми ниньки, гуцули, на шпичях ті скали із червоним знаком страшним Церквами називаємо». Деякі міркування в цьому зв'язку викликає і обсяг казки: вочевидь, існує певна залежність кількості паремійних інтертекстових елементів від розміру тексту казки.

У деяких казках трапляються тексти, які складно ідентифікувати жанрово, а отже, і зарахувати одразу до інтертексту. Вони побудовані за законами прислів'їв, однак відрізняються від останніх тим, що побутують, очевидно, лише в казках і можуть бути зрозумілими лише в контексті (що, втім, стосується й деяких прислів'їв). До таких *квазіпаремій* належать,

наприклад, різні варіації такого вислову: *«Хлоп хлопа ніс, та й приніс; а біда біду несла, та з бідов в болото впала»* (казка «Про чоловіка, що розумів бесіду звірів»), котрий трапляється у групі казок про чоловіка, наділеного даром розуміти мову тварин і птахів. Лексично найближче до наведеного тексту прислів'я *Біда бідою їде й бідою поганяє* (2159) – зв'язок на рівні тексту, безперечно, існує, однак семантика паремій різна: прислів'я повторенням слова «біда» виражає високий ступінь негативу, вислів означає справжнє безпросвітне лихо. Натомість значення квазіпаремії стає зрозумілим у зв'язку із сюжетом казки: врятувавши від вогню гада, чоловік отримує від нього дар – чує мову тварин і птахів та знає про наміри відьом. Слова про біду належать коневі чоловіка – так тварина кепкує зі своєї товаришки кобили, яка із дружиною головного героя на спині падає в болото.

Варто коротко узагальнити наведені спостереження. Інтертекстуальний аналіз українських чарівних казок дав змогу виявити помітну кількість прислів'їв у цих текстах – як зібраних у Центральній, Східній і Північній Україні, так і в тих, що побутували на Західній Україні та Закарпатті. Паремійний інтертекст чарівних казок характеризується своєрідністю порівняно з інтертекстом інших жанрів казкової і неказкової прози. Розташування прислів'їв усередині тексту казки відносно її початку-кінця вказує на те, що чарівним казам притаманне використання паремій в основній частині тексту (із 24 розглянутих зразків 12 містять прислів'я всередині оповіді, і по 6 – ближче до початку або кінця оповіді чи в самому її фіналі). Для чарівних казок прикметне вживання прислів'їв у ситуації троекратного повторення дії, у ході формульних діалогів, частих в основній частині тексту казки. Це, вочевидь, пов'язано із суб'єктно-об'єктною характеристикою «казкових прислів'їв»: більшість із них у казках належать персонажам, і лише 4 належать оповідачеві. Тим часом серед 20 персонажних паремій 9 належать мовленню героя, решта 11 – чарівному помічникові, чарівному дарувальникові, тварині-помічнику, антагоністові (супернику), батькові, дружині та братові героя.

Із суб'єктно-об'єктною характеристикою прислів'їв пов'язані і функції, які вони виконують у текстах чарівних казок: їх вживання зумовлене необхідністю характеристики чи самохарактеристики казкових персонажів («*Раз мене мати родила, раз буду гинути!*») або ж вони покликані відображати дидактизм чарівної казки, зберігаючи свою первісну повчальну функцію. Також є прислів'я, функції яких в основному тексті – розважальна чи орнаментальна.

Відповідно до цих функцій можна вирізнити деякі тематичні групи паремій у чарівних казках: так, упадають в око прислів'я, тематика яких зосереджена навколо героїв-богатирів. Такі інтертекстові елементи слугують для увиразнення традиційних архаїчних рис цих персонажів – гіперболізованих сили, мужності, сміливості, зневажливого ставлення до смерті тощо. Інша помітна група інтертекстуальних прислів'їв у чарівних казках – паремії християнського спрямування, наявність яких віддзеркалює одну з домінантних характеристик української чарівної казки – її християнську релігійність.

3.2.2. Прислів'я в новелістичних казках (Центральна, Північна і Східна Україна (табл. 21) і Західна Україна (табл. 22)). Паремії, що походять із казок, більш притаманні казкам новелістичним. Ідеться про сталі вислови, які побутували лише в казковому текстовпросторі, формою відповідали пареміям (завершене афористичне судження) і виконували функцію паремій (повчальну, естетичну), були утворені ситуативно й певний час існували лише в певному тексті чи групі текстів, об'єднаних спільною структурною і змістовою ознакою. Це дає підстави вважати, що такі висловлювання стали прислів'ями пізніше, виокремившись із претексту – казки.

Ось фінал новелістичної казки на поширений сюжет «Казка про те, щоб жінці правди не казати, з паном не брататися, чужої дитини за свою не брати» (Чубинський-2, № 26; у збірнику представлено 4 варіанти цієї казки): «...Для цього я у вас і лебедя украв та й жінці сказав, щоб увіритися, чи правда єсть в

цій приказці, що люди говорять: *з паном не братайся, жінці правди не кажи й чужої дитини за свою не бери*. Аж от воно й правда! (напівжирний курсив мій. – С. О.)» (*Жінці правди не кажи, чужої дитини не бери, з панами не братайся* (8092)). Те, що цей вислів, який, по суті, складається із трьох самостійних суджень, зафіксований у пареміографічному збірнику саме в такому вигляді (і з таким порядком складових частин), у якому побутує в казці, дає підстави вважати, що своє походження він також бере з казок, точніше, із групи варіантів однієї казки, які слугують повчальними ілюстраціями того, що буває, коли цих мудрих порад не дотримуватися. Стереотипність ситуацій та обставин, за яких відбуваються порушення, – визначальна риса казок, зокрема й новелістичних.

Кілька варіантів казки «З паном не братайся, дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою» вміщено й у виданні М. Левченка, де наведені поради в такому ж формулюванні. В усіх варіантах паремії або належать батькові головного героя, або він переповідає їх як почуті від батька. В усіх випадках паремійні тексти повторюються кілька разів по тексту, адресуючись панові, дружині, громаді. Водночас західноукраїнська казка «Три перестороги» (Кольберг) дає такі поради: «*Не знаєш броду, то не йди у воду*» (*Не спитавшись броду, не сунься у воду* (5836)); «*Без своїх очей не дай худобу*»; «*На сторону жінку не пусти саму*» (*Жінки та коня нікому не давай; Коня у позику не давай, жінки у приданки не пускай* (8091)). Поради виголошує газда, що в нього служив головний герой три роки.

Отже, розглянуті тексти казок, абсолютна кореляція прислів'їв, які слугують прямими вказівками, зі змістом казок дозволяють припустити, що такі паремійні тексти походять із казок. Спостерігається також і композиційне узгодження: кількість епізодів казки прямо пропорційна кількості порад, але не казкових прислів'їв як таких: скажімо, у творі «З паном не братайся, дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою» (Левченко, в-т 1) міститься ще один паремійний текст. Це прислів'я виконує вже інші функції у структурі казки – використане для характеристики

жіночої схильності до пліток: чоловік розповів дружині «таємницю» й попрохав, аби вона мовчала. Однак жінка поділилася новиною з кумою, та розказала ще комусь... «Досить того, що то так зробилося, як то кажуть люди, що *«Пішла душа по руках, – дісталася чортові»*. Тут маємо часте в казках посилення на анонімне джерело – «як то кажуть люди».

До казкових паремій зараховуємо й вислів *«Е, кумо, знаєте, як варити, та не знаєте, як давати!»* (*Уміла, кумо, варити, та не вміла давати* (11967)), який у легких варіаціях зустрічається у варіантах новелістичної казки «Циган косар» про цигана, котрий працював косарем у чоловіка («То правду ви кажете, господару, що *вміли варити. А не вміли давати!*» – «Як чоловік ледачого цигана покарав» (тут прислів'я завершує оповідь); «Ей, господини! *Вміли-сьти варити, но не вміли-сьти давати!*» – «Як хитрий циган Ян-Фабіян розбійників половив»; анекдоти: «Еге, кумо! п...ю твого батька: *уміла годувати, та не вміла видавати*, – тепер хоть з місця зведи мене!» – «Про цигана»; «*Зналисьте*, – каже, – *як варити, але не зналисьте, як давати...*» – «Циган косарем»; «Ей, пани, ваші сокачки *знали варити, а й не знають, як на стіл давати*» – «Цигани косарі»). Версію походження цього прислів'я підтверджує збірник паремій М. Номиса, де цей текст уміщений з поясненням: «Кажуть, як подадуть ласу потраву, як уже добре підхарчилися. <...> В десять кіп казок се з довгої брехеньки. Циган пішов косить до чоловіка та й почав увилювать, так той йому й одскородив: раз те, що цілий день голодний мусив косить, а за вечерю подали ковбасу, як уже Циган наївся. Циган і сказав ото» [154, 525].

Треба сказати, що новелістичні казки інтертекстуально дещо насиченіші, аніж чарівні. Вочевидь, причину слід шукати в законах жанру: казкознавці давно зауважили таку прикмету чарівної казки, як закритість і виняткова стереотипність її структури – ознака, присутня, але значно послабленіша в казках новелістичних. Отже, ступінь відкритості творів до інтертексту можна вважати їх жанровою ознакою. Для прикладу стосовно інтертекстуально насиченості наведу єдиний абзац новелістичної казки

«Музика-Охрім»: «У молодиках він і геть-таки *любив скляного бога*, а під старість сливе *і в рот не брав*. Дак бувало, як *під хмільком*, дак такого нарозкажує, що наш брат смерком *і носа висадить через поріг боїться*; а йому й байдуже, – піде куди хоч упівноч, – вже, звісно, музика: *що музика, да мірошник, неначе родичі, прости, Господи! – куцану*» (Рудченко-1, №41) – у двох реченнях казкового тексту – 4 приказки, приказка-застереження і прислів'я.

Отже, паремійний інтертекст новелістичних казок кількісно дещо переважає інтертекст чарівних. Перше, що впадає в око в цьому зв'язку, це насиченість таких казок пареміями, які, сказати б, відгукуються на специфіку жанру. Якщо для низки чарівних казок прикметна наявність прислів'їв, що їх зазвичай виголошують герої-богатирі або чарівні створіння, то новелістична казка населена іншими персонажами, ближчими до реальності, – селянами, солдатами, людьми різних національностей – і, відповідно, містить прислів'я, що їх характеризують. Щодо наведеного зразка ця закономірність очевидна: оповідач використав прислів'я-порівняння з куцаном (табуйоване ім'я чорта) про музику для його характеристики, в оповідному плані – для підсилення у слухачів враження від того, яким той був завзятим; тобто функція цього прислів'я в тексті – головню естетична (експресивно-розважальна).

Так само й початок казки «Москаль-товкач» – це яскрава характеристика солдатських звичок: вони крадуть, часом і жінки за ними не вдержиш... «Сказано: *москаль як не вкраде, то йому й дихать важко!*» – підсумовує оповідач, посилаючись на авторитет прислів'я («сказано»). Пов'язаність паремії зі змістом казки очевидна; до речі, традиційний для новелістичної казки й фінал оповіді: ласого до чужих жінок москаля справедливо покарано.

Соціально-утопічні мотиви розкриваються в солдатській казці «Про полковника Бабича». Поширений сюжет про те, як простий солдат завдяки своїй кмітливості і сміливості одружується з генеральською дочкою, а сам стає полковником, інкрустований смаковитими пареміями – приказками

(«...думав, що вона злякається, та **не на таку напав!**»); «Підхвებель і **язика прикусив...**») і прислів'ям, яке виголошує офіцер на адресу фельдфебеля: «Ет, дурень, відказав офіцер – **а в городі бузина, а в Києві дядько**».

Москалі – улюблені герої українських новелістичних казок. У творі «Москаль-шкапа» вони виступають у своїй традиційній ролі – авантюристів і шахраїв, учасників усіляких пікантних пригод. Ось і тут повчальний висновок казки, сконденсований у прислів'ї, стосується жінок: «...Бідний Хома з того часу зарікся коней купувати, та жінчине вередування зповняти. «Цур йому! було каже: **чужих голів слухай, та свій розум май!**» (Людей слухай, а свій розум май (6144)).

Часті персонажі новелістичних казок – злодії, розбійники, грабіжники. У тексті «Морський розбойник» прислів'я, умонтоване в мовлення одного із двох братів – Якима, що став розбійником, слугує самохарактеристикою персонажа; на розпитування брата Федора, як він живе, герой коротко пояснює: «А я, брате, так – як бач! **Оце тобі все хазяйство, що на мені**» (Тільки й того добра, що на мені (Пазяк-1, 132, № 11)). Прислів'я модифіковане (зміна однієї з частин). Уміння розбійника влучно і вчасно використати афористичний вислів узгоджується із загальною тематичною особливістю новелістичних казок, яку помітили дослідники: сюжети про розбійників і злодіїв часто не фіксують ці соціальні явища в їх реальному історичному вияві; злодій радше виступає в ролі хитрого, кмітливого героя, що своїми діями демонструє власну інтелектуальну перевагу над іншими персонажами [24, 8].

Не для характеристики розбійницького життя, а як вказівка на кмітливість персонажа використане цікаве прислів'я в казці «Розбійник старцем». Паремія прозвучала з вуст головного героя – панського кучера, коли він здогадався, що торба розбійника, яка дісталася йому, повна червінців: «**Е, се не те, що мете, а що зверху йде!**» – говорить він собі і йде перевіряти свій здогад. Варіанти цього тексту – *Це не те, що мете, а те, що віє; Не той сніг, що мете, а той, що згори йде* (Пазяк, 67). Прислів'я

метафоричне, зі змістом казки не пов'язане, використане як мовленнєва інкрустація для увиразнення оповіді.

Традиційне для українських новелістичних казок висміювання різних національностей: росіян, євреїв, поляків, литвинів, німців та ін. Фольклорний мотив висміювання дурних народів міжнародний, на що вказує, зокрема, П. Владимиров [див.: 30, 186]. На думку О. Бріциної, «це явище насамперед відображає народне ставлення до понять «своє» і «чуже», коли негативні риси охоче приписуються «чужому», що асоціюється з неясним, незрозумілим» [24, 41]. Так, об'єктом глузування часто стають росіяни: у казці «Руські язикаті люди» один із дурних «руських» звертається до побратима: **«Крути, Ванька, головою, щоб не закинув петлюю!»**. Підстави називати цей текст паремією – наявність дуже схожого вислову в іншій казці, а саме в казці про тварин «Лисиця й вовк» (Рудченко-1, №11). Там, знущаючись із вовка, котрого вона сама ж (традиційно) довела до біди, лисиця повчає свою жертву, яку чоловік лупцює кийком: **«Крути-верти, вовчику, головою, щоб не поцілив сучий син булавою»**.

Кепкує казка і з євреїв. У творі «Як чоловік похмелився» схвалюється вправність і гострий розум «нашого чоловіка» у простій життєвій ситуації, а саме – похмілля, і висміюється довірливість і недалекість «жида». Обдуривши шинкаря й похмелившись на дурницю, головний герой сам собі міркує: **«Хто голову має, той хоч з ким пограє»**.

Іншим традиційним героєм новелістичної казки, як і низки анекдотів, виступає циган. Цей персонаж, на відміну від попередніх, не завжди лише висміюється, часом казка поблажлива до цигана, іноді прочитується певний захват його хитрощами і кмітливістю. У творі «Як циган у пана шубу виманив» перемогла повсюдна в казках нелюбов до панів: обдурений пан гине, а циган, по-філософськи виголосивши: **«Хто хати не має, той погибає, а хто хату має, той гадки не має»**, – отримує панські шубу й сани.

Стосовно антипанської спрямованості української новелістичної казки цікаво зауважити, як масштабно за бажанням оповідача в ній запановує

правда, – досить прочитати хоча б, скажімо, текст на поширений мотив про чорта-наймита «Чорт за покуту служить три годи у чоловіка» (ЕМ-2, №68). У цій казці дуже показовий фінал: пан не лише віддав мужикові все збіжжя й заплатив дві тисячі грошей, він «і сам умер з переляку». Оце справжня справедливість.

Глузує народ не лише з панів, а й із тих, хто їм служить (ЕМ-2, №138).

Як і панства, новелістична казка не любить попівства. Про антипопівську спрямованість української новелістичної казки говорять дослідники [див.: 24; 138]. Так, у казці «Убогий за столом у попа» висміюється попова жадібність; сам же священик із неприхованою неприязню говорить про своїх парафіян: «...А людське око знаєш **прозоре...**» (*Людське око бачит глибоко* (Пазяк-3, 238, №27)). Тут прислів'я належить мовленню персонажа; він же вдається й до іншого паремійного вислову: «**Добре діло добром треба й пошанувать**».

Частий (принаймні в казках) гріх служителів церкви перелюб викривається у творі «**Покараний піп-волоцюга**», а прислів'я, використане тут оповідачем, слугує осудливо-знущальною характеристикою невірної попаді, поведінка якої ще більше принижує попа; коли чоловік схиляє її до «того діла», оповідач уїдливо зауважує: «Вона нібито **не хоче, так як кіт сала...**» (*Не любить, як кіт сала* (5010); *Не хоче, як коза сіна* (5008)).

Західноукраїнська казка також не вельми шанує ні попа, ні дяка, що яскраво видно з казки «Дяк злодій і піп ворожбит», де піп краде, а дяк дурить людей. Коли мала вже настати кара злочинцям, дяк по-філософськи зауважив: «Умирати все колись треба, як не нині, то іншим разом. **Від смерти ні відпросити ся, ні відмолити ся**» (*Від смерті ані відхреститися, ані відмолитися* (8250)). Мудре прислів'я виконує у творі повчальну функцію.

Щодо антипопівської спрямованості новелістичних казок можна зауважити справжні парадокси, яких, утім, не бракує в народних творах. У

цих казках і злі духи мають якийсь свій кодекс честі, тобто навіть чорти часом бувають добрі до селянина, натомість попи й пани *завжди* лихі, часто дурні. Скажімо, існує група творів, у яких чорт, завинивши перед бідним чоловіком, за рішенням чортячої ради мусить відслужити йому рік або три роки, чим спокутує свою вину і сприяє збагаченню й добробуту мужика (напр., казка «Як чорт у бідного служив», ЕЗ-1, № 17).

У цілому можна ствердити: усе погане, що народ думав про священиків, сконденсовано в римованому монолозі оповідачки, яким «прикрашено» фінал новелістичної казки «Дяк чародій та ненажерний піп»: «Не дурно попам закривають очі, – бо вони до чужого дуже охочі. Хоч мають свої достатки, – а з умерлого беруть манатки. А якби були довірливі своєм, – то жили би щасливо з покоем. А їм хочь давай, хочь роби, не віддаш, ні відробиш – і жадним способом не вгодиш. І хто їм вгодит? чи дяк? чи староста? – чи і людина проста? Ніхто не может їм вгодити, – бо попи хтять не по силах жити. Дяк хочь добре співає, – але як за своє ся впоминає, – то вже злий, – і до того дурний. Староста хочь на те поставлений, щоб церкви пильновав, – а піп каже: «Ти на тее мені даний, щоби-сь мені орав!» А як в братській касі який рублик заведеться, – піп dokonешни до нього добереться. Чи там хто даст на церковку коровку – піп за тее справить шубу на свою дочку. А що ся лишит в церковні скарбонці, – то отці благочинні замиють їм очі. Може, хто скаже, що не моя річ казати? – але що маю робити, коли не можу змовчати! Попи на тее і довгі і широкі рукави носять, – що вони ними закриваються і переносять. Ет, дальше буду мовчати, – бо ще не будете мене сповідати. Бо з нами грішними і то ся здарано, – що за едно слово ся не сповідано. Хочь то попам і не можна того робити, – а хто ж на селі буде попів вчити? Що хоче, то робить, – а слуга без чобіт ходить. Не треба йому ні чобіт ні одежі, бо він «дурний і ледащий», – та диви-но-ся, попе, що він за нещасний!» (Левченко, №144).

Нестримне бажання народу, аби хоча б у казках панувала справедливість, засвідчують фінальні традиційні формули українських казок.

Яскравою ілюстрацією може слугувати таке лаконічне й дуже промовисте завершення новелістичної казки під назвою «Як пан учив суддю розуму»: «Кінець. І правда-ретельність побідила» (ЕЗ-8, №68). У казках з антипанським і антипопівським спрямуванням укінці попа карають, у творах про жіночі зради чи ледачих дружин жінки стають вірними, працьовитими й починають мирно жити з чоловіками і т. д. Спільне одне – запанування справедливості й миру.

У плані характеристики персонажної системи новелістичних казок крізь призму інтертекстуального аналізу цікавим видається текст казки «Москаль-рибалка». У центрі оповіді тут – москаль, і саме його стосується виголошена оповідачем на початку казки паремія: **«Одного Бога люде, да поведенція не в кожного однака»** (*Одного тата діти, та не одной натури* (Пазяк-3, 108, №1)). Натомість слова **«наш брат не литвин, відьмовать не вміє»** належать персонажеві казки – одному з чумаків, і в цьому прислів'ї відбито прикметне для українських новелістичних казок (і анекдотів) зверхне й не вельми дружнє ставлення до іншого етносу. Нарешті, останнє в цьому тексті прислів'я завершує казку, належить знову оповідачеві й виконує іншу притаманну казковим пареміям функцію – підбиває підсумок оповіді, виголошуючи повчальне судження: **«Не вернеш риби: уже те пропало, що з воза впало!»** (*Що з воза впало, то пропало* (1912)). Прислів'я модифіковане (інверсія).

Стосовно архітекτονіки української новелістичної казки слід зазначити, що найтипівіший її зразок – це оповідь, яка починається зредукованою формою традиційної хронологічної стверджувальної ініціальної формули з обов'язковими дієсловами минулого часу *Був (жив)... і (не)мав...*, іноді, доволі рідко, цій конструкції передує прислів'я, а закінчується казка або формулою-оголошенням про кінець розповіді («Вже є всьо» (ЕЗ-8, №41); «І вже кінець» (ЕЗ-8, №42); «Та й далі не є» (ЕЗ-4, №33)), або підсумком історії, моралістичним висновком, повчальною формулою, функцію якої деколи також виконує прислів'я.

Так у казці «Правда та неправда», де маємо цікаве поєднання: з одного боку, традиційний мотив, зчаста про двох братів, коли старший виколує очі молодшому за хліб, той ночує десь, куди прилітають чорти або чарівні орли (у цьому тексті приходять хлопці та дівчата) і розказують, як можна повернути зір (а також знайти воду в такому-то місті, вилікувати царівну в такому-то царстві тощо); із другого боку, персонажами казки виступають антропоморфні істоти, персоніфікації морально-етичних понять – правди та неправди, і фінал казки становить собою, по суті, розгортання відомого прислів'я *Брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся, а правдою і перейдеши, і вернешся* (6804), яке в доконаному виді вкладено до вуст самої Правди: «Отак, і сказала правда, **прошла вона світ – назад не вернулась!**». Характеризуючи сюжет про Правду і Кривду (Неправду), Л. Дунаєвська вказує на порівняно пізнє походження цієї групи казок, засвідчене наявністю виразного моралізування у фіналі [57, 95].

Прислів'ям завершується й казка «Уперта жінка»; утім тут воно виступає не стільки як повчання, скільки як присуд, колоритний приклад утвердження життєвої мудрості: «...Жінка вичухалась і осталась такою ж лютою, як і спершу була, – **«горбатого, кажуть, могила виправить»**, то так і се» (3221). Тут прислів'я належить оповідачеві, слугує інкрустацією оповіді; також наявна чітка вказівка на те, що паремія використана мовцем для порівняння казкової реалії із ситуацією, описаною прислів'ям: «кажуть ... то так і се».

Натомість пряма кореляція із казковим сюжетом простежується у фінальному повчальному прислів'ї казки «Хитра жінка». Розповівши про те, як, змовчавши панові про своє вміння готувати каву, жінка заробила чоловікові додаток до пенсії в розмірі «ста рублів і ста корців збіжжя», оповідач повчально розтлумачує: «А вони добре знали, що то за кава і пили так, як мужик воду, але трималися пословиці: **не все показуй, що маєш, то ще до того придбаєш**. А як будеш все показувати, то легко й те стратити; краще бідним прикидайся, ніж в дорогі шати вбирайся, бо бідні шати нікого

не зражають, а багаті життя й добитку збавляють». До речі, маємо тут досить не часто самовизначення фольклорного жанру: «трималися пословиці». Варіант цієї казки – текст «Як комісарова жінка прикидалася, що не вміє кави готувати», у фіналі якого звучить та ж сама настанова: «**Не всьо показуй, що маєш – то ще до нього придбаєш**. А як будеш всьо показувати – то легко можеш і то стратити. Лутше бідним прикидайся – ніж в дорогі шати вбирайся. Бо бідні шати нікого не зражають, а багаті життя і добитку збавляють» (*Хто що має, хай тримає* (Пазяк-2, 90, №49)).

Пряме повчання завершує західноукраїнський твір «Як дбаєш, так маєш»: довга багатоепізодна казка про Волоха й Волошку закінчується висновком оповідача: «Отже то так: **Як хто робить, так буде мати**» (*Хто дбає, той має* (9939)).

Як уже зазначалося, паремії в казках іноді виконують складнішу архітектонічну функцію: прислів'я в основній частині тексту може перегукуватися з фінальним прислів'ям, тим самим утворюючи певне паремійне обрамлення, котре виразно констатує основну думку твору. У казці «Верти – не верти, а треба вмерти» оповідач із жалем визнає: «**Скільки не живи на сім світі, а того світу таки не минути...**», – говорячи, що головному героєві прийшов час умирати. А завершує казку прислів'я, яке звучить уже з вуст протагоніста: «...Бо вже **верти – не верти, а треба вмерти**» (*Крути, верти, а все треба вмерти* (Пазяк-3, 386, №2)). На лексичному рівні прислів'я простежується його кореляція із сюжетною колізією казки: слова «верти – не верти», які у звичайному розмовному контексті вимовлялися б метафорично, у значенні ухиляння від очевидного, у казці розуміються буквально – адже вмирущий герой, прагнучи уникнути неминучого, просив *крутити* своє ліжко, аби смерть стояла не в голові, а в ногах приреченого.

Узагалі фінал казки дуже значущий; це, сказати б, валентна, чи семантично активна, частина фольклорного тексту, адже тут часто спостерігаємо наявність не лише традиційних формул, а й прислів'їв,

моралістичних/дидактичних висновків, барвистих народних порівнянь («І від того часу вже інакше було слугам на харч: вже так *плавали в добрі, як свині в багні*» («Про скупого ксьондза», Кольберг, №33); «Та й ще добре набили жиди того чоловіка, та й *пропало, як пес в ярмарок*» (*Пропав, як собака в ярмарку; Пропав, як сірко в базарі* (1872)) («Вкрадена реверенда», Кольберг, №63). Таким чином, як бачимо, прислів'я в новелістичних казках часто розташовані безпосередньо у фіналі оповіді, узагальнюючи її й відбиваючи повчальну функцію наративу.

Водночас прислів'я може певною мірою перебирати на себе роль медіальних, зокрема внутрішніх діалогічних, формул у новелістичних казках, подібно до того, як це відбувається в казках чарівних. Так, у творі «Мужик, вовк і лисиця» традиційна ретардація, зумовлена троекратним повторенням казкової зустрічі, супроводжується повторенням двома персонажами – кобилою та собакою – прислів'я-формули: «(Е, чоловіче, тепер) *стара хліб-сіль не помниться...*» (*Старий хліб забувається* (Пазяк-1, 314, №118)). Цей мотив як міжнародний характеризував у своєму порівняльному огляді казкових сюжетів П. Владимиров, котрий наполягав на походженні прислів'їв із давніх казкових текстів [див.: 30, 159].

Прислів'я в казці часто слугує певним віддзеркаленням її сюжету, передає той самий зміст метафорично, на іншому семантичному рівні. При цьому може розташовуватись як у фіналі казки, так і в основній частині тексту. Скажімо, уся казка «Біда», що загалом має повчальний зміст, побудована на метафорі й завершується яскравим паремійним розшифруванням: «Ну, правда, що баба казала, що біда на дорозі лежить: бо *неживе теля дві душі згубило*». Так само – у варіанті цієї казки «Гроші то смерть»; в обох текстах прислів'я належать мовленню оповідача.

У казці «Лиха жінка» дотепно оповідується про те, як попи змусили чоловіка вибрати собі злу дружину; дізнавшись, що він узяв її, аби спокутувати свої гріхи, «краща половина» знущально виголошує: «*А, дивися, куди свиня дереться – до неба!*» – «І вже більше не біла його й не мучила»

– наперекір, ясна річ. Так само у варіанті цієї казки, уміщеному у збірнику М. Левченка. Тут метафорично говориться про бажання чоловіка позбутися гріхів і після смерті потрапити до раю.

Метафоричним віддзеркалення, паремійним знаком ситуації, описаної в казці, слугує прислів'я *«Залетівши в ворони, то треба і кричати по воронечі»* (*Убрався між ворони, і крякай, як óни* (5880)) з казки «Поповна за циганом». Тут воно вжите оповідачем на змалювання ситуації, коли попівна вийшла заміж за цигана й дуже про це пошкодувала, потрапивши в його сім'ю та познайомившись із їхнім життям.

Подібна картина відбита в казці «Як дядько трьом арендарам одну і ту саму корову пропив», де козак навчив чоловіка, як не віддавати панові корову, прикинувшись несповна розуму, а мужик зіграв цей жарт із ним самим, після чого козак прокоментував: *«Навчи біса танцювати, то і людям місця не буде!* Так і з ним: навчив его, а він за теє не хоче ніц дати!»). Прислів'я тут вкладене до вуст персонажа, його кореляція із текстом казки оприявлена лексемою «навчи».

Випадок повної співвіднесеності казкової паремії і власне казки бачимо в тексті «Циган і шершні», де прислів'я *«Мед солодкий, да дерти його гірко»* і своїм внутрішнім, і зовнішнім семантичними рівнями [138, 82-83] повністю відповідає сюжету казки: ідеться про те, як циган постійно просив у свого кума-пасічника меду, поки той не запропонував йому набрати меду самотужки. Завершилося все тим, що бджоли покусали нахабного цигана, після чого господар виголосив по-філософськи повчальний висновок. Внутрішній семантичний рівень, «загальний зміст» прислів'я, який можна сформулювати приблизно так: «хороший результат вимагає тяжкої праці», не просто прямо співвідноситься зі змістом казки, а становить її ідейне ядро.

Великий корпус українських новелістичних казок (як і світових казкових сюжетів) присвячений жінкам і проблемам, які вони нібито створюють. Така тематична спрямованість творів казкової прози відповідно відбилася на паремійному інтертексті цих казок. Ось текст «Жіночі хитрощі»

завершується глобальним висновком: «Ото на світі таке тепер лихо, що з **бабою і чорт не вивів кінця**, і ніхто не виведе» (З *бабою і дідько справу програв* (9071)). Варіант цієї казкової паремії знаходимо в казці «Як мудра дівчина пана перехитрувала і з ним шлюб взяла», де прислів'я також слугує завершальним присудом жіночій натурі, однак належить воно персонажеві – а саме панові, котрого перехитрувала мудра дівчина: «Післав додому по коні, поїхав з нею додому і пустив по світі таку поголоску, що з **бабою ніхто кінця не виведе**» (*Бабу й чорт не змудрує* (9074)). Розглянутий приклад цікавий тим, що те саме прислів'я в однаковій функції застосоване в текстах хоч і одного жанру, але досить відмінних – мотивами, рівнем формульності, складністю структури: якщо казка «Жіночі хитрощі» одноепізодна, містить єдиний мотив подружньої зради й не має формул та інтертекстуальних включень, окрім наведеного прислів'я, то казка про мудру дівчину більша за обсягом, багатоепізодна, відкривається традиційною формулою («Було двох братів: єден багатий, а другий бідний») і, крім фінального прислів'я, має у своїй структурі ще загадку.

Часом у творі не лише озвучується жанрова ідентифікація прислів'я, а й розкривається таємниця його походження, як у казці «Пан та баба». Фінал коротенького тексту такий: «От із того пішла поговорка, що **«Бабі дай проса ніханого!»**. Ясна річ, що беззастережно довіряти фольклорному джерелу в питаннях генези жанру ми не можемо. Адже ось західноукраїнський текст «Від чого приказка: мужик – ворона, а хитріший чорта?», де оповідається, як чорт, забравши чоловікове просо, пообіцяв повернути його, якщо чоловік приїде до нього так, щоби той не впізнав, на чому він прибув. Мужик сідає верхи на голу жінку, розпустивши їй волосся й повернувши задом уперед, і таким чином дурить нечисту силу (захисна функція антидії). «А чорт: пху! **Хахол – хитріший чорта!»**. Оповідь начебто претендує на те, щоби пояснити собою походження прислів'я. Але знаходимо цю ж паремію в іншому сюжеті: у казці «Мужик ворона – хитрій чорта» фігурує прислів'я, озвучене мужиком після того, як він обдурив самого чорта. Паремія тут – не

завершальне речення казки, однак за значенням і функцією воно виконує роль фінальної формули новелістичної казки – підсумовує, закарбовує основну думку твору, задля якої, можна сказати, виголошувався й увесь текст: «Оттепер, пане чорте, знайте, – каже, – що **мужик хоч ворона, та хитрій чорта**» (*Кавкає (дурний), як ворона, а хитрий, як чорт (біс) (2978)*). Тобто стверджувати, що цей вислів походить із казки, можна, і так воно, напевне, і є, та з'ясувати, з якої саме, навряд чи вдасться. Те ж стосується тексту «Як дядько чорта дурих і діжку грошей від нього здобув», у якому розгортається поширений сюжет про те, як чоловік обдурих чорта у всіх випробуваннях – «перегнав», «поборов», «передер», «переколов» і «пересвистав». Тоді Люципер поясних бідолашному подертому й поколеному підопічному: «А бач, я тобі казав, що з мужиком і чорт справи не виведе». Годі й казати, що ця історія також претендує на пояснення походження прислів'я: «...І від того пошла пословиця, що **«мужика і чорт не змудрує»**».

Повертаючись до тематичних особливостей новелістичних казок і, відповідно, паремійного інтертексту цих творів, слід зазначити, що велику групу таких текстів становлять казки про родинне життя із сюжетами про протистояння бідного і багатого братів, сімейні зради, випробування вірності, жіночі хитрощі та ін., тобто групу т. зв. *сімейно-антагоністичних казок* (Л. Дунаєвська).

У довгій багатоепізодній казці з поєднанням кількох поширених мотивів «Убогий та багатий, і дівка-чорнявка» прислів'я вжите в зав'язці дії і належить персонажеві – бідному братові, який, звертаючись до дружини, ремствує на несправедливість життя: «Як кажуть, що **багатому чорт діти колише**, то й правда!» (*Багатому чорт діти колише, а убогий і няньки не найде (1420)*). Прислів'я корелює зі змістом казки; належить мовленню персонажа, важко вичленовується з потоку мовлення; маємо посилення на попередніх мовців і метатекстову вказівку на достовірність сказаного: «Як кажуть ... то й правда!».

Цікавий із формального погляду інтертекст знаходимо в казці «Доля». Рідко, але все ж буває, що прислів'я відкриває казку, передуючи ініціальної формулі й доповнюючи її, маркуючи початок оповіді. Дія починає розгортатися після слів оповідача: *«Доля у кожного чоловіка є, та не кожний її знайде»*. У зв'язку з пареміями, розміщеними на початку казки, П. Владимиров висловлював припущення про дуже давнє походження прислів'їв «од «віщих» мужів», жерців, тобто про магічну колись функцію паремійних текстів, якими, очевидно, могли користуватися далеко не всі, а лише посвячені [30, 136]. У фольклорних записах другої половини ХІХ – початку ХХ ст. збереглося всього кілька зразків казок, які починаються прислів'ям. В основній частині тексту вжите вже знайоме нам із вище аналізованого зразка прислів'я, але з іншою суб'єктно-об'єктною характеристикою: паремії (прислів'я і приказка) належать оповідачеві (*«Багатому й чорт дитину колише. Звичайно, багатому все йде, як з води, а в бідного, коли сам чого не загубе, то щось украде»*). І ще одне прислів'я використовує оповідач, прикрашаючи свою розповідь влучними і промовистими паремійними коментарями: *«Наряди, каже, пенька, то й пеньок гарний буде»* – про те, як Доля вдягнула свого господаря в нові шати. Афористичністю вирізняються й міркування казкаря про бідних і багатих: *«Як живе чоловік при вбозтві, то й хороший зробиться поганий, а як при волі, то й ледащо покажеться гарне»*. Ця казка – яскравий зразок інкрустаційного паремійного інтертексту – мовленнєвих прийомів казкаря, коли прислів'я і приказки вживаються для увиразнення думок і образів, для підсилення враження у слухачів від почутого, отже, з естетичною метою. Інакше кажучи, якби всі три прислів'я вилучити з тексту казки, вона б не змінилася композиційно чи ідейно, це не вплинуло би на її сюжет чи тим більше жанр, але вона серйозно програла б у плані влучності, яскравості, барвистості висловлювання. Водночас, на відміну від зауважених дослідниками стійких примовок веселого характеру, які передують ініціальною формулою деяких чарівних казок і, за спостереженням

Л. Дунаєвської, «мають виразний гумористичний зміст» [57, 54], прислів'я, вжите на початку цієї казки, несе інше функціональне навантаження – налаштовує слухача на серйозний лад, готує його до пізнання певної життєвої мудрості, інтригує аудиторію.

Бідність і багатство – тема західноукраїнської казки «Багач і бідняк». Традиційна незгода багатого, але заздрісного старшого брата і бідного, але щиросердого молодшого завершується загибеллю першого від руки розбійника, до вуст якого казка вклала повчальний вислів: «О ні, *ліпше вмерти, ніж світ дурити*». У фіналі ж твору оповідач виголошує остаточний присуд, у якому сконцентроване ідейне ядро казки: «Так є, *хто заздрить другому, той своє не поживе*». Дидактизм, притаманний народній казці, у цьому інтертекстуальному творі звучить на найвищому регістрі.

У казці «Удова, що хотіла заміж» колізія розгортається навколо старої матері та її сина. Твір має повчально-сатиричний характер, і цю характеристику можна прикласти до прислів'я, у тексті адресованого сином матері: «Оце, як кажуть, то воно й правда: *старому – як малому: як заманеться, то вже не минеться*» (*Старе, як мале, що уздрить, то й просить* (8690)). Маємо характеристичну вказівку на достовірність: «Оце, як кажуть, то воно й правда...»; тематика прислів'я прямо співвідноситься зі змістом казки.

Казка «Син батька на лубку вивозить» усунула повчальна, утім прислів'я, вжите в основній частині казки, хоч і має настановний характер, на перший погляд, не перебирає на себе моралістичну функцію всієї оповіді, вочевидь, тому, що її сповна виконує сам казковий текст. Паремія звучить з вуст головного персонажа – батька і звернута до малого сина: «*Не питай, бо старий будеш*» (*Не будь цікавий, будеш скоро старий; Як багато будеш знать, то скоро зістарієшся* (Пазяк-3, 165, №22)), при цьому зміст прислів'я своєрідно корелює із казковим сюжетом: син таки буде колись дорослим, і тоді поведеться зі своїм батьком так, як той чинить із його дідом, а потім стане старим, і тоді вже його діти повезуть діда «на лубку»... Сюжет цієї

казки неодноразово потрапляв у поле зору дослідників традиційної культури. Н. Велецкая розглядає її в контексті реконструкції давньослов'янського ритуалу «переведення на той світ». Під таким кутом зору казкова паремія починає звучати по-іншому, а саме – погрозово, адже, виходячи з теорії науковця, старість автоматично означає смерть. Отже, прислів'я таки повчальне, але наука його доволі моторошна.

Родинний кодекс знайшов своє відображення й у казці «Недобра дочка (батько в гостях – голодний)». Ненагодований батько, лігши спати, відповідає на запитання дочки, чому він не спить, прислів'ям: **«Не спиться та хліб сниться»** (*Не спиться – хліб сниться; Сниться, а хліб сниться* (Пазяк-1, 313, №95; 314, №118)). Оповідач вважає за необхідне розтлумачити значення вжитої паремії, що в цілому рідко трапляється в казковому контексті: «Натякає, бач, що їсти хоче». Фінал казки споріднює її з анекдотом; із гірким гумором мовиться в тексті про реакцію дочки: «А дочка тоді: «Е, стривайте, тату, – то у вас у головах хліб лежить, – от я зараз поприймаю». Та й поприймала, а батько так голодний і додому пішов».

Цікава багатоепізодна казка із поширеним сюжетом про мудру дівчину містить кілька паремійних текстів («Мудра дівчина»). Паремії належать мовленню персонажів: приказки – хлопцеві («...як би його продати так, **щоб упасти і не забитись, щоб кози були ситі й сіно було ціле...**» (*Ти бо хочеш упасти, та й не забиться!* (9872); *І кози ситі, і сіно ціло* (9935)), повчальне прислів'я – батькові хлопця («Хіба ж ти, сину, забув, що кажуть люде: **брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся**»). Стосовно паремійного інтертексту цієї казки слід зазначити, що вона просто-таки пронизана влучними висловами – прислів'ями і приказками: «Була у них дочка-одиночка, дівчина підліток, та така **клепана на язик**, гостра та розумна, що хоч би й кому не попустить, **хоч кому носа втре**»; **«Закрутили старости носами**, ззирнулися знов з молодим, сидять, а **їсти і в рот ніхто не взяв**» та ін.

У цьому зв'язку хочеться зауважити: при вивченні текстів казок в інтертекстуальному аспекті стає зрозуміло, що насиченість тексту інтертекстовими елементами, сказати б, інтертекстуальний коефіцієнт казки, чималою мірою залежить від майстерності оповідача, тобто від його володінням формулами, пареміями тощо і вмінням вдало і влучно використати їх у тексті. Цю своєрідність зауважували й дослідники казкової творчості: «...Оповідальна майстерність казкаря, уміння акцентувати на головному, особливо у мові персонажів, перетворює казку у захоплююче драматичне дійство – «театр одного актора» [57, 110]. Отже, сплав індивідуального таланту, художнього чуття оповідача з його знанням правил розказування, володіння сталим казковим кодом давали в наслідку той фантастичний світ чарівної казки, що в усі часи так захоплював людську уяву. Про особливості побутування усної оповіді влучно висловився Р. Барт: «...Відомо, що в усній літературі існують певні кодифіковані правила виконання твору (метричні формули, атрибутивні формули тощо), відомо також, що автором у цьому випадку вважається не той, хто вміє вигадувати найцікавіші історії, а той, хто найкраще володіє оповідним кодом, який перебуває в розпорядженні оповідача і його слухачів...» [8, 414]. Стосовно казкових творів подібну думку сформулювала О. Бріцина: «...Казковий текст виникає в процесі складної взаємодії двох стихій – колективного за своєю природою фольклорного знання і індивідуальної творчої діяльності казкаря» [24, 106].

Візьмімо для прикладу два варіанти одного твору, який у західноукраїнській традиції зафіксовано як казку «Два побратими», а у східноукраїнській – як «Сила клятви». Обидва тексти інтертекстуально багаті, містять низку прислів'їв, які почасти збігаються: «**Чуже добро як голодному страва** – не втерпиш!» (*Чуже добро – голодному страва* (Пазяк, 132, №13)) – як квінтесенція основного сюжетного конфлікту, виголошена вмирущим Сергієм, одним із побратимів; «**Узявсь за уж не кажи недуж**» (*Коли взявся за гуж, не кажи, що недуж* (11015)) – як імператив суспільної

моралі, що звучить у громаді; *«Котюзі по заслугі!»* – завершальний акорд казки – як суворий, але справедливий присуд. Різниця ж, попри однаковий обсяг казок, полягає в тому, що у варіанті, записаному В. Гнатюком, наявні й інші паремійні тексти: *«...Хто батька не слухає, тому Бог долі ні в чім не дасть»* – прощальні слова Сергія своїм дітям; *«Та то біда, що чоловік думає так, а лукавий повертає на інакше»* – міркування оповідача; а також думки Остапа про свою жінку: *«В баби не тільки коси, але й язик довгий»*. Тобто об'єктивних підстав, щоб один текст уміщував більше прислів'їв, а другий менше, немає. Отже, причина – індивідуальна особистість казкаря, його художній смак та оповідна майстерність.

Інтертекстуально насичена й казка «Батьків прокльон». Ось фрагмент: *«Дивляться було люде, та дивуються, що Сергій живе, як у Бога за дверима: і добра в його всякого доволі, і сім'я на радість... <...> Жив Сергій як пошли Боже і всякому так жити, а вмер – не приведи Господи і нехриста так умирати»* – приказка і два побажання. Прислів'ям громада звертається до вбитого горем головного героя: *«Журбою нічого не вернеш, а тільки Бога прогнівиш»* (*Журбою горя не здолаєш* (Пазяк-2, 192, №19)). А моралістична ідея казки сконденсована у словах оповідача, що звучать у фіналі твору: *«Недаром кажуть, що з батьковим да з материним благословенням ні в огні не згорієш, ні в воді не втонеш, а од прокльону їх утонеш і в ложці. Добрі й жили добре, а ледачому й на землі пекло було»* (*Батькова та матчина молитва з моря викидає, а прокльони в калюжі топлять* (Пазяк-3, 104, №8); *Добре далеко чутно, а ледаче ще далі* (4451)).

«Жіноча сфера» традиційних родинних стосунків відображена в казці «Як невістка навчилася свекруху шанувати». Прислів'я *«Світ не без добрих людей, загинути не дадуть»* (*Світ не без добрих людей* (Пазяк-3, 358, №134)) вмонтоване в мовлення свекрухи, яку лиха невістка виставила на мороз гинути; слова звернені до сина, який приїхав забирати матір.

У казці «Зрадлива попадає» висвітлений популярний у новелістичних казках сюжет про сімейні зради. Тут прислів'я слугує глузливо-осудливою

характеристикою невірної дружини: «...*А невірній жінці нема і снання*». Тематика паремії прямо корелює зі змістом казки, особливо ж із її фіналом – розлогим віршованим монологом оповідача, сповненим обурливої пристрасті проти всього жіночого роду: «От таке з тими жінками діється! з чужими гуляє, до свого сміється. І так ділить час життя свого, – а під старість держиться єдного. Бо вже минула пора зуби вищирати – і приходить час вмирати, – а тут і рахунок треба дати, – щоби чистою на тамтім світі стати. Бо чоловік на всім ся згодит, – але тільки не на тім, де два ходить. А невже зробить так чоловік, – то буде му випоминати весь вік».

Проте новелістична казка не лише викриває грішних жінок, а й жорстоко кепкує з нерозумних чоловіків. У казці «Як чоловік не хотів уважати на жінчині зради» з вуст дружини звучить не вельми втішний закид на адресу її чоловіка: «Бо то так: *дурного і в церкві б'ють!*» ((6202); *Ледачого і в церкві б'ють* (2968)). Зв'язок між темою казки і семантикою прислів'я, безумовно, простежується.

Знущальне прислів'я на адресу обдуреного чоловіка в казці «Як зрадлива пані з біди виплуталась» виголошує винуватець адюльтеру, який не тільки «заявив свій інтерес», а й отримав за це гроші від жінки і обід від її чоловіка: «*Тепер, каже, добра не сподівайся, жінку беруть, а ти смійся!*» (*Дай кому жінку, а сам свищи в жмінку* (Пазяк-3, 89, №32); *Оддай людям жінку, а сам свисти в сопілку* (Пазяк-3, 96, №177)).

Вище вже говорилося про відчутний релігійний струмінь в українських казках. З погляду інтертекстуального аналізу цей аспект виразно засвідчують паремії релігійного спрямування, часто вмонтовані в тексти чарівних казок. Натомість у казках новелістичних набагато частіше обігруються ситуації, у яких бере участь популярний демонічний персонаж – Чорт. Здається, згідно із системою народних світоглядних переконань, сфера людських стосунків, побут, сварки, домашня колотнеча, повсякденні клопоти, пов'язані зі щоденною боротьбою за виживання, перебувають у відомстві нечистої сили (як це дотепно відображено у прислів'ї «Бог з празником, а чорт з роботою»).

Скажімо, у творі «Як віддячив біс чоловікові за свічку» паремія згадує Бога, але в центрі уваги і казки, і прислів'я-інтертексту опиняється чорт – його жорстокий жарт із чоловіком, з одного боку, і висміювання прагнення до швидкої наживи, легкого відступу задля цього від віри – з другого, адже чоловік керувався прислів'ям «**Бога не гніви і чорта не дразни**» (*Бога не гніви, а чорта не дрочи* (5871); *Богу молиться, а чорту вірує* (1137)). До речі, прислів'я *Богу служи а дьявола не гнѣви* зустрічається в «Огородокъ» Антонія Радивиловського 1676 р. [див.: 147, 10]). Паремія належить мовленню персонажа, розміщена в зав'язці оповіді.

Так само релігійне забарвлення має казка «Як чоловік чортам запродався і через це архиреем став», та колізія твору розгортається навколо того, як чоловік продав чортові душу, а потім спокутував свій гріх. Прислів'я ж вустами оповідача пояснює кар'єрний успіх новоспеченого попа: «**Хто чортові продався, то чорти йому й помагають...**».

Цікаво, що серед новелістичних казок існує група творів, події яких зосереджені саме навколо прислів'їв і приказок як текстів. Прикладом може слугувати, скажімо, казка «Дурень» (Чубинський-2, № 7): суть її зводиться до того, якими масштабними можуть бути наслідки нерозуміння чи неправильного витлумачення слів, виголошених у формі інакомовлення. Так, у зазначеному варіанті батько перед смертю дає останню вказівку синові: «Слухай-но, гляди, щобишь як виореш ниву, то всякий раз абись *лисом обкидав* (курсив мій. – С. О.)». Одразу по цих словах батько вмирає. Як відомо, у традиційній фольклорній і міфологічній свідомості саме початок і кінець будь-якої події найбільш сакральні й марковані найпотужнішою семантичною значущістю. Отже, до цих слів, промовлених безпосередньо перед завершенням життєвого шляху, необхідно прислухатися, а головне – ретельно їх виконати. Однак правильна модель поведінки в цьому випадку означає не лише додержання зобов'язаності перед вітцем, а насамперед правильну інтерпретацію його останніх слів, тобто на передній план виступає, сказати б, словесний, а не «вчинковий», інакше кажучи,

вербальний, а не акціональний аспект. За сюжетом цього типу новелістичних казок син розуміє слова батька буквально, а значить, неправильно, і ця помилка фатально позначається на всіх подальших подіях: герой обкидав ниву лисячими шкурами, «аж поки збіднів». Лише тоді брат витлумачує невдасі істинне значення батькового заповіту: «...То тато казав, – робись обурувах ниву і причиняв скебу, то бись більше мав» (варіант див. також: Левченко, №639). Узагалі ж мотив неправильного (буквального) витлумачення чийось слів поширений у новелістичних казках (див., напр.: Чубинський-2, № 9; Рудченко-1, № 82; Из уст народа, №№319-320 та ін.).

Інтертекстуальний аналіз українських новелістичних казок засвідчив наявність у таких творах своєрідного паремійного інтертексту, значущого з погляду як формальної, так і змістової характеристики цього жанру. Насамперед слід зазначити, що кількістю прислів'їв новелістичні казки не поступаються казкам чарівним (чисельне співвідношення, виведене на основі статистичного аналізу: на 1 чарівну казку припадає 1,27 прислів'я, тоді як на 1 новелістичну казку – 1,31 прислів'я). Цей висновок почасти спростовує тезу Л. Дунаєвської стосовно поетики новелістичних казок: «Стара соціально-побутова казка внаслідок тривалого побутування та шліфування підкорялась законам економії слова. Чіткість думки, швидкість дій, пов'язаних з рухом персонажа, створювали в казках ефект драматизму. Гострота конфлікту залежала від напруженості дії, зумовленої зміною діалогів та руху персонажів. Відсутність певних поетичних засобів (емоційних та кольорових епітетів, метафор, великих порівнянь, прислів'їв) допомагала кращому запам'ятовуванню казки» [57, 109-110]. Крім того, серед новелістичних казок частіше трапляються тексти, у яких відбувається кількаразове повторення паремії впродовж оповіді; при цьому прислів'я може дещо модифікуватися, часто спостерігається зміна суб'єкта і/чи об'єкта мовлення.

«Казкові» (або відказкові – Н. Кухта) прислів'я новелістичних казок відображають особливості персонажної системи цього жанру. Аналіз паремій

за суб'єктно-об'єктним критерієм показав, що значна їх частина виголошується оповідачем казки (із 54 розглянутих зразків майже половина (23) належать мовленню казкаря), решта – персонажами твору, рівноправно головним героєм і другорядними учасниками подій, традиційними фігурантами української новелістичної казки: господарем, циганом, солдатом, чумаком, розбійником, панським слугою, попом, дяком, козаком, чортом; членами сім'ї – чоловіком, дружиною, сином, батьком, свекрухою. Цікаво, що персонаж, якого дослідники визнають одним із найтрадиційніших постійних героїв новелістичних казок, а саме – дурень [див.: 24; 171] – жодного разу не був поміченим, виголошуючи прислів'я, тимчасом як паремій, використаних для його характеристики, не бракує: «**Бо то так: дурного і в церкві б'ють!**»; «**...Дурних не сіють і не орють, самі родяться**» та ін. Вочевидь, це пов'язано з пізнішим у часі осмисленням дурня в казковому тексті як справді дурня, а не архаїчного амбівалентного персонажа – дурного, але доброго блаженного [див.: 24, 17-20; 57, 100-102]. Персонажна приналежність прислів'їв пов'язана з їх функціями в казкових текстах: тут превалює повчальний характер паремій, до того ж частина прислів'їв зберігають свою повчальність і в устах тих героїв казки, котрі належать до злотворців (система персонажів Л. Дунаєвської), – наприклад, чорта, Люципера, розбійника та ін. Група прислів'їв, які в текстах новелістичних казок відображають іншу присутню функцію творів цього жанру, естетичну, не поступається дидактичним «казковим» пареміям. Завдання новелістичних казок, народних анекдотів – розважити слухачів, а отже, й інтертекстуальні прислів'я, що використовуються в казках для (авто)характеристики героїв («**Ет, дурень <...> а в городі бузина, а в Києві дядько**»), для жартівливих порівнянь («**...бач, як розходився, мов коза на ярмарку!**»), виголошення філософських міркувань («**Чуже добро як голодному страва – не втерпиш!**») тощо слугують розважальній меті новелістичних творів, тобто виконують у них естетичну функцію.

З функціональним навантаженням прислів'їв у новелістичних казках пов'язане і їхнє розташування в текстах: більшість (21) вжито в самому кінці казки, ближче до її завершення (5) або початку (4), решта – в основній частині тексту; при цьому фінальні прислів'я частіше належать оповідачеві, натомість усередині казки прислів'я здебільшого виголошують її герої.

Прикметний і той факт, що прислів'я в новелістичних казках і змістом, і лексичним складом виявляють високий ступінь пов'язаності із сюжетами претекстів; скажімо, прислів'я *«Уже те пропало, що з воза впало!»* з казки «Москаль-рибалка» буквально передає ситуацію, коли хитрі москалі вкрали рибу з чумацьких возів. У творі «Циган і шершні», де розповідається про невдалі спроби цигана набрати меду, а головну ідею тексту сконденсовано у прислів'ї *«Мед солодкий, да дерти його гірко»*. Так само прислів'я *«Біда не ходить по лісі, но по людях»* у казці «Дурень і біда» слугує не лише повчанням та мудрою сентенцією про небезпеки людського життя, а й фактично буквальною ілюстрацією подій, що відбуваються у творі.

3.2.3. Прислів'я в казках про тварин (Центральна, Північна і Східна Україна) (табл. 23) (тут варто зауважити, що казки про тварин узяті до розділу принагідно, лише ті, які трапилися у виданнях, де упорядники не відокремлювали твори звіриного епосу від решти казок. Насправді випадків уживання прислів'їв у казках про тварин набагато більше, що засвідчує хоча б збірник «Українські народні байки (звіриний епос)», виданий у 37-38 томах ЕЗ Володимиром Гнатюком). Сказане про роль прислів'їв в архітектоніці українських казок найповнішою мірою стосується казок про тварин, у яких такі тексти вдалося відшукати. Казка «Два товариші» починається прислів'ям: *«От, кажуть люде, щоб до Юр'я було сіно і у дурня; а як до Благовіщення дозімував скотину, а на Благовіщення – хоч на лубочку вивези на луг, то вже не здохне» (На Юр'я повинна бути паша і в дурня; До Юр'я сіна і в дурня, а на Миколу подавай та й вила поховай (440))*. Далі – як слід: *«Ото я вам скажу: у одного бідного чоловіка конячка одним одна була...»*. Зв'язок сюжету казки з паремією виявляється

лише в тому, що в обох випадках ідеться про коней: у прислів'ї – про абстрактного коня, а в казці про двох товаришів – Прáла і Пáконя. Попри те, паремія успішно виконує функцію ініціальної формули – відкриває оповідь і подає певні змістові маркери, тобто інтригує слухача, налаштовує його на те, про що йтиметься. Водночас прислів'я-формула мирно співіснує з традиційною ініціальною формулою наявності (Н. Рошияну): «...у одного бідного чоловіка конячка одним одна була...». Отже, паремія виконує тут передовсім орнаментальну й комунікативну функції.

Дуже рідко прислів'я виконують роль медіальних формул у текстах тваринного епосу (вочевидь, тому, що такі елементи архітектоніки казкам про тварин не надто прикметні). Утім бачимо таке в казці «Луплене теля», де головний герой – луплене теля – мандрує світом, зустрічаючи дорогою кабана, барана, селеха й півня і всіх беручи за товаришів. Ситуація казкової зустрічі відбувається стереотипно й оформлюється повторенням одних і тих самих висловів (формули-діалоги), як це властиво й казкам чарівним: «Іде да й іде <...> «Куди йдеш, луплене теля?» **«Світ за очима, а смерть за плечима; ходім за товариша»** <...> Ідуть да й ідуть <...> «Куди йдеш, луплене теля?» і т. д., так чотири рази. У пареміографічних збірниках зафіксовано такі споріднені тексти: *Смерть за плечима, а біді весілле* (2214); *Наша смерть за плечима та за чужим карманом* (8242); *Думка за горами, а смерть за плечима* (8268); *Думка за морем, а смерть за плечима* (8269); *Вечеря на столі, а смерть за плечима* (8271); *Йти світ за очима; Світ за очима пойдю* (4085). До слова слід зазначити, що вислів «Йти світ за очі», «Йти, куди очі понесуть» часті в казках, особливо чарівних, та ідентифікуються як внутрішні формули. Водночас це висловлювання належить до групи загальнофольклорних формул, які, на думку В. Давидюка, окреслюють у казках ініціальний простір героя, зокрема потойбічний світ. Серед таких формул дослідник називає висловлювання «той світ», «світ за очі», «на край світу», «тридев'яте царство», «куди очі світять» [50, 76-77].

Однак найчастіше прислів'я в казках про тварин уживаються у фіналі тексту, тобто завершують казку, перебираючи таким чином на себе «обов'язки» фінальних формул, що, як видно, становить собою домінуючу функцію прислів'їв у казках. Особливо виразно це простежується на прикладі казки «Лисичка, котик і півник», у кінці якої оповідач проголошує: **«Їм сміх та рядно, а нам – сміх та добро!»** – дуже вже цей вислів нагадує традиційне казкове «От вам казочка, а мені бубликів в'язочка». У збірнику М. Номиса варіант цього тексту (*Їм міх, а нам рядно (13700)*) пояснюється так: «Як завидує кому, або похваляє, то друге так одріка: жарт – дурниця, мов!».

Прислів'ям завершується казка «Лисиця, ведмідь і мужик», до того ж спостерігаємо той випадок, коли паремія, не виявляючи прямої лексичної кореляції з текстом казки, насправді метафорично відображає її зміст, на іншому семантичному реєстрі передає ідейну домінуючу твору. Прислів'я виголошується Лисичкою після її пригод із чоловіком: «Е, каже, **гарненький голосок, да чортова думка!**» (*Янгольський голосок, а чортова думка (2985); На словах, як на варганах, а на ділі, як на балабайці (2989)*). Натерпівшись лиха з людиною, а потім ще й із витвором її рук – глечиком, Лисиця, здибавши балалайку, яка за сюжетом казки там начебто зовсім не потрібна (можливо, алюзія на наведену вище паремію?), але також становить продукт цивілізації, своїми словами виражає проблему протистояння людського і природного.

Говорячи про фінальні прислів'я-формули в казках про тварин, не можемо не згадати міркування В. Гнатюка про час їхнього виникнення. Учений вважав найдавнішими ті «байки», що мають чисто епічний характер і змальовують побут звірів та їхні відносини між собою і стосунки з людьми. Пізнішими в часі визнавав дидактичні твори: «З часом почали люди виводити з оповідань про звірів поучення для інших людей, а епічне оповідання почало прибирати тенденційну, дидактичну закреску. <...> Ся формація байки була, отже, пізнішим витвором». Як приклад дослідник

наводить казку, що має епічний характер, проте закінчується повчанням афористичного гатунку: «Ворогів своїх треба знати, мужраців побороти, як нема сили такої, як они мають» [41, 175-176].

Водночас завершальне прислів'я в казці про тварин може мати й гумористичний характер. У творі «Лисиця й вовк» Лисиця заманила Вовка в пастку, щоб здобути м'ясо, а коли чоловік прийшов бити сірого києм, знушально порадила: **«Крути-верти, вовчику, головою, щоб не поціливі сучий син булавою»**. Що ці слова відбивають саме жартівливі інтенції, засвідчує і текст іншого жанру – близької до анекдоту новелістичної казки про дурних росіян, що завершується словами: **«Крути, Ванька, головою, щоб не закинув петлюю!»**.

3.2.4. Прислів'я в деяких неказкових текстах (Центральна, Північна і Східна Україна (табл. 24) і Західна Україна (табл. 25). Побіжний огляд деяких текстів неказкової прози, які потрапили в поле зору нашого дослідження, засвідчив, що коло побутування паремій не обмежується казками. Принаймні їх вдалося виявити в народних анекдотах, міфологічних легендах, християнських легендах, басчках.

В анекдотах прислів'я особливо часто слугують завершенням текстів. Паремії, розташовані у фіналі народних фацецій, наводить у своїй праці, присвяченій історії прислів'я, В. Перетці [114, 6-8]. Завершальні прислів'я анекдотів можна навіть вважати їхньою своєрідною жанровою ознакою, адже в такому разі «несподіване дотепне закінчення», про яке зазвичай говорять, формулюючи визначення цього фольклорного жанру, утілено саме у прислів'ї. Так, у тексті «Литвин та наш чоловік» у фіналі звучить дядькове: **«За проклятим литвином і постогнати не вправишся!»**. Спорідненість прислів'їв із гумористичними оповідними жанрами неодноразово завважували дослідники. Так, О. Дей стверджує: «Нерідко афористичні кінцівки анекдотів і дотепних жартів відриваються від цілого сюжету й побутують самостійно, як прислів'я чи приказка, проте при умові, що аудиторії відомий і весь зміст анекдоту, від якого вони походять. <...> Коли ж анекдот забувся, випав з народної пам'яті, прислів'я

від нього стає незрозумілим, його треба пояснювати» [53, 17]. Учений нагадує про існування свого часу в багатьох країнах збірників прислів'їв, де, крім паремій, наводилися й тексти, із яких вони виникли.

Так, анекдот «Хто чудніший?» завершується словами чоловіка, що втрапив у болото: «**Насміялась, – каже, – верши з болота, – оглянулась, аж і сама в болоті**» (7999).

Повчальне прислів'я увінчує анекдот «Де більше празників», у якому ідеться про ще одного «улюбленого» персонажа новелістичної казки – єврея, котрому чоловік вирвав усю бороду, «щоб знав жидюга, що **як любиш їздити, то люби й возити**». Утім мудра думка, сконцентрована в паремії, сама по собі не пов'язана з антисемітською спрямованістю анекдотичного тексту.

Дотепний текст «Добрий батько» має повчальний характер, адже показує ступінь батьківської доброти, коли батько не розгнівався на синів, навіть коли вони навмисно підпалили сіно; натомість він сказав: «**Ах, діти, діти, гарно з вогнем і в літі**» (*Небожата-діти, добре було вліті, хоч хліба не мали, то тепло знали* (Пазяк, 312, №80)).

Комічна ситуація змальована в анекдоті «Свиню святи, а вона у грязь лізе», який завершується кумедними скаргами чоловіка на печене поросся, що впало в грязюку: «Як кажуть, то воно й правда: **свиню святи, а вона у грязь лізе**». Спостерігаємо тут і описуваний уже стосовно інтертексту казок прийом посилення на попередніх мовців: «Як кажуть, то воно й правда».

Анекдотична ситуація описана у творі «Мужик та купець»: нахабство продавця, який хотів здерти гроші за запах, чоловік дотепно «відбив» словами: «... **Яка купля, така й плата**: я понюхав – ти послухав, от і квити».

Парадоксально звучать завершальні слова одного зі злодіїв з анекдоту «Два злодії», що вбралися в церкву, щоб її пограбувати: «**Хоч лапа нечиста, аби душа чиста**» (*Нічого, що руки чорні, аби душа була чиста* (Пазяк-3, 253, №2)).

Текст «Злодій» фактично складається майже з однієї паремії, яка одночасно завершує його: «**Покіль коні водив – так і Бог годив, а як почав воли – наче чорти ввели!**».

Анекдот «Два звощики» завершується гострим словесним протистоянням українця й росіянина: «**Бог породіл осла, а чорт хохла**» – «**Чорт породив цапа, а цап кацапа**».

Відома анекдотична історія – про чоловіка, який купив хрін і їв його зі сльозами на очах: «Ні, каже, плачте, скільки хочете, а їжте, хоч повилазьте: **бачили очі, що купували**» (*Бачили очі, що купували, їжте (плачте), хоч повилазьте (7074)*).

Трапляються й анекдоти, де прислів'я вжите в основній частині тексту. У західноукраїнському творі «Як хлопчик одурив пана» завше дурний пан традиційно обдурений малим хлопцем, котрого багач сприйняв за несповна розуму, прокоментувавши: «Давно сказано – **«пошли дурного, а за ним другого»**» (Пазяк-3, 348, №301).

Анекдот «Про ченця» кпить із неправедного монаха, який у піст надумав спекти яйце та й попався ігуменові. Описуючи лицемірну богомільність ченця, оповідач удається до паремії: «...Сказано: **живий до Бога лізе...**» (2110).

У тексті «Похвалив» висміюється самозакоханість і дурість офіцера, що вдягнув нового мундира та й **«любується собою, мов Катря в постолах»** (*Носиться, як Катря в постолах (12490)*).

По-доброму насміхається народний анекдот і з іншого служачки, лише нижчого за чином, у тексті «Солдат дома». Говорячи про свого сина, який, повернувшись із війська, раптом «забув» рідну мову, батько з прикрістю констатує: «Еге, бачу, що **все своє у ніс коле...**».

Дуже поширений анекдотичний сюжет про цигана, який вирішив податися в монастир і потрапив туди під час Масляної («Циган у монастирі»). Коли почався великий піст, новоспеченому «монахові» стало непереливки, адже «...**голод не тітка**, треба їсти»; анекдот сміється із цигана, так само як це робить новелістична казка.

Вище вже говорилося про те, що прислів'я в казці може перебирати на себе функцію внутрішніх медіальних формул. Своєрідно пародіює цей казковий принцип народний анекдот – як у тексті **«Господи милостивий, а ми люди твої,**

чий ж то москалі?»», де жінка кілька разів повторює цей вислів, викликаючи, врешті, чоловічий гнів і побої.

У підсумку зазначимо, що, крім згадуваних уже функцій і характеристик інтертекстуальних прислів'їв стосовно казок, паремії, умонтовані в анекдоти, вирізняються й певними унікальними особливостями. Прикмета паремійного інтертексту народних анекдотів – пародіювання, за рахунок якого створюється комічний ефект анекдотичного тексту. Скажімо, прислів'я *Нічого, що руки чорні, аби душа була чиста* поза контекстом анекдоту сприймається серйозно; його внутрішній загальний зміст можна сформулювати, наприклад, у контексті розмови про значущість духовного, високого порівняно із земним, повсякденним тощо. Однак у тексті анекдоту, з вуст злочинця, який, прийшовши пограбувати божий храм, виголошує моралістичні сентенції, воно звучить гротескно. Таким чином, тут можемо говорити про змістовий вплив претексту (анекдоту) на інтертекст (прислів'я).

Говорячи про паремії в міфологічних чи християнських легендах, ми, ясна річ, пам'ятаємо, що, маючи спільних персонажів і будучи подібними за деякими іншими ознаками, легенди й казки глибоко відмінні за відношенням до дійсності і, відповідно, за своєю естетичною домінантою.

Ось текст про «Превращение в вовкулаку» Куліша; у фіналі легенди з вуст господаря звучить повчальне прислів'я: «Отож, небоже», каже, **«не роби, чого не знаєш»**.

Як і в новелістичних казках та казках про тварин, прислів'я може відкривати текст міфологічної легенди. Так у творі «Чорт багатого дурить», який починається словами оповідача: **«Чорт як не з п'яного посміється, так з багатого»**.

Цікавий випадок ініціального прислів'я в легенді «Музика у чортів (око, що баче чорта)»; текст паремії поданий у вигляді запитання: «Скажи, будь ласка, Христичу, чи то правда, що **чорт не такий** справді **страшний, як його малюють?»** (*Не такий чорт страшний, як його малюють* (Пазяк-2, 289, №58)).

Своєрідні зразки паремійного інтертексту знаходимо у християнських легендах. У тексті «Звідки пішли подружні зради?» факт шлюбної невірності пояснюється потопом і тим, що після нього лишилося нерівна кількість чоловіків і жінок. Із цим тлумаченням не узгоджується правдоподібне прислів'я, використане в легенді з тією ж пояснювальною метою: «*Бо що заказане, то і миле*», не казав би, як люде», – вислів, що конденсує в собі просту життєву мудрість. Паремія оснащена посиланням на авторитет попередників («не казав би, як люде»), належить мовленню оповідача.

У християнській легенді «Чабанування у святого Николая», яка має відверто релігійний характер, ужито прислів'я, на перший погляд, світське. Прислів'я «*Ліпше щастя від розуму*» (*Прибудь (аби) щастя, а розум буде* (1716)) вимовлене батьком головного героя – молодшого із трьох синів, і становить собою завершальну фразу тексту, а отже, має важливе ідейне навантаження. Збагнути семантику паремії саме в контексті цього твору дає змогу його сюжет, який оповідає про подорож наймита на той світ, де він бачить грішників, покараних за те, що «ніколи не дали бідному їсти», «не дали нікому води напитися», «ніколи не дали бідному сорочки» і «ніколи бідного на ніч не приймили». Виразно дидактичний зміст тексту легенди засвідчує і функцію прислів'я в ній – підсумувати, наголосити повчання, узагальнити ідейне наповнення твору. Кореляція паремійного тексту із текстом власне легенди імпліцитна – традиційний для казки початок «Був один чоловік бідний та мав три сини...», що дуже часто має стереотипне продовження «два розумних, а третій – дурень», яке у цьому варіанті не оприявнене. Відтак стає зрозумілим і співвідношення між частинами прислів'я, що протиставляються: *ліпше щастя* (тобто богослухняність, віра, не гріховність тощо) від *розуму* (особистих інтелектуальних здібностей).

У дусі новелістичної казки (не вельми шанобливо) переказано в легенді «Жінка» біблійний сюжет про створення жінки і про перший гріх Адама. Для виразнішої характеристики халепи, що впала на голову першої у світі людини, використано народним оповідачем і паремію: «І не натішився Гадам, як побачив

жінку, але живо переконався, що, *де чорт не може, там бабу пішле*» (*Де й чорт не зможе, туди жінку пошли* (Пазяк-3, 89, №36)).

Така ж оцінка жіноцтва міститься в легенді «Соломон», де головний герой звертається до паремії, аби виявити своє до нього ставлення: «Та як же не сміятись? коли *жіночий розум не варт і жмені клоччя!*» – звертається Соломон до матері.

Нарешті, паремійний інтертекст легенди «Цар Давид» оприявнює звичайну життєву мудрість, набуту й усталену віковим народним, часто гірким досвідом: «Та *чия хата, того й правда*» (9608), – слова купця, звернені до царя Давида.

Ішлося про казки, анекдоти й легенди. Зразок паремійного інтертексту знаходимо й у народному оповіданні «Після меду», де оповідь одного зі співрозмовників Кузьми про хмільні пригоди завершується повчальним висновком його товариша: «...*де, кажуть, пють, там і бють, любиш пити, люби ж, як будуть і бити*».

І, нарешті, коротенький песимістичний текст «Дедалі – поганіше!» містить сумну паремію-пророцтво: «*Буде зелено, да не буде весело*».

3.3. Приказки, прокльони, етикетні формули, примовки, загадки, небилиці, легенди, пісні, замовляння, молитви, повір'я в казках

Годиться сказати кілька слів і про інші паремії та непаремійні фольклорні тексти, що ними, окрім прислів'їв, сповна насичені українські народні казки. Дослідники неодноразово завважували спільність світоглядної основи, зв'язок та взаємовпливи казок і легенд, повір'їв, замовлянь, загадок та ін. [див., напр.: 6; 57; 141], однак у контексті вивчення інтертекстуальності фольклорних творів ми залучаємо до аналізу випадки конкретного текстового втілення явищ жанрового взаємопроникнення.

Як видно з табл. 17 і 18, розглянуті нами твори наповнені *приказками* не менше, ніж прислів'ями. Попри висловлені вже сумніви стосовно приналежності приказок до власне казкового інтертексту (див. розд. 2), не можна не приділити увагу цій групі паремій, яких так рясно в текстах українських казок. Приказки найчастіше бувають органічно вмонтовані в мовлення оповідача:

От їдять *аж за ушима лящуть...*

...так подрав [побіг], що *тилки видно*.

...а нучь – *хоч ока виколи!..*

...та тоді вже *ні жива, ні мертва...*

...а Пакінь *пропав ні за цапову душу*.

...зараз і прийшло на думку, що вже йому довго на світі не жить, що тут йому *жаба й цицьки дасть*.

...та й пішов світ за очима – *шукать Вітра у полі...*

...вона його як хвищне! *так, що йому і свічки в очах показались*.

...*волос дибом становиться*. Як начне, було, вигаварувать, Господи, твоя воля! де що береться, *неначе з рукава сипле...*

Нічого – *і за холодну воду не візьметься...*

Ото як напала його жінка, *мов мокрим рядом...*

...сів та й сидить – *як мати народила*, – тільки в одній сорочці.

...а робітник *спить* на тому току, *аж тріщить*.

У багатого брата і *пішов мороз поза спиною*.

Спекли рака дівчата, та мовчать уже.

...та *така клепана на язик*, гостра та розумна, що хоч би й кому не попустить, *хоч кому носа втре*.

Біжить він *куди очі стоять*...

А потім як блисне, так і освітила вкруга, *хоч голки збирай*.

...закидають його чобіт так, *що й ворожка не впізна*...

...а мужик, *діставши доброго бобу*, поїхав з тим додому...

...але вона *дала ногам знати* і побігла додому.

...бояться, щоб богач не насміявся, *не погодував гарбузами*...

А бабу так обступили, що *не було де глі упасти*.

Проте й персонажі казок залюбки послуговуються цими мовними зворотами:

«Іно запиши свою душу, то *всьо піде, як по маслі*».

«...а то *не будеш більше рясту топтати*».

«...а тепер нам і *воду виварюєте!*»

«Не допитуйся тепер, бо *будеш із хати сторч махати*».

«...за цілий день *і пальцем об палець не вдарила*...»

«*Було*, каже, *да загуло*».

«...*це не яблучко з яблуні зірвати*: вкусив – гарне – ззів, недобре – кинув; мені з нею треба буде вік картати!»

«...*б'юсь як риба об льод*, а все проку мало».

«...четвертий день у мене *росинки не було в роті*».

«*Нема* у тебе, каже чоловік, *десятої клепки!*»

«Бач, жінко, що то значить не *держать* дурного свого *язика на прив'язі*...»

«Як же я напудився, аж мені *мороз по тілі пішов*».

«...а сама утікай, *куди ті вочі несуть*».

«...Бо ще обсмійють тебе *так, що й до нових віників будеш пам'ятати*».

Дослідники виокремлюють такий різновид приказок, як *приказки-застереження*. Трапляються вони й у казках:

«*Най діється Божя воля*».

«...але най ся діє *Божя воля*».

...він знався – *дух святий при хаті* – з тим шатаном.

От проти нього стрівся йому – *Дух Святий з нами!* – чорт.

Серед малих фольклорних жанрів, що використовуються в казковій оповіді, знаходимо такі паремії, як *прокльони й лихі побажання*:

«*А бодай ти здох, сучого сина півник!*»

«Нехай тебе возьме чорт!»

«*Побий тебе сила Божя!* – Що ти таке?»

«Та нехай тебе лиха година маже...»

«Він мене підвів, – *бодай йому ні дна, ані покришки...*»

«А най же тебе Біг святий піб'є...»

«*А хай же його диявол візьме* з його биркуном»

«Агій тобі на лице, щез би-с та скам'янів»

«А щез би-с в озеро та в тріски».

«А пси ж би тебе їли, де-с заліз!»

«А най же тебе Біг піб'є!»

«А най же тобі Біг святий заплатить!»

«А най його пімста візьме!»

«От шоб його батькові й матері на тім світі добра не було!»

«Бодай ти сказився!»

«Но, Іване, *бодай ти пронав на ціле життя!*»

«Нужда би тебе з'їла!»

«*А щоб тобі добра не було*, проклятий вовцюган!»

«А чорт би твого батька напісав!»

«Трясця тобі, болячка тобі, вражому синові!»

Прикметно, що майже всі прокльони і злі побажання вкладено до вуст казкових персонажів.

Слід зазначити, що прокльони в казкових текстах не лише «прикрашають» мовлення персонажів, а й можуть виступати рушієм сюжетної дії. Так відбувається в чарівній казці «Про хлопця сироту» (Чубинський-1, №2), де озвучення прокляття гадючій матері («От, каже, гадюча її матір, **дідько б її взяв з її гадюкою**, – ще й досі не вижала жита») стало порушенням заборони, *застороги* (за В. Проппом), даної протагоністові дружиною-чарівницею (за будь-яких обставин не ляяти її матір). Це свідчить, зокрема, про те, наскільки значущі в казках усі слова, а отже, і паремії. Подібне спостерігаємо й у новелістичній казці «Як невістка навчилася свекруху шанувати» (Из уст народа, №252), де лиха невістка через заздрощі до обділеної Морозом свекрухи випровадила власну матір на люту холоднечу чекати на подарунки, а та, мерзнучи, віртуозно кляла негодую («Мороз, паночку, **щоб він пронав, проклятий!**» <...> «Мороз, паночку, **щоб його бирса взяла, щоб він на лисого голові, непевний, розтріснувся!**» <...> «Ой, мороз, мороз, паночку, **щоб його бенеря так била, проклятого, як він оце мене!**»), після чого померла. Існує група творів – казок і легенд – у яких необережно вимовлений прокльон «Щоб тебе чорт (чорти) узяти» справджується буквально, навколо чого й починає розгортатись оповідна колізія (напр., Левченко, №69).

Дещо менше в казках *позитивних побажань*:

«Але дай йому, Боже, здоров'я, тому цареві...»

«Іди, сину, най тобі Бог помагає».

«Ой, дякую ти, брате, за тую ласку, а нашій мамі дай Боже царство небесне, відпочинок».

«Ней тобі, брате, Бог дає, так як ти мені, абисьмо вже були спокійні, а наша мама най з Богом спочивають, най сі не метружать с тамтого світа на той».

«Дай Боже тобі здоров'я, паноче, і всему твоєму родові...»

«А, спасибі тобі – дай, Боже, тобі здоров'ячко, що ти мене порятовала!»

«Най тобі Бог дає щастя з твоє жінков і с твоїм тим народженням, що має бути».

Генетичний зв'язок народних побажань із казками засвідчує, зокрема, текст «Щоб ви міряли гроші мискою, а діти колискою!» (Лановики); пор. із казковим мотивом міряння грошей міркою (напр., Кольберг, №60, Левченко, №629), коли дурному наймолодшому братові дістається стільки грошей, що, аби їх перелічити, необхідно позичити мірницю (решето, гелетку).

Часті в казках і формули народного етикету, зокрема конструкції *привітань/прощань*:

«Моє ошанованнє, ясновельможний грапе! – Моє пошановання, Іво».

«Слава Богу Ісусу Христу – Слава на віки амінь».

«Бувайте здорові, панове...»

«Ну, бувай здоров!»

«Будьте здорові! – Йди здоров!»

«Тепер прощай, моя дружинонько мила!»

Крім найпростіших форм на зразок вітань «Здоров, чоловіче! – Здоров, чорте!», «Слава Богу! – Слава на віки!» та прощань «Ну, бувай здоров!», трапляються складніші конструкції, як, наприклад, привітання у формі побажань («Помагайбі, тобі, дівчино! – Добре здоров'я») чи розгорнуті прощання на кшталт «Прощавайте ж, хазяїни, зоставайтеся з святими, а я піду з Богом!»; святкові привітання: «Христос воскрес, діду, (будьте здорові з празником!) – Во істину воскрес, (спасибі, сину, будь здоров!)». У привітаннях часто називаються імена або вказується свояцтво чи соціальний стан персонажа:

«Дорова, Катре! – Дорові, хлопці!»

«Добрідень Марусю!»

«День добрий, пане сендзьо! – Дай Боже здоров'я, пане грабйо!»

«Дай Боже добрий вечір пане старче. – Дай Боже і тобі сине вітцівський доброго здоровля».

«А здорові були, свату! – Дорові».

«Здоров, куме! – Здоров!»

«Прощай, куме! – Прощай!»

Вирізняються привітальні/прощальні висловлювання й у творах звіриного епосу. Так, В. Гнатюк у своїх заувагах до корпусу українських казок про тварин зазначає: «При зустрічі звірі поздоровляють себе. Когут, приміром, каже до вовка: «Ци дужий, куме?» – Вовк відповідає: «Гаразд, ек ти» <...>, зовсім так, як два Гуцули. – Курка до хруща, якого здибала, каже: «Дзвін добри, швагер. Я вже за тобов шукаю другий рік» <...>. – Здибав сі лис с цапом та й каже: «дiнь добри, свату цапи. – Може кому й добри, але мині то не» [40, ХХІХ].

Як і прокльони, привітальні конструкції в текстах казок, зокрема чарівних, можна розглянути під кутом зору сюжетотворчої значущості. Скажімо, успіх героя (дурня чи царевича) великою мірою залежить від стосунків із мудрим помічником-дарувальником, де на першому місці мають бути послух і шанобливе ставлення. Відтак чемне привітання – це найперше завдання героя при зустрічі; а тому саме дурний брат із чарівної казки «Дід на кулак, борода на сажень» (Чубинський-1, №20) повівся правильно, коли на відміну від двох своїх розумних братів спершу сказав «Здоро, діду!», а вже потім попрохав вогню. Пошана полягає і в тому, щоб відчинити двері, пересадити через поріг, напоїти, помити тощо, як, наприклад, у варіанті «Покоти-горошко» (Чубинський-1, №62), групі казок про дідову дочку й бабину дочку та ін. Утім головний герой чарівної казки завжди чинно обмінюється вітанням і зі своїм ворогом: «Здоров, молодець» – «Здоров, здоров, змій, нечистий дух!» («Про богатиря Зверхдуба», ЕМ-2, №248); часто героя вітають, виголошуючи всі його «регалії»: «Здрастуй, славний богатирь Іван, руський царевич!».

Варто зазначити, що малі фольклорні жанри, вмонтовані у структуру казки, роблять свій внесок і в поетику твору в цілому. Як стверджував М. Пазяк, «доброзичливі та лихі побажання, прокльони, каламбури, казкові зачини теж мають свою ритмомелодику, побудовану на симетричному розміщенні інтонаційних наголосів» [110, 195]. Інший дослідник, вивчаючи казкові ритми, дійшов висновку, що ритмічні особливості народних казок сприяють виникненню певного емоційного фону їх рецепції [див.: 167, 69]. Відтак можемо з упевненістю констатувати, що інтертекстуальні паремійні елементи в казках у межах своєї дії в основному тексті впливають на механізм усного сприйняття реципієнтом цілого твору-носія.

Із загального інтертекстуального поля казкових творів дещо вирізняються паремії, обіграні в жартівливому ключі, що часто трапляється в анекдотах. Наприклад, у тексті «Литвини поздоровляють» (ЕМ-1, №135) виголошений групою жебраків вітальний текст «Будь здоров! Із жінкою! із дітками! із домом твоїм! із благодаттю!» через незграбність литвинів перетворився на образливе «Щоб ти пропав! Із жінкою! із дітками! із домом твоїм! із благодаттю!». Жартівливими бувають і тексти пісень, примовок, замовлянь у казках, особливо притаманні такі інтертекстуальні елементи казкам новелістичним.

Зрідка в казкових творах трапляються формули *присягання*:

«...Хай я пропаду, коли не було».

«Так хай я на цім місці пропаду, коли не правда...».

На окреме обговорення заслуговує питання наявності стереотипних порівняльних конструкцій у текстах народних казок. Прості підрахунки засвідчують, що таких текстоформ, нерідко повторюваних, у казках дуже багато, подеколи більше, ніж прислів'їв чи приказок.

...На воротях *стане, як укопана*...

Стоїть баранчик, *мов укопаний*.

...та *почорнів, як земля*.

...і *зчорнів, як чорна земля!*

Військо стало у лаву – *як перемите!*
 ...бачить – біля його гречаники, *як перемиті...*
 ...чоловік *робить, як чорний віл...*
 «Так *товчуся, як чорний віл...*»
 ...а вона вже *така, як велике відро*: так її розперло...
 ...уже напилась так, що *така* стала, *як відро*.
 А вона собі була така *хороша, як квітка*.
 ...така *ладна, як найкраща рожка*.
 І такий *гарний, як написаний!*
 ...*як сонце* – такі гарні!
 ...в лісі не ростуть хати самі по собі, *як ті опеньки...*
 ...усе у їх *іде, як по ниточці...*
 ...а та вода да була така *солодка, як мед*.
 ...а у них – три сини, *як соколи*.
 «...*як од гіллі одірвані* ходимо».
 ...розпросторила руки, *наче крила...*
 Піп *зірвався, як опарений*.
 ...уже *сивий, як голуб...*
 «...жиб не я, тоб ви погинули, *як руді миші...*»
 ...люде *мруть, як мухи*.
 ...жида *сперло, як диню...*
 ...уже така *суха* стала, *як скіпка*.
 ...як ухватили жінку на кулаки, *мов áгили душу*, і зачали лупить...
 ...голе, *як бубон*, голодне, *як собака*, а в схові ні шеляга.
 «то для того-то мужик *упертий, як свиня, дурний, як ворона, а хитрий, як чорт!*»

Поняття «народні порівняння» відоме, але у фольклористиці такий жанр не узаконений. Доводиться визнавати, що своєрідність фольклорного матеріалу часом змушує дослідників діяти всупереч законам логіки і класифікувати матеріал так, як він сам це диктує. Приклад – поділ ліричних

пісень на твори «про кохання», «про сімейне життя» і «жартівливі», «танцювальні» тощо. Наприклад, І. Франко, хоч і не виокремлював народні порівняння в самостійний паремійний жанр, однак у передслові до першого тому «Галицько-руських народних приповідок» (Львів, 1901), перелічуючи об'єкти своєї збирацької діяльності («приповідки та всякі образіві речення»), серед іншого називає і порівняння.

Казковий матеріал засвідчує існування певного корпусу порівняльних фразеологічних конструкцій, які сформувались на основі спостережень і життєвого досвіду, але ввійшли в народний ужиток як стійкі висловлювання, що використовуються для характеристики людей, предметів та явищ і мають свою образність і поетику. Особливо показові тут поширені порівняльні звороти, відшукані в казкових текстах, де вони, поза сумнівом, виконують передовсім орнаментальну, прикрашальну функцію:

Розогрів Кирило змія ще лучче, *як коваль леміш у горні.*

...аж слина котиться, *як у скаженої собаки.*

...заверещить і запіниться, *мов тая собака скажена.*

...баньки повітріщають, дай дивляться на її, *неначе по весні на сонце ясне.*

Дойшов він з нею до такого, що вже *язик вивалив так як собака*, а вона *важка – так як чортяка.*

...хлопець і дівчинка; обойко – *як з воску вилились у матір.*

Качається тоги стара по полу, *немов той когут гнилий...*

...голова в його була *біла-біла, мов молоком облита...*

...вона нібито *не хоче, так як кіт сала...*

«...смокче собі та смокче, *як той віл брагу*, і *насмоктався*, не вам кажучи, *що той соловейко*».

...так і *сяє* поміж другими кіньми, *неначе місяць поміж хмарами блищить.*

...а сам той чорнокнижник то так од радощів *скаче, як те дурне теля*, *буває, вибрикує, піднявши хвіст.*

Ті *вхопили* того чоловіка, *як чорти грішну душу...*

«Уже ми з ним возились, возились, *наче ті собаки з воловою кісткою, повною мозку: і не перекусять, і язиком мозку не достануть, а тільки мордуються*».

Так *радіє, як та дитина, що дадуть їй бублика, та ще й скажуть, що в лісі у заяця відобрали*.

Частота вживання, вишуканість, своєрідна образність і гострий гумор «народних порівнянь» заплутують дослідників, змушують виокремлювати їх у самостійний паремійний жанр. Ось і упорядниці підручника «Українська усна народна творчість» вирізняють порівняльні конструкції як жанр і наводять приклади: «працює як віл», «ласий, як кіт на сало», «сидить як на голках». Водночас вони ілюструють інші паремійні жанри, як-от *прислів'я*: «пусто, як Мамай пройшов», «пропав, як швед під Полтавою»; *приказки*: «Гарна дівка, як маківка», «Обмок, як вовк, обкис, як лис, замерз, як пес»; *каламбури*: «Така рідня, як чорт козі дядько» та ін. Таким чином, очевидно, що порівняльні висловлювання виступають у функції різних паремійних жанрів, а отже, немає підстав виокремлювати їх у самостійну групу. На користь цього твердження говорить і матеріал проаналізованих казкових текстів, де порівняльні звороти беруть участь у побудові різних казкових частин: «І гуляли вони собі *день як золото, другий як срібло, третій як мідь*, хоч і додому їдь», – завершальна формула «Сказки о солов'є разбойнике и о слепом царевиче» (Куліш, №30). У новелістичній казці «Як мудра дівчина стала королевою» (Гнатюк, №28) відповідь дівчини на загадку короля побудована на порівняльних висловлюваннях: «Скажете йому, що коли чоловікові двадцять п'ять літ, тоді він *найкращий, як павун*. Коли тридцять літ, тоді він *такий, як вовк*. Усе гребе під себе, хотів би, аби все було його. Коли шістдесят літ, то *такий красний, смирний і білий, як баран*». У чарівній казці «Дівчина – вошивий кожушок» (Чубинський-1, №18) випробування, яких необхідно зазнати героєві, сформульовано так:

«...нехай він тобі справить *таке плаття, як зорі*»;

«...нехай він тобі справить *таке плаття, як місяць*»;

«...нехай він тобі справить *таке плаття, як сонце*».

Зрештою, коли зміст не дає змоги визначитися із жанровою приналежністю певної групи творів, корисним буде звернутися до їхньої форми; таким чином, остаточну крапку в дискусії може поставити структурний аналіз т. зв. «народних порівнянь». У цьому зв'язку дозволимо собі послатися на американського фольклориста А. Дандиса, який у праці «Про структуру прислів'я» дуже просто говорить про порівняння всього лиш як про форму існування прислівного тексту: «Усі прислів'я становлять собою твердження, що містять порівняння і/чи протиставлення. Порівняння – за самим своїм смислом – спрямоване на пошуки подібних чи однакових рис у різних речах, а протиставлення націлене на встановлення й підкреслення відмінностей між ними» [52, 25].

В українських казках, крім прислів'їв, окрему оригінальну роль відведено *загадкам*. Пареміологи не раз завважували спорідненість прислів'їв і загадок. Так, підхід А. Дандиса до вивчення природи прислів'їв полягає в тому, що, на його думку, існує тісний зв'язок між структурою прислів'я і структурою загадки [52, 21]. Учений указує на те, що один і той самий текст може бути і прислів'ям, і загадкою. Причиною і рушієм перетворення одного жанру на другий виступає контекст висловлювання: «Контекст і наміри мовця визначають й інтонаційну модель, і різницю в жанрі» [52, 22]. Подібної думки дотримується дослідниця фінських загадок Е. Кьонгес-Маранда: «Загадки і прислів'я дуже близькі за формою: обидва жанри короткі й компактні, обидва використовують архаїчні структури фрази <...>» [72, 279]. Стосовно українського матеріалу в контексті питання про взаємоперетворення прислів'їв і загадок цікаві спостереження наводить Н. Салтовська: так, вислів про погану господиню «Трошки гречки, трошки проса – трошки взута, трошки боса» в часи колективізації трансформувалася в загадку з відгадкою «Колгоспниця» [141, 12]. Г. Пермяков зауважує, що подібних висновків дослідники доходили також щодо загадок і замовлянь,

загадок і прикмет, прислів'їв і скоромовок тощо. Учений переконаний у не випадковості такої перехідності паремійних типів і тлумачить її як загальну універсальну властивість паремій [115, 94].

Водночас усі без винятку дослідники казкових творів констатують наявність загадок у казках. Загальником стало твердження про те, що загадка в казці становить собою сюжетний елемент, а саме: забезпечує випробування героя, які полягають, зокрема, у перевірці його кмітливості: «От такая загадка, що: *добро по добрі ходило, добром его виведено*» (то значить, що корова – добра річ, і пшениця [добра річ], і хліб, той що він до него вивів корову з пшениці [то так само добро]). <...> «*Зле на зло напало, зле злом відборонено*» (то значить, що гадюка недобра річ, муравлі також, і тисак також недобре). («Як королівна, не повідгадувавши москалевих загадок, мусіла з ним шлюб брати», Левченко, №502). Як зазначає Н. Салтовська, «загадки в чарівних казках є невід'ємною частиною сюжету, де головному героєві доводиться виконувати складні завдання, що потребують допомоги чарівників або чарівних властивостей героя...» [141, 12].

Тимчасом загадка – випробування не лише для персонажа чарівної казки. От у новелістичній оповіді «Москаль» головний герой загадав хитрому цареві таку загадку: «Одна, каже, та з'їла одну, а та одна та з'їла дві, а ті дві з'їли шестеро, а ті шестеро та з'їли дванадцятеро». Відгадка така: «...що одна та з'їла одну, – то це чарка горілки – коняку, а та одна та з'їла дві – то то дві ворони наїлись одної коняки та й подохли; а що ті дві та з'їли шестеро, – то то напекли шість пирогів; а що шість та з'їли дванадцятеро – то то ті пироги поїли дванадцять гайдамак, та й померли». Парадокс, але загадки такого зразка фактично неможливо відгадати за допомогою кмітливості чи розуму, адже в них ідеться про факти, відомі лише тим, хто її загадує. Це означає, що в загадці важливіше не те, про що йдеться, а власне ритуал загадування.

На думку Н. Салтовської, «у соціально-побутових казках загадкові формули почали втрачати первісний міфологічний смисл («Мудра дівчина») і відбулося певне переосмислення або перефункціонування загадки в бік

гротескної семантики. Для таких казок характерна діалогічність мови – між головними персонажами відбувається змагання загадками на мудрість» [141, 12-13]. Прикладом може слугувати хоча б такий «загадковий» діалог: «А що один дуб на степу? – То не ліс! – А що два? – Двоє очей у лобі – то, здається, не каліка. – А що три? – Бог, і Петро й Павло – то й три! – А що чотири? – Четверо коліс – то й віз! – А п'ять? – П'ять пальців на руці – то, здається, не каліка! – А що шість? – Шість волів у плузі: іди, та й ори! – А сім? – Сімак лошак – сідай та й їдь! – А що вісім? – Вісім дівок – то й танець. – А що дев'ять? – Гнав чорт дев'ять кабанів – і оддав бідному чоловікові на процент... – Ну, правда твоя <...> твої кабани!»

Подібні загадки не лише перевіряють кмітливість, а й якоюсь мірою виконують роль замовлянь, завдяки яким героєві вдається безкарно забрати собі щось, позичене демонологічним персонажем, найчастіше чортом, як-от у казці «Як чорт чоловікові сім кабанів дав» (Левченко, №72): «Що – перше слово? – Господь бог, каже: «Друге – син божий, третє – Тройця свята, четверте – штири колеса у возі, п'яте – п'ять пальців в руці, шосте – шість волів в плузі, сьоме – дав чорт на виплат сім кабанів, вік віком пропали!»

Погляд на загадку в казці як на казковий інтертекст дозволяє виокремити щонайменше два види зв'язку «казка–загадка». До першого належать загадки, що безпосередньо являють собою, семантично і за функцією, складову казкового сюжету. Так у чарівній казці «Нероджений царевич» (ЕЗ-7, №31), де герой, котрий з'явився на світ із черева кобили, загадує про себе загадку: «...Я ці повім загатки: *ні родзоний і на ні родзонім приїхав, а сої маткі на ренках приніс!*». Другий тип – це доволі стереотипні загадки, які з більшими чи меншими змінами переходять з одного казкового тексту в другий. До таких, зокрема, належить загадка з новелістичної казки «Про хитрого пана й розумну дівку» (Чубинський-2, №84): «...що в світі жирнішого, що в світі прудчійшого, що в світі наймнякйшого?». Відповідь: «Та жирніша над усього – земля-мати, що нас корме й поє, та всіх же нас і поїда. <...> Прудчіш од усього – думка, що в одну хвилину можна подумати

хоч про які землі й города. <...> Найм'якіший од усього – кулак. <...> А нащо ж ви, тату, на подушці лежите, а кулак під голову підкладаєте, коли він не м'якший од подушки?».

Як зазначає В. Юзвенко, «коротка, мобільна форма загадки дозволяє їй легко переходити з одного сюжету в інший, часто виступати тією ланкою, яка поєднує в казці кілька сюжетів» [172, 80]. У цьому зв'язку слід додати, що казки загадують не лише герої казок. В етіологічній легенді про тварин питання руба ставить комар: «...хто в світі найдужчий: чи товаряка, чи коняка, чи людина?». І сам дає на нього кумедну відповідь: «...товаряка не дужа обтом і коняка-ж так само; як я сяду на товаряці, то як ударе хвостом, то я тільки сповзу; а людина найдужча; як сяду на людині, то як ударе людина, то так зараз і вб'є, а ще як і потерне, то й кістки рознесе!» (ЕЗ-1, №3).

Прочитання народних казок дало змогу виявити в них чималу кількість і непаремійних творів – прозових і ліричних текстів та фрагментів. Так, не лише загадки виступають випробуванням для казкових героїв; така роль іноді відводиться *небилицям*. Традиційно герой мусить розповісти дарувальникові «казку без правди» й за це дістати необхідну йому нагороду за умови, якщо небилиця буде настільки вигадливою, що слухач не втримається й почне спростовувати слова мовця. Один із найяскравіших зразків такої небилиці-інтертексту міститься в гуцульській чарівній казці «Як три брати шукали вогню» (Кольберг, №73). Від слів наймолодшого серед трьох братів стрільця «Мав я, дідуньку, маму» і до завершення «Потому-смо всі троє мирно жили» триває довга багатоепізодна «казка-приказка, дурна небилиця», помережана, своєю чергою, інтертекстовими пареміями: «...*мовчи, язичку, будеш їсти кашку!*»; «*кожного кортить до своєї хати і до рідної мати*»; «*рада би душа до раю, але гріхи не пускають*».

Для новелістичних казок характерний інший спосіб включення небилиці в казковий текст. Поширеним є сюжет про те, як, розповівши дурному панові небилицю і змусивши його вигукнути «Брешеш!», хитрий

селянин (москаль, циган) отримує нагороду, найчастіше гроші. Так у казці «Три брати», Чубинський-2, №13), де наймолодший із трьох братів Кондратів у такий спосіб видурює в діда вогонь і забиває йому клинок у бороду: «<...> Я тоді взяв та й стрибнув на землю, а земля й не здержала мене, – я проз неї провалився, а там під землею... коли б ти знав, діду, що там таке! – А що ж там таке? – Мій батько, та на твоєму... їздить. – Брешеш, сучий сину!». Те ж саме відбувається у творі «Як хлопець у пана гроші виграв» (Левченко, №345), який завершується так: «І я зараз впав в тугу, і іду в світ. Але прихожу в Ручилу долину, а там панів батько пасе свині...». А пан його тогди в морду: «А брешеш! Мій батько не пасе свиней!» І хлопець взяв в него триста злотих і пішов додому».

Найчастіше ж функція небилиці в казках пов'язана з реалізацією фінальної формули неймовірного. Оповідач завершує розповідь довшою чи коротшою історією власних незвичайних пригод, часто ствердження присутності на бенкеті чи на весіллі своїх героїв, після чого він начебто з'явився тут і розказав цю казку. «І я там був, ішовім звідтам і хтівім йти до Господа Бога. Але йшов дорогою, вступивим до святого Петра на ніч. Питаюся святого Петра, якби я ся до неба дістати. Святий Петро мені каже: Іди, чоловіче, до мої стодоли, тамка є ячмінна полова. Ссучи собі мотузок із тої половини і по тім мотузку полізеш до неба. – Ссукав я собі той мотузок, але був за короткий. Але я, що підліз до гори, а мені не стало того мотузка, – я зліз долину, на долім того мотузка урвав, а на горі надточив. Вилізім до неба, чіпівім ся клямки, – дуже був зіпрів. Як сі пальці посунули, і я сі відірвав і відталім упав. Якім впав з гори на діл, і застрягим по саму шию. І не годен вилізити. Так я си гадаю: Що я буду бідний робив? Пішов я до дому, взяв си лопатку і таким си викопав. І тогдим виліз і Господи слава тобі, що я вже прийшов до дому» («Вдячний злодій і збиточна небіжка», ЕЗ-8, 24).

«Я був учора такий мотуз із половини вплив аж до неба. Алем недалеко вже був, той мотуз увірвався мені, я впав у болото. Як у болото впав, зара

побігів додому, городника взяв, викопався й до панам прийшов» («Дідич і тивон», ЕЗ-8, №41).

Тексти казок засвідчують і те, що небилиця сприймалася як абсолютна вигадка. Скажімо, показовий такий фрагмент новелістичної казки з поширеним сюжетом «Про того чоловіка, що купив жінці таку куртку, як пані носить»:

- Це було перед тим, як калачова туча розігнала базар.
- Що це з тобою, жінко добра, сталось, чи при своїм ти умі? Коли ж це калачова туча була?
- Як коли? В одну неділю була калачова туча, а в другу бубликова, а в третю ото ви на базарі ковбасу вкрали, да вас, зв'язавши, водили по базарі та били тією ковбасою по пиці.
- Мене били ковбасою по пиці? Як ти смієш *таку небилицю говорить?*... (курсив мій. – С. О.) (Чубинський-2, №10).

Іноді небилиця своєрідно пародіює традиційний початок казкової оповіді: «Був собі та не мав собі, затесав собі тесана, та нетесана...» і т. д. (Із уст народа, №335). У цьому тексті модифікована ініціальна формула виконує ту ж саму функцію, що й у казці, – маркує початок оповіді; однак має ще й жартівливий характер, через що відразу налаштовує слухача на легковажний лад.

Рідше, ніж небилиці, у казках з'являються *легенди* чи їх частини. Цікавий випадок включення в казковий текст фрагмента есхатологічної легенди (про потоп), сплавленої з етіологічною легендою, міститься у вже згадуваній тут казці «Як три брати шукали вогню»: «Церков та з первовіку на тім місці стала. Але як люди розширилися та й гріхи помножилися, Бог у небі розсердився, не хотів людям терпіти, бо люди не каялися. Буде тому кількасот літ, була плова (ливень) три неділі; година була тяжка, били громи за громами. А же та церков за дідову душу була побита не міддю, але залізною бляхою, вдарив грім у церкву, церков розсипалася. Дідо помочі від мандзьохів просить. А що то є вірна правда, для того ми ниньки, гуцули, на

шпицях ті скали із червоним знаком страшним Церквами називаємо». Виникнення свята і правила поведінки в цей день пояснює етіологічна легенда, вмонтована в казку «Розбійник Іван» (Кольберг, №27): «Та й тепер його святкується, нічого не робиться на свято Довгого Івана, лиш садиться огірки, щоби були великі та довгі».

З формального погляду введення до казкового тексту легенди чи небилиці – явища одного порядку. Різниця ж виявляється на іншому рівні: якщо небилиця, як і сама казка, сприймається як вигадка, то легенда переводить звучання казки в інший регістр, а саме у сферу достовірного. Таким чином, легенда як казковий інтертекст впливає на формування особливого когнітивного поля твору, у який вона вмонтована.

Не можна не помітити, що в казках часто трапляються *пісні*, а також віршовані тексти різного функціонального навантаження. У чарівних казках це може бути весільна пісня:

Ой одчиняй сінечки,
Кацарівно!
Нащо люба любовала,
З броду воду вибирала,
Кацарівно!
Ой сідай же у ридванець,
Кацарівно!
Нащо люба любовала,
З броду воду вибирала,
Кацарівно!

(«Сказка об уже и царевне», Куліш, №2).

Пісня-звертання до певного персонажа:

Івась, синок,
Золотий човнок,
А срібнеє веселечко,
Пливи до мене,

Моє сердечко!

Про пісні в казках В. Анікін зауважував, що казкові діалоги можуть набувати вигляду «оперних сцен» [4, 160].

Міркуючи про ретардаційні схеми, притаманні більшості українських чарівних казок, Л. Дунаєвська зазначає, що вони виявляються у використанні загадок і замовлянь у сюжеті казки: «В багатьох випадках формули замовлянь висловлюються у віршованій формі. В композиції казки вони створюють паузи, що готують новий епізод переміщення героя у просторі або його метаморфозу. Такими віршованими замовляннями є пісні-сигнали» [57, 51].

Поширений мотив про брато- чи сестровбивство супроводжується піснями, які зазвичай співає музичний інструмент, виготовлений із дерева (верба, калина), що виросло на могилі невинно вбитого:

Граї, брате, граї,
Тільки мого серця не край!
Ти мене вбив,
Ти мене схоронив,
А за того кабана,
Що в саду рив!

У новелістичних казках найчастіше звучать жартівливі пісні, наприклад, у низці текстів про те, як, співаючи, солдати виманюють у дурної баби її гроші: «Бабушка гоцки тне та й не знає, кожух де. Прийшов солдат, гопа-галдат, узяв кожух під плащ, тепер бабушка в плач!» («Вкрадений кожух» Кольберг, №64).

У творі «Баба та салдати» (ЕМ-1, №143):

Бабка, бабка,
Де твої деньги!
Рано, рано!..
Де твої деньги?
Ранесенько!

У курничку
Під штовпчиком!
Рано, рано!..
Під штовпчиком...
Ранешенько.

Часті пісні гумористичного характеру в казках про жіночі зради, де шлюбна невірність викривається за допомогою хитрого помічника:

[нечесна жінка]:
Ой мій милий Григорій
Та й поїхав за море,
Не вернеться ніколи...
[помічник]:
Ой слухай же Григорій,
Що твоя жінка говорить!
Маєш ніж за пасом,
Розріж міх тимчасом,
Жінку раз, попа два, –
А ти, попе, гоца дра!

(«Гринько тихий господар», ЕЗ-8, №66).

Блискучий зразок подібних текстів – пісенька-діалог із новелістичної казки «Невірність жінки» (Чубинський-2, №37):

[зраджений чоловік]:
Ой внадився котик
До мойого сала,
Доти його носив,
Доки стало;
Вже чоловік уважає,
Що вже сало упадає,
Вже сала немного,
Чатує на нього.

Що ти, коте, робиш,
Що дві нозі маєш,
І до жінки так учащаєш.
Ой не ходи по-за тинку,
Не підмовляй чужу жінку,
Що ж тепер думаєш,
Що в руках дістаєш.

[козак]:

На молебень хочу дати,
В твоєй жінки не бувати;
Піду в світ за очі,
Не піду по ночі.

[козак (уникнувши покарання)]:

Слава ж тобі, Боже,
Щом ся вирвав с хати;
Яким бував перше,
Так буду бувати.
Принадочку мені дала,
І ще мені так сказала:
«Прибувай, миленький,
Мені молоденький»
[зраджений чоловік]:
Як я ж тебе спійму,
Шкуру з тебе здійму;
На банта повішу,
На ходаки поріжу.

В. Жирмунський вважав вставні віршовані тексти свідченням мандрівного характеру казкових сюжетів з такими вставками. Дослідник наголошував на тому, що такі вірші зазвичай доволі стійкі й переходять у досить точному перекладі з однієї національної версії в другу. Наведений

ним приклад – віршований діалог сестри Оленочки із братиком-козенятком у російському, узбецькому, італійському й німецькому варіантах – стосується сфери чарівної казки. Проте вчений переконаний у тому, що «міжнародний характер мають сюжети дуже багатьох відомих нам європейських і азійських казок – чарівних, тваринних, новелістичних і анекдотичних» [59, 336].

Найрізноманітнішу тематику і спрямування мають у казках *примовки*. Примовками в нашому дослідженні (на відміну від існуючих поглядів на цей жанр [див.: 87; 88]) називаємо здебільшого віршовані висловлювання головно жартівливого характеру, які використовуються в текстах казок, анекдотів чи баєчок для створення комічного ефекту і зазвичай становлять собою кульмінацію основного сюжету. «Діжа, діжа! Треба тобі віхтя та ножа, а хазяйці батожжа!» – у казці про неохайну господиню, що не мила діжу для вимішування тіста. «Сказав би куві, – так ноги криві, сказав би кудкудак, – так ноги не так, мабуть, бісів цуцак!» – в анекдоті про те, як жінка приготувала чоловікові на обід пса. «Е, ні, за скоки-в-боки поб'ю, матері вашій чорт, і щоки!» – в анекдоті про дівку, що не хотіла працювати, але дуже любила танцювати. «А тільки один сох – поки здох, а цей сохне – може здохне», – у баєчці про чоловіка, який на базарі продавав худого бичка («Добре продає», ЕМ-2, №237-2). «Ми брати родні, а вони чорти зводні, – так нехай трохи поб'ються, – тоді вони самі розійдуться, – те вправо, те вліво, щоб ув обох боліло» (казка «Як сини мирили батьків», Из уст народа, №245).

Такі примовки зближують подібні оповіді зі словесними каламбурами, дотепними мовними зворотами, грою слів.

Часті в українських казках і *замовляння* – серйозні й жартівливого характеру. Останні прикметні для новелістичних казок та казок про тварин. Загальновідомі поради лисиці («Як увійдеш, каже, в ліс, то кажи: **рубайся, дерево, й пряме й криве!**»), які вовк запам'ятав неправильно і вкотре потрапив у халепу, проказавши: «**Рубайся, дерево, криве й криве!**».

У новелістичній казці «Убогий та багатий, і дівка-чорнявка» бідний селянин здійснює «магічні» дії – просунувши на паличці капшучок із

грошима в комору багатого брата, приказує: «Ідіть, гроші, до грошей! – бажаючи, аби братові скарби перейшли йому (Рудченко-2, №33).

Казка «Швець і його жінка» за допомогою жартівливого замовляння-молитви знущається з попа, який молебнем намагався вигнати зі свого городу «чорта» (насправді ледачу жінку із насмоленим волоссям), промовляючи: «Святий Боже, святий кріпкий, – не копай, чорте, ріпки!» (Рудченко-1, №63).

Гумористичного змісту замовляння належить бабі, якій батюшка порадив стати шептухою і навчив словам: «Я баба шептуха од святого Духа: як я при тобі, так і дух у тобі, а як я од тебе, так і дух із тебе», – а згодом сам став жертвою цього «лікування» («Шептуха», Из уст народа, №324).

Натомість у чарівній казці «Про Лева – купецького сина» вчасно вимовлене замовляння: «Станьте, кози! Станьте, кози! Станьте, кози!», – підказане головному героєві чарівним золотим конем, рятує Левові життя, адже цими словами він «заговорює» кіз, на яких за героєм гнався його ворог. «Сказав це тричі Лев – кози й стали, – значить, замовив їх Лев» (Чубинський-1, №79). Як і годиться, заговорний текст промовляється тричі.

Здебільшого серйозно в казках звучать і *молитви*, особливо це стосується казок чарівних. У творі «Волохаті люде» головний герой зазнав корабельної аварії та опинився у відкритому морі. Підпливаючи до якогось острова, він промовляє молитовне звертання: «...і просить Бога: «Коли б у цьому лісі хоч одна душа найшлась така, щоб мене виратувала!» (Рудченко-2, №9).

З молитвою звертається до вищих сил жадібний піп, до якого приросла волова шкіра: «Почаєвська Матір, здійми з мене воловую шкуру: поки віка не буду жінку слухать» («Кирик», Чубинський-1, №31).

У казці «Про того чоловіка, що Бог йому подарував столик, козу й бубончики» убогий селянин подумки молиться: «Господи Боже милосердний, змилуйся надо мною грішним і пошли мені щасте при моїй лихій годині! Коли б я найшов тепер хоть карбованців два-три, і того було б з мене: все б таки не дав сім'ї своїй з голоду пропасти!» (Чубинський-1, №89).

У творі «Дурний Гриць і водяна панна» мати приказує слова молитви, перш ніж узятися допомагати синові витягувати з води сак: «Імня Отця і Сина і святого Духа, амінь і Господи допомагай!» (ЕЗ-7, №61).

У новелістичних казках молитва може отримати гумористичне продовження: у творі «Сумлінний Іван» ідеться про те, як Іван молився Матері Божій, а піп підслухав і вирішив пожартувати з нього. «Матко моя найдорожча, дай мені тридцять золотих, аби я своїй матці купив хатку. А як ми не даш тридцять золотих, як буде римських більше або менше, то бігме не возьму!» (ЕЗ-8, №70), – благає чоловік. У фіналі селянин отримує попові гроші, а висміяний служитель церкви залишається ні з чим.

Трапляються в новелістичних казках і лихі молитви, як-от у тексті «Наймит», де невірна дружина спересердя просить: «Дай, Господи, так, щоб мій чоловік і наймит полопались» (Чубинський-2, №116).

Повір'я представлені в текстах казок двояко: вони можуть прочитуватись ніби між рядками казки, як у творі «Сказка об Івасе и ведьме», де слова оповідача «А вони моляться Богу да поминають мертвих, так їм усе так і минається» виказують переконання в необхідності поминати покійних, аби все лихе оминало людську оселю (Куліш, №3); або ж бути вкладеними до вуст когось і персонажів, як у казці про кумівство зі смертю: «...адже ж, бач, **старі люде кажуть, що в кого діти мруть, треба тому брати кумів стрічних**» (Из уст народа, №155а).

Водночас різні вірування часто бувають уведені в казковий текст у вигляді своєрідних ремарок казкаря, котрий певної миті вважає за необхідне пояснити аудиторії той чи той момент оповіді: «А то був чорт. Буває такий празник, що неіменно у той день із'їдять вовки одного чорта» («Чорт козою», ЕМ-2, №66).

Повір'я, пов'язане з уявленнями про людську душу: «А як негрішна людина вмирає, шо, значить, с покаянім, так можна душу побачити, як виходить. Так наче димок синенький з рота піде, та тоди вже й кончиться» («Купець, що продав душу нечистому», ЕМ-2, №67).

Повір'я, що засвідчує віру в існування собак, наділених незвичайними властивостями: «То, кажуть люди, вовки дуже сильні, як по дві жаби в їх, коло ший: цих вовків ніяка собака не бере. Тільки й візьме їх така собака, у котрої коло ший намотані дві гадюки. Така собака зветься ярчук» («Про святого Георгія» ЕЗ-2, №12).

Повір'я про довгомудів: «Довгомуд – це колись такі люде були: чоловік не чоловік, вовк не вовк: руки у нього були такі, як і в чоловіка, а тіло усе в волоссі, а на голові шапка – хто її зна, якої масті» («Довгомуд», Чубинський-1, №26).

Вірування, пов'язані з персоніфікацією днів тижня та кодифікованими правилами поведінки в різні дні: «Спочатку, кажуть, робили люде і в неділю, але дуже давно, а тепер уже не роблять і в суботу ввечері, як сонце зайде, бо свята Неділенька накаже так, що Господи!» («Про Неділю», Чубинський-1, №132).

У казках трапляються своєрідні *філософсько-моральні відступи* різної тематики, а також *фрагменти звичаєвого права, описи обрядових дійств* тощо. У цьому зв'язку український казковий матеріал не підтверджує думку, висловлену російським казкознавцем В. Анікінін: «У казці немає «авторських» відступів, немає якихось повних пояснень того, як діють персонажі, ні того, що з ними відбувається. Так що казка залишається оповіданням, усучіль витриманим у формі оповіді у третій особі» [4, 144]. Означені відступи зустрічаються як у чарівних, так і в новелістичних казках.

Так, частими є пристрасні монологи про жіноцтво: «Брат і віри поняв. А того не знав, сердега, що жіноче плем'я лукаве, що тільки з ким знюхається, то вже певно готове збрехати перед самим рідним чоловіком, не глядить воно – чи то брат, чи то батько, чи то мати. Усякого продать воно готове за свої любощі, за свого коханого, хоч би то й сам чорт був! Євине кодро – сказано! Підлицяється» («Змій», Рудченко-1, №50).

«Жінки сі, прости Господи! Дьяволове навожденіє чоловікові на сім світоньку, та мо й на тім світі від них не відцураєшся!... Чоловік і не хотів би

чого зробити, або добувати, – гляди жінка є... Гм!.. Вони так і знають, коли прохати об чім своїх чоловіків, та так підгорнуться, підлицяються, що справді й повіриш, та й – бовть, як козел у воду!.. помнеться, помнеться, та й вгодить жінці» («Москаль-шкапа», Рудченко-2, №41).

Міркування про національні відмінності: «Звісно, як мужик голоден, приїде додому, то зараз жінку лає, а жид, як голоден, молиться Богу» («Про богатиря Зверх дуба», ЕМ-2, №248).

Пояснення гри: «От, як буває жиди в школі кóбила правлять: рядно напне і коробочку до лоба одну, а до руки другу. Ну, так він молиться Богу, а ми кажемо – кóбила править» («Про закліту купцеві дочку», ЕМ-2, №232).

Спогади про минулі часи: «Бо тоді ще можна було ховаться. Кажуть, так було: як утіка та й не знайшли, то й прав: вже на в послі не візьмуть» («Морський розбойник», Рудченко-1, №78).

У казці «Чудесні бички»: «А тоді було так, що пани самі право робили» (Кольберг, №38).

«Тоді вольно було, тоді не так як тепер: до суду подавай, – тоді шо віт сказав, то те так було» («Правдачі», ЕЗ-8, №7).

Нарешті, просто життєві спостереження: «Дві копійки, то колись були гроші – за дві копійки то колись кварта горілки була».

У новелістичній казці «Москаль-шкапа» читаємо опис того, як здійснювався обряд купівлі-продажу: «От дав Хома чотири карбованці, накрили руки лапами, взялися з циганом та й кажуть обидва: нехай же Бог помагає!» (Рудченко-2, №41).

Інший випадок продажу – у казці «Неправедне діло»: «Ну що, як за сим, так за сим. Давай Богу молиться! – Давай! Помагай тобі, Бог, ним попользуваться! Оддаю тобі дешево. – Спасибі, що уважили на мою бідність» (ЕМ-1, №126).

У чарівній казці «Купець і цісарівна» оповідач, розказуючи про те, як герой одружився в чужих краях і тому його родичі не хотіли його признавати, вважає за потрібне вдатися до більш докладного пояснення

тодішніх звичаїв: «А тоді то було ще так, що най Біг боронить, аби син без відомості родичів оженився або донька віддалася» (Кольберг, №23).

Обрядові відомості знаходимо й у творі «Щастя од Бога»: «Як іде дівка за парубка, то він бере відро горілки, наймає музики і справляють весілля, а вінчаються неділь через три» (ЕМ-2, №130).

Таким чином, наведений у попередньому підрозділі інтертекстуальний аналіз прислів'їв в оповідних текстах казкової і неказкової народної прози дав нам уявлення про, сказати б, двовимірну структуру українських казок, у якій паремії, ніби нитки, вертикально перетинаються із загальною тканиною казкової оповіді, утворюючи в місцях дотику інтертекстові вузли. Проте, як бачимо, казкові твори насичені не лише прислів'ями, а й приказками, загадками, піснями, повір'ями й іншими фольклорними текстами та їх фрагментами. Більше того: у небилиці вмонтовано прислів'я («...**мовчи, язичку, будеш їсти кашку!**»); «**кожного кортить до своєї хати і до рідної мати**»; «**рада би душа до раю, але гріхи не пускають**» («Як три брати шукали вогню» (Кольберг, №73)) і повір'я («Буває в лісі, як хто-небудь кине огнище, то вовк, коли побаче, то неодмінно потуше, – шукає воду, умоче хвоста та й туше» («Небилиця-2», ЕМ-2, №242)); у пісеньках звучать прокльони («Ко-о-олих, ко-о-олих, / **Батьку його сто-о-о лих!**» («Горобець та билина», Рудченко-1, №27)), привітально-прощальні конструкції виконують у казках роль замовляння: «Здорові, куколки! – Прощайте, куколки!» (двічі) («Дівчина – вошивий кожушок», Чубинський-1, №18) та ін. Усе це змушує говорити вже про багатовимірну структуру української народної казки.

Висновки до третього розділу

Збирацька й видавнича діяльність таких видатних фольклористів, як П. Куліш, І. Рудченко, О. Кольберг, М. Грушевський, В. Гнатюк, І. Франко, П. Чубинський та ін. дає можливість сучасним дослідникам народної словесної творчості у своїх теоретичних і практичних пошуках оперувати багатим і достовірним фактичним матеріалом. Фахові фольклористичні збірники українських казок, видані у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., уміщують велику кількість автентичних народних текстів, які слугують вдячним і ґрунтовним матеріалом для вивчення явища інтертекстуальності в національному фольклорі, зокрема такої його форми, як наявність паремійних текстів, а саме прислів'їв, у структурі казок.

Ретельні підрахунки прислів'їв у казкових творах показали, що близько 7 % казок містять прислівні інтертекстові вкраплення; умовно кажучи, у кожній дев'ятій казці є прислів'я. Стосовно жанрового розподілу слід зазначити, що чарівні й новелістичні казки демонструють приблизно однакову насиченість паремійним інтертекстом (показники 1,27 і 1,31 відповідно). Те ж саме можна сказати і про регіональні особливості оповідної казкової традиції: як західноукраїнські тексти, так і казки, зафіксовані на теренах Центральної, Північної та Східної України, виявляють загалом однакову насиченість прислів'ями-інтертекстами. Отже, гадаємо, визначальним критерієм «коефіцієнта інтертекстуальності» фольклорного твору виступають ораторські здібності розповідача, а от вибір тієї чи тієї паремії значною мірою зумовлює жанр казки як основного тексту.

Як відомо, прислів'я становлять собою стереотипні структури, усталені мовленнєві кліше. Вживання паремії в казці на перший погляд може видатися досить довільним, зумовленим лише відповідністю комунікативній ситуації. Однак при уважнішому прочитанні казкові прислів'я виказують більшу пов'язаність із текстом казки, зокрема на лексичному рівні (особливо в новелістичних казках). Це дає нам вказівку на генетичну спорідненість обох

жанрів. Крім того, простежується тенденція жанрового розподілу казкових інтертекстів: так, у чарівних казках тематика героїчності, богатирства, а також виразне релігійне забарвлення визначають вибір прислів'їв відповідного спрямування; натомість новелістичні казки оповідають здебільшого про світ людей і їхні побутові, сімейні, морально-етичні проблеми, відтак паремійні твори в них використовуються для характеристики персонажів, із повчальною метою чи для того, щоб висловити світоглядні імперативи, які сповідує суспільне оточення казкаря.

Водночас виявлення в окремих казкових текстах прислів'їв виокреслює національну своєрідність українських казок. Наявність у фольклорах різних народів низки спільних тем, мотивів, образів тощо – загальник у фольклористиці. Скажімо, один із таких образів – богатирський кінь, який у казках героїко-фантастичного циклу виступає чарівним помічником героя, його порадицею і захисником. Традиційно він говорить, дає поради, знає майбутнє; усе це, сказати б, міжнародні здібності казкового коня, і всіма цими характеристиками володіє український його варіант. Однак у вітчизняних чарівних казках богатирський кінь не лише наділений здатністю говорити, він ще й схильний до афористичного стилю мовлення, як у казці «Про хлопця сироту», де хоробрий кінь пояснює своє небажання уникати смерті прислів'ям: «Ні, каже, не можна, – *де вмірають, то день теряють*».

У цілому стосовно суб'єктно-об'єктної характеристики прислів'їв-інтертекстів у казках слід визнати, що для чарівних казок більш прикметні паремії, умонтовані в мовлення персонажів, найчастіше – головного героя казки, тимчасом як у новелістичних казках значна частина прислів'їв виголошується оповідачем, а персонажні паремії рівномірно розподілені між головним героєм і другорядними. Варто завважити й таку деталь: казкові прислів'я ніколи не з'являються в мовленні чарівних предметів, котрі, як відомо, у казках часто наділені здатністю розмовляти; паремії звучать лише з вуст персонажів-істот, при чому це можуть бути і тварини.

Із суб'єктно-об'єктною характеристикою прислів'їв корелюють функції, які вони виконують у текстах казок: паремії чарівних казок використовуються для (само)характеристики персонажів, для донесення до слухача повчального мотиву казки, з розважальною метою та з метою прикрашання казкової оповіді; прислів'я в новелістичних казках слугують насамперед дидактичній меті, а також виконують естетичну (розважальну) функцію і так само виступають орнаментальним елементом казкового сюжету.

Функції прислів'їв у казках слід пов'язувати з особливостями їх розташування в основному тексті: чарівним казам притаманне використання паремій в основній частині оповіді, тоді як у новелістичних казках значна частина прислів'їв концентрується ближче до фіналу казки, коли потужнішим стає або повчальний, або гумористичний струмінь твору.

Функціональне навантаження прислів'їв у казках, їхні кількісні характеристики, особливості розміщення в тексті тощо дають змогу висловити певні припущення стосовно походження деяких паремій: якщо прислів'я виконує розважальну/орнаментальну функцію, належить оповідачу або (рідше) персонажеві, виказує слабку пов'язаність із сюжетом твору, то, ймовірно, його поява в казці відбулася пізніше, тобто оповідач використав влучний вислів згідно з вимогами конкретної комунікативної ситуації. Доказом може слугувати безболісне для розуміння казки вилучення паремії з основного тексту. Натомість значна частина паремій, зміст яких тісно пов'язаний зі змістом казки, котра, своєю чергою, виступає своєрідною розгорнутою ілюстрацією до афористичного висловлювання, дають підстави вважати казки джерелом їх виникнення.

У формальному плані спостерігається певна кореляція між обсягом і складністю структури казки й паремії: чим довша казка, тим більша ймовірність того, що в цьому тексті з'явиться не одне, а кілька паремійних вкраплень. Загалом можна сформулювати таку закономірність: коротка казка = одне прислів'я, яке часто відбиває зміст чи головну ідею (головно

повчальну) всього твору; довга багатоепізодна казка = висока ймовірність вживання кількох паремій – прислів'їв і приказок – для характеристики персонажів, для прикрашання оповіді і для передачі повчального змісту казкового твору.

Щодо текстової характеристики самих прислів'їв упадають в око такі закономірності: частина з них умонтована в казку у своїй усталеній формі, без змін; декотрі зазнають незначних модифікацій, зумовлених пристосуванням паремій до мовлення персонажів чи намірів оповідача; деякі прислів'я не просто не вичленовуються з мовного потоку, а й піддаються суттєвій трансформації – спостерігається інверсія чи зміна модальності (прислів'я подається як запитання); і, нарешті, частина, навпаки, дуже ретельно, можна сказати, підкреслено виділена із загальної оповіді – у таких випадках використовуються спеціальні мовні маркери (метатекстові конструкції), що позначають посилання на джерело («*горбатого, кажуть, могила виправить*»). Відповідно до цього вважаємо за можливе говорити про явище цитування у фольклорних творах, так само як і про випадки алюзій і ремінісценцій прислів'їв, що трапляються в текстах народних казок.

Прислів'я-інтертексти в казках демонструють пов'язаність із традиційними казковими формулами. Залежно від місця свого розташування в тексті вони можуть відкривати казку; завершальне судження виконує функцію фінальної формули твору; нарешті, прислів'я, що повторюються в основній частині тексту, замінюють медіальні казкові формули.

На основі проведеного інтертекстуального аналізу чимало можна сказати і про особливості поетики українських казок, зокрема новелістичних порівняно з чарівними. Насамперед безперечно слушною слід визнати думку, що чарівним казкам притаманна більша формульність, ніж новелістичним; особливо яскраво це засвідчує доволі значна кількість медіальних формул у текстах чарівних казок, яких дуже мало в казках новелістичних. Водночас заслуговує на увагу те, що, усупереч поширеній думці, новелістичні казки не поступаються чарівним ні поетикою, ні сюжетикою, ні яскравістю діалогів та

образів. Суттєва різниця полягає у ступені фантастичності оповіді, однак барвистість казки все ж чималою мірою залежить від оповідної майстерності й художнього обдарування казкаря. У цьому контексті не можна не звернути увагу на очевидний зв'язок прислів'їв із римами в казках. Найчастіше його наслідком стають повчальні емоційні римовані монологи афористичного характеру, що завершують твір; наприклад: «Бо хто в світі добре робить та й на бідних ще згадає, тому пан Біг і всі звірі до доброї долі помагає».

Нарешті, слід додати, що, крім прислів'їв, у казках містяться інші паремійні (приказки, етикетні формули, загадки) та непаремійні (пісні, віршовані тексти, небилиці, легенди, повір'я, морально-філософські відступи тощо) тексти – усі вони тією чи тією мірою відбивають фольклорну інтертекстуальність на різних рівнях існування фольклорного твору. Їхня роль здебільшого інформативна та орнаментальна, функції означених паремій варіюються залежно від жанру казки – чарівної, новелістичної чи про тварин.

ВИСНОВКИ

Тривалий час у науці про фольклор побутує думка, згідно з якою твори усної народної словесності слід розглядати комплексно, у нероздільній єдності з обрядово-ритуальною, звичаєвою, правовою та іншими сферами традиційної культури і з обов'язковим урахуванням ментальних, світоглядних основ народної творчості. У цьому зв'язку вивчення фольклорної інтертекстуальності як універсальної властивості творчої практики людини постає актуальним і перспективним напрямком розвитку української і світової фольклористики.

Аналіз низки наукових теоретичних і практичних джерел, присвячених проблемам інтертекстуальності, засвідчив, що як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці у сфері вивчення міжтекстових зв'язків зроблено багато. Успіхи цілої когорти авторів (С. Балбуса, Р. Барта, М. Гнатюк, Ж. Женетта, І. Льїна, Г. Косикова, Ю. Кристевої, Н. Кузьміної, З. Мітосек, Р. Нича, Н. П'єге-Гро, М. Ріффатера, Н. Фатєєвої та ін.) дали підстави науковцям говорити про виокремлення інтертекстології в самостійну дослідницьку галузь. Щоправда, здобутки в цьому напрямку належать здебільшого до царини літературознавства, мовознавства, теорії перекладу, а також філософського осмислення феномену інтертекстуальності. Натомість міжтекстові й міжжанрові зв'язки фольклорних творів під кутом зору теорії інтертекстуальності тривалий час залишалися практично поза увагою вчених, хоча, на нашу думку, глибоке розуміння народного світогляду, своєрідно відбитого в особливостях міжтекстових реляцій, дасть змогу дослідникам-гуманітаріям краще збагнути і витоки професійної літературної творчості, і мовні закони, і явища міжнаціональної комунікації, що знаходять відображення у сфері перекладу. Крім того, ідея інтертекстуальності в її глибоко філософському розумінні вдало віддзеркалює визначальні особливості фольклору як найдавнішої та унікальної форми людської духовної діяльності – стремління до першооснови, «вічне повернення» до

свого початку, традиційність, повторюваність, кодифікованість архаїчних текстів.

Фольклористичні дослідження інтертекстуальності спираються на досвід і методологічні напрацювання суміжних дисциплін (теорії літератури, фольклористичної текстології, лінгвістики та ін.) з неодмінним урахуванням специфіки об'єкта вивчення. І широке розуміння інтертекстуальності як загальної властивості будь-якого тексту, інформаційного поля, культури в цілому, і вузьке її трактування як відтворення в конкретному тексті явищ і фрагментів інших творів шляхом цитування, алюзій, ремінісценцій, пародії тощо вимагає від сучасного фольклориста ретельного аналізу міжтекстових зв'язків на власне фольклорному матеріалі та пошуків словесно виражених текстуальних виявів міжтекстової взаємодії на різних рівнях існування народних творів. Водночас семіотичне розуміння фольклорного тексту дає можливість вести мову про фольклорну інтертекстуальність на вербальному (текстовому), акціональному (ритуально-обрядовому), знаковому (символічному) рівнях.

Фольклорна інтертекстуальність у її текстовому виявленні представлена зв'язками між українськими народними казками та пареміями, уміщеними в тексти цих казок. Найвиразніше паремійний інтертекст у казках репрезентують прислів'я.

Дослідження інтертекстуальності у фольклорі провадилося на матеріалі паремій, головно прислів'їв і приказок, у текстах українських чарівних і новелістичних казок, меншою мірою – казок про тварин, а також невеликої кількості деяких неказкових прозових текстів, як-то: анекдотів, міфологічних, християнських, соціально-утопічних, етіологічних легенд, небилиць, переказів про скарби, басчок. До аналізу було залучено твори, надруковані в 17-ти фахових фольклористичних збірниках упродовж другої половини XIX – початку XX ст. Виокремлення паремій із казкових текстів здійснювалося з опертям на авторитетні пареміографічні збірники (М. Номиса і М. Пазяка), а також на загальноприйнятні у фольклористичній

науці положення про характер та особливості описуваних жанрів. Усього проаналізовано близько 2500 текстів, із них власне казок – 1909. У казках виявлено 201 прислів'я, а також цілий корпус інших паремійних (приказок, присягань, приказок-застережень, загадок, формул народного етикету, примовок) і не паремійних творів (пісень, небилиць, віршованих текстів (звертань-замовлянь), замовлянь, молитов, повір'їв, своєрідних казкових «ліричних відступів», відбитків звичаєвого права, легенд). Відповідно до отриманих результатів, у середньому в кожній дев'ятій казці трапляються інтертекстові елементи – прислів'я. Отже, 7 % казок від загальної кількості проаналізованих слід упевнено характеризувати як інтертекстуальні.

Реальна ж картина дещо складніша: по-перше, є казки, в які вмонтовано від двох до семи прислівних текстів, а є такі, де паремій немає взагалі. По-друге, українська казкова проза демонструє наявність такої форми міжтекстової взаємодії, як імпліцитна інтертекстуальність, коли власне паремія в тексті казки не звучить, проте легко вгадується за її сюжетом (це казки про дурня, який носитья зі ступою, твір «Москаль-рибалка», між рядками якого прочитується прислів'я «Він і долотом рибу ловить», та ін.).

Стосовно жанрового розподілу слід вказати, що чарівні й новелістичні казки демонструють приблизно однакову насиченість паремійним інтертекстом. Те ж саме стосується регіональних особливостей: як західноукраїнські тексти, так і казки, зафіксовані на теренах Центральної, Північної та Східної України, виявляють загалом однакову насиченість прислів'ями-інтертекстами. Отже, визначник «коефіцієнта інтертекстуальності» фольклорного твору – ораторські здібності розповідача. Натомість вибір тієї чи тієї паремії значною мірою зумовлює конкретний жанр казки як основного тексту: так, у чарівних казках тематика героїчності, багатирства, а також їх релігійне забарвлення визначають вибір прислів'їв відповідного спрямування; новелістичні казки оповідають здебільшого про світ людей і їхні побутові, сімейні, морально-етичні проблеми, відтак

паремійні твори в них використовуються для характеристики персонажів, із повчальною метою чи для декларування світоглядних імперативів, притаманних суспільству, виразником якого виступає казкар.

Стосовно суб'єктно-об'єктної характеристики прислів'їв-інтертекстів у казках слід зазначити, що вони бувають умонтовані в мовлення персонажів або виголошуються оповідачем. Перша форма більш властива чарівним казкам, до того ж паремії найчастіше вкладені до вуст головного героя твору, друга прикметна для казок новелістичних, тоді як персонажні паремії тут рівномірно розподілені між головним героєм і другорядними.

Існують деякі особливості текстової характеристики власне прислів'їв: частина з них умонтована в казку у формі, близькій до усталеного вживання паремії; декотрі набувають незначних модифікацій, зумовлених пристосуванням до мовлення персонажів чи намірів оповідача; деякі прислів'я зазнають суттєвої трансформації – відбувається інверсія чи зміна модальності, використовується тільки частина відомого прислів'я або простежується лише натяк на нього; нарешті, частина прислів'їв-інтертекстів виразно виокремлена із загальної оповіді, що маніфестується спеціальними мовними маркерами (метатекстовими конструкціями), які позначають посилення на джерело. Таким чином, прислів'я в казках зазнають змін на всіх рівнях свого існування (у лексичному складі, структурі, поетиці – стають ритмізованими, умонтовуються у віршованій текст; набувають нових функцій, підпорядкованих загальній спрямованості основного тексту – казки, виконують структурувальну (паремійне обрамлення) чи сюжетотворчу роль у схемі казки, впливають на її рецепцію), зберігаючи власні жанрові характеристики й залишаючись упізнаваними. Водночас казки, насичені пареміями, також вступають у міжтекстові зв'язки, що диктує своєрідність функціонування і сприйняття казкового твору. Відтак народні казки характеризуються інтертекстуальністю, тобто містять паремійний інтертекст

Прислів'я-інтертексти в казках демонструють виразну пов'язаність із традиційними казковими формулами. Залежно від місця свого розташування

в тексті прислів'я можуть відкривати казку; завершальне прислівне судження часто виконує функцію фінальної формули твору; нарешті, прислів'я, що повторюються в основній частині тексту, замінюють медіальні казкові формули. З одного боку, очевидно, що прислів'я в казках слід вивчати в їхньому зв'язку з казковими формулами, із другого боку, під кутом зору теорії інтертексту традиційні формули казок необхідно зарахувати до явищ фольклорної інтертекстуальності. Таким чином, зв'язок паремій і казок – явище міжжанрової фольклорної інтертекстуальності, натомість побудова нових текстів із готових традиційних кліше, формул, мотивів тощо – власне текстова інтертекстуальність, яка стає невіддільною від жанрової у випадку, коли функцію усталених формул (у казках) виконують паремії. Отже, текстові повтори в казках, а саме стереотипні казкові формули, належать до явищ фольклорної інтертекстуальності.

Проаналізовані прислівні тексти дають змогу говорити про форми фольклорної інтертекстуальності в казках. У нашому дослідженні до них належить фольклорна цитата, яка становить собою відсилання до прислів'я як до відомого авторитетного висловлювання на підтвердження тієї чи іншої, часто – основної думки казкового твору. Характерні для українських казок і такі форми паремійної інтертекстуальності, як алюзія – натяк на відомий прислівний текст, що вгадується слухачем або читачем за певними ознаками, та ремінісценція – висловлювання, побудоване на основі вже існуючих паремій. Підставою для розрізнення паремійних ремінісценцій та алюзій у казках слугують відповідні форми використання паремії в тексті казки.

Неабиякої ваги при вивченні міжтекстових зв'язків уснопоетичних народних творів набувають здобутки компаративістики як галузі фольклористичних студій. Зіставлення – основний методичний прийом, яким має бути озброєний дослідник інтертекстуальності у фольклорі. Водночас вивчення інтертекстуальності фольклорних текстів має відбуватися методологічно виважено, а саме з урахуванням усіх аспектів творення і сприйняття фольклорного інтертексту у процесі усної трансмісії

народнопоетичних творів. Зокрема, прискіпливої уваги вимагає проблема сприйняття фольклорного твору з позиції слухача/читача, відповідно до якої не кожному паремію в казці слід ідентифікувати як паремійний інтертекст: до явищ фольклорної інтертекстуальності в контексті семантичної значущості включеного тексту належать прислів'я і не належать – приказки, адже внаслідок своєї відкритої структури вони не сприймаються аудиторією казкаря як «чуже слово».

Інтертекстуальний рівень українських народних казок репрезентований не лише прислів'ями, а й цілим корпусом інших паремійних (приказок, загадок, етикетних формул (привітальні/прощальні конструкції, добрі й лихі побажання, прокльони, присягання тощо) і непаремійних текстів – пісень, віршованих висловлювань, небилиць, фрагментів міфологічних і християнських легенд, повір'їв, морально-філософських відступів, відбитків звичаєвого права, замовлянь тощо. Кожна з означених груп творів заслуговує на ретельний аналіз з урахуванням усіх аспектів обраного дослідницького ракурсу. Усе це дає нам змогу стверджувати нелінійну, багатовимірну структуру української народної казки й розглядати її як своєрідний фольклорний гіпертекст.

Попри те, кожен текст, що належить до інтертекстуального рівня існування фольклорного твору, виконує в ньому свою специфічну функцію: моделювальну (загадки, приказки-застереження), повчальну (прислів'я, повір'я, легенди), прогностичну (прислів'я, повір'я), магічну (віршовані звертання, замовляння), негативно-комунікативну (прокльони, лихі побажання), розважальну та орнаментальну (майже всі наведені жанри) – яка може варіюватися залежно від жанрової приналежності самої казки – чарівної, новелістичної чи казки про тварин. Особливість функціонування власне прислів'їв-інтертекстів визначається тим, яку функцію виконують ці паремії в казці, в яку вони вмонтовані оповідачем, не як суверенний текст народної творчості, а як новостворений («нововідтворений») *інтер*-текст у структурному і смисловому полі тексту-носія – казки. У цьому аспекті слід

зазначити, що прислів'я в українських чарівних і новелістичних казках слугують насамперед дидактичній та естетичній меті, а також виступають орнаментальними і структурувальними елементами казкового твору.

Отже, особливість фольклорного інтертексту як словесно оприявленого семантично значущого тексту (або фрагмента тексту), вмонтованого у структуру тексту-носія чи імпліцитно присутнього в його тканині, визначається своєрідністю об'єктів, що вступають у міжтекстові зв'язки, такими характерними ознаками творів народної словесності, як колективність, анонімність і традиційність. Осмислення феномену інтертекстуальності на фольклорному матеріалі важливе як для розуміння сутності фольклорної творчості, так і для практичного вивчення її особливостей на конкретних текстових джерелах. Фольклорна інтертекстуальність, залишаючи за собою статус універсальної ознаки традиційної народної словесності, характеризується тими специфічними рисами, що відрізняють фольклорний текст від тексту в його літературознавчій чи лінгвістичній модифікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашев В. В. Пермь как текст. Пермь в русской культуре и литературе XX века / Абашев В. В. – Пермь: Изд-во Пермского университета, 2000. – 404 с.
2. Агеєва В. Мотиви і варіації (Роль інтертекстуальних зв'язків в українській імпресіоністичній прозі) / Віра Агеєва // Слово і Час. – 1996. – № 3. – С. 32-40.
3. Адоньева С. Б. Сказочный текст и традиционная культура / Адоньева С. Б. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. – 181 с. – (Фольклористика).
4. Аникин В. П. Русская народная сказка / Аникин В. П. – М.: Художественная литература, 1984. – 176 с.
5. Арнольд И. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: сб. статей / [П. Е. Бухаркин (науч. ред.)] / Арнольд И. – СПб.: Санкт-Петербургский гос. ун-т, 1999. – 444 с.
6. Бараг Л. Г. Сказочная фантастика и народные верования (По материалам белорусского фольклора) / Бараг Л. Г. // Советская этнография. – 1966. – № 5. – С. 15-28.
7. Барт Р. S/Z [пер. с фр.]. – [2-е изд., испр.; под ред. Г. К. Косикова] / Роланд Барт. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 232 с.
8. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов; [пер. с франц. Г. К. Косикова] / Барт Р. // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв.: Трактаты, статьи, эссе [составление, общая редакция Г. К. Косикова]. – М.: Изд-во Московского университета, 1987. – С. 387-422.
9. Барт Р. От произведения к тексту // Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Барт Р. – М.: Прогресс, 1989. – С. 413-424.
10. Барт Р. Смерть автора // Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Барт Р. – М.: Прогресс, 1989. – С. 384-392.

11. Бахтин М. М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет / Бахтин М. М. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 6-72.
12. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Бахтин М. М. – М.: Художественная литература, 1979. – С. 281-308.
13. Бахтин М. М. Слово в романе // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет / Бахтин М. М. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 72-233.
14. Безхутрий Ю. Митець і влада. Мотиви й інтертекст в оповіданні М. Хвильового «Лілюлі» / Юрій Безхутрий // Слово і Час. – 2003. – № 5. – С. 47-56.
15. Бельмен-Ноэль Ж. Воссоздать рукопись, описать черновики, составить авантекст / Бельмен-Ноэль Ж. // Генетическая критика во Франции: [антология]. – М.: ОГИ, 1999. – С. 93-114.
16. Березовський І. П. Українські казки і східнослов'янська народна оповідальна традиція / Березовський І. П. // Народна творчість та етнографія. – 1974. – № 5 (129). – вересень-жовтень. – С. 36-44.
17. Березовський І. П. Українські народні казки про тварин / Березовський І. П. // Казки про тварин. – К.: Наукова думка, 1976. – 576 с. – С. 5-45. – (Українська народна творчість).
18. Біловус Л. І. Теорія інтертекстуальності: становлення понять, тлумачення термінів, систематика / Біловус Л. І. – Тернопіль: Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка, 2003. – 36 с.
19. Боева Е. Інтертекстуальна парадигма заголовків у художній системі драматургії Лесі Українки й Олександра Олеся / Евеліна Боева // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 9: Українська

- література в загальноєвропейському контексті. – Ужгород : Госпрозрахунк. редакційно-видавн. відділ управління у справах преси та інформ., 2005. – С. 52-57.
20. Борбунюк В. А. Интертекст мировой культуры в драматургии А. П. Чехова : [монография] / Борбунюк В. А. – Харьков : Харьковский ин-т бизнеса и менеджмента, 2007. – 210 с.
21. Боронь О. Повість «Прогулка с удовольствием и не без морали» Тараса Шевченка: текст, контекст, інтертекст / Олександр Боронь // Слово і Час. – 2012. – № 3. – С. 59-69.
22. Брайко О. Роман Євгена Гребінки «Доктор» як соціальний наратив: текст та інтертекст / Олександр Брайко // Слово і Час. – 2005. – № 3. – С. 51-64.
23. Бріцина О. Ю. Прозовий фольклор села Плоске на Чернігівщині / Бріцина О. Ю., Головаха І. Є. – К., 2004.
24. Бріцина О. Ю. Українська народна соціально-побутова казка (специфіка функціонування) / Бріцина О. Ю. – К., 1989.
25. Бріцина О. Ю. Усна теорія і текстологічне дослідження української прозової традиції / Бріцина О. Ю. // Усна епіка: Етнічні традиції та виконавство : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Ф. Колесси та А. Лорда. – К., 1997. – Ч. I. – А–Л.
26. Вавилова М. А. К вопросу о классификации сказок / Вавилова М. А. // Ученые записки Вологодского государственного педагогического института. – Т. 36 : Сборник работ аспирантов. – Вып. 1. – Вологда, 1967. – С. 104-115.
27. Велецкая Н. Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов / Наталья Николаевна Велецкая. – М. : Наука, 1978. – 240 с.
28. Віват Г. Фольклорні алюзії в поетичній творчості Василя Стуса / Галина Віват // Вісник Луганського нац. педагогічного ун-ту ім. Тараса Шевченка (філол. науки). – 2005. – № 1 (81). – С. 165-173.

29. Віват Г. І. Лірика дисидентів в інтертекстуальному полі множинності : [монографія] / Віват Г. В. – Одеса : ВМВ, 2010. – 368 с.
30. Владимиров В. П. Введение в историю русской словесности: из лекций и исследований / Владимиров В. П. – К. : Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1896. – 276 с.
31. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного ; [пер. с нем.] / Гадамер Г.-Г. – М. : Искусство, 1991. – 367 с.
32. Галицькі народні казки (№ 26-77) / [зібрав Осип Роздольський] // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. – Львів : Накладом Товариства імени Шевченка, 1899. – Т. VII.
33. Галицькі народні казки : в Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський ; впоряд. і порівняння додав Іван Франко] // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. – Львів : Накладом Товариства імени Шевченка, 1895. – Т. I.
34. Галицькі народні новелі / [зібрав Осип Роздольський] // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. – Львів : Накладом Товариства імени Шевченка, 1900. – Т. VIII.
35. Галицько-руські народні анекдоти // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. – Львів : Накладом Товариства імени Шевченка, 1899. – Т. VI.
36. Галицько-руські народні приповідки: у 3 т. [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко]. – [2-ге вид.]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 3. – 699 с.
37. Галич В. М. Інтертекстосвіт публіцистики Олеся Гончара / Валентина Галич // Вісник Луганського нац. педагогічного ун-ту ім. Тараса Шевченка (філол. науки). – 2005. – № 1 (81). – С. 38-66.

- 38.Гаспаров М. Л. Литературный интертекст и языковой интертекст / Гаспаров М. М. // Российская академия наук: Известия. Серия литературы и языка. – 2002. – Т. 61. – № 4. – С. 3-9.
- 39.Гнатюк В. Народні новелі / Володимир Гнатюк. – Львів, 1917.
- 40.Гнатюк В. М. Деякі уваги над байкою // Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість / Гнатюк В. М. – К. : Наукова думка, 1966. – 248 с. – С. 173-204.
- 41.Гнатюк В. М. Деякі уваги над байкою / Володимир Гнатюк // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. Т. XXXVII – XXXVIII. Українські народні байки (звіриний епос). Зібрав Володимир Гнатюк. Т. I-II. – Львів : Накладом Товариства імени Шевченка, 1916. – С. XIII-LVI.
- 42.Гнатюк М. М. Інтертекстологія як метод літературознавчого дослідження / Мирослава Гнатюк // Теорія літератури: концепції, інтерпретації : [наук. зб.] / Кив. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології, Каф. теорії л-ри, компаративістики і літ. творчості ; редкол. : Л.В. Грицик (голова) [та ін.]. – К., 2012. – 312 с. – С. 56-69.
- 43.Гнатюк М. М. Текстологічні студії : [навч. посіб.] / М. М. Гнатюк. – К. : ВПК «Експрес-поліграф», 2011. – 156 с.
- 44.Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі / Володимир Гнатюк // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. – Львів : Накладом Товариства імени Шевченка, 1898. – Т. IV.
- 45.Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях : рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. / Борис Гринченко. – Чернигов, 1895. – Вып. I; 1897. – Вып. II.
- 46.Грица С. Фольклор у просторі та часі: вибрані статті / Софія Грица. – Тернопіль : «Астон», 2000. – 228 с.

- 47.Грінченко Б. Из уст народа: малорусские рассказы, сказки и пр. / Борис Гринченко. – Чернигов, 1900.
- 48.Грушевський М. М. Історія української літератури: у 6 т. 9 кн. – Т. 1. [упоряд. В. В. Яременко ; авт. передм. П. П. Кононенко ; приміт. Л. Ф. Дунаєвська] / Грушевський М. М. – К. : Либідь, 1993. – 392 с.
49. Гловінський М. Інтертекстуальність / Міхал Гловінський // Теорія літератури в Польщі: Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 284-309.
- 50.Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору : [монографія] / Віктор Давидюк. – Вид. 3, доповн. і переробл. – Луцьк : Волинська книга, 2007. — 324 с.
- 51.Давидюк В. Ф. Українська міфологічна легенда / В. Ф. Давидюк. – Львів : Світ, 1992. – 176 с.
- 52.Дандис А. О структуре пословицы / Алан Дандис // Пареміологічний збірник: пословица, загадка (структура, смисл, текст). – М. : Наука, 1978. – 320 с. – С. 13-35.
- 53.Дей О. І. Народні анекдоти / Дей О. І. // Народні усмішки [упоряд. П. Ф. Кальченко, передм. О. І. Дея; іл. худож. А. П. Василенка]. – К. : Дніпро, 1986. – 310 с., іл. – («Бібліотека української усної народної творчості»).
54. Деркачова О. Інтертекст у поезії Станіслава Вишенського (збірка «Альта») / Ольга Деркачова // Слово і Час. – 2004. – № 11. – С. 37-43.
- 55.Драч І. Д. Інтермедіальні маркери в малій прозі Миколи Хвильового як ознака елітаризму / Драч І.Д. // Літературознавство. – 2009. – № 12. – С. 65-69.
- 56.Дунаєвська Л. Ф. До питання про тематичну і сюжетну структуру новелістичної казки / Лідія Дунаєвська // Вісник Київського університету : Українська філологія. – Вип. 22. – К. : Вища школа, 1980.

57. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка : [монографія] / Дунаєвська Л. Ф. – К. : Вища школа, 1987. – 128 с.
58. Женетт Ж. Фигуры : в 2 т. / Женетт Ж. – Т. 1–2. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 944 с.
59. Жирмунский В. М. К вопросу о международных сказочных сюжетах // Жирмунский В. М. Сравнительное литературоведение: Восток и Запад / Виктор Максимович Жирмунский. – Ленинград : Наука, 1979. – 494 с. – С. 336-344.
60. Жирмунский В. М. Сравнительно-историческое изучение фольклора // Жирмунский В. М. Сравнительное литературоведение: Восток и Запад / Виктор Максимович Жирмунский. – Ленинград : Наука, 1979. – 494 с. – С. 185-192.
61. Записки о Южной Руси / [издал П. Кулиш]. – СПб., 1857. – Т. II.
62. Захаркін С. Ритм української народної казки / Степан Захаркін // Сучасність. – 1997. – № 6. – С. 116-123.
63. Землянова Л. М. Современное литературоведение в США: теоретические направления и конфронтации 1920 – 1980-х годов / Землянова Л. М. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 265 с.
64. Иванова Е. Интертекстуальные связи в художественных фильмах [Электронный ресурс] : Дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.19 / Иванова Е. – Волгоград, 2001. – 178 с. – Режим доступа : // <http://diss.rsl.ru/>. – Назва з екрана.
65. Ильин И. П. Интертекстуальность / Ильин И. П. // Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины : [энциклопедический справочник]. – М. : Интрада - ИНИОН, 1996. – С. 215-221.
66. Ильичев А. В. Русская поэзия XVIII-XX веков. Интертекстуальные связи. Опыт анализа : [Текст] : [монография] / Ильичев А. В. – СПб. : Изд-во СПбГУП, 2007. – 199 с.

67. Интертекст в художественном и публицистическом дискурсе : [сб. докл. междунар. науч. конф. (Магнитогорск, 12-14 ноября 2003 г.)] / РАН ; Институт русского языка им. В. В. Виноградова ; Магнитогорский гос. ун-т ; Ernst-Moritz-Arndt-Universitat Greifswald ; Institut für Slavistik / Светлана Григорьевна Шулежкова (ред.-сост.), О.С. Климова (подгот.). – Магнитогорск : Изд-во МаГУ, 2003. – 701 с.
68. Іванова О. Оніричний дискурс та оніричний досвід Пастернака-лірика: автобіографізм та автоінтертекстуальність / Іванова О. // Сучасні літературознавчі студії. – Вип. 1 : Онірична парадигма світової літератури : [зб. наук. праць / гол. ред. В. І. Фесенко]. – К. : Вип. центр КНЛУ, 2004. – С. 58-67.
69. Казки та оповідання з Поділля: в записях 1850-1860 рр. / [упоряд. М. Левченко]. – К., 1928. – Вип. I-II.
70. Каргин А. С. Комплексный подход к изучению фольклора: от полидисциплинарности к интерконтекстуальной фольклористике // Каргин А. С. Прагматика фольклористики : [сборник статей, докладов, эссе] / А. С. Каргин. – М. : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2008. – 384 с. – С. 125-141.
71. Каргин А. С. Фольклор и фольклористика третьего тысячелетия / Каргин А. С., Неклюдов С. Ю. // Первый всероссийский конгресс фольклористов : [сборник докладов]. – Т. 1. – М. : Государственный республиканский центр русского фольклора, 2005. – 448 с. – С. 14-28.
72. Кенгэс-Маранда Э. Логика загадок / Элли Кенгэс-Маранда // Паремииологический сборник: пословица, загадка (структура, смысл, текст). – М. : Наука, 1978. – 320 с. – С. 256-281.
73. Клименко Т. Обряд і звичай як інтертекстуальний компонент в оповіданнях Марка Вовчка / Клименко Т. // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 42. Філологічні науки. – С. 207-211.
74. Кольберг О. Казки Покуття / Оскар Кольберг. – Ужгород, 1991.

75. Комісар Л. Ідея інтертекстуальності в філософії культури : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Людмила Комісар ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 16 с.
76. Копаниця Л. М. Поетичний текст в усній і книжній традиції: питання поетики та художньої семантики : [навч. посіб.] / Копаниця Л. М. ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 397 с.
77. Кораблева Н. В. Интертекстуальность литературного произведения: [учеб. пособие] / Кораблева Наталия Васильевна. – Донецк : Кассипея, 1999. – 28 с.
78. Косиков Г. К. Текст/Интертекст/Интертекстология / Косиков Г. К. // Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Пьеге-Гро Н. [пер. с фр. ; общ. ред. и вступ. сл. Г. К. Косикова]. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
79. Костыгина К. Интертекстуальность в прессе: на материале немецкого языка [Электронный ресурс] : Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Костыгина К. – СПб., 2003. – 308 с. – Режим доступа: // <http://diss.rsl.ru/>. – Заголовок з екрана.
80. Кочерга С. Асоціативне поле "італійського" інтермедіального тексту в драматичній поемі Лесі Українки "У пущі" / Кочерга С. // Південний архів : [збірник наукових праць (філологічні науки)]. – Вип. 47. – С. 44-50.
81. Кравцов Н. И. Система жанров русского фольклора // Кравцов Н. И. Проблемы славянского фольклора / Кравцов Н. И. – М. : Наука, 1972. – 360 с. – С. 83-104.
82. Кравцов Н. И. Сказка как фольклорный жанр / Кравцов Н. И. // Специфика фольклорных жанров. – М. : Наука, 1973. – С. 68-85.
83. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Юлия Кристева // Вестник Московского университета. Серия 9 : Филология. – 1995. – № 1. – С. 97-124.

84. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка : [монография] / Наталья Арнольдовна Кузьмина. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та. – Омск : Омск. гос. ун-т., 1999. – 268 с.
85. Кухта Н. Українські паремії та казки (до питання історії жанрової взаємодії) / Надія Кухта // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків : міжнародні науково-практичні читання, присвячені пам'яті українського вченого-фольклориста і етнолога Михайла Пазяка (1930 – 1999). – К., 2002. – 636 с. – С. 183-184.
86. Кухта Н. Українські паремії та казки (проблема взаємотворення жанрів) / Надія Кухта // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків : міжнародні науково-практичні читання, присвячені пам'яті українського вченого-фольклориста і етнолога Михайла Пазяка (1930 – 1999). – К., 2000. – 372 с. – С. 191-193.
87. Лабашук О. Українська примовка як жанр та її ознаки / Оксана Лабашук // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків : міжнародні науково-практичні читання, присвячені пам'яті українського вченого-фольклориста і етнолога Михайла Пазяка (1930 – 1999). – К., 2000. – 372 с. – С. 189-191.
88. Лабашук О. Українські примовки у контексті паремійного фонду / Оксана Лабашук // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків : міжнародні науково-практичні читання, присвячені пам'яті українського вченого-фольклориста і етнолога Михайла Пазяка (1930 – 1999). – К., 2002. – 636 с. – С. 170-174.
89. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість : [навч. посіб.] / Мар'яна Лановик, Зоряна Лановик. – К. : Знання-Прес, 2006. – 591 с.

- 90.Левинтон Г. А. «Интертекст» в фольклоре [Электронный ресурс] / Левинтон Г. А. – Режим доступа до статті : <http://www.ruthenia.ru/folklore/levinton1.htm>. – Заголовок з екрана.
- 91.Левинтон Г. А. Замечания к проблеме «литература и фольклор» / Г. А. Левинтон // Труды по знаковым системам. – Вып. VII (365). – Тарту : Тартусский государственный университет, 1975. – С. 76-87.
- 92.Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні / Наталія Лисюк. – К. : [Агентство «Україна»], 2012. – 348 с.
- 93.Лисюк Н. А. Явище епіюра в народнопоетичній творчості / Наталія Лисюк // Література. Фольклор. Проблеми поетики : [зб. наук. праць]. – К., 2005. – Вип. 22, Ч. II. – С. 380-392.
94. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 608 с.
- 95.Лотман Ю. М. Текст в тексте / Лотман Ю. М. // Труды по знаковым системам XIV. – Вып. 567 : Текст в тексте. – Ученые записки Тартуского госуниверситета. – Тарту, 1981. – 96 с. – С. 3-19.
- 96.Медриш Д. Некоторые закономерности взаимодействия фольклора и литературы (Цитата, аллюзия, реминисценция, перифраз) / Медриш Д. // Проблемы современной советской литературы. – Волгоград : Волгоградський педагогический институт ім. А. С. Серафимовича, 1973. – С. 95-125.
- 97.Мелетинский Е. М. Сказка-анекдот в системе фольклорных жанров [Электронный ресурс] / Мелетинский Е. М. – Режим доступа до статті : <http://www.ruthenia.ru/folklore/meletinsky14.htm>. – Заголовок з екрана.
- 98.Миловидов В. А. От семиотики текста к семиотике дискурса : [Текст] : [пособие по спецкурсу] / Виктор Александрович Миловидов ; Тверской гос. ун-т ; Институт Открытое общество (Фонд Сороса). Россия. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2000. – 98 с. – (Литературный текст; Приложение).

99. Минц З. Г. Функции реминисценций в поэтике Ал. Блока / Зара Григорьевна Минц // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1993. – Вып. VI (308).
100. Мітосек З. Теорії літературних досліджень / [пер. з польськ. В. Гуменюк, наук. ред. В. І. Іванюк]. – Сімферополь : Таврія, 2005. – 408 с.
101. Наливайко Д. С. Літературна компаративістика вчора і сьогодні / Наливайко Д. С. // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи : [антологія / за заг. ред. Д. Наливайка]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 487 с. – С. 5-42.
102. Народные южнорусские сказки / [издал И. Рудченко]. – К. : В типографи Е. Федорова, 1869. – Вып. 1.
103. Народные южнорусские сказки / [издал И. Рудченко]. – К. : В типографи Е. Федорова, 1870. – Вып. 2.
104. Неелов Е. Фольклорный интертекст русской фантастики [Электронный ресурс] : [учебное пособие по спецкурсу] / Неелов Е. – Режим доступа : <http://www.philolog.ru/filolog/uchebnik.pdf>. – Заголовок з екрана.
105. Неклюдов С. Ю. Авантекст в фольклорной традиции [Электронный ресурс] / Неклюдов С. Ю. – Режим доступа до статті : <http://www.ruthenia.ru/folklore/avantext.html>. – Заголовок з екрана.
106. Николюк Т. Інтертекстуальність як спосіб «інакомовлення» у повісті Докії Гуменної «Небесний змії» / Тамара Николюк // Слово і Час. – 2005. – № 10. – С. 22-30.
107. Нич Р. Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство / Роберт Нич; пер. з польськ. Олена Галета. – Львів : Літопис, 2007. – 316 с.
108. Остапчук Т. Інтертекстуальне прочитання роману Ю. Тарнавського «Три блондинки і смерть» на тлі роману Т. Манна

- «Чарівна гора» / Тетяна Остапчук // Слово і Час. – 2003. – № 11. – С. 44-50.
109. Павлова А. А. Жанр, гіпертекст, інтертекст, концептосфера (На матеріалі внутрисемейних родословних) / А. А. Павлова. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2004. – 162 с.
110. Пазяк М. М. Українські прислів'я та приказки: проблеми пареміології та пареміографії / Пазяк М. М. – К. : Наукова думка, 1984. – 204 с.
111. Пашняк Т. Онірична інтертекстуальність у східних поемах Байрона / Тетяна Пашняк // Сучасні літературознавчі студії. – Вип. 1: Онірична парадигма світової літератури : [зб. наук. праць / гол. ред. В. І. Фесенко]. – К. : Вип. центр КНЛУ, 2004. – С. 115-125.
112. Пашняк Т. Форми інтертекстуальності у східних поемах Дж. Г. Байрона : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Тетяна Пашняк ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 20 с.
113. Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект : [монографія] / Переломова О. ; Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : Вид-во Сумського держ. ун-ту, 2008. – 208 с.
114. Перетц В. Н. Из истории пословицы: историко-литературные заметки и материалы с приложением Сборника польских пословиц по рукописи 1726 года / Перетц В. Н. – СПб. : Типография В. С. Балашева и К°, 1898. – 40 с.
115. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремииологии / Пермяков Г. Л. – М. : Наука, 1988. – 240 с. – («Исследования по фольклору и мифологии Востока»).
116. Пермяков Г. Л. От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише) / Пермяков Г. Л. – М. : Наука, 1970. – 240 с. – («Исследования по фольклору и мифологии Востока»).

117. Подгорна В. Інтертекстуальність та проблеми медіатизації сучасного соціально-гуманітарного пізнання: автореф. дис. ... канд. філос. наук / Подгорна Вікторія Валентинівна; Університет внутрішніх справ МВС України. – Харків, 1998. – 20 с.
118. Попова Е. Интертекстуальность как средство воздействия в политическом дискурсе: на материале англоязычных текстов о политической карьере А. Шварценеггера [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.04 / Попова Елена Анатольевна. – Самара, 2007. – 220 с., ил. – Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/>. – Заголовок з екрана.
119. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности: Басня. Пословица. Поговорка / Потебня А. А. – Харьков: Мирный труд, 1914. – 162 с.
120. Прислів'я та приказки: взаємини між людьми / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К.: Наукова думка, 1991. – 440 с. – («Українська народна творчість»).
121. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К.: Наукова думка, 1990. – 528 с. – («Українська народна творчість»).
122. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / [упоряд. М. М. Пазяк; відп. ред. С. В. Мишанич]. – К.: Наукова думка, 1989. – 480 с.
123. Пропп В. Я. Жанровый состав русского фольклора // Пропп В. Я. Фольклор и действительность: [избранные статьи] / Пропп В. Я. – М.: Наука, 1976. – 328 с. – С. 46-83.
124. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / Пропп В. Я. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1986. – 368 с.
125. Пропп В. Я. Структурное и историческое изучение волшебной сказки // Пропп В. Я. Фольклор и действительность: [избранные статьи] / Пропп В. Я. – М.: Наука, 1976. – 328 с. – С. 132-153.

126. Пропп В. Я. Фольклор и действительность // Пропп В. Я. Фольклор и действительность: [избранные статьи] / Пропп В. Я. – М. : Наука, 1976. – 328 с. – С. 83-116.
127. Просалова В. Інтертекстуальне поле і контекст: диференціація понять / Віра Просалова // Слово і Час. – 2005. – № 12. – С. 28-34.
128. Просалова В. Інтертекстуальність художнього тексту: текстотвірний і рецептивний аспекти / Просалова В., Бердник О. – Донецьк : Норд-Прес, 2010. – 152 с.
129. Просалова В. Поема Юрія Клена «Попіл імперій» в аспекті інтертекстуальних зв'язків / Віра Просалова // Вісник Черкаського ун-ту. – Вип. 67. – Серія : Філол. науки. – Черкаси, 2005. – С. 52-60.
130. Просалова В. Празька літературна школа: текст, контекст, інтертекст : автореф. дис. ... д-ра філол. Наук : 10.01.06 / Просалова Віра Андріївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 32 с.
131. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Пьеге-Гро Н. [пер. с фр. ; общ. ред. и вступ. сл. Г. К. Косикова]. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
132. Рейнолдс Э. Смерть автора или смерть поэта? Интертекстуальность в стихотворении «Куда мне деться в этом январе?...» / Рейнолдс Э. // «Отдай меня, Воронеж...» : Третьи международные Мандельштамовские чтения : [сборник статей]. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1995. – С. 200-214.
133. Рихло П. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст / Рихло П. ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : «Рута», 2005. – 584 с.
134. Росовецький С. Якого оновлення потребує українська компаративістика: нотатки традиціоналіста / Станіслав Росовецький // Слово і Час. – 2003. – № 5. – С. 19-30.

135. Росовецький С. К. "І тут, і всюди – скрізь погано": спроба інтерпретації в просторі інтертекстуальності / Росовецький С. К. // Шевченкознавчі студії : [зб. наук. праць]. – К., 2003. – С. 276-285.
136. Росовецький С. К. Інтертекстуальність у літературі (методологічні нотатки) / Росовецький С. К. // Русская литература. Исследования : [зб. научн. тр.]. – К., 2006. – Вып. IX. – С. 4-13.
137. Росовецький С. К. Тарас Шевченко і фольклор : [Текст] : [монографія] / С.К. Росовецький. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 415 с.
138. Росовецький С. К. Український фольклор у теоретичному висвітленні : [посібник для університетів]. – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – Ч. 1 : Теорія фольклору. – 2005. – 232 с.; Ч. 2 : Жанри. – 2007. – 236 с.
139. Рошияну Н. Традиционные формулы сказки / Николае Рошияну. – М. : Наука, 1974. – 130 с.
140. Руденко М. Екстрадієгетичний дискурс «Вступної новели» М. Хвильового: інтертекстуальна стратегія / Микола Руденко // Слово і Час. – 2003. – № 5. – С. 57-63.
141. Салтовська Н. В. Поетика українських народних загадок : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Салтовська Наталія Василівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
142. Сидоренко К. П. Інтертекстовые связи пушкинского слова [Текст] / Сидоренко Константин Павлович ; Российский гос. педагогический ун-т им. А. И. Герцена. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1999. – 253 с.
143. Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. И. И. Манжураю // Сб. Харьк. ист.-филол. об-ва. – Т. II. – Вып. 2. – Харьков, 1890.
144. Солодуб Ю. Інтертекстуальність як лінгвістическа проблема / Юрий Солодуб // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 51-58.

145. Соломина Н. Интертекстуальный тезаурус современной языковой личности: на материале письменных текстов СМИ, КВН и интеллектуальных игр : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Соломина Наталья Владимировна. – Омск, 2008. – 249 с.
146. Степанов Ю. С. «Интертекст», «Интернет», «интерсубъект» (к основаниям сравнительной концептологии) / Степанов Ю. С. // Известия АН. Серия литературы и языка. – 2001. – Т. 60. – № 1. – С. 3-11.
147. Сумцов Н. О. Опыт исторического изучения малорусских пословиц / Сумцов Н. О. – Харьков : Типография Губернского Правления, 1896. – 12 с.
148. Тименчик Р. Д. Текст в тексте у акмеистов / Р. Д. Тименчик // Труды по знаковым системам XIV. – Вып. 567 : Текст в тексте. – Ученые записки Тартуского госуниверситета. – Тарту, 1981. – 96 с. – С. 65-76.
149. Тихолоз Н. Б. Казкотворчість Івана Франка (генологічні аспекти) / Тихолоз Н. Б. ; відп. ред. Є. К. Нахлік. – Львів : [Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України], 2005. – 316 с. – (Франкознавча серія. Вип. 6).
150. Топильская Е. Е. Фольклорная аллюзия в лирике Мандельштама / Топильская Е. Е. // «Отдай меня, Воронеж...»: Третьи международные Мандельштамовские чтения : [сборник статей]. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1995. – С. 265-275.
151. Тороп П. Х. Проблема интертекста / Тороп П. Х. // Труды по знаковым системам XIV. – Вып. 567 : Текст в тексте. – Ученые записки Тартуского госуниверситета. – Тарту, 1981.
152. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной императорским русским Географическим обществом. Юго-западный отдел : материалы и исследования / собранные д. чл. П. П. Чубинским ; изд. под наблюдением д. чл. Н. И. Костомарова : [в 7 т.]. – СПб., 1878. – Т. II.

153. Тынянов Ю. Н. О пародии // Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино / Тынянов Ю. Н. – М. : Наука, 1977. – С. 284-310.
154. Українські приказки, прислів'я і таке інше [уклав М. Номис / упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с. – («Літературні пам'ятки України»).
155. Усманова А. Интертекстуальность / Усманова А. // Новейший философский словарь. – [3-е изд., испр.]. – Минск : Книжный Дом, 2003. – С. 429-432.
156. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Фатеева Н. А. – М., 2000. – 280 с.
157. Федорова Л. Г. Цитата / Федорова Л. Г. // Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А. Н. Николюкина ; Институт научн. информации по общественным наукам РАН]. – М. : НПК «Интелвак», 2003. – С. 1190-1192.
158. Ферапонтов И. "Властелин Колец" Дж. Р. Р. Толкина как авантекст (на материале толкинистских анекдотов) [Электронный ресурс] / Ферапонтов И., Трушкина Н. – Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/folklore/levinton1.htm>. – Заголовок з екрана.
159. Философия : [учебник для вузов / под общ. ред. В. В. Миронова]. – М. : Норма, 2005. – 928 с.
160. Франко І. Я. Тимчасова оповістка / Франко І. Я. // Галицько-руські народні приповідки : [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко]. – Вип. I (А – Відати) // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. – Львів : Накладом Товариства, 1901. – Т. X. – 200 с.
161. Цивьян Т. В. Модель мира и ее роль в создании (аван)текста [Электронный ресурс] / Татьяна Цивьян. – Режим доступа до статті : <http://www.ruthenia.ru/folklore/tcivian2.htm>. – Заголовок з екрана.
162. Черкасский М. А. Опыт построения функциональной модели одной частной семиотической системы / Черкаський М. А. //

- Паремиологический сборник: пословица, загадка (структура, смысл, текст). – М. : Наука, 1978. – 320 с. – С. 35-53.
163. Чернявська Л. В. Інтертекст в есеїстиці О. Забужко [Електронний ресурс] / Чернявська Л. В. – Режим доступу до статті : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_sk/2010_4/files/SC410_17.pdf. – Заголовок з екрана.
164. Чорноморські народні казки й анекдоти / [зібрав Митрофан Дикарив] // Етнографічний збірник. – Львів, 1896. – Т. II. – С. 1-50.
165. Чуканцова В. О. Интермедиаальный анализ в системе других подходов к исследованию литературных художественных текстов: преимущества и недостатки [Електронний ресурс] / Чуканцова В. О. – Режим доступу до статті : ftp://lib.herzen.spb.ru/text/chukacheva_108_140_145.pdf. – Заголовок з екрана.
166. Шабліовський В. Є. Ритм фантастичної казки / Шабліовський В. Є. // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – К. : Наукова думка, 1986. – Вип. 15. – С. 60-67.
167. Шабліовський В. Є. Роль ритмів у процесі сприйняття народної казки (на східнослов'янському та східнороманському матеріалі) / Шабліовський В. Є. // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – К. : Наукова думка, 1991. – Вип. 19. – С. 68-76.
168. Шаповал М. Інтертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми : [Текст] : [монографія] / Мар'яна Шаповал. – К. : Автограф, 2009. – 352 с.
169. Швець Я. Застосування термінів інтертекстуальність та інтертекст у сучасній комунікативній лінгвістиці [Електронний ресурс] / Швець Я. – Режим доступу до статті : <http://www.ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7012/1/42.pdf>. – Заголовок з екрана.
170. Юдин Ю. И. Дурак, шут, вор и черт (Исторические корни бытовой сказки) / Ю. И. Юдин; сост., научн. ред., прим., библиограф. указатель В. Ф. Шевченко. – М. : «Лабиринт», 2006. – 336 с. – (Серия «Разыскания

- в области филологии, истории и традиционной культуры: Школа В. Я. Проппа»).
171. Юдин Ю. И. Типология героев бытовой сказки / Юдин Ю. И. // Русский фольклор. Т. XIX. Вопросы теории фольклора. – Ленинград : Наука, 1979. – С. 49-65.
172. Юзвенко В. А. Фантастичні казки в системі жанрів фольклору / Юзвенко В. А. // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – Вип. 10. – К. : Наукова думка, 1975. – С. 76-82.
173. Ямпольский М. Б. Память Тиресия: интертекстуальность и кинематограф / Ямпольский М. Б. – М. : РИК «Культура», 1993. – 456 с.
174. Arora S. I. The perception of proverbiality [Электронный ресурс] / Arora S. I. // De Proverbio. – 1995. – Vol. 1, N 1. – Режим доступа : <http://www.deproverbio.com/display.php?a=4&f=DPjournal&r=DP,1,1,95/ARORA.html>. – Заголовок з екрана.
175. Balbus S. Intertekstualność a process historycznoliteracki / Stanisław Balbus. – Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1990. – 176 s.
176. Cytat / [Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J.] // Słownik twrminów literackich / pod redakcją Janusza Sławińskiego. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 2002. – 706 s.
177. Intertekstualność / [Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J.] // Słownik twrminów literackich / pod redakcją Janusza Sławińskiego. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 2002. – 706 s. – S. 218-219.

ДОДАТОК

Таблиця 1

Сказки и сказочники // Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. – СПб., 1857. – Т. II. – 354 с. – С. 1-105							
№	Назва ¹	Формули й повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	Сказка о красавице и о злой бабе	-	-	Живуть і хліб жувають, і постолом добро возять	-	-	-
2	Сказка об уже и царевне	<i>Був собі цар да цариця, і було в їх три дочки.</i>	-	-	-	-	Ой одчиняй сінечки, Кацарівно! Нащо люба любовала, З броду воду вибирала, Кацарівно! Ой сідай же у ридванець, Кацарівно! Нащо люба любовала, З броду воду вибирала, Кацарівно! І кури сплять, і гуси сплять, Тільки моя кума не спить: Білі руки в окропі парить, Золотії персні здіймає (двічі)
3	Сказка об Ивасе и ведьме	<i>Був собі чоловік да жінка, да в їх син Івась.</i>	«Ближче, ближче, човнику, до бережка! се моя матінка!» «Дальше, човнику, дальше од бережка! се не моя матінка!» «Покочуся, повалося, Івасевого м'яся наївшись!» «Покотіться, поваліться, Оленчиного м'яся наївшись!» «Се тобі, чоловіче, пиріжок, а се мені» «Се тобі, діду, а се мені»	От вам казочка і бубликів в'язочка!	-	-	Івась, синоч, Золотий човнок, А срібнеє веселечко, Пливи до мене, Моє сердечко! (тричі) А вони моляться Богу да поминають мертвих, так їм усе так і минається. Гуси, гуси, лебедята! Візьміть мене на крилята, Понесіть мене до батенька; Буде там вам (А в батенька) їсти й пити, Всього доброго да й не трохи. (двічі) Гуся, гуся, лебедятко! Візьми мене на крилятко, Понеси мене до батенька; Буде нам там їсти й пити, Всього доброго да й не трохи.
4	Сказка об убитой сестре и о калиновой дудке	<i>Був собі дід та баба.</i>	-	-	-	-	Ой помалу-малу, чумаченьку, грай, Да не врази мого (ти) серденька вкрай.

¹ Тут і в табл. 2 – 16: звичайний шрифт – чарівна казка, **напівжирний** – новелістична, *курсив* – інше (у цій групі трапляються казки про тварин, міфологічні легенди, перекази, анекдоти тощо).

							Мене сестриця з світу згубила – Ніж у серденько да й устромила. (двічі) Ой помалу-малу, мій таточку, грай, Да не врази мого ти серденька вкрай. Мене сестриця з світу згубила – Ніж у серденько да й устромила. Ой помалу-малу, матусенько, грай, Да не врази мого ти серденька вкрай. Мене сестриця з світу згубила – Ніж у серденько да й устромила. Ой помалу-малу, душегубко, грай, Да не врази мого ти серденька вкрай. Ти ж мене, сестро, з світу згубила – Ніж у серденько да й устромила!
5	Сказка о гоненьях мачехи	<i>Як був собі дід да баба, і було в їх по дочці.</i>	<i>«Чого се ти плачеш, дівонько?» «Як же мені не плакать, що тебе хочуть зарізати?»</i>	-	-	-	Ой рись-коза! твій син плаче, Твій син плаче, їсти хоче. (тричі) Біжу, лечу, мій синочку! Пісок очі забиває, Очерет ніжки підкошує, Бистра вода не пускає. (тричі)
6	<i>Кирило Кожем'яка</i>	<i>Колись був у Києві якийсь князь, лицар, і був коло Києва змій...</i>	<i>«А що, Кирило? Прийшов биться чи мириться?» «Де вже мириться? Биться з тобою, іродом проклятим!» А дочка була така хороша, що й сказати не можна.</i>	-	-	-	Розогрів Кирило змія ще лучче, як коваль леміш у горні.
7	<i>Свиридова могила</i>	Був, кажуть, колись, чоловік Свирид.	-	-	-	-	
8	Миф о первом веке «творения»	<i>Колись-то ще за першого віка, за старих людей,</i> миша да горобець да засіяли просо.	-	-	-	-	
10	<i>Близнецы превращаются в соловья и кукушку</i>	-	-	-	-	-	А та чи зляглась, чи не зляглась з ужакою, вже й завагоніла, а як прийшло врем'я, то розсипалась близнятками: хлопечь і дівчинка; обойко – як з воську вилились у матір. А вона собі була така хороша, як квітка.
12	<i>Превращение в вовкулаку</i>	-	-	-	«Отож, небоже», каже, «не роби, чого не знаєш»	-	...худий, як скіпка...
13	<i>Превращение в «пригизковатого» волка</i>	-	-	-	-	-	...коли ж то вовк, худий як дошка; тільки кожа да кості.
30	Сказка о соловье разбойнике и о слепом царевиче	<i>Десь-недєсь, у якійсь-то землі, був собі цар, і мав він</i>	І не так-то хутко діється (діло робиться), як швидко в казці (с)кажеться... (4)	Живуть і хліб жують, постолом добро возять і діти мішком носять.	-	-	Дєсь-недєсь, у якійсь-то землі, був собі цар, і мав він собі жінку царицю, і прижили вони собі сина, як сокола. І гуляли вони собі день як золото, другий як срібло,

		собі жінку царицю, і прижили вони собі сина, як сокола.	Уїжджає він у той город, а там будинки стоять такі, що й сказати не можна. «А, здоров, здоров, Руський царевич(у), сильний, могучий багатирь(ю)! Що тебе сюди занесло? Чи човник(човен), чи весло?» (двічі) «Ні», каже, «мене ніщо не занесло, я сам, добрий молодець, заїхав» (двічі)	Поїхали в ліс, вирубали на ківш і одтяли на корець, от і казці кінець. А якби вони зробили ківш, то ще б казки було більш.			третій як мідь , хоч і додому їдь.
31	Сказка об Іване Голике и его брате	Десь-недесь в тридцятому царстві, в іншому государстві жив цар з царицею, чи князь із княгинею і було в їх два сини.	І не так-то хутко діється, як швидко в казці кажесться. «Чого ти (А чого), князю, плачеш?» (двічі) «Як же мені не плакати? Отте й оте загадав мені змій» «Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?» (двічі) «Як мені не кликати вас? (вас не кликати)...» (двічі)	Живуть да постолом добро возять. Поїхали в ліс, вирубали на ківш і одтяли на корець; от і казці кінець. А якби вони ізробили ківш, то ще б казки було більш.	-	-	...На воротях стане, як укопана...
32	Сельский анекдот	Було собі два волоцюги...	-	-	-	-	-

Таблиця 2

Народные южнорусские сказки. Издатель И. Рудченко. Выпуск 1. – К.: В Типографии Е. Федорова, 1869							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	<i>Бідний вовк</i>	Ото, був собі такий бідний вовк...	-	Та й пішов собі безпечно додому – та й живе собі з молодницею, та їсть книші з паляницею. І я там був, мед-вино пив, – по бороді бігло, а в роті нічого не було. // От вам казка – мені бубликів в'язка; мені колосок – а вам грошей мішок.	-	-	-
2	<i>Кравець і вовк</i>	Як був у попа кравець і пішов на село робити...	«Ох, іди ж», каже, «вовче, що нападеш попове, то й їсти тобі готове» «Здорова була, кобило, а чия ти єсть?» «Ох, вовче, я попова!» «Ти ж мені їсти готова!» «Здоров був, баране, а чий ти єсть?» «Поповий!» «Ти ж мені їсти готовий!» «Здорови були, свині, а чий ви єсть?» «Попови!» «Ви ж мені їсти готови!» «Здоров був, кравче, а чий ти єсть?» «Поповий!» «Ти ж мені їсти готовий!»	-	-	-	-
3	<i>Марко убогий і вовк</i>	... У цього Марка було пара муреньких бичків...	«Який сучого сина Марко розумний, така й його худоба!» (тричі)	-	-	... вона його як хвицне! так, що йому і свічки в очах показалися.	Вовк сів на неї та й їде; а вона йому кужілки співає: Кужілки, кужілки! Коли б швидше до дірки.
4	<i>Собака і вовк</i>	Був собі чоловік, мав він собаку.	-	-	-	-	-
5	<i>Сірко</i>	В одного чоловіка був собака Сірко – тяжко старий.	-	-	-	-	-
6	<i>Старий собака</i>	Був у чоловіка собака...	-	-	-	-	-
7	<i>Лисичка-сестричка</i>	Була собі лисичка.	... несе да й несе, несе да й несе, аж настав їй вечір. На другий день устала раненько, умилась біленько, хазяїну на добридень дала. (5) Чого , лисице-сестрице, плачеш? – Ой, як мені не плакати: нема мого явірця! От їде, да їде... а настає знов вечір. Їде да й їде, їде да й їде. От несе вона ту невістку в торбі, несе да й несе, несе да й несе.	-	-	Крути-не верти, хазяїне, а дай мені курку! Теперечки, крути-не верти, хазяїне, а дай мені піч! Крути-не верти, хазяїне, а оддай мені воли! Крути-не верти, хазяїне, а віддай мені	Здорові будьте, ремеснички-побережнички! - Дай, Боже, здоров'я! Вечір добрий, добрі люди! - Дай, Боже, здоров'ячка! Здорові будьте, люде добрі! - Дай, Боже, здоров'я!

						невістку!	
8	<i>Лисиця, ведмідь і мужик</i>	-	-	«Е, каже, гарненький голосок, да чортова думка!»	«Е, каже, <i>гарненький голосок, да чортова думка!</i> »	-	-
9	<i>Лисичка та курочка</i>	Як був собі дід та баба, та були в їх курочка і яблунька...	-	От вони собі начали жить, та поживать, та добра наживать.	-	-	-
10	<i>Медвідь, вовк, лисиця й заць</i>	-	-	-	-	-	-
11	<i>Лисиця її вовк</i>	-	-	«Крути-верти, вовчику, головою, щоб не поцілив сучий син булавою»	« <i>Крути-верти, вовчику, головою, щоб не поцілив сучий син булавою</i> »	-	-
12	<i>Лисичка, кіт, вовк, медвідь і кабан</i>	-	-	-	-	-	Нехай його чорт бачить: нейдімо вже!
13	<i>Пан Коцький</i>	В одного чоловіка був кіт старий...	-	-	-	...так подрав [побіг], що тільки видно .	-
14	<i>Лисиця та кіт</i>	У лісі да жила лисиця, а біля того ліса да жив собі чоловік! у того чоловіка да був кіт...	-	-	-	-	-
15	<i>Лисичка, котик і півник</i>	Був собі котик та півник...	-	... да й живуть і хліб жувають. Їм сміх та рядно, а нам – сміх та добро!	Їм сміх та рядно, а нам – сміх та добро!	-	Котику-братіку, несе мене лиска По каменю-мосту На своєму хвосту – Порятуй мене! (тричі) Ой тили-ли-чки Та було у лисички Чотири дочки, П'ятий синко, Ще й Пилипко; Вийди, лисе, Подивися – Чи хороше граю? (двічі)
16	<i>Зайчик, лисичка й півнушок</i>	Як був собі зайчик та лисичка.	-	Стали жить та поживать, та добро наживать.	-	-	-
18	<i>Бідний чоловік і лисиця</i>	В сднім городі в цара була лисиця, котра вмла говорити.	-	-	-	-	-
19	<i>Бідний чоловік</i>	Як був собі чоловік та жінка, та не було в них ні дітей, ні добра.	Чого ти, чоловіче добрий, плачеш? – Як мені, каже, не плакати, що в мене немає ні добра, ні дітей (ні дітей, ні добра/нічого) (тричі)	... та стали вони жить, та поживать, та добра наживать.	-	-	-
20	<i>Півник</i>	Був собі дід та баба, а в їх було жорно й півничок...	-	... тепер півник поживає, мед-вино попиває.	-	-	-
21	<i>Півник</i>	Як був собі дід та баба, та був у них півник...	-	... а сам став жить та поживать, та добро	-	-	Бери, пузо, воду, Бери, пузо, воду!

				наживать.			Лий, пузо, воду, Лий, пузо, воду! Бери, пузо, гроші, Бери, пузо, гроші! Стели, бабо, рядна – В мене срака ладна. <i>А бодай ти здох</i> , сучого сина півник!
22	<i>Луплене теля</i>	Був собі чоловік да жінка, да нічого в їх не було, тільки одно телятко.	Куди йдеш, луплене теля? – Світ за очима, а смерть за плечима; ходім за товариша. (4)	-	<i>«Світ за очима, а смерть за плечима».</i>	-	-
23	<i>Овечка й козлик</i>	Як був собі чоловік та жінка, та була у них овечка.	-	... та стали жить та поживать, та добро наживать.	-	-	-
24	<i>Козел і баран</i>	Був собі чоловік та жінка, мали вони козла й барана.	-	-	-	-	... прижену його, як собаку .
25	<i>Коза-дереза</i>	Як був собі чоловік та жінка...	(Козочко моя мила,) козочко моя лоба! чи ти пила, чи ти їла? – Ні, діусю: я й не пила, я й не їла; Тільки бігла через місточок Та вхватила кленовий листочок, Тільки бігла через гребельку, Та вхватила водички капельку – Тільки пила, тільки й їла! (4 рази)	... а лисичка тоді вже з півником живуть та поживають і добро наживають.	-	-	Я коза-дереза За три копн куплена Пів-бока луплена... Тупу-тупу ногами, Сколо тебе рогами, Хвостом замету, Лапками затопчу. (двічі) Кукуруку! Іду на ногах В красних сапогах, – Несу-несу косу, Тобі голову знесу По самі плечі... Поліжай-ка з печі!
26	<i>В'юн і шука</i>	-	-	Сиди, святоша, поки прийде рибалка- міхonoша.	-	-	-
27	<i>Горобець та биліна</i>	-	-	-	-	-	Ко-о-олих, ко-о-олих, Батьку його сто-о-о-лих!
30	Чоловік і чорт	-	-	-	-	-	Таке просо чисте та велике, <i>таке як очерет...</i>
31	Зла Химка і чорт	<i>В одного чоловіка була</i> жінка Химка...	-	-	-	-	Тут і Химка йде, Тут і чорта знайде! (двічі)
32 ²	Лиха жінка і чорт	<i>Давня давнина. Була</i> собі така баба...	-	-	-	-	-

² В оригіналі 39.

33	Крепак і чорт	Колись, як ще були люди панські, і в одного пана служив чоловік...	-	-	-	-	... такого гладкого, як <i>годований кабан</i> ...
34	Остап і чорт [віршована]	<i>Був собі</i> чоловік...	-	-	-	-	А загуб – аж сумно слухать – <i>неначе бугай у болоті</i> .
35	Коваль і чорт	<i>Був собі</i> коваль...	-	-	-	-	-
36	Климець і чорт	<i>Був собі</i> чоловік та жінка, <i>був у їх</i> син...	Де ти мою козу дів? – Продав. – За віщо ти продав? – За віщо продав, то продав; за віщо пропив, то пропив, – не питай, де я дів, іще три копійки на топон є! Де ти дів паню? – Пропив. – За віщо? – За віщо пропив, то пропив, – не питай, де я дів, – іще три копійки на топон осталося.	-	-	-	-
37	Чорти у чоловічому тулубі	<i>Було собі</i> три брати – два розумних, а третій дурний.	-	-	-	-	-
38	Москаль у пеклі	<i>Був собі</i> одставний москаль...	-	-	-	-	-
39	Парубок і чорт	-	-	Правда колись була, да давно, мабуть!	-	-	-
40	Стрілець і чорт	<i>Був собі</i> іден чоловік, стрілець.	-	-	-	-	-
41	Музика-Охрім	Бувало, пакойни Охрем як стане розказувать, – царство йому небесне, – дак волос дибом становиться.	-	-	... вже, звісно, музика: <i>що музика, да мірошник, неначе родичі, – прости, Господи! – куцану.</i>	... <i>волос дибом становиться</i> . Як начне, було, вигаварувать, Господи, твоя воля! де що береться, <i>неначе з рукава сигле</i> а нучь – <i>хоч ока виколи!</i> ..	-
42	Відьма	<i>Був собі</i> парубок...	-	Збувся жінки, – як взяло йому нещастя: пропало вже його все добро!	-	-	Нехай тебе возьме чорт!
43	Уж-царевич і вірна жона	<i>Була собі</i> цариця і в її не <i>було</i> дітей із роду.	Іде да йде – обнімає її то ніч уже... Іде да йде – обнімає знов її ніч...	... а ту – рознести кіньми на мілкіє кусочки.	-	-	-
44	Іван Іванович руський царевич	<i>Як був собі</i> чоловік да жінка, <i>та було в їх</i> три дочки.	Пхе, пхе, миленька, руська кость воня! (тричі) Іде да йде, да зайшов... Іде да йде, коли... (6 разів) Він іде да йде – уже ніч обняла. Іван Іванович, руський царевич, чого ти плачеш? – Як же мені не плакати? (тричі)	А самі стали на місті жити!	-	-	-
45	Безчасний Іван	<i>Був собі</i> безчасний Іван...	Йде та йде, коли... (4) А вони й питають його: <i>чи по волі, чи по неволі? – По неволі</i> , каже. (двічі)	... та жив довго з своєю жінкою: аж поки померли.	-	-	Здоров був, безчасний Іван(е)! Дай, Боже, здоров'я, (дядьку)!
46	Іван-царевич	<i>В однім царстві, в однім господарстві був жив цар і мав</i> він собі дуже гарного сина – Івана царевича.	Йде та йде... (двічі) Чого ти плачеш? – Як же мені не плакати... Хве! Хве! Руська кость пахне!	Та так зажурилася за ним, що й умерла. <i>От і вся казка</i> .	-	-	Здоров, діду! – Здоров, царевичу!

47	Іван Іванович	<i>Був собі</i> купець Іван Іванович...	Слихом слихати, Івана Івановича у вічі видати! (чи по волі, чи по неволі?) (4) Добрий молодець усе по (не)волі ходить. (тричі) ... тільки не йди туди, де ликом зав'язано, а калом замазано... (4) Як тебе нести: чи повище комишу, чи повище дерева, чи попід небесами? (тричі)	І я на їх свадьбі був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті не було, і там дали мені солом'яний щіпочок – я на той щіпочок як ізоперсь, то щіпок переломивсь, а я аж тут опинивсь.			
48	Незнайко	<i>В однім городі жив</i> купець; <i>він не мав</i> собі дітей.	Скрізь ходи, тільки <i>не ходи туди, де ликом зав'язано і болотом замазано</i> (двічі)	-	-	-	-
49	Царенко навішній	<i>Десь, у якомусь-то царстві, у якомусь господарстві був жив собі такий-то царь; не мав</i> од рода той царь до своїх старих літ дітей.	... і ростуть вони не по дням і не по часам, а ростуть по минутам... «Кочерга, кочерга, де цар діти подівав?» «В мене цар добрий чоловік був: мною огонь загребе, то я собі й стою» «Помело, помело, де цар діти подівав?» «В мене цар добрий чоловік був: вимете мною піч, то я собі й стою» «Сокиро, сокиро, де цар діти подівав?» «В мене цар добрий чоловік був: мною дрова наруба, положить мене, то я собі й спочиваю» «Долото, долото, де цар діти подівав?» «В мене цар добрий чоловік був: мною дірку продовба, та положить мене, то я собі й лежу» «Здрастуй, Навішній царенко! Чи по волі, чи по неволі?» «Ей, конику-братіку (чмелику/волику), не по волі, а по неволі» (тричі)	Самі ж вони тепер живуть-поживають і добро царське проживають. Я там був, мед і вино пив – по бороді текло, в рот не попало. Оце вам і казка вся.	-	-	-
50	Змій	<i>Ото був собі</i> чоловік та жінка, так уже собі не дуже міцні – під старість підливали, <i>да не було в їх</i> цілий вік діток.	Вона ж така повно лика, білолиця та рум'яна, що тільки в казці сказати чи то у сні побачить. Іван Іванович, чи по волі, чи по неволі битимеш ти мене? Більше того, що по охоті. (4) Не день, не два він пішов – пішов він, може, з тиждень. Ей, огинайся, Іван Іванович, уже твої хорти шестеро (дев'ятеро) дверей прогризли! / одинадцять дверей гризуть! (тричі) Клади, Іван Іванович, мокрець усе та дубину: уже твої хорти дванадцять дверей скоро прогризуть!	Прошло вже з того часу не сто й не тисячу літ, а сестра Іванова усе собі під землею десь плаче да й плаче. Вона вже не один цебер наплакала, так що сльози її аж на сей світ сходять. Аже-ж оце чого, як тільки сонечко зажеврє, – то по всякому дереву і по всякій билині роса виступає? Оце ж не що, як тії сльози Галіни, – да тільки вони такі грішні, що й дерево їх не приймає – усе до долу скапують да й скапують. Галя, може, струхла там у землі по сей час, а слід її усе-таки на землі зостається. – А Іван після того взяв хортів своїх, да й пішов собі світ за очима...	-	... поперед його щось засиніло, широче та гладесеньке <i>хоч покотись</i> да й пішов собі <i>світ за очима</i> в лісі не ростуть хати самі по собі, <i>як ті опеньки</i> усе у їх іде <i>як по ніточці</i> баньки повітрячають, дай дивляться на її, <i>неначе по весні на сонці ясне</i> . Брат і віри поняв. А того не знав, сердега, що жіноче плем'я лукаве, що тільки з ким знохається, то вже певно готове збрехати перед самим рідним чоловіком, не глядить воно – чи то брат, чи то батько, чи то мати. Усякого продати воно готове за свої лобощі, за свого коханого, хоч би то й сам чорт був! Євине кодро – сказано! Підлиняється... да так і сяє на сонці, <i>як скло тес</i> .
51	Змій	<i>Як був собі</i> дід та	Чого, Іван Іванович (требуєш?): чи по волі, чи по неволі? Більш того,	-	-	-	-

		баба...	що по охоті. (4) Огинайсь, огинайсь, Іван Іванович, уже твої хорти двоє (четверо/шестеро/восьмеро/десятеро) дверей прогризли! Огинайсь, огинайсь, Іван Іванович, уже твої хорти одинадцяті двері прогризли! (6)				
52	Яйце-райце	<i>Колись-то була</i> птиця-жайворонк царем, а царцею – миш, <i>і мали вони</i> своє поле.	Чого ти плачеш? (двічі) Як же мені не плакати...? Це тільки цвіт, а ягід і ні! (двічі)	І тепер живе так добре!	-	-	-
53	Залізний вовк	<i>Був собі іден піп...</i>	Біжить він та й біжить... Іде (він) та йде... (тричі)	-	-	-	-
54	Три брати: два розумних, а третій дурний	<i>В одного чоловіка було</i> три сина, два розумних, а третій дурний.	Слихом слухати, козака у вічі видати! Чи по волі, чи по неволі? Добрий молодець все по неволі ходить.	-	-	-	-
55	Три брати	<i>Був-то собі</i> чоловік <i>і мав</i> він трьох синів: два розумних, а третій дурний.	-	-	-	-	Помалу-малу, пастушку (козаче/бачечку), грай, Не врази серденька вкрай: Мене братіки вбили, З світа згубили, За того кабана, Що в саду рив! (тричі)
56	Три брати	<i>Було собі</i> три брати: два розумних, а третій дурень...	-	І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті нічого не було.	-	-	Грай, пане (тату/мамо/брате), грай, Тільки мого серця не край! Брат мене вбив, Брат мене схоронив, А за того кабана, Що в садочку (саду) рив! (4 рази) Грай, брате, грай, Тільки мого серця не край! Ти мене вбив, Ти мене схоронив, А за того кабана, Що в саду рив!
57	Багач та біда	<i>Був собі</i> чоловік дуже багатий. <i>мав собі</i> багато наймитів і найминок...	«Чого ти хочеш, чоловіче: чи замолоду м'ясо їсти, чи на старість кістки гризти?» (повторюється по всій казці в різних варіаціях)	-	«Чого ти хочеш, чоловіче: <i>чи замолоду м'ясо їсти, чи на старість кістки гризти?»</i>	-	-
58	Птичка	<i>Як був собі</i> чоловік та жінка, – <i>от та не було в їх</i> нічого: ні дітей, ні хліба, ні грошей.	-	... вони стали собі жити та поживати, та добро наживати.	-	-	-
59	Три жінки	<i>Було-то таких три</i> жінки...	-	-	-	-	-
60	Слаба жінка	<i>Був собі</i> чоловік, і все	-	-	-	-	Дивися, соломо,

		його жінка слабвала...					Що робиться вдома; Возьми ти макогін, Та за попом навздогін! (двічі)
61	Піп	<i>Був собі</i> чоловік да жінка, такі, що <i>не було у</i> їх дітей.	-	-	-	-	-
62	Про ту жінку, що котом чоловік драв	<i>Був собі</i> молодий паринь...	-	І тоді добре їм жилось.	-	... та тоді вже <i>ні жива, ні мертва...</i>	-
63	Швець і його жінка	<i>Був собі швець і мав</i> жінку...	-	-	-	-	« <i>Лобий тебе сила Божя!</i> – Що ти таке?» «Святий Боже, святий кріпкий, – не копай, чорте, ріпки!»
64	Ярема і Яремиха	-	Йде да йде...	-	-	-	-
65	Непряха і Недбаха	<i>Були собі</i> Непряха й Недбаха...	-	-	-	-	<i>Да кат її бери</i> , що вона узяка...
66	Явдох-святоха	<i>Був собі</i> чоловік та жінка	-	От вони собі живуть і багатіють – оберемком воду носять, коромислом дрова возять.	-	-	-
67	Догадливий зять	<i>Були собі</i> дід та баба, <i>і мали вони</i> дочку...	-	-	-	-	-
68	Зять	-	«Не дожидай третього слова!» (повторюється по всій казці в різних варіаціях)	-	-	-	-
70	Парубок і дівчата	-	-	-	-	-	«А, спасибі тобі – дай, Боже, тобі здоров'ячко, що ти мене порятовала!»
71	Чоловік і лиха жінка	<i>Був собі</i> чоловік і жінка...	-	-	-	-	-
72	Хитрий чоловік	<i>Один чоловік</i> найшов гроші...	-	-	-	«Бач, жінко, що то значить не <i>держать</i> дурного свого <i>язика на прив'язі</i> »...	-
73	Три злодії: Конін, Ангін і Опанас	Був-то такий Конін, та ходив красти коней; Ангін знав об цім, а Опанас і той пристав до нас.	-	-	-	-	-
74	Три брати: Конін, Ангін і Улас	Як було собі три брати: один Конон, – та й пішов красти коней; другий Ангін – і той пішов за тим, третій брат Улас – п'ятий день як шукає вас...	-	-	-	-	-
75	Басарабський разбойник	Ото в еден раз три парубки пішли на	-	...хто буде ходити на Басарабіно, той буде	-	... а в їх і в <i>душі похололо...</i>	-

		Басарабіо зароблять...		проклят трижди анахтима!			
76	Панський мужик і розбойник	В єдин раз мужик поїхав в Києв...	-	-	-	-	-
77	Розбійники	<i>В єдинім хуторі живе дуже багатий чоловік; він мав собі дочку дуже гарну.</i>	-	-	-	Кров стала капати, а розбойник каже сам до себе: <i>«от, Божа роса падає!»</i>	-
78	Морський розбойник	<i>Було собі два брати...</i>	-	-	А потім давай Якіма розпитувать, як живе. А Яким каже: «а я, брате, так – як бач! <i>Оце тобі все хазяйство, що на мені.»</i>	-	(Бо тоді ще можна було ховаться. Кажуть, так було: як утіка та й не знайшли, то й прав: вже на в посли не візьмуть)
80	Зарізана жінка	<i>Була собі жінка...</i>	-	-	-	-	-
81	Вірний крепак	<i>Був собі пан такий багатий...</i>	-	-	-	-	-
82	Чоботи	<i>Був собі чоловік багатий і мав тільки одного сина.</i>	-	От як-то біда його навчила хазяйнувать да чоботи носить.	-	-	-
83	Попівна	<i>В єдинім містечку живе протейирей, він мав собі дочку дуже гарну.</i>	-	-	-	-	-

Таблиця 3

Народные южнорусские сказки. Издалъ И. Рудченко. – К.: Въ Типографіи Е.Федорова, 1870							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	<i>Рукавичка</i>	Був собі дід...	«Хто, хто в цій рукавичці?» – «Мишка-скряботушка (жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик, сестричка-лисичка, вовчик-братік, ведмідь-набрідь, кабан-неклан)» (7)	-	-	-	-
2	<i>Колобок</i>	Жив собі дід та баба, та такі убогі, що нічого в них нема.	Біжить та й біжить, а назустріч йому... (зустрічає його/зустрічається) (4)	-	-	-	Я по коробу метений, На яйцях спечений, – Як од баби та од діда втік, Так і од тебе втечу! (4,5 рази)
3	<i>Котик і півник</i>	Був собі Котик і Півник...	«Півнику, братіку, одчини! Як не одчиниш, оконце видеру, борщик виім і тебе возьму!» «Тоток-тоток, не велів коток! Тоток-тоток, не велів коток!» (тричі)	От вони живуть і хліб жують і постолом добро возять.	-	-	Мій котику, мій братіку! Несе мене лиса За клинові ліса, За круті гори, За бистрий води... (двічі) А в лиски-лиски новий двір, Чотири дочки – на вибір, П'ятий Пилипко, Та й той мій! Пилипко-липка, вийди на ринку – посмотри; Як бубни бубнять, як сурми сурмять – погляди!
4	<i>Лисичка-сестричка і вовк-панебрат</i>	Як була собі лисичка...	Їдуть, їдуть, коли це... Їдуть собі та й їдуть... (двічі)	-	-	-	«Як увійдеш, каже, в ліс, то кажи: рубайся, дерево, й пряме й криве!» «Рубайся, дерево, криве й криве!» (тричі) «Здоров була, лисичко-сестричко! – Здоров, вовчику-братіку!» «Ловись, рибко, мала й велика!» (4 рази) «Мерзни, мерзни, вовчий хвіст!» (двічі)
5	<i>Лисичка-сваха</i>	У якимсь-то царстві, у якимсь госуларстві, жив собі дуже багатий пан.	Їдуть та йдуть...	І я там був, мед-вино пив, в роті не було, а по бороді текло.	-	-	«Здоров, зміску-братіку! Здорова, лисичко-сестричко!»
6	<i>Котик</i>	Не знаю, в якимсь-то царстві, жив собі чоловік, а у його було три сини.	«Пане мій милий, пане мій любий! Чого ти плачеш? – Як же мені не плакати, каже, що так і так...»	-	-	-	-
7	<i>Солом'яний бичок</i>	Жив собі дід та баба...	«Пасись, пасись, бичку, на травичці, поки я мички попряду!» (4 рази) «Хто ти такий? Скажи мені. - Я	-	-	-	-

			бичок-третячок, з соломи зроблений, соломою засмолений» (гричі)				
8	<i>Два товариші</i>	От, кажуть люде, щоб до Юр'я було сіно і у дурня; а як до Благовіщення дозімував скотину, а на Благовіщення – хоч на лубочку вивези на луг, то вже не здохне. Ото я вам скажу: У одного бідного чоловіка конячка одним одна була...	-	Оце вам казка, а мені бубликів в'язка.	От, кажуть люде, щоб до Юр'я було сіно і у дурня ; а як до Благовіщення дозімував скотину, а на Благовіщення – хоч на лубочку вивези на луг, то вже не здохне.	...а Пакінь пропав ні за цапову душу.	«Нехай тобі нечистий батько!»
9	<i>Волохаті люде</i>	Їхали люде кораблем по морі...	Пливе він день, пливе і другий...	-	-	...зараз і прийшло на думку, що вже йому довго на світі не жить, що тут йому жаба й цицьки дасть.	... і просить Бога: «Коли б у цьому лісі хоч одна душа найшлась така, щоб мене виратувала!»
10	П'яниця і чорт	Був собі один чоловік...	От, чи вечеряв він, чи ні...	-	-	«Чи в тебе Бога в животі немає... ?»	«Здоров, чоловіче! – Здоров, чорте!» «Добривечір, каже, люде добрі. – Здоров, старче Божий!»
11	Убогий чоловік і чорт	Давно колись те діялось. Як ходив Бог, і Петро й Павло по землі, а йшов бідний чоловік у Степанці на ярмарок, а може куди інше.	-	А чоловік і досі живе – і багатіє.	-	-	«Здоров був, чоловіче! – Добре здоров'я» (двічі) «А що один дуб на степу? – То не ліс! – А що два? – Двоє очей у лобі – то, здається, не каліка. – А що три? – Бог, і Петро й Павло – то й три! – А що чотири? – Четверо коліс – то й віз! – А п'ять? – П'ять пальців на руці – то, здається, не каліка! – А що шість? – Шість волів у плузі: іди, та й ори! – А сім? – Сімак лошак – сідай та й їдь! – А що вісім? – Вісім дівок – то й танець. – А що дев'ять? – Гнав чорт дев'ять кабанів – і оддав бідному чоловікові на процент... - Ну, правда твоя <...> твої кабани!»
12	Упир і Миколай	У однім селі жило собі два сусіди...	Їдуть та їдуть. Чи довго там їхали чи недовго... От живуть вони та й живуть...	Та й живуть гарно.	...да така гарна, що й Боже-світе! Ні здумать, ні згадать, – хіба доброму молодцю в казці сказать.	-	«Здорови, паноче! – Здоров!» І такий гарний, як написаний!
13	Кривенька уточка	Був собі дід і баба, та не було у їх дітей.	-	От вам казочка й бубликів в'язочка.	-	-	Он-де наша діва, Он-де наша Йіва: На метеному дворці, На тесаному стовбці, кужілочка шумить, Веретенце дзвонить... Скиньмо по піречку,

							Нехай летить з нами! (тричі) Не полечу з вами: Як була я в лужку Виломила ніжку, А ви полинули – Мене покинули! (двічі)
14	Голуб	Як був собі дід та баба, а у них було двоє діток: син і дочка.	От, чи довго вони жили, чи ні...	А дочка заміж гарно вийшла та <i>живе і хліб жує</i> .	-	А дід уже <i>ні в сих, ні в тих...</i>	Батько ріже, Душе моя! Матінка пече, Душе моя! Сестриця-приберниця Мої кісточки прибирала І під столом закопала, Рано й вечір поливала, – Бурку-ку, бурку-ку! (4)
15	Телесик	Був собі дід та баба, а в їх не було дітей.	«Се тобі, діду, пиріжок, а се мині пиріжок! – А мені?» (тричі) ...і такий став гарний, що <i>ні здумать, ні згадать, тільки в казці сказать</i> .	Та й живуть і хліб жують, постолом добро носять, коромислом воду возять. І я там була, мед-вино пила: по бороді текло, а в роті не було!	-	...і такий став гарний, що <i>ні здумать, ні згадать, тільки в казці сказать</i> .	Люлі-люлі, телесику, Наварила кулешику, – Із ніжками, із ручками Буде тебе накормить! (6) «Пливи, пливи, човнику, далі!» (4) «Покочуся, повалюся, Телесикового м'ясяця навішись!» «Покотися, повалися, Оленчиного м'ясяця навішись!» (двічі) Гуси, гуси, гусенята, Возьміть мене на крилята, Та понесіть до батенька, – А в батенька їсти й пити І хороше походити! (тричі) Гуся, гуся, гусенятко, Возьми мене на крилятко, Та понеси до батенька, – А в батенька їсти й пити І хороше походити!
16	Золотий черевичок	Був собі дід та баба. І у діда дочка і у баби дочка.	«Скажи мені, дівонько, чого ти плачеш? – Як же, каже, мені не плакати, що (так і так)...» (тричі) «(Одчинися, одтворися,) (вербо ярая), – Ганна-панна йде! – Панно наша лоба, панно наша мила, який нам приказ буде?»	От вони й живуть і хліб жують.	-	...та цілий день спала – <i>і за холодну воду не приймалася</i>і така стала гарна, що <i>ні здумать, ні згадать – тільки в казці сказать!</i>	...та так гірко плаче, <i>як горох...</i> Холодна та чиста <i>як сльоза</i>стоїть, <i>мов прикований...</i>
17	Мачуха	То – був собі чоловік і жінка.	Чи довго він сам жив, чи ні...	Та й нема уже більше.	-	Та ж дівчина (його) і нагодувала їх, і напоїла, і постелю постелила, а та – <i>і рукою не повела...</i>	Ї ж дочка <i>як маківочка...</i>
18	Рись-мати	Був собі дід і баба. І у діда дочка і в баби дочка.	«Чого ти, дівко, плачеш? – (А що ж?)» (двічі)	Так її скатовали!	-	-	Рисю, Рисю! Молодюк плаче, Молодюк плаче, їсти хоче! (тричі)

19	Дідова дочка і бабина дочка	Був собі дід та баба й мали собі дочку.	«Дівонько, голубонько, обчисти мене, обхानीч (обмаж) мене, – я тобі у великій пригоді стану!» (8)	Отак вони собі живуть і хліб жують, і я там була, мед-вино пила, по бороді текло, а у роті не було, – коромислом сіно возять, оберемком воду носять – а хазяїни на усю губу! Дідова дочка пішла заміж, а бабина й досі дівує та гордує.	От поїхала бабина дочка додому, – отак як кажуть: <i>заробила Гапка бісового батька</i> , то так вона: не знає, що матері везе!	...казано, як мачуха, – <i>усе гризе голову...</i> Ото як докучила баба своїми речами дідові, <i>аж до живих печінок донекла</i> , бо що дня одно товкла...	«Помагайбі, тобі, дівчино! – Добре здоров'я» «Та нехай тебе лиха година маже...» «Здорова була, дівчино! - Добре здоров'я, тіточко!»
20	Дідова дочка і бабина дочка	Був собі дід і баба, та й було у них дві дочки: одна дідова, друга бабина...	Їдуть вони, їдуть... «Гець, гець, (тепер) ходи, дівко, в танець!»	Я там була, мед-вино пила: по бороді текло, а в роті сухо було.	-	...а на їй так рясно яблук, що <i>нігде курці клюнуть...</i> Коли вона на двір, аж тільки колодка стукає, а тата й сліду нема – <i>як вода вмила!</i>	...а та вода да була така солодка, <i>як мед.</i>
21	Кобиляча голова	Сказала б казки – не вмію; сказала б приказки – не смію; сказала б небиліці – так багато плутаниці. Ну, казки, хоч не вміючи, а треба сказати. // Був собі дід та баба. От і в діда дочка, і в баби дочка.	-	-	-	«Піди та піди, діду, довідайся: що воно за знак, що твоя дочка приїздила в гості, а моєї <i>й слуху не чує?</i> »	-
22	Брат і сестра в лісі	Був собі їден чоловік...	-	-	-	-	-
23	Попович Ясат	Ото, десь та був собі піп і мав три сини...	Їдуть та й їдуть... (тричі) «Стой, кінь, не спотикайся; стой, хорт, не вий; стой, сокіл, об землю не бийсь: тут і нема такого, щоб з нами пограв; єсть за тридцять земель попович Ясат, той би з нами пограв, <...> да його тут ворон і кості не занесе» (тричі)	То й тепер живуть, проживають, і я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті не було. Вам казка, а мені бубликів в'язка.	-	-	-
24	Лови	-	«От якби нам тепер хата тепла, постіль біла, хліб м'який, квас кислий, – нічого б і журиться: казали б казу, баяли б байку до самого світа» «От розсучого сина! Казали: якби нам тепер хата тепла, постіль біла, хліб м'який, квас кислий, – нічого б і журиться: казали б казу, баяли б байку до самого світа; а тепер і забули!» (6 разів)	-	-	-	-
25	Летючий корабель	Був собі дід і баба, а у них було три сини: два розумних,	Іде та йде – коли зустрічає... Летіли, летіли – коли... (двічі)	От їх швидко й повинчали, такий бенкет задали, що аж	«От, бач, каже дід: <i>як Бог дурнів</i>	«Піти – б то: може, там де <i>наше щастя</i>	«Здоров, діду! – Здоров, сину!» «Здоров, дядьку! – Здоров, небоже!»

		а третій дурний.	Чи довго вони летіли, чи не довго, та й прилітають... «...оце меч – а йому голова з плеч» (тричі)	до неба дим пішов, та на хмарі й зупинивсь; а я з того бенкету йшов, та якось на ту хмару й задививсь – та й упав; як упав, то аж тут став; а ви просите казки, – так я оце й сказав, ні довгої, ні короткої: як од мене та до вас. Ще б сказав, та не вмію.	<i>жалує!»</i>	<i>закотилося!»</i> «...а може там де <i>моє щастя закотилося»</i>	Військо стало у лаву – <i>як перемите!</i>
26	Горище-кисілище	У одної жінки був син парубок...	За господським дозволінням, за рибячим приказанням Щоб мені було горище-кисілище й бухан хліба! (Щоб ця піч стала коло криниці! / Щоб оця піч стала у царя на обіді! / Щоб отій цариці було горище-кисілище й бухан хліба! / Щоб на цім острові постройся дом! / Щоб оце письмо стало зараз у царя на столі! / Щоб зараз був міст з берега аж сюди! / Щоб став міст аж до самого царського дому!) (8)	...та живуть і хліб жувають.	-	«Ну, то <i>тим і здобрій!»</i> каже мати.	-
27	Богатирь з бочки	Було в якомусь князстві три княжецькі дочки...	Ото живуть вони собі там та й живуть... (двічі) Як узав летіть – летить та й летить.	-	-	...чи вони <i>божим духом жилились</i> , чи хто їх знає.	-
28	Царівна-жаба	Десть-не-десть, в де якімсь царстві, в деякімсь государстві, жив собі цар та цариця...	«А ти чого, Іван-царевич, плачеш? – Як же, каже, мені не плакати...» (4) Іде та й іде... (4)	Прийшли додому та стали гарно собі жити й Бога хвалити, що їм поміг.	-	...такі парубки стали, що <i>ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать!</i>	...а у них – три сини, <i>як соколи</i> <i>як сонце</i> – такі гарні! ...бачить – біля його гречаники, <i>як перемиті...</i>
29	Ох	Колись було не так, як тепер: колись усякі дива робилися на світі; колись і самий світ не той був, що тепер... Розкажу вам казку про лісового царя Оха, який він був. // Колись-то давно, не за нашої пам'яті, – мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, жив собі убогий чоловік з жінкою, а в них був одним один син...	Ідуть та йдуть, (чи довго, чи не довго)... (тричі)	І я там був, мед-вино пив: хоч в роті не було, а по бороді текло – тим вона в мене й побіліла!	-	Нічого – <i>і за холодну воду не візьметься</i>і з того ледачого парубка та став такий моторний та гарний козак, що <i>ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать</i> .	А за наймичок у Оха мавки – такі зелені, <i>як рута!</i> «Здоров, чоловіче! – Доброго здоров'я, діду!»
30	Про царенка Івана і чортову дочку	Був собі цар і цариця, та не було в їх зроду дітей.	А син тим часом росте як на той жаль: росте не по годам, а по часам, як з води йде. «Хто взяв одену – обзвись!»	Живуть і постолом добро возять.	-	-	«Добрідень вам, каже, бабусю! – Здоров, каже, сину!»

			Якщо старий, каже, то будеш за батька; як не дуже старий, будеш за брата; а як молодий – будеш за рідного чоловіка!» Довго він там йшов чи недовго, а далі й до двору приходить... ...а не зробиш, то моя ніч, а твоя голова з пліч! (двічі) От він і ліг тоді спати, і чи спить він, чи не спить...				
31	Вітер	У одному селі було собі два брати, один убогий, другий багатий.	От, чи далеко йшов, чи ні, коли гляне у ліс...	Та й досі живуть і багатіють: жита і пшеницю не сіють, а хліб їдять. І я там була, мед-вино пила: по бороді текло, а у роті не було. – Оце вам казка, а мені бубликів в'язка; як не поїм, то й вам дам.	«Ні вже, сказав дід, – мертвого з ями не вертають ». «Е, чоловіче, вибачай! Дурних не сіють і не орють, самі родяться ». «Якого там бісового батька добра від барана! Найшов чорта за свої гроші , щоб харчі більше йшло; самім нічого їсти, а то іще барану треба; що видума, то півтора людського! » «...а тепер, бач, як розходився, мов коза на ярмарку! »	«...бо чи ти знаєш, як кажуть люде: шукай вітра у полі... » ...та й пішов світ за очима – шукать Вітра у полі... От їдять аж за ушима ляцять...	«Помагайбі, вам, дідусю! – Добре здоров'я, чоловіче добрий!» «А як третій раз ти прийдеш, то будеш до нових віників пам'ятати ». Стоїть баранчик, мов укопаний . Та лиха вас година бери... ...як ухватили жінку на кулаки, мов агили душу , і зачали лупить... Жінка послала і, мов муха , біга перед чоловіком. «Помагайбі, тобі, брате! Боже поможи! – Здоров, спасибі» «Здоров був, брате! – Добре здоров'я!»
32	Торба	Як був собі чоловік та жінка, та не було у них дітей...	-	-	-	Сидить жінка ні жива ні мертвахай йому цур! Хай їй лиха година!
33	Убогий та багатий, і дівка-чорнявка	У іншому царстві, у козацькому гетьманстві, у такому селі, як Пикарі, і там жило два брати: один убогий, другий багатий.	-	От, та йдосі живуть і хліб жують, і багатіють. // Оце казка!	«Як кажуть, що богату чорт діти колише , то й правда!»	Ото як напала його жінка, мов мокрим рядном...	«Ідіть, гроші, до грошей!» «...тільки не плач і не журись: у мене жінка плоха, то ти будеш мені за жінку, та й будем собі жить тихенько – однаково можна й по дві й по три жінки брати ».
34	Безщасний Данило і розумна жона	Як був собі безщасний Данило...	Іде та йде...	-	-	-	«Доров був, дядьку! – Здоров!» «Драстуйте, пане! – Драстуй, Данило!»
35	Правда та Неправда	-	От ідуть вони да йдуть.	«Отак, і сказала правда, прошла вона світ – назад не вернулась!»	«Отак, і сказала правда, прошла вона світ – назад не вернулась! »	-	«Здрастуй, сестрице! – Здорова була!»
36	Гордий цар	Десть-недесть, в деякім царстві, в де якімсь государстві, – не в нашій землі, не за нашої пам'яті, – жив собі цар...	Іде да йде, да й бачить... Іде да йде, да приходить...	-	-	-	-

37	Москаль-товкач	-	-	-	«Сказано: <i>москаль як не вкраде, то йому й дихать важко!</i> »	<i>На чужинку ласі!</i> Ну, та й <i>наш брат іноді не промах</i>сів та й сидить – <i>як мати народила</i> , – тільки в одній сорочці.	«Жінко, що це в нас сичить, <i>так мов гадюка?</i> »
38	Чоловік з маслом і москалі	Був собі один чоловік багатенький, мав собі корів доволі.	-	-	-	-	«Здоров, Іван! - Здоров»
39	Москаль і чумак	Один чумак продав свої воли на ярмарку...	-	-	-	-	«Здоров, брат Іван! – Здрастуйте, господа служба!»
40	Москаль-рибалка	-	-	Не вернеш риби: уже те пропало, що з воза впало!	<i>Одного Бога люде, да поведенця не в кожного однака.</i> «...наш брат не литвин, відьмовать не вміє». Не вернеш риби: <i>уже те пропало, що з воза впало!</i>	-	«Здрастуйте, господа служба!»
41	Москаль-шкапа	[передмова] Жив колись, кажуть, чоловік один...	-	-	«Сказано, <i>дурному, та нависному...</i> » «...Бідний Хома з того часу зарікся коней купувати, та жінчине вередування зповняти. «Цур йому! було каже: <i>чужих голів слухай, та свій розум май!</i> »	-	...і ну корпять очі чоловікові своєму, <i>неначе здрік їй кусає...</i> Жінки сі, прости Господи! Дьяволове навожденіє чоловікові на сім світоньку, та мо й на тім світі від них не відщурася!... Чоловік і не хотів би чого зробити, або добувати, – гляди жінка є... Гм!... Вони так і знають, коли прохати об чім своїх чоловіків, та так підгорнутья, підлицяютья, що справді й повіриш, та й – <i>бовть, як козел у воду!</i> .. помнеться, помнеться, та й вгодить жінці. От дав Хома чотири карбованці, <i>накрили руки полами, взялися з циганом та й кажуть обидва: нехай же Бог помагає!</i>
42	Москаль і смерть	Був собі один москаль...	-	-	-	-	...та така зробилась од тих дубків худа, <i>як щепка.</i>
43	Москаль	-	От він іде та й іде... Іде та й іде... От ідуть та й ідуть...	...та жили аж поки померли.	-	-	«Одна, каже, та з'їла одну, а та одна та з'їла дві, а ті дві з'їли шестеро, а ті шестеро та з'їли дванадцятеро» «...що одна та з'їла одну, – то це чарка горілки – коняку, а та одна та з'їла дві – то то дві ворони наїлись одної коняки та й подохли; а що ті дві та з'їли шестеро, – то то напекли шість пирогів; а що шість та з'їли дванадцятеро – то то ті пироги поїли дванадцять гайдамак, та й померли».
45	Циган-великовійн	То – був собі циган...	-	-	-	-	-

46	Циган і змії		Був собі циган дуже убогий.	-	-	-	-	-
48	<i>Про цигана</i>	<i>б</i>	-	-	-	«Еге, кумо! п...ю твого батька: <i>уміла годувати, та не вміла видавати</i> . – тепер хоть з місця зведи мене!»	-	-
49	<i>Про жидів</i>	1	-	-	-	-	<i>Шукай вітра в полі!</i>	«Здоров, Лейбо! – Здрастуйте, пане!»
		2	То був собі їден гайдамака з хлопцем...	-	-	-	-	-
50	<i>Про литву</i>	1	У їднім селі литвини стали міркувати...	-	-	-	<i>...і раденькі, що дурненькі...</i>	-
		2	-	-	-	-	-	Так пруть, так пруть, <i>наче в тісної баби граються!</i>
51	<i>Про попів</i>	2	Був собі один піп удовець...	-	-	-	-	«Бодай йому добра не було!» «Хай тебе черти люблять, а не я: і досі <i>спина, як перебита!</i> »
52	<i>Про ченця</i>		Деся у одному монастирі, – от-так як би в Лубнах, або що, – був собі чернець.	-	-	...сказано: <i>живий до Бога лізе...</i>	-	А товстий такий, <i>як груба...</i> «Він мене підвів, – <i>бодай йому ні дна, ані покришки...</i> »
53	<i>Про панів-ляхів</i>	1	Е, то був Потоцький – пан Каньовський!	-	-	-	-	-
		2	-	-	-	-	-	«Моє ошанованне, ясновельможний грапе! – Моє пошановання, Іво»
		6	-	-	-	-	-	«...ми панського добра стережемо, <i>як ока!</i> » (двічі)
54	<i>Панська політика</i>		У одному панському селі був собі піп.	-	-	-	-	«Здорові були, пане! – А! здрастуйте, багюшка, садіться!»

Таблиця 4

Кольберг О. Казки Покуття / Упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І. В. Хланти. – Ужгород, 1991. – 330 с.							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	Королевич і чортова дочка	Був один король, що мав лиш одного сина.	«А ти чого плачеш? – А як же не плакати, коли... - Ну, то не журися нічого, їж та лягай спати» (тричі)	-	-	-	-
3 ³	Цорка (дочка) і пасербиця	Був собі дід, він мав одну дівку (дочку).	Ідуть вони, ідуть... (4) Іде вона, іде... (двічі)	Отак-то буває за ліниство, за ледарство.	-	-	-
4	Дивовижний камінь	Була баба та й мала одного сина.	-	Так король не міг нагодувати тих дванадцять жовнів з своїми глупими кухарями.	-	-	-
5	Народжений під щасливою зіркою	-	«Тут прісна душа смердить. – Тут би ворон кості не заніс прісної душі»	А тії два собі панували, докіль не померли.	-	-	«День добрий»
6	Посланець зятем	Був один купець...	-	-	-	-	-
7	Сила каяття	Був чоловік і жінка та й не мали дітей.	-	І так він позбувся гріхів за родичів.	-	-	-
8	Заздрісна жінка	Був один великий купець...	«А ти чого плачеш? – А як же не плакати, коли...» Іде та й іде...	А сам жив собі з сестрою в свого швагра аж до смерті.	-	-	-
9	Вірна дочка і жінка	Був такий купець, мав він у себе тата і двоє дітей...	-	А цар з царівною жили, поки не вмерли.	-	-	-
10	Брат і сестра	Був чоловік та й жінка.	-	Та й панували, панували, поки їм пан Бог життя назначив.	-	-	-
11	Заміна	Був один чоловік...	Ідуть вони, ідуть...	-	-	-	«Добрий вечір, люди!» ... та й незадовго <i>поснули, як повбивані.</i>
12	Молодильна вода	Був один цар і мав трьох синів.	Ну, ідуть вони морем, ідуть місяць, ба й два місяці...	І з того часу жили вони собі в добрі.	-	-	-
13	Зрадлива сестра	Був один чоловік і мав двоє дітей...	-	-	-	-	-
14	Зрадлива сестра	Був один чоловік Василь і мав троє дітей.	-	-	-	-	-

³ Як зазначено у виданні, тексти №№2 і 49 не друкуються з етичних міркувань.

15	Розбійник і королівна	Був один король, мав доньку таку ладну...	-	-	-	-	-
16	Віроломна царівна	Був один чоловік...	Їде, їде та й приїхав... Їде, їде аж прийшов... Він їде, їде, аж тут уже недалеко мурин. «Покоїв очко-любко, візьму собі тебе за дружину...» (3)	Узяв шлюб, і жили собі спокійно аж до смерті.	-	-	...лиш мурин сам лишився, як палець . Зробився такий красний золотий кінь, як лялька ...
17	Переможець зміїв	Був один король, мав три доньки.	«Є в світі Василь-царевич, допіру має рік, дванадцять місяців (котрому тепер півтора року). Їще він молод, молода трава, а тут ані ворон кості його не занесе». (3) «Чи будемо розходитися, чи будемо битися? – Не на тоє я з тобою зійшовся, щоб розходився, але на тоє, щоб з тобою бився»	-	А Залізник каже, що пан Біг два рази не карає, лише раз .	-	-
18	Королівна і пастух	Був один цар та й мав одну доньку.	«Чого ти, Василю, плачеш? – Як мені не плакати?!» «...Ніхто золоту гору не відбив та й не відоб'є, хіба Василь Симака» (3)	І я там був на тім весіллі, наївся, напився, ледве зайшов до Гвіздця.	-	-	-
19	Швець і медвідь	Був раз один швець, що не мав ані ґрунту, ані хати...	-	От так-то в світі є, що хто кому дасть хліба, то він йому так віддячиться.	-	-	-
20	Скляна гора	Був один газда і мав три сини.	-	-	-	-	«...Бог би його побив...» «Але дай йому, Боже, здоров'я, тому цареві...»
21	Золотий птах і морська дівчина	Був один цар та мав три сини і золоту яблуньку.	-	...і жили собі красно аж до смерті.	-	-	« Аби мої очі не виділи і вуха не чули за вас »
22	Шевчик королем	Був один швець та мав одного сина.	Їде він світом, їде.	...та й тоді жили, аж поки не померли.	-	-	«Йди, сину, най тобі Бог помагає» «Добрий вечір, римарчуку!»

23	Купець і цісарівна	Був один такий купець, що мав дванадцять крамів...	-	І я также там був, та й мав фрай на цілий тиждень. Але я сів собі на бочку з вином. А бочка пукла, вино розіллялося, як вода, та й мене аж сюди занесло.	-	-	А тоді то було ще так, що най Біг боронить, аби син без відомості родичів оженився або донька віддалася.
24	Чарівний кінь	Був один чоловік	-	Та й жили і панували, аж поки не померли.	-	-	...добрий кінь так, як муха, летить. Як кінь зачав бігти, так, як птах... ...а на нім убрання таке, як злоте...
25	Заміна і її результат	Був один газда та мав дванадцять синів.	-	А Гандзлас вженився з пановою донькою і жив собі добре. Пан тішився дуже конем золотим і куркою золотою.	-	-	-
26	Мадейове ложе	Був один князь.	-	-	-	-	-
27	Розбійник Іван	Був один отець, що мав лиш одного сина.	-	Іван зараз-таки при нім сконав і зробився святим. Та й тепер його святкується, нічого не робиться на свято Довгого Івана, лиш садиться огірки, щоби були великі та довгі.	-	-	Та й тепер його святкується, нічого не робиться на свято Довгого Івана, лиш садиться огірки, щоби були великі та довгі.
28	Про одного сина-одинака	Був один чоловік молодий...	Їде і їде, аж нарешті заїхав... «А ти що плачеш?» (2) А він її знов – дзьоб. (6)	...і жили собі красно і файно аж до смерті.	-	-	«...але най ся діє Божа воля».
29	Про хлопця, що продав чортові свою шкіру	Був один чоловік дуже бідний і не мав з чого жити...	-	В тій басчці є для всіх нас довід, аби Бога надармо не взивати і щоб душу невинну не згарздити чортові.	-	-	-
30	Про хлопця, що нікого не боявся	Один чоловік мав два сини.	-	-	-	«Як же я напудився, аж мені мороз по тілі пішов! »	-
31	Газда, що з'їв при смерті золото	Був один великий багач, мав масток і грошей без рахуби.	-	...і вже мав з чого жити аж до смерті.	-	-	-
32	Чорт і хліб	Мав один чоловік дванадцять синів.	-	І жили собі враз з родиною спокійно аж до смерті.	-	-	-
33	Про скупого ксьондза	Був один ксьондз...	-	І від того часу вже інакше було слугам на харч: вже так плавали в добрі, як свині в багні.	-	-	...вже так плавали в добрі, як свині в багні.
34	Як парубок розсмішив панську дочку	В одного газди був слуга.	Їде він, іде...	-	-	-	-
35	Син медведиці	Був один піп...	-	Та й вже й по казці.	-	-	«А най же тебе Біг святий піб'є...» «А Біг жеби тебе побив!»
36	Невірна жінка і вовкулака	Був один піп.	-	-	-	-	-
37	Тимко-зłodий і чорти	-	-	-	-	-	-
38	Чудесні бички	Був один чоловік бідний...	-	...і жив собі по-панськи аж до смерті.	-	-	А тоді було так, що пани самі право робили.

39	Суд Божий	Був один чоловік та мав чотири воли.	-	-	-	-	-
40	Два брати	Було два брати.	-	-	-	-	-
42	Ксьондз, що триста літ спав у небі	Був один піп дуже побожний...	-	-	-	-	-
43	Чабанування у святого Николая	Був один чоловік бідний та мав три сини...	-	«Ліпше щастя від розуму»	«Ліпше щастя від розуму»	-	-
44	Три перестороги	Був один чоловік та мав сина лиш одного.	-	З того часу жінка не здобувалася на злос.	«Не знаси броду, то не йди у воду» «Без своїх очей не дай худобу» «На сторону жінку не пусти саму»	-	-
45	Пригоди найди	Була одна дівчина та й собі вистарала дитину.	Вони ростуть, як з води вирости.	-	-	-	Вони <i>ростуть, як з води</i> вирости
46	Кара за жадібність	Було три брати гуцули.	-	-	-	-	«А хай же його диявол візьме з його биркуном»
47	Багач і бідняк	Було два брати, один багач, а другий бідний.	-	Так є, хто заздрить другому, той своє не поживе.	<i>Як чоловік каже, так жінка мусить слухати.</i> «О ні, <i>ліпше вмерти, ніж світ дурити</i> » ... <i>хто заздрить другому, той своє не поживе.</i>	-	-
48	Молоко – ліки на очі	Був один пан дуже багатий...	-	-	-	-	-
50	Мудра дівчина А	Був один парубок, не мав уже родичів...	-	-	-	-	«Що вам дати їсти? Чи того, що прибуває, чи того, що відбуває, чи того, що від тилка відпадає?»
51	[Мудра дівчина] Б	-	-	-	-	-	«Що вам дати їсти? Чи того, що прибуває, чи того, що відбуває, чи того, що від с... відпадає?»
55	Ошуканий пан	Був у селі пан...	-	-	-	Та <i>Іван іде скачучи, а пан іде плачучи.</i>	-
56	Про дурного гуцула у війську	Був один гуцул...	-	-	-	...та й <i>ока</i> з майора <i>не зводить</i> ...	«Агій тобі на лице, щез би-с та скам'янів» «А щез би-с в озеро та в тріски»
57	Три брати	Були три брати, два розумні, а третій дурний.	-	-	-	-	-
58	Три сини	Був один чоловік та мав три сини.	-	-	-	-	-
59	Добра купівля	Був один чоловік бідний.	-	-	-	-	«А пси ж би тебе їли, де-с заліз!» «А най же тебе Біг піб'є!»

							«А най же тобі Біг святий заплатить!»
60	Добрий продаж	Були три брати. Один був дурний, а два розумні.	-	І я там був, лиш тепер прийшов, помагав-им гроші міряти і чекаю, аж мені хто що дасть.	-	-	-
61	Хитрий швець	Був один швець.	-	-	-	-	«А най його пімста візьме!»
62	Як солдат сповідався	-	-	-	-	-	-
63	Вкрадена реверенда	-	-	Та й ще добре набили жиди того чоловіка, та й пропало, як пес в ярмарок.	...та й <i>пропало, як пес в ярмарок.</i>	-	...та й <i>пропало, як пес в ярмарок.</i>
64	Вкрадений кожух	-	-	«Бабушка гоцки тне та й не знає, кожух де. Прийшов солдат, гопа-галдат, узав кожух під плащ, тепер бабушка в плач!»	-	А бабу так обступили, що <i>не було де глі упасти.</i>	«Бабушка гоцки тне та й не знає, кожух де. Прийшов солдат, гопа-галдат, узав кожух під плащ, тепер бабушка в плач!»
65	Газда і три залицяльники	Був один газда, ім'я йому Василь.	-	-	-	-	«Добрий вечір, Василюк. – Дай Боже здоров'я».
66	Газдиня і дяк	Був один газда, а його жінка любила з дяком.	-	-	-	-	-
67	Як дяк задушився	Був чоловік і жінка.	-	-	-	-	-
68	Пригоди хлопця і циганів	Був пан і пані і дуже любилися.	-	-	-	-	-
69	Чотири рази похована баба	Був один чоловік бідний, а мав восьмеро діточок...	-	І жили собі з бідним Іваном аж до смерті.	-	<i>Як прийшла згода в згodu...</i>	«Най діється Божа воля» «Аби-с не встала, аби-с закам'яніла...»
70	<i>Коза</i>	Жив собі раз дід та й баба.	«Чи їла ти, козонько моя, чи пила ти нині, козонько моя?» (4) «А чого ти (ви), небого (свахо/ кумо/ сестричко/ пані), плачеш (плачете)?» (5)	[бракує кінця]	-	-	Не їла-м, дідоньку, Не пила-м, дідоньку, Бігла-м через лісок, Ухопила-м кленовий листок, Бігла-м через гребельку, Ухопила-м води крапельку. (4) Я коза-дереза, Півбока обдерта, Кого їму, того вб'ю, А рогами накую, Під піч хвостом замету. (6) А я рак-неборак, Де ущипну – буде знак! А я мурашок. Де ущипну – болить дуже. Хоть малий значок!
71	<i>Пес і вовк</i>	Був один газда дуже багатий, і був у нього пес.	-	-	-	-	-
72	<i>Осел, медвідь і вовк</i>	Був один коваль, мав віслока.	-	Таке було вовкові з ведмедем, а Медведєві з віслоком кумпаніювання. Вовк здох задурно. І так межі народом буває, межі зухвалим. Каже: «Я буду бити». А він так наб'є, що сам загине, і	-	-	-

				конець.			
73	Як три брати шукали вогню	Були сими краями три брати рідні...	-	З тих брильянтів суму перемінили та й за дідову душу і за його тяжкі гріхи з самого каменя церков поклали. Церков та з первовіку на тім місці стала. Але як люди розширилися та й гріхи помножилися, Бог у небі розсердився, не хотів людям терпіти, бо люди не калялися. Буде тому кількасот літ, була плова (ливень) три неділі; година була тяжка, били громи за громами. А же та церков за дідову душу була побита не міддю, але залізною бляхою, вдарив грім у церкву, церков розсипалася. Дідо помочі від мандзьохів просить. А що то є вірна правда, для того ми ниньки, гуцули, на шпицях ті скали із червоним знаком страшним Церквами називасмо.	«... <i>мовчи, язичку, будеш їсти кашку!</i> » «...бо знай-ко, дідуно, <i>кожного кортить до своєї хати і до рідної матери</i> » «...відав, то тому, що <i>рада би душа до раю, але гріхи не пускають</i> ». «Але <i>біда не спить</i> ». «Знаєш, діду, <i>німця не перепишеш, а жінку не перелюбиш</i> ».		«Мав я, дідунь ку, маму. <...> Потому-смо всі троє мирно жили». Церков та з первовіку на тім місці стала. Але як люди розширилися та й гріхи помножилися, Бог у небі розсердився, не хотів людям терпіти, бо люди не калялися. Буде тому кількасот літ, була плова (ливень) три неділі; година була тяжка, били громи за громами. А же та церков за дідову душу була побита не міддю, але залізною бляхою, вдарив грім у церкву, церков розсипалася. Дідо помочі від мандзьохів просить. А що то є вірна правда, для того ми ниньки, гуцули, на шпицях ті скали із червоним знаком страшним Церквами називасмо.
74	Казка про діамантову дорогу	Був у баби син.	-	Була у цесаря з тої пригоди велика парада, пили, танцювали, грали, бенкетували. Як зачали з радості на віват співати, а гарматами стріляти, то і я ся там погодив, всяку красу надивив. Вконець мені ся знудило, щось до мене приступило, аби домів вже вертати, більше казки не казати. Най хто хоче що гадає, гуцул правду повідає, як то здавна в світі було, тепер добре все минуло, прийшло в світі нарікати, рідну землю опускати. Всяка нужда нас присіла, з панамі ся зворушила. Прийде в світі погибати, дармо ниньки нарікати. Хто ж гуцула порятує? З нас ся кожний покепкує; як терплячки нам не стане, як ся з нами злучуть пани. Будем панів з верхів гнати, мусять гори опускати <...>	« <i>Бо хто в світі добре робить та й на бідних ще згадає, тому пан Біг і всі звірі до доброй долі помагає</i> ». Все в сім світі конець має, добра доля опускає. Як хто хоче ще грішити, тяжко в світі мирно жити.	Але <i>біда не спить</i> ...	-
75	Легінь, що піччю по воду ходив	Була баба небагата, мала одного сина...	«За Божим позволінням а за риб'єм поміжнем рушай, піч, по воду!»	А вже потому всі мирно з собою до кінця під новим наслідником жили.	-	-	-
76	Казка про чемного кушніра	Був то в світі чолоік чемний...	-	-	-	-	-
77	Про цікавого песика	Був дідо, мав песика...	-	-	-	-	-

Таблиця 5

Гринченко Б. Д. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1895. – Вып. I. – 308 с.

№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
IX. Рассказы о явлениях жизни семейной и общественной							
98	<i>Неохайна господиня</i>	Одна жінка запустила діжу...	-	-	-	-	«Діжа, діжа! Треба тобі віхтя та ножа, а хазяйці батожжа!»
99	<i>Хазяйновита жінка</i>	А то одна жінка задумала паляницями торгувати.	-	-	-	-	-
102	<i>Як жінка чоловіка годувала</i>	-	-	-	-	-	«Сказав би куві, – так ноги криві, сказав би кудкудак, – так ноги не так, мабуть, бісів цуцак!»
103	<i>Робоча жінка (дівка)</i>	1	-	-	-	-	«Е, ні, за скоки-в-боки поб'ю, матері вашій чорт, і шоки!»
104	<i>Хитра відмова</i>	Один пан закликав до себе якусь там горничну...	-	-	-	-	-
106	Лад у сім'ї	Якийсь чоловік ішов пізно ввечері...	-	-	-	-	-
109	<i>Мати й син</i>	У одного чоловіка було три сини.	-	-	-	-	-
110	<i>Дітей не нагодуєш</i>	Кажуть, один чоловік...	-	-	-	-	-
111	<i>Дитя і цар</i>	Однажды маленький грудной ребенок...	-	-	-	-	-
112	Прядиння	У однієї жінки та була дочка...	-	-	-	-	-
113	Лінивий робітник	Жив у одного чоловіка робітник...	-	-	-	...а робітник <i>спить</i> на тому току, <i>аж тріщить.</i>	-
114	Бідний просе багатства	Один чоловік лежить уночі та й каже...	-	-	-	-	-
115	<i>Як чай пили</i>	Була й нам пришта.	-	-	-	-	-
116	Людська правда	Жив собі на селі убогий чоловік...	-	-	-	-	-
119	Розбійник старцем	Один раз захворів якийсь пан...	-	-	А кучер собі й каже: «Е, <i>се не те, що мете, а що зверху йде!</i> »	-	-
120	Вірний Іван	-	-	-	-	-	«Здоров, пане! – Здоров, Іване!» (двічі) «Здоров, пане! – Здрастуй, Іване!»
121	<i>Три брати</i>	Жили собі три брати...	-	-	-	-	-
122	<i>Пропала кобила!</i>	Пішов один чоловік...	-	-	-	-	-
123	<i>Не дали – поганіше!</i>	-	-	-	« <i>Буде зелено, да не буде весело</i> »	-	-

124	<i>Жінчине оповідання про те, що було</i>	-	-	-	-	-	Колись ліси які були, – Господи! Ще на моїй пам'яті скільки їх було!
125	Прикажчик та гадюка	Жив собі пан Дем'яненко...	-	... та й живуть: єсть у них три комори худоби: в одній мак, в другій так, а в третій чорт-ма нічого.	-	-	-
126	Неправедне діло	Один чоловік годував для себе кабана...	-	-	-	-	[процедура купівлі-продажу] «Ну що, як за сим, так за сим. Давай Богу молитесь! – Давай! Помагай тобі, Бог, ним попользуваться! Оддаю тобі дешево. – Спасибі, що уважили на мою бідність»
130	Доля	-	-	І тепер живуть у городі у Бердянці.	<i>«Доля у кожного чоловіка є, та не кожний її знайде»</i> <i>Багатому й чорт діти колише.</i> Звичайно, <i>багатому все йде, як з води</i> , а в бідного, коли сам чого не загубе, то щось украде. <i>Наряди</i> , каже, <i>пенька, то й пеньок гарний буде.</i> <i>Як живе чоловік при вбозтві, то й хороший зробиться поганий, а як при волі, то й ледащо покажеться гарне.</i>	-	-
131	<i>Коза</i>	Один чоловік водив козу на торг...	-	-	-	-	-
132	<i>Великі віці</i>	Їхав раз панок з міста додому...	[жартівливі повтори]	-	-	-	-
133	Циган косар	Був собі багатий хазяїн та мав собі кума цигана...	-	-	«Е, кумо, <i>знаєте, як варити, та не знаєте, як давати!</i> »	-	-
134	<i>Відкіля литвини взялися</i>	Колись давно ходив Бог із святим Петром по землі.	-	-	-	-	-
135	<i>Литвини поздоровляють</i>	-	-	-	-	-	«Будь здоров! Із жінкою! із дітками! із домом твоїм! із благодаттю!» «Щоб ти пропав! Із жінкою! із дітками! із домом твоїм! із благодаттю!»
138	<i>Литвин та наш чоловік</i>	-	-	«За проклятим литвином і постогнати не вправишся!»	<i>«За проклятим литвином і постогнати не вправишся!»</i>	-	-
142	<i>Підсліпа дочка</i>	У одної московки була дочка, та дуже підсліпа...	-	-	-	-	-
143	<i>Баба та салдати</i>	-	-	От тобі й посватали!	-	-	Бабка, бабка, Де твої деньги! Рано, рано!..

							Де твої деньки? Ранесенько! У курничку Під штовпчиком! Рано, рано!.. Під штовпчиком... Ранешенько!
XIII. Сказки фантастические, игра слов и остроумия							
156	Дід та баба	Як жив собі дід та баба, та була в їх курочка ряба...	[Увесь текст – суцільні повторення, бо казка кумулятивна]	-	-	-	-
157	Зла мати та син, що побив зміїв	Був собі чоловік та жінка, а в їх була кобила...	«Ху, як руська кость воня! – Завоня ще й з тебе!» (тричі)	... живуть вони собі і хліб жують.	-	-	-
158	Зла мати та син	У якомусь царстві та жив цар із царицею і в них була дочка...	Іде вона та йде... Ідуть та й ідуть... Живуть там та й живуть...	... а сам тепер живе та хліб жує та постолом воду возе, а коромислом дрова носе.	-	-	«Доброго здоров'я, мамо!»
159	Чурило, Іван-царевич та Єлена прекрасна	У якомусь царстві, у якомусь государстві жив собі Іван царевич. У його була жінка.	Іхав він днів немало і проїхав не коротко... «А що, мій коню, що мій любий! Доженемо ми чоловіка, що вкрав Єлену? – Е, каже кінь, ще ми насіємо жита, зберемо, намолотим, наварим пива, напемось і тоді наженемо». «Коню мій милий, коню мій любий, чи доженемо Чурила? Він украв Єлену прекрасну удруге. – Ще, каже кінь, насіємо гречку, поспіє вона, тоді зберемо, намолотим, навісім, насушим, намелем, гречаників напечемо, ще й тоді наженемо» «А що, мій коню, наздоженемо їх? – Е, ні, каже кінь, не наженемо, хоч ти мене й заріж»	... і я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті не було.	-	-	-
160	Змієва дочка	Жив собі багатий чоловік...	-	-	-	-	-

161	Батько й три сини	Жив собі чоловік, а в його було три сини; найменший був дурний.	«Сороки, ворони, свіже м'ясо!» (тричі) «Як же тебе, пане, нести: чи поверх дерев, чи о половині дерев?» (тричі)	...та й живуть собі.	-	-	-
162	Як чоловік у царівни перстень узяв	Один цар звелів...	-	-	-	-	-
163	Про двох братів: убогого та багатого	Як жило собі два брати: один багатий, а другий убогий.	-	-	-	-	-
164	Два брати	Було собі два брати: один багатий, а другий убогий.	-	-	-	У багатого брата і <i>пішов мороз поза спиною.</i>	-
165	Івашко-ведмеже вушко	-	-	...а вони осталися одні, живуть та поживають та добра наживають.	-	...та й <i>пішов світ за очима.</i> (тричі)	-
166	Хлібороб	Жив собі такий багатий пан...	-	Хлібороб оженився із другою жінкою й живуть удвох собі. Живуть не горюють, хліба не купують. Отака-то казка!	«Та вже ж <i>що Бог дасть, те й буде!</i> »	-	-
167	Чоловік болтанський, багатир бусурманський	Жив, був собі мужичок убогий...	От він і їде собі та й їде...	Я в нього був, горілку з ним пив, а це до вас прийшов і цю казочку розказав, – може й ви по чарці на стіл поставите.	-	-	«Здрастуй, мужичок! – Здоров!» «Здрастуй, Бова-Королевич!»
168	Три денежки	Як жив собі на світі один хлопець сирота...	-	-	-	-	-
169	Як Бог дасть, то й в вікно подасть	Три брата бідні та пішли шукать грошей.	-	От вам і подав Бог у вікно.	Як Бог дасть, так і в вікно подасть.	-	-
170	Дівчина у розбійників	Жив собі купець багатий і була у нього дочка.	-	-	-	-	-
171	Дурні люде	Жив собі чоловік та жінка (уже старенькі вони були), а в їх було двійко дітей: дочка й син.	От їде та й їде... Їде та й їде... (двічі)	-	-	-	«А щоб ти здохла, а щоб ти пропала!»
172	Дурний Йося	Жив собі чоловік та жінка і в їх був синок Йося...	-	-	-	-	«А дурний ти, нависний, Йосю!»
173	Два брати, розумний та дурний	Жило два брати, – один розумний, а другий дурний.	-	-	-	-	-
174	Дурисвіти	Як жив собі чоловік та жінка.	-	-	-	-	-
175	Вор Антон	-	-	Антон пана прогнав, а з панею живе собі – не горює, і хліба не купує – чого ж іще треба?	-	-	-

176	Небилиця 1	Виїхали три брати в поле орати; два ж розумні, а третій дурний...	-	-	-	-	«...» Мій же батько коло твого мед лиже, а твій коло мого кал...» ⁴
177	<i>Небилиця 2</i>	-	-	Тоді втік додому та оженився. Як гуляли весілля, то і я там був, мед-вино пив, по усах текло, а в роті не було.	-	-	-
179	<i>Хто чудніший?</i>	-	-	-	« <i>Насміялась, – каже, – верши з болота, – оглянулась, аж і сама в болоті</i> »	-	-
180	<i>Як один чоловік та хотів забагатіти</i>	Жив собі чоловік та жінка, і в їх було троє дітей.	-	Остався він ні з чим.	-	-	-
181	<i>Боязкий чоловік</i>	Жив один чоловік...	-	-	-	-	-
182	<i>Розумний батько</i>	Був батько та син Грицько.	-	-	-	-	-
183	<i>Глухий та губатий</i>	То був іден чоловік глухий, а другий гимбатий дуже.	-	-	-	-	-
184	<i>Мазур та ксьондз</i>	Був собі мазур – так собі простак	-	-	-	-	-
208	<i>Литвин і дівчата-відьми</i>	Се, кажуть, у нас було.	-	-	-	-	-
209	Відьма й парубок	-	-	-	-	<i>Спекли рака</i> дівчата, та мовчать уже.	-
210	Брат у брата на тому світі	Давно се діялось, дуже давно, а не де-інде, а у нашій таки землі, жили собі два рідні брати – Остап та Іван.	-	-	-	Живе ото собі Іван один та сльози лле, бідолаха, <i>світ йому не милий</i> ...	-
211	Без Бога ні до порога	-	-	-	-	-	«Здоров, чоловіче! – Здоров!» (тричі)
213	Покарана жінка	- Ну-те, а скажіть мені, чи сьому може бути правда? Кажуть: одружився іден чоловік і живуть собі удвох із жінкою.	-	-	-	-	-
215	Батько та син	Був собі батько, а в його один син.	-	-	-	А в мене <i>аж шкура болить – їсти хочеться.</i>	-
216	Добрій батько	Були у батька три сини.	-	-	« <i>Ах, діти, діти, гарно з вогнем і в літі</i> »	-	-
221	<i>Два брати: скупий та добрий</i>	Жили собі суміжно два брати.	-	-	-	-	-

⁴ Початку небилиці бракує через вирвану сторінку.

Таблиця 6

Гринченко Б. Д. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1897. – Вып. II. – 390 с.							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медальні	фінальні			
59	<i>Чорт багатого дурить</i>	Чорт як не з п'яного посміється, так з багатого.	-	-	<i>Чорт як не з п'яного посміється, так з багатого.</i>	-	-
60	<i>Як чорт музику дурив</i>	То один був такий музикант...	-	-	-	-	-
61	<i>Музика у чортів (око, що баче чорта)</i>	- Скажи, будь ласка, Христичу, чи то правда, що чорт не такий справді страшний, як його малюють?	-	-	<i>...чорт не такий справді страшний, як його малюють.</i>	-	-
62	<i>Скрипка й чорти</i>	Був у нас такий парубок...	-	-	-	-	-
63	Чорт з вершою та чоловік із жінкою	Був такий чорт...	-	-	-	-	-
64	Щирий чорт	Був собі один такий чорт...	-	-	-	...ну, він і геть то старається – утрое – <i>але із коної лізе...</i>	-
65	Як чорт одягав чоловікові (жінка не вірний товариш)	Був собі рибалка.	-	-	-	-	-
66	Чорт козою	Був собі чоловік...	-	-	-	-	(А то був чорт. Бував такий празник, що неіменно у той день із'їдять вовки одного чорта)
67	<i>Купець, що продав душу нечистому</i>	У Харкові купець один був, П.	-	-	-	-	... та почорнів, як земля . А як негрішна людина вмрє, що, значить, с покаянім, так можна душу побачити, як виходить. Так наче димок синенький з рота піде, та тоді вже й кончиться.
68	Чорт за покуту служить три годи у чоловіка	Було собі два брати – один багатий, а другий – бідний.	-	-	-	-	«Здрастуйте, каже, дядьку...» (А чорти не люблять, бояться солоного) ... а чорти як бджоли ухопили той гамазей...
69	Вовк та святий Юрій	-	І той чоловік пішов собі додому, ніхто його вже не займа, і я його оце бачив, – бричку у його вчора кував.	-	<i>...але музикове таке діло – коли не слуха пана, то, однаково, голову зітнуть.</i>	-	-
70	Чоловік, чорти і відьми	Був чоловік бідний, удовець...	-	-	-	«Та ночуй, каже, хати не перележши »	Ноччу приліта п'ятий півець, зовсім білий, як

								<i>сніг...</i> Дойшов він з нею до такого, що вже <i>язик вивалив так як собака</i> , а вона <i>важка – так як чортяка</i> .
71	Дурні чорти та хитрий наймит	У попа був наймит...	-	-	-	-	-	« <i>Нехай</i> , каже, <i>тебе чорт возьме</i> с твосо дудкою!»
72	Чортова матір	Було два брати: один багатий, а другий убогий.	-	... а сам упав і луснув.	-	-	-	-
73	Як баба чорта дурила	-	-	-	-	-	-	«Здоров будь, бабо! – Здоров!»
74	<i>Домовик на інше місце переганяє</i>	Боже, як ми колись жили! Не жити нам, не кохатись у розкошах нам так знову!	-	-	-	-	-	-
75	Хлопець побратим смерті	Один хлопець остався в батька сиротою.	-	-	-	-	-	-
107	Жінка чоловіка дурить	Були собі два брати...	-	-	-	-	-	-
109	Як розживалась царська дочка із шевцем	Був у царя наймит...	-	-	-	-	«... випхну тебе так, як <i>мати родила</i> »	-
110	Як чоловік жінку ховав	Жив чоловік бідненько...	-	-	-	-	-	-
112	Про настечку-чку-чку	Були собі жінка й чоловік.	-	-	-	-	-	-
113	Уперта жінка	У одного городового була жінка...	-	... «горбатого, кажуть, могила виправить», то так і се.	... « <i>горбатого</i> , кажуть, <i>могила виправить</i> », то так і се.	-	-	... заверещить і запініться, <i>мов тая собака скажжена</i> .
114	Удова, що хотіла заміж	Деся то, кажуть, старій бабі удови, та дуже бажалось піти заміж...	Чи довго, чи не довго з ногою тею момсалась вона...	-	«Оце, як кажуть, то воно й правда: <i>старому – як малому: як заманеться, то вже не минеться</i> »	«... удовам <i>на руку ковійка</i> , то такі то новини». «Та ну-бо, й <i>почне з-за Ядама</i> гнути». «І куди вже вам юхторитись заміж – он <i>смерть за плечима!</i> »	Качається тоги стара по полу, <i>немов той козут злилий</i>	
115	Син батька на лубку вивозить	Колись то, кажуть, ще за давньої давнини...	-	-	« <i>Не питай, бо старий будеи</i> »	-	-	-
	Лубок⁵	Ото був собі в однім пустім місці хупір невеличкий...	-	-	-	-	-	... голова в його була <i>біла-біла, мов молоком облита</i> ...
116	Недобра дочка (батько в гостях – голодний)	У одного чоловіка дочка була дуже недобра.	-	-	« <i>Не ститься та хліб сниться</i> »	-	-	-
118	Як син заступився за батька	-	-	-	-	-	І бідний батько <i>схватив</i> удруге <i>Мемеля</i> од парубків...	-

⁵ Як зазначають упорядники, казка передрукована з «Черниговских Губернских Ведомостей» (1852 р., №48). Стиль казки змушує припустити, що текст редагований.

120	<i>Зять-приймак</i>	Жив собі чоловік та жінка і була в їх дочка і прийняли вони приймака.	-	-	-	-	-
121	<i>Дівчина не вміє пряхти</i>	Одна дівчина така була лінива...	-	-	-	-	-
126	<i>Після меду</i>	Десь то, кажуть, зійшлися два приятеля на селі після меду.	-	«А то вже так, Архипе: де, кажуть, поть, там і бють, любиш пити, люби ж, як будуть і бити».	«... <i>де</i> , кажуть, <i>поть, там і бють, любиш пити, люби ж, як будуть і бити</i> ».	«... та слухаю, як <i>дзметі гудуть у голові</i> <i>присхне, як на собаці</i> ».	«Доров, Архипе! – Доров, Кузьмо!» «... смокче собі та смокче, <i>як той віл бразу</i> , і <i>насмоктався</i> , не вам кажучи, <i>що той соловейко</i> »
127	Бідний мужик та два лигиря (старші)	То був собі чоловік угодний Богу і був він бідний...	-	... і тепер собі живе.	-	-	«а дзусь, треклята, <i>щоб ти здохла!</i> »
128	Старші	-	-	-	-	«... скотина <i>не буде йти в руку</i> ».	... голе, <i>як бубон</i> , голодне, <i>як собака</i> , а в схові ні шеляга.
129	Кара грошолюбіві	Великий гріх тому, хто на сім світі ховає гроші і, вмираючи, не оддає їх нікому на вжиток, чи куди інде, на добре діло. От же розказують, – був собі чоловік...	-	Отака то пригода була. Отак то і всім тим буває, хто на сім світі гроші ховає, а на добре діло їх не повертає!	-	А грошей у його було <i>до лихкої години</i> .	«... <i>як од гіллі одірвані</i> ходимо»
130	Щастя од Бога	Були на селі сильні багаті: у одного був син, а у другого була дочка...	-	А Іван і тепер живе на його хазяйстві.	-	-	(як іде дівка за парубка, то він бере відро горілки, наймає музики і справляють весілля, а вінчаються неділь через три)
131	Про щастя та нещастя	Був чоловік такий бідний, що не мав нічого.	-	... і начали жить і тепер вони живуть.	-	-	-
132	<i>З мужичюк пані</i>	Якийсь пан оженився десь там із мужичкою...	-	-	-	-	-
133	Пан, що по німецькому балакав	Одна удова, проста жінка, та оддала дочку за поганенького панка.	-	-	-	-	-
134	Скупий пан	Був колись такий скупий пан...	-	-	-	-	-
136	<i>Побалакали</i>	-	-	-	« <i>Що мужик, то й свиня</i> » « <i>Що пан, то й собака</i> »	-	-
137	<i>Пан та лакей його</i>	-	-	-	-	-	«А, щоб тобі добра не було...»
139	<i>Глузують городовики з чорноморських козаків</i>	-	-	-	-	-	«Дорова, Катре! – Дорові, хлопці!» «Так як метнувся, так за сім часів як горобчик сів».
144	<i>Офіцер і денщик</i>	Був такий ротний командир...	-	-	-	-	-
145 ⁶	<i>Про дурного денщика</i>	То був собі такий офіцер...	-	Ощо баєчку я чув од хвокусника, що колись як ми були у лагоях, то командир полка найняв нам того хвокусника, щоб ми	-	-	-

⁶ В оригіналі 143.

				послухали.			
148	<i>Солдат дома</i>	Це, кажуть, десь недалеко й було.	-	-	«Еге, бачу, що <i>все своє у ніс коле</i> . . .»	-	-
149	Зелені окуляри	-	-	-	-	«...зарятуйте, <i>коли маєте Бога в животі!</i> » «...тут і в себе <i>мов кіт наріомсав</i> . . .» «Йй-Богу й <i>головою не знесу</i> » [не збагну]	«А здорові були, свату! - Дорові» А Грицько той, то був на все село чмуть: <i>витесати кому якого нетесаного тесана</i> , так він зараз.
150	<i>Кому швидше їсти хліб</i>	- Нема й краще, як тому мужикові, йому так: ори, мели, їж.	-	-	-	-	-
152	Як цигане обдурюють людей	Одному панові та схотілось побачити. . .	-	-	-	-	-
155	<i>Мужик та купець</i>	-	-	-	«... <i>яка купля, така й плата</i> : я понюхав – ти послухав, от і квити!»	-	-
160	<i>Ласий до горілки</i>	У одного чоловіка стояв один солдат на квартирі.	-	-	-	-	-
162	Бабушка Гаргарушка й Дуняша	А ось я вам розкажу кацапську казочку; може, вона й не кацапська, а хохлацька казочка, тільки ж вона про кацапів, а розказував мені старий салдат, як ще я був дома.	-	-	-	-	-
164	<i>Чия молитва старша</i>	Був собі жид багатий. . .	-	-	-	-	-
165	<i>Великорозумний Йосько з жидами на війні</i>	Був собі багатий такий жид. . .	-	-	А жидівське військо в воду – бульк! Котре Бога боялося, то за греблю хваталося, а котре ні, то сідало на дні.	-	-
166	Про жиди й наймита його Івана	Був собі жид, мав собі наймита.	-	-	. . . і то з того часу повелись оці цициле, що з кнотами жиди носять через плечі.	-	-
167	Як чоловік похмелвся	-	-	-	« <i>Хто голову має, той хоч з ким пограє</i> »	-	-
169	<i>Жид та його кучер</i>	-	-	-	-	-	«От щоб його батькові й матері на тім світі добра не було!»
170	<i>Пан Каньовський та баба Зозуля</i>	Одного разу – восени це було. . .	-	-	-	-	. . . всім тілом тремтить, <i>мов у пропасниці</i> .
171	<i>Пан Каньовський та жид-коваль</i>	А то другого разу, теж у осені це діялось. . .	-	-	-	<i>Мов у присок укинуло</i> пана Каньовського, <i>аж на лиці змінився</i> . . .	-
172	<i>Пан Потоцький та пан Каньовський</i>	Дуріли тоді пани, як хотіли, бо до голови їм приступало.	-	-	-	. . . бо <i>до голови їм приступало</i> .	-
173	<i>Як люди стали панськими</i>	Чоловік ще за панського права	-	-	-	-	-

		розказував мені, а він чув це од батька, що колись вони були вільні.					
174	<i>Поштар та наслідник</i>	Кажуть, що як ще не було машини, так і царі поштою їздили.	-	-	-	-	-
177	<i>Лисичка і вовк</i>	-	-	-	-	-	«Здоров, вовчику братику! – Здорова, лисичко сестричко!» (двічі)
178	<i>Вовк та лисиця</i>	-	-	... і з того часу всі вовки вухаті.	-	-	-
179	<i>Лисиця її тенета</i>	-	-	А вона й каже: «Сяка-така бридня та й простойш півдня та ще не минеться й на базарі побути»	«Сяка-така бридня та й простойш півдня та ще не минеться й на базарі побути»	-	-
180	<i>Вовк, собака та кіт</i>	Був собі мужик, мав собі собаку.	-	-	-	-	«Здоров був, собако!» «Хай вони виздижають!» (двічі) «Здоров був, коте!» «Хай їх сей та той забере!» «Хай їх чорт позабира!»
181	<i>Курка, півень, бик, кабан та індик</i>	Жив-був дід із бабою	-	От вам казочка, а мені бубликів в'язочка. Я на тому весіллї був, горілку пив, по бороді текло, а в роті не було.	-	-	«Здорові були, товариші! – Здоров!»
183	<i>Про гусочку, що несла золоті яйця</i>	Було собі два брати, один бідний, а другий багатий...	-	І стали вони тоді жити, поживать і хліб жувать і попід столом добро возить постолом.	-	Пішли вони <i>світ за очі</i> і зайшли у чужу землю...	-
184	Три брати й царівна	Жили собі дід та баба, а в їх та було три сини.	Йшли, йшли і зайшли у такий ліс... «Чого ти, діду, плачеш?»	-	-	-	-
185	Заян	Був собі багатий купець...	А дочка ж у його була така гарна, як то кажуть, «що не здумать, не згадать, тіки в казці сказать».	... і стали вони жити да поживать, да добра наживать.	-	-	-
186	Про царського сина	Жив собі цар і цариця, і в їх був коваль і ковалиха.	«Татку, татку, чого ви журетесь? – Як же мені не журиться...» (4 рази) «... а як не назбираю – так його міч, а моя голова з пліч» (двічі) «Ху, говорить, руськая кость смердить!» «Цар помирав – у трубу загравав: позовль і мені заграць» (тричі)	Оженився він у своїй землі і став жити, поживать і хліба наживать, і я там був, мед, вино пив, по бороді текло і вроті не було.	-	Той хлопчик ізнявь і пішов <i>світ за очі</i> .	Вони, <i>так як одна</i> , умовкли. «Здоров, хлопчику!»
189	Мудра дівчина	Деся, в одному селі, жили собі чоловік та жінка.	-	-	... як би його продати так, <i>щоб утасти і не забитись, щоб кози були ситі й сіно було ціле...</i> Хіба ж ти, сину, забув, що кажуть люде: <i>брехнею світ пройдеши, та назад</i>	... та <i>така клепана на язик</i> , гостра та розумна, що хоч би й кому не попустить, <i>хоч каму носа втре</i> котрий що б не сказав, або не <i>спитав з-за Ядама</i> ,	-

					<i>не вернешся.</i>	то вона так розумно, гостро та до шмигу йому відриже, що той тільки очима кліпа та <i>раки пече</i> . <i>Мов приском</i> старостів та молодого вража дівка <i>обсипала...</i> «...а як же візьмеш таку, як і сам, овечку, то й <i>куру</i> тебе, як я вмру, <i>загребуть</i> »	
190	<i>Дурні люде</i>	Жили за царя Хмеля, як була людей жменя, чоловік та жінка.	-	-	-	-	...розпросторила руки, <i>наче крила</i> ...
192	<i>Хлопець та мужик</i>	-	-	Пішов він додому і живе і хліб жує.	-	Біжить він <i>куди очі стоять</i> ...	-
193	<i>Як я йшов із зарібків</i>	-	-	Полягали спати, а я вночі узяв та ходу, та й забіг аж сюди оце, до вас.	-	-	Я лежу, а все-таки прислухаюсь, <i>так як той засць</i> .
194	<i>Про поковника Бабича</i>	То був собі такий москаль, звали його Бабичем.	-	Він і досі командує тим полком.	«Ет, дурень, відказав офіцер – <i>а в городі бузина, а в Києві дядько</i> »	...думав, що вона злякається, та <i>не на таку напав!</i> «...ну, <i>буде мені товчеників</i> від Сидора Івановича...»	-
195	<i>Хитрий мужик</i>	Був собі чоловік...	-	-	-	-	-
196	<i>Дурна дочка</i>	Була собі одна жінка...	-	-	-	«Ти ж, моя доню, <i>хоч по курячий головощі збирай та в скриню клади!</i> »	-
202	<i>Дід та баба</i>	Десть, кажуть, дід та баба посварились проміж себе...	-	-	-	-	-
204	<i>Дочки-недорічки</i>	Жили собі чоловік та жінка і було в їх три дівки...	-	-	-	-	-
206	<i>Два злодії</i>	-	-	«Хоч лапа нечиста, аби душа чиста»	« <i>Хоч лапа нечиста, аби душа чиста</i> »	-	-
232	Про закляту купцеві дочку	Був собі багатий мужик, мав він собі три сини...	-	-	-	...і він упав, а до світу й <i>очі витрищив</i> – умер.	(от, як буває жиди в школі кóбила правлять: рядно напне і коробочку до лоба одну, а до руки другу. Ну, так він молиться Богу, а ми кажемо – кóбила править)
233	<i>Про Одама</i>	«Я як зачну у роті розказувать казки москалям, то починаю од Одама».	-	-	-	«Я як зачну у роті розказувать казки москалям, то <i>починаю од Одама</i> ».	-
234	<i>Пан та брехуни</i>	Колись пан жив...	-	-	-	-	-
235	<i>Пан та прикажчик</i>	Був такий пан ще за кріпацтва...	-	Оттаке то!	-	А пан, так і <i>душі в ньому не чув</i> .	А пану <i>як маслечком по душі</i> , так то йому лобом все те слухать.

							Полежав пан день та й Богу душу віддав.	
236	Помирив	-	-	-	-	-	-	«Бувайте здорові, панове. . .»
237	Добре продає	2	-	-	-	-	-	«А тільки один сох – поки здох, а цей сохне – може здохне»
238	Як чоловік оддав жабам гроші	Один чоловік повів на ярмарок продавати бичка.	-	-	-	-	-	-
239	За що били	-	«Чого ти, сину, плачеш?»	-	-	-	-	-
240	Свиню святити, а вона у грязь лізе	Було се діло якраз на Великдень.	-	«Як кажуть, то воно й правда: свиню святити, а вона у грязь лізе».	«Як кажуть, то воно й правда: свиню святити, а вона у грязь лізе».	-	-	-
241	Небилця 1	-	-	. . . і тепер живу – скільки біди було, і то не пропав.	-	-	-	-
242	Небилця 2	-	-	Як почав іти, як почав іти, то оце аж до вас прийшов.	-	-	-	(бувас в лісі, як хто-небудь кине огнище, то вовк, коли побаче, то неодмінно потуше, – шукає воду, умоче хвоста та й туше)
248	Про багатиря Зверхдуба	Був собі багатий мужик, мав він собі три сина, два вумних, третій – дурак.	Спав, не спав він – сім суток проспав. Спав не спав – дванадцятю суток проспав. «Що це, ху, ху, руська кость смердить?» «Зачим, молодець, ти сюди зайшов, чи по волі, чи по неволі?» І не так те діло робилось, як казка казалась. (двічі) «Чого ви плачете? – Як же мені не жалко свого дитяти?» «Що, добрий маладець, приїхав – чи битися, чи миритися? – Добрий маладець не за тим іде, щоб миритися, а щоб битися!»	Почали вони жити, проживати і добра наживати. Я там був, мед водку пив, по бороді текло, в роті не було.	«Що буде, а більшого горя не буде» (двічі)	-	-	. . . і пішов по верх дерева, як птиця. (Звісно, як мужик голоден, приїде додому, то зараз жінку лає, а жид, як голоден, молиться Богу). «Здоров, молодець» (тричі) – «Здоров, здоров, змії, нечистий дух!» (Говорять, що дороге каміння світить увечері, але я не бачив) (Коли збираються багатирі битися, то на сирій землі не вдержуться, а дують точок)

Таблиця 7

Грінченко Б. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и пр. – Чернигов, 1900. – 488 с.							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
115	<i>Чорт паничем на пасіці</i>	-	-	-	-	А потім як блисне, так і освітила вкруга, <i>хоч голки збирай.</i> ...я перехрестився і дивлюсь туди, де сидів панич, <i>а його і слід простив.</i>	Він був дуже худий і дуже чорний, <i>такий чорний, як земля.</i>
129	<i>Чорт ченцем частує чоловіка</i>	-	Іду я та іду...	Сам же чернець як крізь землю провалився.	-	Сам же чернець <i>як крізь землю провалився.</i>	-
132	Позичас в чорта гроші	Жив собі чоловік...	-	-	-	...чи бджоли купити – <i>у руку йде...</i>	А колись давно так чортів багато водилося: де болото таке, що купини заввишки з чоловіка, то вже знайдеш його; бувало й коло греблі, де гуркот чи прірва, його здибасш, або в лузі темному такому, що тільки зозуля кує та соловейко витюхкує, і там іноді зуспиш. «Здоров! – Здоров!»
133	Чорт у неволі в глечику	-	-	-	-	-	«Уже ми з ним возились, <i>возились, наче ті собаки з воловою кісткою, повною мозку: і не перекусять, і язиком мозку не достануть, а тільки мордуються</i> »
133a	Мужик ворона – хитрій чорта	-	-	-	«... <i>мужик хоч ворона, та хитрій чорта</i> »	-	-
155a	Верти – не верти, а треба вмерти	Колись-то і десь-то, звісно, не в якій-небудь бусурманщині, а в нашій православній Малоросії, жив був чоловік і жінка.	-	...бо вже верти – не верти, а треба вмерти.	<i>Скільки не живи на сім світі, а того світу таки не минути...</i> ...бо вже <i>верти – не верти, а треба вмерти.</i>	-	«...адже ж, бач, <i>старі люде кажуть, що в кого діти мруть, треба тому брати кумів стрічних</i> » «Здоровенька була, бабусю! – Здоров був, синочку!»
202	Литвин од чарів визволяє	Жили колись у Ніжині заможні люде, була в їх одна дочка.	-	Дак от що може скоїтися, як двох жінок мати.	-	-	-
214	Шкарб і панська мода	Один чоловік побачив раз...	-	-	-	-	А воно, бач, так. Як хто закопує шкарб, так заклаинає його на скільки там год у землі лежати: чи на п'ятдесят, чи на сто, чи на скільки хто схоче. От як вийдуть уже ті годи, тоді й почне свічечка на тому місці горіти. І ото вже чие щастя та хто вміє узяти, той його й возьме. <...> А вже як не зробиш того, на що гроші заклято, то все одно їх не поживеш.

217	Чоловік у Бога		Жив собі один чоловік Пилип.	-	-	-	-	-
218	Бог краще знає, чого нам треба		Один чоловік так угодив Богу...	-	-	-	-	-
224	Хлопець, монахи і скарб		На болоті Трубайлі був здоровий острів, а на тому острові стояв здоровий стовп, а на тому стовпу стояла чоловічеська статуя.	-	Но ігумен придав їх к суду, то суд їх осудив туди, де Макар і телят не пасе.	-	...суд їх осудив <i>туди, де Макар і телят не пасе.</i>	-
225	Де більше празників	1	-	-	-	-	-	...жида <i>обскуб мов горобця...</i>
		2	-	-	...щоб знав жидюга, що як любиш їздити, то люби й возити.	<i>...як любиш їздити, то люби й возити.</i>	-	-
226	<i>Чи Великдень великий день?</i>		Одна баба чує...	-	-	-	-	-
230	<i>Жарина</i>		Кажуть люде – в старовину не дуже було густо людей письменних, а найпаче попів.	-	Така, кажуть, була колись служба.	-	...закидають його чобіт так, <i>що й ворожка не впізна...</i>	-
231	<i>Хитрий бляхар</i>		Було це під церквою, якраз на самісінькі проводи.	-	-	-	<i>Їдять</i> вони усяку страву, <i>але за ухами лящить...</i>	-
234	Вірна дружина		Один молодий чоловік та дуже добре жив із своєю жінкою.	-	-	-	-	Додому повертається <i>як у рай...</i>
236	Лінива жінка не пряде		Була собі одна така жінка...	-	-	-	-	-
237	Лінива жінка чоловіка на смерть убирає		Була собі жінка, да така лінива, мовби це й я...	-	-	-	-	-
238	Жінка без десятої клепки		-	-	-	-	« <i>Нема</i> у тебе, каже чоловік, <i>десятої клепки!</i> »	-
239	Як жінку ярмарок налякав		-	-	-	-	-	-
241	Чи можна жінкам правду казати		Один чоловік та хотів вивірити...	-	-	-	-	-
242	Батькова правда		Ви питаєте, добродію, звідки беруться оці пословиці? <...> Се ж ото був чоловік, а в його був одним один синок.	-	-	«Гляди ж, синку, з <i>панями не кумайсь, з жидами не братайсь, жінці правди не кажи, чужої дитини за дитину не їмій, собаці віри не доймай</i> »	-	-

245	Як сини мирили батьків	Жив собі колись так собі дід та баба.	-	«Ото знаєш що, Ягоре? Ми брати родні, а вони чорти зводні, – так нехай трохи поб'ються, – тоді вони самі розійдуться, – те вправо, те вліво, щоб ув обох боліло»	-	-	«Ми брати родні, а вони чорти зводні, – так нехай трохи поб'ються, – тоді вони самі розійдуться, – те вправо, те вліво, щоб ув обох боліло»
246	Батьків прокльон	Жив колись отам на деркачові чоловік – Сернієм звали його...	-	-	Дивляться було люде, та дивуються, що Сергій живе, як у Бога за дверима... «Журбою нічого не вернеш, а тільки Бога прогнівши» Недаром кажуть, що з батьковим да з материним благословенням ні в огні не згорши, ні в воді не втонеш, а од прокльону їх утонеш і в ложці. Добрі й жили добре, а ледачому й на землі пекло було.	«...четвертий день у мене <i>росинки не було в роті</i> » ...занедужав середульший, та й той <i>накивав п'ятами</i>об їх більш і <i>слуху не було</i> .	Жив Сергій як <i>пошли Боже і всякому так жити</i> , а вмер – <i>не приведи Господи і нехриста так умирати</i>тільки все <i>жив, як те підрублене дерево</i> , – <i>живе та сохне</i> . «А щоб ти справді з голоду опух!» «Щоб же ти, мой синочку, сам опух з голоду!» <i>Обдусь, як колода</i>і зарили, <i>як собаку</i> ...
247	Сила клятви	Жили колись на Пиваравці два чоловічки...	-	...катюзі по заслугі!	« <i>Чуже добро як голодному страва</i> – не втерпиш!» « <i>Узявсь за ум не кажи недуж</i> » ...катюзі по заслугі!	«... <i>б'юсь як риба об льод</i> , а все проку мало»	«... <i>б'юсь як риба об льод</i> , а все проку мало»
249	Одурена дівчина	Була собі мати і дочка...	-	-	-	-	«Добрый вечор!»
250	Брехливий староста	Одному хлопцеві заманулось свататись.	-	-	-	...та й дівка <i>не од тих грошей</i> [не заперече].	... <i>лежить</i> собі на полу, <i>як бирвиняка</i> ...
252	Як невістка навчилася свекруху шанувати	У одного чоловіка та було дві матері...	-	-	«... <i>світ не без добрих людей</i> , загинути не дадуть»	-	Як оса та чіплялась за кожне слово до свекрухи... «Мороз, паночку, щоб він пропав, проклятий!» «Мороз, паночку, щоб його бирса взяла, щоб він на лисого голові, непевний, розтріснувся!» «Ой, мороз, мороз, паночку, щоб його бенеря так била, проклятого, як він оце мене!»
253	Як навчено ліниву невістку робити	То були собі пара людей і мали одним	-	-	-	-	-

		одну дитину – дочку.					
261	Убогий за столом у попа	Було се в одному селі...	-	Піп довго ще ждав Семена з золотом, та ніяк не дождався, кажуть, що й тепер ще жде.	«...а людське око <i>прозоре...</i> »	«Є, ні, <i>це ще на двоє баба ворожила...</i> » « <i>не ти б казав, не я б слухав</i> » « <i>добре діло добром треба пошанувати</i> »	Ге, воли, цабе кезань, – Вже тебе не побачить твій дука-пузань; Гей, сири, пабе мурий, – Хай зна, як убогий жартує.
264	<i>Злодій</i>	-	-	-	« <i>Покіль коні водив – так і Бог годив, а як почав воли – наче чорти ввели!</i> »	-	-
274	<i>Похвалив</i>	-	-	-	...любуться собою, мов Катря в <i>постолах...</i>	-	...любуться собою, мов Катря в <i>постолах...</i>
280	<i>Два звоцики</i>	-	-	«Чорт породив цапа, а цап кацапа»	« <i>Бог породил осла, а чорт хохла</i> » « <i>Чорт породив цапа, а цап кацапа</i> »	-	«Дурний тебе піп хрестив і тебе навчив!»
284	<i>Циган у монастирі</i>	-	-	-	... <i>голод не тітка</i> , треба їсти.	-	-
287	Поповна за циганом	В Могилевській губернії колись не вельми давно жив поп в селі Юркевичах.	-	-	«...видно вже так: <i>залетівши в ворони, то треба і кричати по воронечі</i> »	-	«Здрастуйте, батюшко!» «Добрідень, людечки, вам, та живі ви ще? – Здоров!»
317	<i>Ракова скоро робота</i>	Колись іще, як дріжджі були, як водичка, так рак пішов по дріжджі і ходив сім год.	-	«Скоро робота, так нагла смерть»	« <i>Скоро робота, так нагла смерть</i> »	-	-
318	Про хлопця, що нічого не боявся	Були собі чоловік і жінка, і був у їх такий син...	-	-	-	-	-
320	Нужда	Жили собі дід і баба.	-	-	-	-	-
321	Мати зрадниця	Жили у лісі чоловік і жінка.	«А й заснув я кріпко! – Заснув би ти на віки, якби не я»	...і живуть поживають та добра наживають.	-	-	«Здрастуйте! – Здрастуйте!»
321a	[без назви]	Як був собі дід та баба; дождали собі дочку і сина.	Идуть та йдуть... Живуть та й живуть... «Чого, Іван Іванович (требуш)? Чи по волі, чи по неволі? – Більш того, що по охоті» (5) «Огинайсь, огинайсь, Іван Іванович: уже твої хорти двоє (четверо/ шестеро/ восьмеро/ десятеро/	-	-	-	-

			одинадцяті) дверей (двері) прогризли!» (6)				
322	Про хлопчика Покотигорошка	Жили собі дід да баба, не було в їх дітей.	-	... живуть і красуються.	-	-	-
323	Про багатого купця дочку	У одного купця було троє дітей: два сини і одна дочка...	-	-	-	-	-
324	Шептуха	Була собі стара баба...	-	-	-	-	«Я баба шептуха од святого Духа: як я при тобі, так і дух у тобі, а як я од тебе, так і дух із тебе» (двічі)
325	<i>Бачили очі, що купували</i>	Чоловік мав тільки одну копійку...	-	«Ні, каже, плачте, скільки хочете, а їжте, хоч повилазьте: бачили очі, що купували»	«Ні, каже, плачте, скільки хочете, а їжте, хоч повилазьте: бачили очі, що купували »	-	-
328	Скупий чоловік	Один чоловік та загубив у лісі кобилу.	-	-	-	...а ніде не знайде – мов крізь землю провалилась.	...а ніде не знайде – мов крізь землю провалилась.
362	Про жінку скупого чоловіка	Був собі на селі один чоловік...	-	-	-	-	«А наша мачуха така добра, як рідна мати »
363	Стрижено! Стрижено!	-	-	-	-	-	...та й стала вироблять пальцями так, наче кравець ножицями ріже...
364	Чорт посварив чоловіка з жінкою	Був собі на селі мужик з жінкою...	-	-	-	-	-
367	Старцеві гроші	Хто й зна, чи се правда, чи так брехенька. Кажуть, жив у одного пана старець...	-	-	-	-	-
369	Догадавсь	Ще за панського права один чоловік та зробив собі парники...	-	-	-	-	-

Таблиця 8

Галицькі народні казки: В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський / Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко // Етнографічний збірник. – 1895. – Т. I. – 120 с. – С. 1-96							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	Подоріж до сонця	Був їден вандровний.	Але йде, йде, йде... (двічі) «Е, десь тут вже шось смердит тут-во, душа якась смердит!»	-	-	-	«Слава Богу! – Слава на віки!»
2	Чоловік без страху і упир	Був собі такий їден холоп на світі...	-	І так закінчив своє життя зі страхом.	-	«...то мона дістати страху вот як горіх розкусити ».	«Дзинь добрий! – Добре здоровля!» «Слава Ісусу! – Слава на віки!»
3	Чудесна мошенка	То був собі такий хлопець бідний...	-	-	<i>(Легко прийшло – легко пішло!) (Пані до часу була, а біда – то до віку!)</i>	-	-
4	Чудесні коні	Мав батько три сини; два мудрих, а їден дурний...	«Коню мій, коню! Чи ти ни ньки не їв, чи не пив, чи бес того Попелюха маєш (тут погибати (дурно-пусто)?» (тричі)	-	-	-	-
5	Вдячні звірі	Мала вдовиця сина їдного...	-	Уже кінець. Утопила сі за ту штуку.	-	-	-
6	Молодильна вода	То був собі їден круль. Мав три сини.	...вийшов рік і два місяці... ...уже стоять рік і два місяці. ...уже рік, два місяці вже – нема!	...і вже кінець (і горілки зганець – додав господар Соколовський).	Як пан Біг не pomoже, то вже ніхто!	-	«Слава Богу! – Слава на віки!» «Дай вам, Боже, здоровля, що ви мене відрятували!» ...вже той хлопець її росте так як з води .
7	Три царівни на скляних горах і їх брат	Був їден цар, мав три дочки і їдного сінка.	«Десь тут прісна душа смердит!» (двічі)	І я був теж на тім весіллі, давали мені їсти й пити, і в кишеню дали й за пазуху, і в хустину нав'язали і в торбу поклали... але я був п'яний – і лежало в кутку в коморі клоччя – і я ліг в ньому й заснув. Там їден сват молоденький прийшов, загорнув те клоччя зо мною й забив у гармату. Як вистрілили с теї гармати, і як вистрілили, та й я летів та й летів та й летів, та й прилетів ту до вас, до хати, і на лавці сів і вам оповів. І тій байці кінець, і горівки зганець, і хліба дробяска, і ковбас в'язка, і	«Раз мене мати родила, раз буду гинути!»	-	-

				цибер кісілю, і всі гості поділю. – те що мені там дали то я те ніс.			
8	Дурень і царівна на склянній горі	Мав батько три сини, і було два розумних, а їден дурний.	-	І я був на тім балу; і там їли й пили. Але я наївся й напився, і ліг спати межи порохом. Той порох лопатою брали й канони насипали, і котрийсь мене загорнув і в канон торнув (кинув); і як вистрілили (с тово канона), то я летів, летів – сів возьди коло стола і вам оповів...	-	-	...і так спав, як неживий.
9	Невдячний брат і живуца вода	Мав батько два сини й вони вдома не хтять бути.	«Добре-м – каже – виспав ся!» «А, добре-сь виспав ся, бо ти вже неживий був»	І вони вже собі обос жили, аж пїрвали ся жили... Уже кінець.	-	-	«Ну, бувай здоров!»
10	Мерцеві дари	Був собі такий чоловік їден, мав три сини.	-	І я, Онуфрій Столяр, там був – як зачали там стріляти з канонів на вів ат, але я, Онуфрій Столяр, вина напив сі багацько й меду, і я собі ліг трошечки у каноні. Як на віват зачали стріляти, як с того канона вистрілив, як я зачав летіти – аж до Берлина упав. Я вженився, і тутенька ту прахтику всю сказав, шо я видів.	-	-	-
11	Дівчина-каліка	Був їден цар...	-	А сам спровадив велику банду, велику музику – і тамки музики грали, танцювали, їли, пили (і я так же їв, пив), с канонів стріляли... Але не мали чим канонів набивати (порох був, но не мали чим заткати), – я лежу в листі, і вони мене взяли з листям до канони й набили мною; і як вони вистрілили с того канона, то я летів, летів, летів, і сів возьде на лавці, коло стола, і вам оповів.	-	-	...і зчорнів як чорна земля! ...така ладна, як найкраця рожса.
12	Дівчина записана злomu	То як був їден бідний чоловік, а він не мав дітей...	-	...і панують до сего часу.	-	«бо я її дуже в серці маю »	-
13	Дівчина між сиродами	Була собі дівка...	-	-	-	-	-
14	Дівчина і розбійники	Мав їден батько дванадцять синів і всі були злодії.	-	-	-	-	-
15	Дівчина і кобиляча голова	Був то дід і баба, мали вони дві дівки, дід мав свою, баба свою...	-	-	-	-	-
16	У чорта в наймах	Мав батько три сини: два було розумних, а їден дурний.	«Чо (ти) плачеш (Івасю)? – (Бо) я плачу того, жи я ще не зробив того, що мені пан	І як музики грали і співали, гуляли, і там з моздирів стріляли – на те весілля – а я лежав в папері завинений, а як вони брали ті папери	-	-	...уже сивий як голуб...

			казав»	та й усадили мене в моздзир – та як вистрілили, то я летів, летів, сів возьди на лавці і вам ту казку воповів.			
17	Як чорт у бідного служив	Був собі тепер знов такий бідний чоловік...	-	-	-	-	«...і має привезти тобі муку таку як сонце ясне ».
18	Дурень і біда	Було собі три брати, два розумних, а їден дурний.	-	І я там був і видів-им ту Біду і тих видів, жи втікали, – але мене страх великий здійняв і я боявся, жи-б мене Біда не вчепилася, і я тікав та й втікав і не міг потрафити до себе додому, прибіг-им сюди до хати і тут сів, за ту Біду вповів...	<i>(Не йди за Бідою – Біда сама йде за тобою!)</i> «Дурний, Біда не ходить по лісі, по по людях »	-	«Так товчуся як чорний віл... »
19	Як брат брату за дві чвертки жита очі вибрав	Був собі такий бідний чоловік і мав брата багатого.	Йде він, їде...	...і вже кінець.	-	-	... (ніби така, шо в нас називається жаба, така велика, шкодить: як вона надихас, то вже бувай здоров)... «Будьте здорові! – Йди здоров!» «Слава Богу, брате! – Слава на віки!» «Здоров, брате! – Дай, Боже, здоровля!»
20	Березо-вабій, мудрий кінь і золоте перо	Був собі чоловік і жінка, дуже великі богачі, не мали вони межі собою жадної дитини.	«Березо-вабій, не руш пюра, бо буде біда!» (тричі)	І вже кінець – нех вони ше живють до котрого часу.	-	-	-
21	Дуб-береза і його подорож до сонця	Був господар, не мав дітей...	Вже всьо.	-	-	-	-
22	Вірний брат, що брата і братову врятував і через те каменем став	То було собі два брати, їден був трохи мудрий, а другий трохи був дурний.	От ідуть вони, йдуть, ідуть, вже захапує їх ніч. Але йдуть вони, йдуть вони, йдуть – захоплює їх уже полудень... От ідуть вони, йдуть, йдуть, нахоплюється вже час, обід... Ідуть, ідуть, захапує вже й ніч їх.	Допіру вони собі царствовали вже аж до смерті.	-	-	«Добривечір тобі! – Дай, Боже, здоровля!»
23	Заздрісна мати і єї дочка цариця	Була вдовиця і мала дочку...	Уже кінець її.	-	-	-	-
24	Як швець чортові записався а до неба дістався	Був то їден швець дуже бідний, він не мав вітки жити...	-	І таким способом швець прийшов до царства небесного.	-	-	-
25	Христова похресниця	Було двоє таких стареньких, не мали довго дітей, потім вже	-	І так капарают і досі.	-	-	-

		мали в старих літах дівчинку.					
Українські людські вигадки: Зібрані Опанасом Шимченком // Етнографічний збірник. – 1895. – Т.І. – 120 с. – С. 1-28							
Про «руських»⁷							
2	Руські язикаті люди	-	-	-	<i>«Крути, Ванька, головою, щоб не закинув петлюю!»</i>	-	«...то лиха вже його година бери...»
5	<i>Шей!</i>	-	-	-	-	-	«Гей, волікі, Господь же вас нараділ, на лобі рожки посаділ!..»
Про жидів							
3	<i>Гринджоли</i>	-	-	-	-	-	«Здоров тобі, чоловіче! – Здоров!»
Про циганів							
1	Поденщики	Се було дуже давно, як ще Бог ходив по землі.	-	-	-	-	«Здоров тобі, цигане! – Здоров!» «Здоров, цигане! – Здоров, батьку мій рідний!» (двічі)
2	<i>Грім</i>	-	-	-	-	-	«Господня сила нове шатро розбила!»
3	<i>Тягло</i>	-	-	-	-	-	«...бо лежить як Спас, і бороду розтряс, і пахне святими духами» «...бо то лежав як Спас і бороду розтряс, і пах святими духами, а тепер лежить, як головня, і очі витріщив, мов сатана, і як з надлюки воня!»
4	<i>Шкурка</i>	Був циган бідний, а дітей – багато.	-	-	-	-	«Здоров, батьку мій рідний! – Здоров»
Про панів							
1	<i>Суворий пан</i>	Був пан такий суворий та сердитий...	-	Від того часу став пан легший.	-	-	-
2	<i>Глухий пан</i>	Був глухий пан і була в його економія.	-	-	-	<i>«Колос від колоса не доходить чоловічого голоса!» «Сніп від снопа, як чорт від попа!»</i>	<i>«Великий: як собака ляже, то хвіст на чужому!» «Як комар крильцем загуде, то й скирта впаде!» «Як бугай роги встроми, то в'язи зломе!» «Як згорнути та змести, то нічого і в заподі нести!»</i>
3	<i>Як хлопчик одурив пана</i>	-	-	-	«давно сказано – «поили дурного, а за ним другого»	-	«Здоров тобі, хлопче! - Здорові»
Про москалів⁸							
1	Придуркуватий	Одна жінка зналася з москалем...	-	-	-	-	-
2	Мудрий офіцер						«Прошавайте ж, хазяїни, зоставайтеся з святими, а я піду з Богом!» «Здоров, чоловіче! – Здоров!»

⁷ Тобто про росіян.

⁸ Тобто про солдатів.

Про птахів і звірів

3	<i>Чого комара без ружжа бють?</i>	-	-	-	-	-	«...ми як прийде Спас, то й кат по нас...» «...хто в світі найдужчий: чи товариця, чи коняка, чи людина? ...товариця не дужа обтом і коняка-ж так само; як я сяду на товариці, то як ударе хвостом, то я тільки сповзу; а людина найдужча; як сяду на людині, то як ударе людина, то так зараз і вб'є, а ще як і потерне, то й кістки рознесе!»
4	<i>Дурний вовцюга</i>	Як були дурні вовки...	-	-	-	-	-
1	Від чого приказка: мужик – ворона, а хитріший чорта?	Посіяв чоловік просо.	-	А чорт: «пху! Хохол – хитріший чорта!»	<i>Хохол – хитріший чорта!</i>	-	-
До наведених текстів упорядники додали ще кілька варіантів, записаних на Тернопільщині.							
1	<i>[без назви]</i>	-	-	-	-	-	«Віншую вас тими святами, Рождеством Христовим, щобисьте щасливо спровадили, до нового року дочикали, від нового року до богоявлення, від Богоявлення до Воскресеня, від Воскресеня до сто літ, доки вам Пан біг назначив життя й вік – дай, Боже, здоровля» «Христос народился, на гору покотился, строп дере, сало бере, – бери, бери, не бойся!»

Таблиця 9

Галицькі народні казки (№ 26-77) / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1899. – Т.VII. – 168 с.							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
26	Як Івась від пана тікав, у діда служив і з чортівкою одружився	Бідна мати не могла свого сина вигодувати – пустилася у вандир.	«Чого так, мамуня, плачете?» – «Ай шину мій любий, як не маю плакати...» Що вступить, то миля, що скочить, то дві. (тричі)	А мене на весілля запросили за музику, бо тамтого не рахували – тож я згодився, бо для мене тої пасувало. А коли придани за столом сиділи, то мав тоги вільність музика і згодився вечерю носити. А коли господиня дала пироги, то я собі сподобав та почав з радості їсти. Господиня тої, як вздріла, як мя вирвала хохлив, то я як скочив, а там стояла шкірина бочка з водов – та я зашпортався, на тую бочку впав таїм втопився. І від тоги мене нема.	Ну, та що робити, <i>жаль ваги не має</i>і тоги, як то казка каже, <i>вже пан, бо не загинув...</i> [модифіковане]	...таких багато, що <i>ані кінця, ані початку</i> не можна було видіти.	...бий її, божа сила... А бодай їм зогнила! Аж ту пополудню летить тхом, <i>як шалена</i> . «А бодай ти стала приснов душев!» «...Бодай розпалися!» ...та й полетів, <i>як шалений</i> .
27	Покотигорошок	Була собі баба і мала їдного сина.	-	-	-	-	-
28	Дівчина записана злomu	Був собі мельник і не мав 'но їдну дочку...	-	-	-	-	...він знався – <i>дух святий при хаті</i> – з тим шатаном.
29	Сестра-зрадниця	Був цар: мав дочку і мав сина...	-	-	-	-	-
30	Як піяк царівну вибавив	Був цар і царова.	-	Таке весілля там велике, такого вольська!.. І я там був, дали мені горівки, як я ся там впив, ім собі там ліг на сміттю. Взяли там стріляти, мене канонір всадив в канону і каже: ну! а я сів ту.	-	-	-
31	Нероджений царевич	Був цар і царова.	-	І я був там, дали мені горівки, і я ся впив і я там заснув. Взяли там стріляти на вонур (жи то весілле) та мене канонір всадив в канону і каже: ну! а я сів ту. (Йуш то буде всьо). // як я був ше малий, то тато ту байку вповідали. Я її собі... то поправляв, вповідав їй потому, переймив, і якім отак ю кінчив її, ім. так скочив на лавці, казавім пу! – як сі лавка стрісла, йо тая йо сама, впало два горці і збанок з водов! Я тоди до тої байки ше дістав, – потому сі з мене так сміяли, завше кажуть: Іване, ану кажи: пу!	-	-	«...Я ці повім загадки: <i>ні родзоний і на ні родзонім приїхав, а сої маткі на ренках приніс!</i> »
32	Чародійська лямпa	Їден був такий кравець, мав сина.	-	Конець.	-	-	-

33	Котигорошок, Розвернигора і Завернивода	Була баба, мала трое дітей, два хлопці й дівчину.	-	-	-	-	-
34	Як хлопець визволив царівну від змія і при мерцелі на варті стояв	Був собі іден такий хлопець...	-	І поховали його і накрили і він лежить у землі, а я ще живу на світі й розказую. Вже кінець.	-	-	«Слава Ісусу!»
35	Чудесний перстень	От ішов так хлопчина...	Іде він, йде, йде кавалок через ліс... От іде він лісами, лісами, лісами фург...	Кінець.	-	-	(дві копійки, то колись були гроші – за дві копійки то колись кварта горілки була) (а всьо баба таки юди...)
36	Вдячні звірі, царівна і змії	Був чоловік і мав трое дітей.	-	А той взяв собі шлюб із тою власною, жи він її від смерті відрятував, і п'є і їсть до кожного часу – і п'є і їсть і веселиться з своїми дітьми і з женою. Кінець.	-	-	-
37	Плекай-корова, Покотигора і Переверни-гора	Мав господар хлопця, називався Івась.	Йде Івась іден день і другий, а на третій... Йдуть вони, йдуть і приходять...	Я там був і то видів і в тім чув.	-	-	...і покотився без поріг <i>як гарбуз</i> . (двічі)
38	Вечірник, Опівнічник і Світовик	Іден був такий цісар, жи мав жінку і та жінка не мала дітей.	-	-	-	-	-
39	Чудесні помічники	Був собі іден пан і йшов він через ліс...	Іде він, іде через ліс і здибає... Ну йдуть вони, йдуть через ліс...	-	-	-	-
40	Як хлопець служив у пеклі, а відтак королем став	Був собі бідний чоловік...	-	То той самий цісар, що тепер їст.	-	-	-
41	Чудесний коник, золоте перо і золота підкова	Було їх дванадцять братів. Мав батько дванадцять синів...	-	Вже є всьо.	-	-	-
42	Хлопчик «волове вушко»	Було собі двоє старих людей...	-	І вже кінець.	-	...і той синок <i>ріс</i> їм так <i>як з води</i> .	«Диво! Віл вола з'їв!» - «Бодай тобі у голові задівало!..»
43	Чоловік без страху, вдячний мрець і заклята царівна	То був такий іден чоловік...	Іде він, іде, так далеко заїхав... Іде він, іде, далеко іде...	І во віки віков аминь.	-	-	«Сину, сину, нех тебе Панбіг боронить...» «Добривечір вам!» - «Добре здоровля!» «Бувайте ж ви здорові»
44	Як брат брата визволив і злого духа стратив	От же ж був собі іден такий пан, мав він собі ідну кляч і суку; та кляч мала два лошаки, а та сука мала два песики.	«Десь то (тут) прісна душа смердить! (чути)» (тричі)	-	[<i>Та бабі 'но два рази на рік тре правду сказати, більше ні!</i>]	-	-
45	Чудесні коні	Був собі іден господар, мав три сини.	-	Вже кінець.	-	-	-

46	Чоловік, що розумів бесіду звірів	Був собі чоловік так бідний...	-	Ну то вже ті буде кінець.	-	-	-
47	Як дурний злих духів перехитрив	Був собі батько, бідний батько, називався Іван. Мав дванадцять синів, одинадцять було розумних, а дванадцятий дурний.	-	-	-	-	-
48	Царівна-опириця	Був то цар і мав дочку дуже файну...	«Чого ти, сину, плачеш?»	Вже всьо.	-	-	-
49	Царівна-опириця, жовнір і чудесний старець	Мав цар дочку...	-	Я там був і то видів і вам то розповідаю.	-	-	-
50	Дівчина і мрець	То був собі Ясьо і Кася...	-	-	-	-	-
51	Дідів син і бабина дочка	Був собі дід і баба, баба мала дочку, а дід сина.	Але він іде, йде, увійшов в ліс...	...та й вже кінець.	-	-	-
52	Вдячні звірі	Був собі їден хлопець...	-	...та й вже кінець.	-	-	-
53	Кіт і граф Попеловський	Був собі наймит і кіт.	-	-	-	-	Він пішов вночі до магазину, де там до каси, добув – перше то так гроші не ховали mocno, як тепер ховають...
54	Царівна-чарівниця і вдячні звірі	Був то круль і мав три дочки...	-	І вже всьо.	-	-	-
55	Чудесна скрипка відкриває братовбивцю	Мав круль три сини: два розумних, їден дурний.	-	Казав круль вивести гогира зі стайні і прив'язати його до хвоста. Пустив у чисте поле; де вдарився головою, то тамки діл є, а де с...ю, то горбок.	-	-	Помаленьку, помаленьку, мій пастушку (старенький/татуню/й а матінко), грай(те), Тільки ж мого, тільки ж мого серденька не край(те)! Бо й у лузі при галузі брат мене забив, Й а за того веприченька, що й усаду рив. (4 рази) Помаленьку, помаленьку, й а мій брате, грай, Тільки ж мого, тільки ж мого серденька не край! Бо й у лузі при галузі ти казав: Не бий! - Й а за того веприченька, що й усаду рив. Помаленьку, помаленьку, й а мій брате, грай, Тільки ж мого, тільки ж мого серденька не край! Бо й у лузі при галузі ти мене забив, Й а за того веприченька, що й усаду рив.
56	Як умерлий визволив царівну	Був їден король, а мав три сини: ті старші були за мудрі, а той	Їдуть вони, їдуть і приїхали...	Вже кінець.	-	-	-

		третій не мав такої мудрості, наймолодший.					
58 ⁹	Кравчик і велетень	То був їден малий кравчик.	-	Я в той час там був і то видів, і до Бєрлина прийшов і на лавці в Якимовича сів і ту байку вповів.	-	-	-
59	Стрілець і гриф	От горобець собі літав...	«Що ти там видиш на тих морах? – Так виджу, як миска криві [крові]» «Видиш ти там, що є на морі? – От, каже, так як миска смоли» «Що ти там видиш на тім морі? – Так, каже, як миска злота»	...і нема до нинішнього дня.	-	-	-
60	Про музику і його сина	-	-	-	-	-	(І то таки правда колись була, то за границею розказував їден)
61	Дурний Гриць і водяна панна	А знов їдна була жінка, жи мала їдного дурного сина...	-	-	-	-	«Імя Отця і Сина і святого Духа, амінь і Господи допомагай!»
62	Березовий і його подорож до сонця	Пішли двое старих до ліса (не мали дітей)...	«Чого ти, Березовий, плачеш?» (двічі) «Слихом не слихати і видом не видати, – де ти їдеш, Березовий? – Їду сонця питати, для чого весело сходи і весело на полудень грає, а смутно увечері заходи і ніч ся роби» (4 рази)	-	-	-	-
63	Царівна в змові з чорнокнижником	Мав їден цар два сини і відумер їх ще малими.	І діставив їм чоботи, шо як хто в них взується, то ступи крок – миля, а скочи – на дві милі...	На котрім весіллю і я був, пив, їв і гуляв і так здорово напився, шо не пам'ятаю, як я сюди прийшов і на тій лавці сів і ту повість уповів. – Кінець.	-	-	-
64	Панна з яйця	Був круль, мав їдного сина.	-	-	-	-	-
65	Мерцевий дар	Було три брати, два розумних, а їден трохи такий ніби придурковатий.	-	І живуть і донині. То вже кінець буде ті.	-	-	...прилітає коник як золотознов йому коник прилітає вже, чорний такий як ворон ...
66	Мерцеві дари	Мав тато три сини...	-	-	-	-	-
67	Мерцеві дари	Їден чоловік був такий,	-	Масте кінець.	-	-	-

⁹ №57 немає через помилку в нумерації.

		жи мав три сини: два було мудрих, їден дурний.					
68	Фатальний хлопець	Був такий бідний чоловік і родила йому ся дитина.	-	-	-	-	-
69	Деревляний кінь	Їден ошуст був...	-	-	-	-	-
70	Кобилячий син	То був їден пан, мав пара коней і кобилу...	-	-	-	-	-
71	Тромсин	Їхало без ліс два офіцери...	-	І, знаєте, він справляв весілля велике, як ся женив, – я там був на тім весіллю, той злодій псякров кухар, я правив, жиб ми шо дав, знаєте, як мені вдарив варехов у с... - аж їм ту впав.	-	-	-
72	Щастє	Жив у їднім селї Иван чарївник...	-	-	-	-	-
73	Про фїльфебра і лїнгвера	Був собі фїльфебер...	-	-	-	-	-
74	Дївчина і розбїйники	Був тато й мама, мали вони дочку...	-	-	-	«... а сама утїкай, куди ті вочі несуть »	«Вокропець сі кипить, моїй невістонці серденько міхтить» (їуш так горить, дуже в страху є)
75	Як бідний розбагатів через розбїйників	Було два брати, але їден був дуже бідний, а другий багатий.	-	То всьо Бог тим коригує. Він дивував йому, тому братові.	-	-	-
76	Жовнїр і 12 розбїйників	Був собі жовнїр...	-	Вже кїнець.	-	-	-
77	Дївчина і розбїйники	Був собі ксьондз і мав їдну дочку.	-	-	-	-	-

Таблиця 10

Галицькі народні новелі / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1900. – Т. VIII. – 166 с.							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	Заклад на жіночу вірність	То було таких два куми...	«А чого так, бабусю, плачете? – Ой, як же, моя пане, не плакати...»	Амінь.	-	Файно воно ся вивчило за пару місяців і <i>дійшло до розуму.</i>	«Ой, бувай здорова, пане, бо я вже йду»
2	Фатальний хлопець	Був такий пан граб'я, майонтний...	-	Конець кінцем.	-	Заїхав він в ліси, <i>узав сі го блуд.</i>	«Най тобі Бог дає щастя з твоє жінков і с твоїм тим народженням, що має бути» «Слава Богу Ісусу Христу – Слава на віки амінь»
3	Чоловік, що не знав біди	Такий був, що мав багацько гроши...	-	«А видиш, прогнівивсь Бога, – ни годинись тих гроші взяти, бось прогнівив Бога»...	-	-	-
4	Про пана, що шукав біди	Був собі пан дуже великий, багатий...	-	Але то вже якось Бог йому давав...	-	-	-
5	Злодійкуватий багач і його братанич	То було два брати, їден був бідний, другий був багач, і той бідний мав три сини, а багач не мав ні жодного.	-	Вже всьо.	-	-	-
6	Парубок і скриня самолет	Було два хлопці, ткач і столяр...	-	І таким чином той бідний ткач зістав в того короля за зятя.	-	-	-
7	Правдачі	Був їден такий собі чоловік, називався Іван, він був бідний.	-	І так то віт своїм безумним розумом скінчив життя. Жінка бідує, а Іван панує. – Кінець.	-	-	(тоді вольно було, тоді не так як тепер: до суду подавай, – тоді шо віт сказав, то те так було)
8	Спритний злодій	Було три брати...	«Чого ви, дядьку, плачете?»	-	-	-	-
9	Родимий злодій	Був батько, мав три сини.	-	-	-	-	-
10	Учений злодій	Був хлоп і мав три сини.	-	-	-	-	-
11	Про наймита, що любив гецкаться	То такий був хлоп, оженився і мав дуже файну жінку...	-	І вже всьо. І допіру вже ся скінчило всьо і вже кінець.	-	-	(То колись давніших часів то ксьондзи робили, горали в полі)
12	Вже платно	Був собі, значить, хлоп і мав їдну їдним корову.	-	-	-	-	-
13	Яу Іван жидів мудрував	То такий був Іван, але він дуже був бідний.	-	Вже кінець. І обібрав чисто жидиска.	-	-	«Дай вам, Боже, здоровля, шо ви мені то зробилисьти»
14	Жовнір, сова-гадало і осел-свобода	Йшов собі жовнір через ліс...	-	-	-	-	-
15	Про бідного, що за довжок три рази вмирав	Вот був то хлоп бідний...	-	Вже кінець.	-	-	-
16	На дурнях світ стоїть	Був батько, мав двос	-	-	-	-	«Добрідень Марусю!»

		дітей, дівку і парубка.					
17	На дурнях світ стоїть	Був у жида наймит...	-	Іван взяв коня – правда, ше то таки в байці є, жи взяв коня і свині і продав і вженився потому (вже таки до теї дурної не вернувся) – і вже був господар і вже по всім.	-	-	... – <i>правда, ше то таки в байці є</i> , жи взяв коня і свині і продав і вженився потому (вже таки до теї дурної не вернувся) –...
18	Сильний наймит	Мав батько три сини, два було розумних, а третій був дурний.	-	-	-	-	-
19	Капуш	Мав батько три сини.	-	І вже кінець.	-	-	«Іду я дорогою, а там ходить хлоп і плаче. І кажу <...> І я вгорі увірву, а внизу доточу. І таким зліз до землі»
20	Хлоп і журавлі	Посіяв хлоп пшеницю на полі...	-	Й усно.	-	-	-
21	Мудрий дяк	Був собі ксьондз багатий, а дяк був дуже бідний...	-	І скінчилася байка.	-	-	-
22	Мудрий наймит	Був собі господар і мав наймита...	-	Уже всьо.	-	-	«Бодай ти сказився!»
23	Чоловік і три жінки	Такий був їден мудрий і богач, що вженився із трьома жінками.	-	-	[<i>При войску нема часу: б'ють і плакати не дають</i>]	-	-
24	Вдячний злодій і збиточна небіжка	Було таких два брати, їден багач, а другий бідний.	-	І я там був, ішовім звідтам і хтівім йти до Господа Бога. <...> І тогдимвиліз і Господи слава тобі, що я вже прийшов до дому. А паничеви дякую, же рука болить.	-	-	«Ой, дякую ти, брате, за тую ласку, а нашій мамі дай Боже царство небесне, відпочинок» «Ней тобі, брате, Бог дає, так як ти мені, абисьмо вже були спокійні, а наша мама най з Богом спочивають, най сі не метружать с тамтого світа на той» «І я там був, ішовім звідтам і хтівім йти до Господа Бога. Але йшов дорогою, вступивим до святого Петра на ніч. Питаюся святого Петра, якби я ся до неба дістати. Святий Петро мені каже: Іди, чоловіче, до мої стодоли, тамка є ячмінна полова. Ссучи собі мотузок із тої полови і по тім мотузку полізеш до неба. – Ссукав я собі той мотузок, але був за короткий. Але я, що підліз до гори, а мені не стало того мотузка, – я зліз долину, на долім того мотузка урвав, а на горі надточив. Вилізім до неба, чіпівім ся клямки, – дуже був зіпрів. Як сі пальці посунули, і я сі відірвав і відталім упав. Якім впав з гори на діл, і застрягим по саму шию. І не годеи вилізи. Так я си гадаю: Що я буду бідний робив? Пішов я до дому, взяв си лопатку і таким си викопав. І тогдимвиліз і Господи слава тобі, що я вже прийшов до дому».
25	Москаль і 12 неживих попів	Був собі ксьондз і мав пасічника; той пасічник мав дуже файну жінку.	-	Вже всьо.	-	-	-

26	Москаль і 12 неживих попів	Був собі хлопець і він ходив далеко на роботу.	-	Вже кінець.	-	-	-
27	Побожна дівчина	Був собі грабля і мав їдного сина...	-	І я там був на тім весілі і дивився через вікно, але забавило мене йти до хати, подивитися на ті молоді, хтів переступити бес поріг, поріг високий, – я як зачепився та й летів комитьголовою, вдарився в бочку з квасом головою, бочка перевернулася – і я втікав, за мною гнали, але мене не злапали. Я сюди прилетів і вам сю казку оповів.	-	-	-
28	Як син хотів позбутися старого батька	Був собі господар їден, мав батька старого...	-	...та й умер та й уже скінчилося.	-	-	-
29	Про чоловіка, що продав жінку розбійникам	Оженився чоловік з молодою жінкою...	-	-	-	-	-
30	Як бурлак правував ся з удовою	-	-	І кінець.	-	-	-
31	Вандрівка Івана з жидами	Був собі Іван...	-	І вже кінець.	-	-	-
33 ¹⁰	Три професії	-	-	Ну, то вже кінець.	-	-	-
34	Дурний зі ступою	Було собі три брати, було два розумних, а їден дурний.	-	Вже кінець. Не знаю, чи ще живі, чи ні.	-	-	«...жиб не я, тоб ви погинули, <i>як руді миші</i> ...»
35	Дурень зі ступою	Пишіть, жи було знов три брати.	-	І від тоді дурний зостав розумним.	-	-	-
36	Попів наймит і дяк	Був ксьондз і мав їдного наймита, їдного їдним.	-	-	-	-	-
37	Купуйте вмерлих	Було три брати.	-	Ну, і вже, – не знаю, чи він мо й сидить ще, чи вже вийшов (бо якби були повісили, то ми б були чули за него). Квит.	-	-	(так перше колись давнім часом їздили. Їдним биком, в ярмо таке)
38	Панна з знаками	Мала їдна баба їдного сина...	-	А я був на тім весілі, там грали і співали і з моздзірів стріляли, – а я лежав межі клаками, – бо боявся, жиб мене не били так як того жида... Вони тих клаків як набрали, і в моздзір ладували, і мене туди запхали, до того моздзіра. І як вистрілили, то я летів, летів, летів і возьде на стільці сів і вам оповів.	-	-	...жида сперло <i>як диню</i> ...
39	Як Іван з панською дочкою оженився і	То був в їдного пана дурний дуже Іван...	-	Конець.	-	-	«Но, Іване, бодай ти пропав на ціле життя!»

¹⁰ Бракує №32, очевидно, через помилку в нумерації.

	свогого тестя змудрував						
40	Небилиця	Був пан, любив дуже байки, – а був в тім селі господар, називався Іван і знав дуже байки.	-	-	-	-	«Як я був молодий, я собі посадив в хаті під лавою біб <...> Я дивлюся, а панів тато также пасуть»
41	Дідич і тивон	Був тивон за панщини у пана...	-	-	-	-	«Я був учора такий мотуз із полови вплив аж до неба. Алем недалеко вже був, той мотуз увірвався мені, я впав у болото. Як у болото впав, зара побігім додому, городника взяв, викопався й до панам прийшов»
42	Вояк і царівна	То був знов їден круль і мав палац...	-	І вони жили і до тепер живуть. І бувім я на їх шлюбі...	-	-	-
43 ¹¹	І з легкого часом бувають люди	Мав батько їдного сина...	-	-	-	-	-
44	Про дурня, що замість у церкву зайшов до млина	Їден чоловік ніколи не ходив до церкви...	-	Я ходив по світі і на той час прийшов до теї хати і чув, як той чоловік прийшов зі млина і розказував. Я послухав і пізнав, жи він дурний, жи в світі дурнішого нема і по світі іще їст таких дурних багато, але кпою не ходять, бо якби купою ходили, тоби була велика біда. Конець.	-	-	-
45	Брат без людськості	Було два брати, їден бідний, другий багатий.	-	-	-	-	-
46	Як баба підвела чоловіка і жінку	То було собі малжєньство... [молодята]	-	-	-	-	-
47	Як чоловік вилічив жінку	Був собі їден чоловік і мав жінку, дітей же не мав жодного.	-	-	-	-	-
48	Як чоловік жінку розуму навчив	Був собі знов чоловік і жінка.	-	...і спокійно жили собі, аж поки не повмирили.	-	-	-
49	Як Іван жидів дурив	Іван був, мав він собі коняку.	Їде він, їде, приїхав... Ну, їде Іван, їде, знов уступив до міста...	То на ту пам'ятку жиди тепер голову голять, а пейзахи кидають, а жирівки всі голови голять, бо вони цілком пообмазували. Кінець.	-	-	-
50	Як Іван водив жидів на гриби, а відтак у ставі потопив	Був то знов такий Іван...	-	-	-	-	«Дають, дай вам Боже здоровля, же ви мені зробили так!»
52	<i>Як гостилися русин з поляком</i>	-	-	-	...хто на просьбу здається,	-	-

¹¹ В оригіналі 42.

					голоден спати лягас.		
53	<i>Де міткові кінець</i>	-	-	Вже всьо.	-	-	-
54	Черевань і теля	Був собі господар, був великий багач.	-	-	-	-	-
55	Як пачкар стражників перехитрив	То в нас при війську був якийсь Стремільський...	-	Ну, і кінець, і стражники всьо програли.	-	-	-
56	Дівчина і офіцери	То була така баба, жи здурила три офіцери.	-	-	-	-	-
57	Дівчур	Мав батько їдну дочку, але вона замуж не хтіла йти.	-	Кінець. А йому ніц не було. Він жив і потім вженився ще і ще на востатку крулем великим зівстав.	-	-	-
58	<i>Анекдоти про цигана</i>	4	Був то циган...	-	І вже кінець.	-	-
		5	Був циган і мав синка	-	-	-	«Божок, моргни разок, мішок найду, додому піду»
59	<i>Циган косарем</i>	-	-	-	«Зналисьє, - каже, - як варити, але не зналисьє, як давати... »	-	-
65	Королівські загадки	Їден король мав вірного слугу (возника).	-	Спокій.	-	-	Їдна загадка є така: аби він порахував, кільки звїзд на небї є. А друга: де єсть середина неба? А ретя: шо цар вартусє, як сидить на престолї царськїм, корона на головї, булава у руцї, – шо він тоді вартусє?
66	Гринько тихий господар	То так був такий чоловік був...	-	Тоги від сего часу того не чувати, жиби ходили ксьондзи по чужих жїнках до хати.	-	-	Ой мїй милий Григорїй Та й поїхав за море, Не вернеться ніколи... Ой слухай же Григорїй, Що твоя жїнка говорить! Маєш нїж за пасом, Розрїж мїх тимчасом, Жїнку раз, попа два, – А ти, попе, гоца дра! (ост. 2 рядки двїчі)
67	Не стїй о печїнку	-	-	І кінець.	-	-	«Добрий вечїр! – Дай Боже здоров'я!» «Добрий вечїр, кумо!» «Добрий вечїр вам! – Дай Боже здоров'я!»
68	Як пан учив суддю розуму	В однїм судї був сендзьом (суддею) русин...	-	Кінець. І правда-ретельнїсть побїдила.	-	-	«День добрий, пане сендзьо! – Дай Боже здоров'я, пане грабїю!»
69	Рабїн з телятем	У їднїм мїстї був рабїн...	-	-	-	Оно <i>куди круть, туди круть</i> , то до суду мусило йти.	-

70	Сумлінний Іван	То була їдна вдовиця і мала сина.	-	-	-	-	«Матко моя найдорожча, дай мені тридцять золотих, аби я своїй матці купив хатку. А як ми не даш тридцять золотих, як буде римських більше або менше, то бігме не возьму!»
71	Голка	-	-	І кінець.	-	-	-
72	Цицій	Була собі бідна сирота...	-	-	-	-	«Слава Богу! – На віки!» А то були ліси такі, не теперішніх то літ сказати, тільки давно, як пустині ще панували. Там тигриці, там медвежі, тамка леви свої гнізда мали.
73	Майстер злодій	Так був їден брат із сестров.	-	-	-	-	«Слава Ісусу Христу! – Слава на віки!» «Нужда би тебе з'їла!»
75	Як жид з Іваном їздив на війну	Їден Іван хлоп так був парубком...	... то не так ся борзо діяло, як ся говорить.	Уже кінець, приїхали додому.	-	-	-
76	Байки-небилиці	Їден господар мав три сини...	-	І вже кінець.	-	-	«Слава Ісусу Христу! – Слава на віки!» (двічі) «Дай Боже добрий вечір! – Дай Боже здоров'я!» «Як мій ся тато женив, то я ходив татові за свахами просити <...> А я, каже, відтам як скочив...»
77	Як чоловік жінку зробив дурною	Давно за панщини, як хто знайшов гроші, то мусив віднести до двора. Але їден чоловік орав биками з жінков...	-	-	-	-	Давно за панщини, як хто знайшов гроші, то мусив віднести до двора.
78	Самоділковий доктор	То в їднім місті був цілий шпиталь...	-	Вже всьо.	-	-	-
79	Збиточна небіжка	Було два брати: їден бідний, другий багатий.	-	-	-	-	-
80	Добре почували	Давно були тісні часи... [бідні часи]	-	І вже кінець того.	-	-	-
81	Злодієві збитки	Так був їден пан великий...	-	Вже всьо. Шо він мав їм ще вдіяти, того вже не було.	-	-	-

Таблиця 11

**Чорноморські народні казки й анекдоти: Зібрав Митрофан Дикарів // Етнографічний збірник. – Т. II. – Львів, 1896.
– С. 1-50**

№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	<i>Чий Бог старший: чи наш, чи жидівський</i>	-	Чи довго він там сидів, чи коротко...	Тим то вони, бісові жиди, такі й руді.	-	-	-
4	<i>Ісус Христос і Магомет</i>	-	-	Тим то у свині завсігда викручений хвіст.	-	-	-
6	<i>Два брати: Каїн і Авиль</i>	Жили собі колись два брати: Каїн і Авиль.	-	-	-	-	-
7	Про Ісуса Христа та апостола Петра	-	Ідуть вони з святим Петром та й ідуть, ідуть та й ідуть, та й прийшли...	-	-	-	«Здоров бувай, добрий чоловіче! – Здрастуйте». ...а вода у криниці світла та гарна і блистить, як скло.
7	Колись жінка була старша від чоловіка	Це було дуже давно, тоді ще, як Сус Христос ходив по землі з святим Петром.	-	-	-	...та такий підняла крик, що нашим странникам і світ став немилый... Досталось сердешному Петру на оріхи!	-
10	<i>Як за ту казку (№9) салдат на Чорноморця розлютувавсь</i>	-	-	-	-	-	...аж слина котиться, як у скаженої собаки.
12	Про святого Георгія	-	-	-	-	-	(То, кажуть люди, вовки дуже сильні, як по дві жаби в їх, коло шиї: цих вовків ніяка собака не бере. Тільки й візьме їх така собака, у котрої коло шиї намотані дві гадюки. Така собака зветься ярчук).
13	Попівна-цариця, Іван Іванович, руський царевич, і прекрасна Анастасія	Жив у одному помісті піп з попадьою, і була в їх одна дочка...	...і завезти в дрімучі ліса, де ворон і кости чоловічійської не занесе...	-	-	...така вже красива, що ні пером описать, ні в казіці сказать.	«Здрастуй, славний богатирь Іван, руський царевич!»
15	Про змія та цигана	В однім селі жило багато людей...	-	-	-	-	-
16	Мужик, вовк і лисиця	-	-	-	«Е, чоловіче, тепер стара хліб-сіть не помниться ...» (двічі)	-	«Не по-твоему, не по-мосму, а по-божому!» «Здоров була, кобила! – Здрастуйте»
17	<i>Святий Тилитень чудо творив</i>	В який-то празник одна жєнщина задумала піти до церкви...	-	-	-	-	-
18	<i>Німець у руській церкві</i>	-	-	І тим кончилось.	-	-	-

20	<i>Катря «Отче-наш» забула</i>	До однієї жінки ходив полюбивник...	-	-	-	-	-
21	<i>Циган-монах</i>	-	-	-	-	-	«Здоров, добрий чоловіче! – Здоров!»
22	<i>Батько і син у полюбивниці</i>	У одній станиці було так, що до однієї удови ходили ночувати батько й його син.	-	-	-	-	-
23	<i>Невередливий салдат</i>	Один салдат став на квартиру...	-	-	-	-	-
24	<i>Господи милостивий, а ми люди твої, чий же то москалі?</i>	Це діло було в старину, коли ще на селі ніколи не бачили салдатів.	-	-	<i>Господи милостивий, а ми люди твої, чий же то москалі?</i> (двічі)	-	-
27	Кубань – золоте дно	-	Ідуть вони та йдуть, ідуть та йдуть.	Коли до того міста – а бумажку вже кат спік.	-	...гроші – <i>хоч лопатою гребти, їх, мов, там і кури не клюють.</i> ...третій, четвертий – <i>нема тобі ні гриця!</i> Поробились вони там скільки – <i>не солоно здалось їм.</i> Коли до того міста – а бумажку вже <i>кат спік.</i>	-
29	<i>Отак як бариня – свиня, а як барин – собака</i>	-	-	І кінець.	-	-	-
30	<i>І як ті пани плюють</i>	-	-	-	-	-	«Оце, бодай чорти його батька!»
31	<i>Сліпець Обертас за жінкою багато дечого взяв</i>	-	-	-	-	-	«Здоров, брат! – Здоров!»
33	<i>Ще розмова з глухим</i>	-	-	-	-	-	«Здоров, куме! – Здоров!» «Прощай, куме! – Прощай!»
34	<i>Перва жінка і друга</i>	-	-	-	-	-	... царство їй небесне! ... хай їй гикнеться, як собака з тину вірвється!
35	<i>Невдячний чоловік</i>	-	-	-	-	-	... пампух, <i>як милий дух...</i>
38	<i>Семифунтова чавунна медаля</i>	Як була с турками війна...	-	-	-	-	-
39	<i>Кінець!</i>	-	-	Оце вам казка, а мені бубликів в'язка!	-	-	-

Таблиця 12

Етнографічні матеріали з Угорської Русі: Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 2: Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. 4. – 251 с.							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
Казки							
2	Модний «Робінзон»	Був в Азії їден багатий купець.	-		І там пісок дорого продали і щасливо жили.	-	-
3	Про Францка	Їден Францко в їднім в́ароші мав чотири дома, що в них було по дванадцять хиж, а потомків не мав, лем їдного сина.	-		Я ся вернув, та теперка тут.	-	-
4	Про двадцять чотирьох братів і про Палирожу	Був їден худобний чоловік і була йому жона груба.	-		Там бувають іще ачей і днеська.	-	-
6	Гонихмарник і його віщий слуга	Їден худобний чоловік мав шість дітей.	-		-	-	-
7	Медвідь Іванко, Товчи камінь-Печиколачі, Сучи-мотузок	-	-		...і вони оженилися і жили спокійно.	-	-
8	Сучки Янко і його подвиги	Був їден цісар, не мав дітей...	«Що ти є кінь? Ачей ти дьябол? Ніт такого коня, як ти, ніт такого хлопа, як я. Лем ми повідала теща моя, Гинджібаба, жи виділа в світі сучого Янка: ніт хлопа над нього. Але Коби він тепер ся трафив, то я би його порубав на дрібні ф́алатки, я би його тоді розметав (сорокам і воронам)». // Сучий Янко повідать йому: «Не рубай ані не розмітуй, бо я тебе порубаю й (сорокам воронам) розмечу тоді». (двічі) «Що ти є, коню, за дьябол? Не є такого коня, як ти, ай не є такого хлопа, як я. Повідала ми моя теща, жи їден є у їдного царя собачий син, що лем його собака уродила, а с куста ся справив: та такий хлоп, же ніт над нього. Але Коби ми ся ту трафив, та бим го порубав і порозсікав на ф́алатки, сорокам і воронам по тим полю тади бим його розметав». // Сучий Янко повідать: Не	Там я був на гостині. Німий просив їсти. Вдаривим го костьов, що прикусив язик, не може бесідувати. Сьорбав поливку. Просив уд ня лисий напитися: я му на голову вилляв. Поливка була гаряча, за то му голова облізла.	-	-	...най перебачать, бо інакше приповітку не мош повісти...

			рубай, ани ні розсікай, бо я тебе порубаю і розсікаю. «Дойдеш легко. Нема коня як твій, нема хлопа як ти».				
9	Про царя Ворона і його вояків: Голода, Мороза, Студинь, Теплоу	Був іден Ворон-царь.	-	[довгий повчальний висновок про шкоду пиятики, ненажерливості й куріння] Ну, ци хосен ото? Ні, не хосен. Хто много їсть, хто много курить, хто много п'є, то нич не хосен.	-	-	-
10	Як Контюфіт дістав сонце й місяць	Де був де не був іден чисар.	«Басама куйон тремтете! Хто то мені тут по бабрав? Кидь би ми тут був, дораз би з нього гаврани кров хлебтали (дораз бим го роздер)». А він під мостом сидить і каже: «Ой чи хлебтали би, чи ніт, але бо твою будуть («Ой ци роздербись, ци ніт, легко би я тебе роздер»)» (тричі)	...а він дав йому свою принцесу, зробив весілля, велику гостину. На сім миль пси з запаху здихали. Долу селом дзама текла; а палинку міряли веретенном, та все двох обійшло, а третьому не зайшло. Та й живуть і внось, кидь не померли.	-	-	-
11	Як руський кральович з великим Янком сватав царську доньку	Був іден худобний чоловік.	[царівна], що має красний голос, золотий волос, у золотій колисці двоє її колишуть.	...і жили, доки не вмерли. Як ся за молодих літ царьові очі сміяли, так і на старі дні, бо не пропало газдівство.	-	-	-
12	Про трьох царевичів і царівну на Ясінській горі	У сімдесят сьомому орсагу був пресвітлий пан цїсар. А були у нього три сини: два були розумні, а третій дурний.	-	-	«Та кидь би від Бога смерть, не жалував би, а кидь би од лихого Духа, то ще не хотів би вмирати»	-	«Дай Боже добрий вечір пане старче. – Дай Боже і тобі сине вітцівський доброго здоровля» «Дай Боже добрий вечір!» (двічі)
13	Три брати: Вечеря, Північник, Зоря	Були в ідного чоловіка три сини.	«Шо ти, царю, плачеш?»	От і всьо. // Щасливо жили, доки їм ся не пірвали жили. А я там був, пив, їв. А був великий міх із паленкою горі стїнов. Там дуже ігралїсьме, танцювалїсьме, а я зашпотївся та вїлляв міх із паленкою. Та вчинїлася дуже велика повїнь, та уттї онсюди ня принесло. Та ту їм сїв, а ви ту приїшли, та се сю казку я вам повїв.	-	-	«Дай Боже гаразд!»
14	Чудесний млинок, баранець і палиці	Був один такий чоловік убогий, тісний.	-	І я там ішов із дороги, а дужим був голоден, та повернув там увидіти лем, яка гостина там. Або там я увидїв п'ють, співають і гудуть красно. Або мені не до гуди, бо я голоден, я би їв. Но там інош увидїв мене і дав мені	-	-	-

				<p>фляшку горівки – палинки по-нашому – і дав мені їсти, пити доста, щом хотів, бо царська гостина була. Йшов їден наш чоловік, почув, що там гудуть і повернув там і увидів мене, каже: Хлопи Мігелю! ану кажи, – я їв м'ясо – дай мені їдну цеглянку м'яса; ти бувасш собі на світі, а я голоден. Або я п'яний був дуже, та й як йому давав, та метав ним у нього і верім в ногу му в кісточку, та вдарив їм го м'ясом, та остався хромий і пішов. Я видів, ож додому не годен їм піти, то пішов їм їт присвітлому Царьові і кажу: Присвітлий царю! Най ми дадуть коня. Но то кінь такий був, що стан був із соломи, ноги були з стебля, підкови з криці, сидик з воску був, стримина з личя. І я тоді дуже парадно сів на коня і запалив собі їден шваблик та й ипен вчер їм в ногавицю, та й хочу курити. Головка з шваблика пирыла, кінь ся їмив і згорів. Я став такої, та й прийшов додому піший, та й не мав коня за ото і ннесь.</p>			
15	Чудесний столик, коза і палиця	Сміються газди на тіснім чоловіку, а не знають, що буде із тісного чоловіка. – Був їден тісний Іван. А було в нього багато дітей.	-	-	-	-	
16	Про барана, порток і палицю, що Бог дарував чоловікові	Їден газда жону бив, бо нечесна була.	-	-	-	-	
17	Про пушкаря, що розумів бесіду усякої животины	Був їден пушкарь сегінь легінь.	-	-	-	-	
18	Про чоловіка, що розумів бесіду звірів	-	-	Амінь.	«Хлоп хлопа ніс, та й приніс; а біда біду несла, та з бідов в болото впала»	-	

19	Як Кудлош Янош був псом	-	Голодний слухав, ситий повідав... Ситий повідав, (ягир) голодний слухав. (двічі)	І днеська живуть, кедь не померли.	-	-	«Дай Боже добрий день, пане газдо!»
20	Про Немтуду	Був їден худобний чоловік...	-	-	«Най ся люди б'ють, закля їх буде ставати!» [хай люди б'ються, воюють, поки вони є]	-	-
21	Про сімох братів гайворонів і їх сестру	Їден отець і мати мали сім хлопців...	-	-	-	-	-
22	Про царя, що мав діти срібноволосі	Був їден принц та хтів ся женити.	«Що ти, сестро, плачеш? – Я, брате, плачу, бо...» «Що ти, Адаме, плачеш? – Як би я не плакав, кидь...»	Та тоді обцілувалися й гостину вчинили. – А я там зайшов, та помалу носив воду в міхах. І грав я там; а мав я чоботи з шарканцьовами; а ту є такий чоловік старий, та просив мене: Дай ми що їсти. А я його вдарив у голову, а голова му облізла докус і мало не видить, бо присла му костка з м'яса в око.	-	-	«Дай Боже. – Дай Боже, кральський сину».
23	Як царевич вирвав царівну у чорта	Був їден цар та був у нього їден син.	-	І доти жили, доки в них ся жили не пірвали. І було помело і путь за нами замело. І було весло і туй нас принесло.	-	-	-
24	Про хлопця, що сім літ у колодязі сидів	Було три сини у одного чоловіка...	[є повтори, бо герої один одному все по тричі переказують]	І жили, заки в них ся не пірвали жили. А я сів на весло, та сюди ня принесло.	-	-	-
25	Про царського похресника	Був цар...	-	-	-	-	-
26	Марко багатий і подорож до сонця	Та був їден цар...	-	І молоді жили, заки в них ся жили не пірвали. А ми сіли на весло, та сюди нас принесло.	-	-	-
27	Янко-чарівник	Їден газда не мав дітей, ледь їдне дівча.	-	Я там був на гостині, кускам обідав; прийшло тоє жебраковос дівча, що приходить за новинками, од мене того просила; я ся погнівав на сиротину, вдарив їм її по шиї, тако їй під бороду, як п'ясть напухло. Її отця по голові, притовк їм ми язик, добрі ни вигварять. Та в нашім селі їден єсть лисий, не має на голові волосся: я сьорбав гарячу поливку, він від мене просив; я ся погнівав, лийнув йому на	-	-	-

				голову, що аж му волосся облізло. Чіжми по кустки, солом'яні востроги, мотузками пов'язані.			
29	Чорт шибеник	Були два брата: їден був багач, а другий худобний.	-	-	-	-	-
30	Про нечисте місце	Був їден герцог і мав герцогиню.	-	-	-	-	-
31	<i>Чому громи б'ють?</i>	Де був де не був їден ясир...	-	І він мав того набою, доки жив.	-	-	-
32	<i>Звідки береться град?</i>	Їден ясир пішов на їден хотиль.	-	-	-	-	-
33	Як бідний збагатів через кумову скіру	Де був де не був їден багатий чоловік...	-	Та й далі не є.	-	-	-
34	Як вийшов піп на гостині у чарівниць	Їден піп сповідав людей перед Великоднем.	-	-	-	-	-
35	Попада і її мертвий коханок	Їдна попада любила вояка...	-	І прибігла до свого дому і через поріг упала і там ся розсипала.	-	-	-
36	Циган воїн	Був їден циган...	-	-	-	-	-
37	Казка без правди	Та були три брати...	-	-	-	-	«Помагайбі, чоловіче! – Бодай здоров, чоловіче» (двічі) «Но, каже, чи знаєш ти, коли я свого неня женив, того що мене сплотив? <...> Чи знаєш, як я брав маму, що ня народила?»
Байки. Оповідання про історичні особи. Анекдоти							
2	<i>Про вовка, що не мав нігде щастя</i>	Де було, де не було раз у їднім селі. У їднім селі бували пан превелемний із своєю паньою, та мали такого старого пса...	-	І тепер не чувати, жеби дещо вовк рушив попове, бо від тоги ся боять усі.	-	-	-
1	<i>Про Матяша-кряля</i>	-	-	-	-	...бо мені смерть за плечима.	-
4	<i>Про Матяша-кряля</i>	У 56 році то було.	-	-	-	-	-
1	<i>Циган у царя</i>	Була у царя принцезна одна.	-	-	-	-	-
2	<i>Про галичанів</i>	Були тут три поляки зза Бескида...	-	-	-	-	-
4	<i>Як верховинець висаджував лошака</i>	Прийшов їден верховинець в варош.	-	-	-	-	-
5	<i>Цигани косарі</i>	Був їден пан...	-	-	«Ей, пани, ваші	-	-

					сокачки <i>знали варити, а й не знають, як на стіл давати»</i>		
6	<i>Циган у монастирі</i>	Був їден циганин.	-	-	-	-	-
8	<i>Як циган зробив шатя і до церкви пішов</i>	-	-	Відтоді цигана почали люди закликати: Ти дурний!	-	-	-
9	<i>Як циган з паном обідав</i>	Їден пан дуже був лукавий...	-	-	-	-	-
10	<i>Пан і циган на ловах</i>	Їден пан пішов на засадку на зайці.	-	-	-	-	-
11	<i>Чому циганине сповідаються?</i>	Їден циган не хотів ся ніколи сповідати...	-	-	-	-	-
13	<i>Піп і посестра</i>	-	-	-	-	-	Я стояв під дахом, А мені ся не втворахом, Мене кури присирахом! Во імя Отця і Сина: Гриць був дома, Гриць був дома.
14	<i>Піп і невіста</i>	-	-	-	-	-	Сикуля, сикуля! Де моя кошуля? Во імя Отця і Сина... Ти проклятий псарю! Ходиш і пердиш по олтарю.
17	<i>Проворний візник і пан</i>	Був їден пан із паньов...	-	-	-	-	...то циганка така, як чорт.

Таблиця 13

Гнатюк В. Народні новелі. – Львів, 1917. – 186 с.							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	Як учити поровнистих	Була одна бідна вдова та й мала сина.	-	І стали вони на все село богатирами та добрими господарями.	-	...боятися, щоб богач не насміявся, <i>не погодував гарбузами...</i> ...а молода невістка <i>ні за холодну воду не приймається...</i>	-
2	Як богач зійшов на біду	Був в однім селі багатий господар за війта. Мав лише одного сина.	-	-	-	-	-
3	Два побратими	Вибачайте, пане, як коли скажу що не так, як треба. Нас давно письма не вчили... То жили колись у Пивоварів ці два сусіди...	-	Довго говорили в нас люди про Остапа, та ніколи не жалували, а все, бувало, було чути: Котюзі по заслuzі.	« <i>Чуже добро як голодному страва – не втерпиш</i> » «... <i>Хто батька не слухає, тому Бог долі ні в чім не дасть</i> » Та то біда, що <i>чоловік думає так, а лукавий повертає на інакше.</i> « <i>Взяв ся за гуж, не кажи, що недуже!</i> » Буцім то думає: « <i>В баби не тільки коси, але й язик довгий</i> » Видно, <i>хто раз віддасть ся нечистому, тому трудно вирвати ся від нього.</i> <i>Котюзі по заслuzі!</i>	<i>А лукавий не мовчить.</i>	-
4	Про чоловіка, що служив за розум	Були три брати, а що не мали маєтку...	-	-	-	-	-
5	Жінці правди не казати	Був собі чоловік і жінка.	-	-	-	«Та як же тебе не боятися, коли в тебе <i>на язиці нічого не вдержиться?</i> » «...Бо ще обсмінють тебе так, що <i>й до нових віників будеш памятати</i> ». «...Знайдуть гроші, і <i>поминай</i> тоді, як <i>звали</i> ».	«...Тільки <i>бігали</i> за нашим паном так, <i>як діти за медведем</i> ». Так <i>радіє, як та дитина, що дадуть їй бублика, та ще й скажуть, що в лісі у заяця відобрали.</i>
6	Люта жінка	Колись давно, як не тільки нас, але й наших	-	Оттаке робило ся колись на світі!	-	...але вона <i>дала ногам знати</i> і побігла додому.	Чоловік <i>любив</i> свою жінку, <i>як свою душу</i> .

		дідів не було ще на світі, жив в однім селі господар, що називався Потап, а його жінка Пріська.					«Прісько, чорт би тебе взяв, де ти?»
7	Про судію, що любив хабарі	Були два брати, один багатий, а другий бідний.	-	-	-	-	-
8	Як дбаш, так масш	Був один Волох і Волошка.	-	Пан казав її гарно поховати, а сам жие й до нині з жінкою, коли не повмирали. Отже то так: Як хто робить, так буде мати.	Отже то так: Як хто робить, так буде мати.	-	-
9	Про наймита, що ніколи не гнівався	Був один чоловік і жінка...	-	-	-	-	-
10	Як жартун мудрував дурнів	Був один чоловік, називався Петро Сміхун, і мав одну корову.	-	-	-	...мертва ні чичирк.	-
11	Догадливий богач	Були собі два брати, і один був бідний, а другий багатий.	-	Пан засміявся і пішов до покою, а мужик, діставши доброго бобу, поїхав з тим додому і вже більше не возив ні огірків, ні гарбузів до пана.	-	...а мужик, діставши доброго бобу , поїхав з тим додому...	-
12	Мужик із жидом у спілці	Був один чоловік дуже бідний.	-	-	-	-	-
13	Як немудрий обдурив мудрих	Була одна вдова, мала сина одинака...	-	-	-	-	-
14	Горе з дурнями	У одного чоловіка був син дурень.	-	Так вони собі й далі живуть та хліб жують. Жінка все побивається, скільки стане сили, як і переш побивалася, а дурень висить на жердці та співає.	-	-	«А щоб ти пропав!»
15	Збиточна небіжка	Були два брати, один великий богач, а другий бідний.	-	І я там був, тай хотів звідти іти до Господа Бога. Як ішов я дорогою, поступив на ніч до святого Петра. Питаю святого Петра, якби до неба дістати ся. Святий Петро мені каже: Іди, чоловіче, до моєї стодоли, там є ячмінна полова. Сучи собі мотузок із тої половини і по тім мотузку вилізеш до неба. – Ссукав я собі той мотузок, але був за короткий. Підліз я до гори, не стає того мотузка. Тоді я ссунув ся в долину, в долині того мотузка урвав, а на горі надточив і так виліз аж до неба. Там хопив ся я за клямку, але що був дуже спітнів, пальці зсвгнули ся, я відірвав ся і впав звідти. Як упав з гори на долину, застряг я в землю по саму шию і не годен вилізти. Гадаю собі: Що	-	Прийшов тяжкий рік, така біда його притиснула...	«Ой дякую тобі, брате, за сю ласку, а нашій мамі дай Боже царство небесне та й легкий відпочинок! » «Най тобі, брате <...> Бог так дає, як ти мені, та й аби ми були вже спокійні, а наші мама най з Богом спочивають та най не непокоять з тамтого світа нікого!» «Бувайте здорові, бо я вже від вас відходжу!»

				я буду бідний діяти? Пішов я до дому, взяв собі лопату і викопав ся. Виліз з ями і Господи слава тобі, що я вже прийшов до дому. А паничеви дякую, що писали так, аж рука болить.			
16	Войовничий бик	Були три хлопц.	-	-	-	-	-
17	Убийники рідного сина	Був один різник і різничка...	-	Так усі погинули. // До чого то лакомство не доводить!	-	-	«Дай Боже здоровля! – Дай Боже й тобі, сину!» «Дай Боже добрий вечір, діду! - Дай Боже здоровля, сину!»
18	Пригода вояка з вовками	Був один чоловік і мав трьох синів.	-	-	-	-	-
19	Ловля на медведі	Був один цар і мав багато вояків...	Як сказали, так зробили.	-	-	-	-
20	Європесць і Африканин	Були два купці...	-	-	-	-	-
22	Дяк злодій і піп ворожбит	-	-	-	«Умирати все колись треба, як не нині, то іншим разом. <i>Від смерти ні відпросити ся, ні відмолити ся.</i> »	-	-
23	Як циганка украля у дідича сина	В однім селі був дідич...	-	-	-	-	-
24	Дівчина і розбійники	Був один дідич і дідичка, що не мали дітей, лиш одну доньку.	-	І тепер живуть іще, коли не померли.	-	-	-
25	Як панич набирався розуму	Був один пан і мав сина...	-	На тім весілі я сам був. Давали мені їсти й пити так, що по бороді текло, а в горлі сухо було. Напив ся я тай ліг спати в солому. А ті всі гості так само попили ся, як я, тай взяли стріляти. Один із них почав набивати гармату, замішав мене усолому, всадив у гармату, як вистрілив, то я аж тут залегів і вам сю практику оповів.	-	-	-
27	Як царівна бідувала і таки царицею стала	Був один цар і цариця і мали три доньки.	«Чого плачеш?»	Банди грають, труби трублять, гармати стріляють, як звичайно на весіллі принца. Весіле було багате, забили корову рогату, а на корові був дзвінець, тай сій приповідці кінець.	-	-	-
28	Як мудра дівчина стала королевою	-	-	...та будемо жити так, як другі люди гарно, мирно, доки не помремо.	-	-	«Скажете йому, що коли чоловікові двадцять п'ять літ, тоді він найкращий, як павун . Коли тридцять літ, тоді він такий, як вовк . Усе гребе під себе, хотів би, аби все було його. Коли шістдесят літ, то такий

							<p><i>красний, смирний і білий, як баран</i>».</p> <p>«Дай Боже добрий день, найясніший королю. – Дай Боже і вам, вийте».</p> <p>«Що в світі найтовстіше, що найшвидше і що найм'якше? – Товстіша від усього земля мати, що нас кормить і поїть та й усіх нас поїдає. Швидша від усього думка. В одну хвилину можна подумати, про які хто хоче землі. А наймякший від усього кулак».</p> <p>«Дай Боже здоровля, найясніший королю! – Дай Боже й тобі, вийтова Марійко».</p>
29	Вояк і цар на ловах	-	Ідуть вони, йдуть...	-	-	-	-
30	Майстерний злодій	Був один цар і мав сина.	-	Пожилися та й може і досі там живуть.	<i>Добре тому жити в світі, хто все знає. Якого захоче хліба на світі, такий дістане.</i>	-	-

Таблиця 14

Труды етнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. – 688 с. (Казки міфічні)							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
1	Про сонце, море, Юрія і Петра	Був собі парубок, такий бідний...	Іде та й іде, аж уже й ніч... Іде та й іде, іде та й іде... «... Як старий, то будеш мені батьком, як молодий, то – мужем, як стара – будеш мені матір'ю, а як молода – сестрою». «Чого ти плачеш? – Як же мені не плакати...» (двічі) «Слихом слухати, на вид зятя видати»	А він собі живе.	-	-	...стала хата <i>чиста, як шкляночка</i> .
2	Про хлопця сироту	Був хлопець сирота...	Іде та й іде... «Чого це, мамо, в нашій хаті прісна душа смердить?»	Живуть і хліб жувають.	«... то <i>так уже нам Бог дав</i> ». « <i>Бог нас держить на світі</i> , держи і ти її». «Ні, каже, не можна, – <i>де вмірать, то день терять</i> »	-	...тільки все після того <i>ходив як несамовитий</i> цілий рік. Коли це із солом'я як вилізе гадюка, та <i>така здорова, як той рубель, що снопи утягають</i> , та й <i>учепилась</i> йому через плечі, <i>як москаль чіпляє муницю</i> . «... дідько б її взяв з її гадюкою...» ... і вискочив такий <i>гарний, як квіточка</i> .
3	Про вітрового батька	Був то собі такий чоловік, він був вітер, і було в його дванадцять синів...	-	-	-	-	-
4	Про яйце-бельце	-	Іде та йде. «Чого се ти плачеш? – Як же мені не плакати...»	... і живуть собі.	-	... да й <i>думають, у який хліб кинутись</i> [як заробляти]	-
5	Про морського царя його дочок	Жив собі купець з жоною; дуже багатий був і мав він собі сина.	Ішов-ішов, дійшов до моря... «Як стар чоловік – будь мені рідний батенько; стара жінка – будь мені рідна матінко; середній чоловік – будь мені рідний братік, або рідна сестриця; млад чоловік – будь мені вірна дружина!»	І я там був, мед-вино пив; по бороді текло, а в роті не було.	-	« <i>За що б тут руки зачепити?</i> За яке ремесло взятись?» «... <i>це не яблучко з яблуні зірвати</i> : вкусив – гарне – зів, недобре – кинув; мені з нею треба буде вік картати!» (тричі)	... і <i>сидить</i> там мовчки, <i>мов неживий</i> . «Тепер прощай, моя дружинонько мила!»
6	Про царівну, котрої душа була в яйці в осокорі	У царя було двоє дітей – син і дочка.	-	... і живуть собі.	-	-	-
7	Про дівчину, що як кашляне, то золото падає, а як заплаче, то жемчуг сиплеться	В нікотом царстві, в нікотом государстві іменно то було, і це не казка, а щира правда, – казка буде на задю. // В	-	І взяв він другу свою жінку і її мати, поприв'язував до жеребів косами до хвоста і пустив в степ. Побіжали вони в степ, і де вдариться	-	... та упала в яму, та так, <i>як мати народила</i> такий <i>гарний, аж страх бере</i> і <i>похоронив</i> того чоловіка, <i>як батька рідного</i> <i>сміються</i> з його, <i>як з дурня</i> , та й годі.

		городі жила собі удова і мала собі сина і дочку.		головою – могила, де удариться с... - долина, і до тої пори носили, поки кості не розтрусились. // Тоді він на тій одруживсь, і стали вони жити і постолом добро возить. Як начали вони пити та гулять, та з гармат стрілять, та й я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті не було: як стрельнули мене з гарматки, то залетів я сюди в хатку, та тепер тут сижу.			
8	Про хлопців качиних, чайного сина і бабу-ягу	Був собі дід і баба, да дуже бідні.	От, ті хлопці ростуть не по дням – по часам, да й вирости. «Іди (роби), коли тобі треба...» (4) От, іде да й іде... (тричі) От, їдуть да й їдуть... «...мой меч, а твоя голова з плеч» (двічі) «Чого плачеш, чайний?»	Живуть і хліб жувають.	-	-	«Здрастуйте, братця! – Здрастуй, чайний!» «Здрастуй, бабка! – Здрастуй, чайний!»
9	Песинський, рабинський, сунинський і золотокудрий сини цариці	Був собі чоловік да жінка, і мали собі три дочки...	Іде да й іде... «Заїдьте, (братця/чумаченьки), до мене наїстись і напиться і на мос диво подивиться» (4) [Багато повторів!]	... да там і живе.	-	... і <i>такі</i> були <i>погані, що гідко й скінками взять</i> ...	«Здорові були, дівчата! Боже помози! – Здорові, спасибі!»
10	Про двох братів	Було собі два брати: іден бідний, а другий багатий.	От, іде та іде, іде та іде...	А його менший брат, що був перш дуже бідний, тепер як цар живе і хліб жує.	-	... царівні <i>як рукою зняло</i> ... Той чоловік сидить під горою <i>ні живий, ні мертвий</i>люде <i>мрут, як мухи</i>уже така <i>суха</i> стала, <i>як скінка</i>уже напилась так, що <i>така</i> стала, <i>як відро</i> . Ті <i>вхопили</i> того чоловіка, <i>як чорти зрішну душу</i> а вона вже <i>така, як велике відро</i> : так її розперло...
11	Два брата: багатий і бідний	Було два брата: один багатий, а другий бідний.	-	А бідний живе з своєю жінкою, мід-вино п'є і постолом щастя возить.	-	-	-
12	Про бідного парубка і царівну	Була собі в гаю хатка, а в тій хатці жила жінка з сином.	Іде та йде, коли дивиться... Біжать да й біжать... (двічі) Біжить да й біжить, біжить да й біжить...	... а сам построїв собі палац і живе з котиком да з собачкою.	-	« <i>Було</i> , каже, <i>да загуло</i> » ... уже два дні <i>і кришка в роті не була</i> ...	«Здоров, дядьку! – Здоров» (двічі) ...просто <i>як сонечко</i> : так од неї й сяє... ... да така <i>здорова, як відро</i>такий <i>сухий</i> став, <i>як скінка</i> .
13	Дід, баба і син їх Іван	Був собі дід, баба і син їх Іван...	Іде та йде, іде та йде... (двічі)	Так вони і тепер живуть. // І я там був, мед-вино пив; по бороді текло, а на душі не було. І там вельми великі люде; а я вліз у хату, а вони мене й не бачать. Стали вони замітати хату і мене замели і вкинули в сміття і напхали	-	-	-

				тим сміттям гармату і мене впхнули туди, да як стрельнули, дак я аж сюди залетів.			
14	Дідова дочка і бабина дочка	Був собі дід, і була в його дочка.	Ідуть да й ідуть... [повтори]	... а дідова дочка і тепер живе, і хліб жує, і постолом добро возить.	-	«... за цілий день <i>і пальцем об палець не вдарила...</i> »	«... бач, як <i>ість, як добрий косар...</i> »
15	Дідова дочка і бабина дочка	Був собі чоловік і була собі жінка, і мали вони собі двоє дітей, та обоє дочки.	[повтори]	-	-	-	-
16	Дідова дочка	Був собі дід да баба, і в діда була дочка...	Іде да й іде... ... така гарна, така гарна, що не здумать, не згадать, тільки доброму молодцю в казці сказать.	Поїхали, повінчались, тепер живуть да хліб жують.	«Що Бог дасть, то те й буде»	-	... додому вернеться, як собака голодний...
17	Царевич – на потилиці звіздар, а на лобі місяць	Був собі чоловік і жінка, і було в їх двоє дітей...	Іде та й іде, коли дивиться...	-	-	-	... а баби то так межі собою як собаки зризуться...
18	Дівчина – вошивий кожушок	Був собі чоловік і взяв собі гарну жінку...	«Чого ти, каже, дочко, плачеш? – Ох, як же мені не плакати, коли...» (5) Де він їздив, де він не їздив...	Звінчались вони і тепер живуть і хліб жують. Я там була, мед-горілку пила, по бороді текло, а в роті не було. І дали мені блин, а той блин да сімдесят год в гної гнів, дак паничі такі гарнесенькі були да мілі, вихватили да й з'їли.	-	-	«... нехай він тобі справить таке плаття, як зорі » «... нехай він тобі справить таке плаття, як місяць » «... нехай він тобі справить таке плаття, як сонце » «Здорові, куколки! – Прощайте, куколки!» (двічі)
19	Про царевича-дурня	Був собі такий цар і було в його три сини: два розумних, а третій дурний.	Іде він та й іде, іде та й іде... (двічі)	Допіру другого дня взяли вони шлюб, і він написав до свого батька, що вже одгуляли весілля і живуть собі. А його брати – не знаю, мабуть, ще й досі не женились, бо їм було встид хвалитися, що вони, розумні, ніц не зробили, а дурний пішов та й другого дня шлюб взяв.	-	... а сини як у воду впали: нема та й нема.	... та такий білий-білий, як молоко ; а борода аж блищить, як сніг на морозі .
20	Дід на кулак, борода на сажень	Було в батька три сини: два розумних, а третій дурний.	Іде та й іде, (іде та й іде,) (коли дивиться)... (тричі)	-	-	-	«Здоров, діду! – Здоров, сину!» «Пішов я, каже, в ліс і піймав зайця. <...> бачив і твою душу, – вона в пеклі сидить...»
21	Про коваля і бабу людоїдку	Був собі коваль і не знав він біди.	Іде та й іде, іде та й іде...	-	-	-	«Здоров, здоров, чоловіче!»
22	Хлопець с пальчик і людоїд	У чоловіка було десять дурних синів, а один розумний, тільки маленький такий – з пальчик.	Ідуть та йдуть, ідуть та йдуть...	... і тепер живуть.	-	-	-

23	Про дурня Омелька	Було три брати...	«Щуки веленіє, а Омелька вимишленіє» (9)	-	-	-	-
24	Дід і баба	Був собі дід да баба, мали собі курочку рябушечку.	[повтори, кумулятивна казка]	-	-	-	-
25	Про Марусю-козацьку дочку	В одному селі жив багатий козак.	-	...та й живуть і хліб жувають.	-	Сватало її багато парубків, так вона всім гарбуза давала. «Тебе й на тім світі лиха година не взяла? »	Жила-була в діда Дочка Марусенька. Бурку-ку! Прилетіло к ній Два голубоньки. Бурку-ку! Взяли її с кроватію. Бурку-ку! Несуть її через море. Бурку-ку! «Здорова була!»
26	Довгомуд	-	«Ні-ні, довгомуде! Наїхали до тебе добрі люде, хотять тебе звоювати і ріпочку поодніматися» (двічі)	-	-	-	(довгомуд – це колись такі люде були: чоловік не чоловік, вовк не вовк: руки у нього були такі, як і в чоловіка, а тіло усе в волоссі, а на голові шапка – хто її зна, якої масті) «Здоров! – Здоров!» (5)
27	Про півника	Був собі дід та баба...	-	-	-	-	-
28	Про кобилячу голову	Якось був собі дід та баба.	«Дідова дочка як панночка, а бабиної кісточка в торбинці» (двічі)	Як був собі цар да цариця, а в їх у дворі криниця, а в криниці – кирець, мойї казці кінець.	...і він її боявся як той ладану. А баба така вже рада, мов її на вилах підсадило...	...та ще, було, й діда прицьковусь, щоб гриз голову своїй дочці. А надворі поночі, хоч око виколи. ...де й ділась, мов крізь землю провалилась.	«Добрий день! – Здорові, люде добрі!» ...в землянці, як у світлиці , прибрано та чисто... ...а дідова дочка сидить, як панянка тишина... «Помагай Біг!» А баба така вже рада, мов її на вилах підсадило... ...де й ділась, мов крізь землю провалилась.
29	Про рябу Марусю	Як були собі чоловік та жінка дуже убогі.	-	-	-	-	-
30	Про клад	Був собі дід і баба і мали вони собі просо на полі.	От і хлопчик (дівчина/бабка/дідусь/попик/хлопчик) іде, і пундик несе... як візьму я хлопчика (дівчину/бабку/дідуса/попика/хлопчика) за волоса, закину хлопчика (дівчину/бабку/дідуса/попика/хлопчика) в чорні ліса. Як почну я хлопчика (дівчину/бабку/дідуса/попика/хлопчика) терти та м'яти, то не буде кому хлопчика (дівчину/бабку/дідуса/попика/хлопчика) обороняти. (6)	...та й пішли додому.	-	-	-
31	Кирик	Ні в какому городі жив Кирик мужичок.	-	-	-	«Не допитуйся тепер, бо будеш із хати сторч махати! »	«Здоров був, Кирику!» Начали дитину собором хоронить, як купечеського сина. Піп долсида посту, як віл обуха. «Здоров був, Кирику! – Здрастуйте,

							матушка!» «Почасвська Матір, здійми з мене воловую шкуру: поки віка не буду жінку слухать».
33	Про рукавицю	-	«Хороший теремок, подобний теремок, да нема в йому нікого!» (6)	-	-	-	-
34	Про кука	Перш був старший птах Кук.	-	-	-	-	-
35	Лев і цука	-	Іде та й іде...	-	-	-	-
36	Овечка	-	-	-	-	-	«Здоров будь, овечка! – Здоров, вовче!»
37	Про лисичку	Були собі дід да баба.	-	-	-	-	-
38	Про вовчика-братика і лисичку-сестричку	Як був собі дід та баба, а в них не було дітей...	-	А вона собі живе – під їда свою рибку та курей лове.	-	-	«Здорові, хлопці! – Здорова!» «Здорова була, лисичко-сестричко! – Здоров, (вовчику-братіку)!» (двічі) «А щоб тобі добра не було, проклятий вовцоган!»
39	Про лисичку-сестричку і вовка	Була собі лисичка-сестричка і вовчик-братік.	-	-	-	-	«Здрастуй, сестричко!»
40	Про цигана і лева	Був собі циган, та нічого не було в нього їсти.	Іде та й іде... Ідуть та й ідуть...	-	-	-	«Здоров, цигане! – Здоров, Леве!»
41	Циган	Був собі циган...	-	-	-	-	-
42	Про вовка	Був піп да мав собі собаку хорошу...	-	-	-	-	-
44	Про козу-дерезу	Був собі дід та баба, і в їх було дві дочки...	«Кози мої милі, кози мої любі, чи пили ви, чи їли?» «Ні, дідусю, не пили ми нічого і не їли; тільки бігли через мосточок, ухватили кленовий листочок, бігли через гребельку, ухватили води капельку» (4) «Чого ти, зайчику, плачеш?»	... а зась з раком стали умісті жить да поживать да добро наживать.	-	Ізлякався вовк – дай, Боже, ноги!	Я коза-дереза, Півбока луплена, За три копи куплена, Тупу, тупу ногами, Сколко тебе рогами І ніжками затопчу, Хвостиком замету.
45	Кирило кужем'яка	Був собі такий змій...	-	-	-	-	-
46	Про двох царевичів Іванів Івановичів	Було собі два брати царевичі, і були вони багатирі...	Ідуть та й ідуть. Довго чи не довго вони йшли...	-	-	-	-
47	Цар-змій	Був собі багатий купець, і була у нього дочка...	... та така гарна, що не здумать, не згадать, ні пером описать. Іде та й іде, іде та й іде... (тричі) «Фу... фу... а це що, жінко, чоловіком пахне?»	... і жили вони собі там, аж поки зовсім не постарілись. От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.	-	А багатий він був такий, що зроші міркою міряв...	-
48	Іван Іванович, руський царевич, його сестра і змій	Був собі цар...	Ростуть там ті діти не по годам, а по часам, – не так по часам, як по мінутам. Ідуть та ідуть, ідуть та ідуть...	-	-	Пити так хочеться, що аж душа горить.	...аж летить змій такий сердитий, як огонь...
49	Про царевича Івана і царівну Марусю	Був собі цар та цариця, та було у них двоє дітей...	-	-	-	-	-
50	Про охоту	Був собі чоловік та жінка і було у їх двоє діточок...	Ідуть вони та й ідуть... «А що, чи ти прийшов битися, чи ти прийшов мириться?» (двічі)	-	От вони собі ростуть та й ростуть у	-	От вони собі ростуть та й ростуть у батька та у матері, як у Бога за дверима.

			Чи довго вони там їхали, чи ні... «Ще ми не ідемо по ліки – там ми прадемо на віки» (тричі) «Соколе, соколе, ти високо літаєш, далеко видаєш, чи далеко моя охота?» (4) «Ох як же я довго спав!»		батька та у матері, як у Бога за дверима.		
51	Про золоту гору	Було собі три брати...	Ідуть та й ідуть, ідуть та й ідуть... «А ти чого сюди прийшов: чи прийшов битися, чи прийшов миритися? – Ні, каже йому семиліток, я до тебе не прийшов миритися, я прийшов битися» (тричі)	... і стали царствовать і царують десь і досі.	« Вже що Бог дасть, то й буде »	-	... так він і одскочить як той м'яч...
52	Про змія	Були собі дід і баба, і були в їх три дочки.	«Фе, русин вояє!» (тричі) Усюди йди, тільки не ходи до тих дверей, що личком зав'язані» «Будем битися чи миритися? – Ну, каже, будем битися!»	-	-	-	-
53	Про змія	У пана було много статку...	«Не питай, а напий, накорми і чистою водою обмий» (тричі) «Тут єсть прісная душа»	От панни з ним побили тих братів, а з ним і тепер живуть.	-	-	-
54	Про стрільця	Був собі єдин стрілець і мав єдин-єдного сина із роду.	«... чи будем битися, чи миритися? – Ні, говорить стрілець, будем миритися. – Ні, говорить, будем битися...» (тричі) «(А скоро ти не зробиш,) то мій м'яч, а твоя голова з пліч» (двічі) «А чого ж ти плачеш (Петрусо)? – Як же мені, каже, не плакати...» (двічі)	-	-	... а менша дочка іще розумніша була – знає на чім світ стоїть.	«Добрий вечір тобі, малий. – Здорова була, бабо» «... ми тебе годували, дожидали як яйця червоного... »
55	Про Персидського царевича	Був собі такий-то царевич, Персидський звався...	От іде він та й іде, іде та й іде... Іде та й іде, іде та й іде... «Чого ти плачеш?... – Як же ж мені не плакати...» (двічі) Летять вони та й летять, летять та й летять... (тричі)	І вже жили вдвох і не боялися нікого до самої смерті.	-	-	... а в самої сльози так і котяться із очей, як горах... Плаче й він, сердешний, плаче, як мале дитятко... ... так той кінь і полетів, як вихор. ... рознівався як огонь , аж піна йому з рота котиться.
56	Про Івана багатого	Іван багатий жив в курені голій і мав собі kota.	Іде та йде... Біжить та й біжить... Підемо і ми, котик, з тобою, бо нас біють і (нам) проходу не дають (тричі)	А Іван багатий і тепер там живе у тому палацу.	-	-	«Здоров, котик! – Здоров, вовче» «Здрастуй, цар! – Здоров, копик» (тричі) «Здоров, котик! – Здорові, зайці» «... всі сто так і всунемо в двір, як овечки в кошару »
57	Про того цара, що був під землею	Був то собі такий цар.	Іде дорогою та й іде... «Фе, фе, прісна кість (душа) смердить» (двічі) Ідуть та й ідуть, ідуть та й ідуть...	... а сам став як і перше царувати.	-	-	... а там люди були такі, що руки у них як серпи, а ноги як списи... Той лизнув і став такий, як огонь!
58	Про царевича і його коня	Був собі цар...	-	-	-	-	-
59	Голопуз	Був собі купець і купчиха...	От іде дорогою та й іде – нічого нема, пройшов мабуть цілу неділю вже. «Чого ти плачеш? – Як же мені не плакати...» (двічі) «Як тебе нести – чи нижче небес, чи вище	-	-	-	«Здрастуйте, пане. – Здрастуй, молодець» «Здрастуйте, хлопці. - Здрастуйте» «Здрастуйте, пане. – Здрастуй, братець»

			дерев?)» Він вліз і виліз відти таким молодцем, що ні здумати, ні згадати, тільки в сказці сказати.				
60	Про сильну царівну	В одному царстві була царівна...	Чи довго, чи недовго вони там ішли...	-	-	-	-
62	Покоти-горошко	Був собі піп і був у нього син...	Іде та йде, іде та йде... Ідуть та йдуть, ідуть та йдуть... (двічі) Іде та йде... (двічі) «Чого ти прийшов, битися чи мириться? – Прийшов, каже, битися» Летять та й летять...	І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в роті не було.	-	-	«Помагай Біг. – Дай Бог здоров'є» (двічі)
63	Про Покотигорошка	Був собі чоловік і жінка, да мали собі дванадцять синів і тринадцяту дочку.	Да та дочка така була гарна, що ні в казці сказати, ні пером описати. Ідуть та йдуть, ідуть та йдуть... «Фе! Як пахне руський дух» «Ну, чи будем битися, чи будем мириться? – Будем битися» Росте той син не по годам да по часам, а по минутам... Іде да йде... (двічі) «Здрастуй, руський козак, чи битися приїхав, чи мириться? – Я приїхав битися»	... і стали собі разом жити.	-	-	-
64	Богодавець Іван	В некотором царстві, в некотором государстві жив собі багатий мужик, і не мав він од рода дітей.	Не росте він по годах – а росте по часах, так росте, як з води йде. «Дивіться, дядьку, угору, (у двое суток/ через троє суток) хмара наступатиме, дрібний дощик накрапатиме, паличка летітиме, як гром гримітиме...» (тричі) «Слихом... слихати превеликого богатиря Івана Богодавця у вічі видати. (тричі) То було слушно, а тепер і у вічі видно. (двічі) Чи по волі, чи по неволі. – Добрий молодець нікогда не по волі не ходить – все по волі» Іде він інеє панство, десяте царство... (тричі) «А що, будем битися чи мириться? – Ні... будем битися» «Ах, мамо, як я дуже довго спав»	І тепер вони собі живуть і хліб жувають, і хліб жувають, і постолом добро возять. Начали пити, начали гулять, і я там був, як начали гулять, як начали з гармат стрілять, забили й мене в гармату, і як стрельнули, так аж тут я сів!	-	... так росте, як з води йде.	«Здрастуйте, дядюшка. – Доброго здоров'я, Іван Богодавець» «Здрастуй, ... земляк! - Здоров» «Здрастуй, ... землячок. – Доброго здоров'я» (двічі) «Здрастуй, бездушний Костій. – Добре здоров'я, Іване Богодавцо!» ... так росте, як з води йде.
66	Про журавля, що жінку украв	Було собі три брати – два розумних, а третій дурак.	-	-	-	-	-
67	Про зміїв	У мого сусіда була сестра.	«Що це руська кость так пахне?» «Чого ти прийшов? ... По волі чи по неволі? Битися чи мириться? – Добрі молодці ніколи не йдуть мириться, усе битися»	... та й живуть собі.	-	-	-
68	Про сучченка	Був собі цар і цариця. Не було у них дітей.	«Стий, коню, не спотикайся, а ти, соколе, не стрепхайся; а ти, суко, не скололи; нема над нас другого, є десь Сучченко, та його й костей ворон сюди не занесе. – Брешеш, змію, собаче м'ясо – я сам тут. – (А здоров,	-	«Ну, ходім у поле ... У полі – Божа воля! »	-	«Здрастуй, бабо. – Здорові, панове» «А здоров, здоров, Іване Суччин сину!»

			здоров, Іване Сучин сину! Чи по волі, чи по неволі? – Добрий молодець ніколи не по неволі – усе по волі.) – Чи будемо битись, чи миритись? ... - Ні, добрий молодець не для того йде, щоб миритись, а для того, щоб битись» (двічі) Ідуть (вони) та й ідуть. (двічі) «Ох, як ми довго спали! – Були б на віки заснули, якби не я»				
69	Про Сучченка-богатиря	Жив собі цар і не мав собі од рода дітей...	«... як нст, то мій меч, а твоя голова з плеч» ... повводили їх у хрест, а вони ростуть не по годах, а по часах, – так ростуть, як з води йдуть. ... ідуть в інес панство, десяте царство. (6) «Стой, пся стерво, не спотикайся; ти, борсуковая шерсть, не надимайся; ти, соколе, не тхіли; а ти, хорте, не виї, бо твоєї тут рівні нема! Десь-не-дєсь єсть Сучченко молодець; його ворон кості сюди не занесе. – Брешеш!.. Добрий молодець сам з-під мосту виїде. – А що, чи будем биться, чи будем мириться? – Щоб я погані тварі та мирив! (Я не того сюди забився, щоб тобі мирив! Будем биться!)» (тричі) Ідуть та й ідуть. (двічі)	Обвінчались вони і тепер живуть і хліб жувають і постолом добро возягь.	-	... так <i>ростуть, як з води йдуть.</i>	«Здоров! – Здоров!» «Здорові, лоде! – Доброго здоров'я, (чоловіче добрий!)» (двічі) «Здорові були, люди добрі! – Доброго здоров'я!» «Здоров, дядьку!» «Здоров, брате! - Помагайбі» «Здорові були, ваше царське імператорське височество! – Здрастуйте!» ... так <i>ростуть, як з води йдуть.</i>
70	Про трьох братів, що ходили до батька на могилу ночувать	Було собі три брати, два розумних, а третій дурний...	-	-	-	-	«Добри вечір, тату. – Здоров, здоров» «... так і останеться на спині <i>знак, мов гадюка пришила</i> »
71	Про царівну, що сиділа на скляній горі	У одного чоловіка було три сини.	-	-	-	-	-
72	Про дурня Терешка	Як був собі дід та баба. От у їх було три сина – два розумних, а третій дурень.	-	-	-	-	-
73	Єлена царівна	Було у чоловіка три сина – два великих і розумних, а третій малий – Іван-дурачок.	«Чого (це) ти плачеш, (сину)?» (тричі)	І тепер укупі царствують.	-	-	Ой, ви, мужички, Скидайте свиточки, Застилайте лужечки, Щоб мій кінь Копита не вмочив. (тричі)
74	Юрза-мурза і стрілець-молодець	Був собі стрілець – красний молодець.	... то стала така панна, що ні в казці сказати, ні пером описати. «Коли ти таких зміїв побив, то йди туди, не знай куди, візьми таке, не знай яке!» Та скакунечка-лапушечка як ступне, – то миля, а як плигне, то дві. «Ехе, ехе! Руська кров пахне!»	... а самі і живуть собі.	-	-	«Здоров був, стрілець-молодець!» ... така <i>здорова, як хата, а хвіст</i> такий, <i>як найвища сосна.</i>
75	Зла мати та сестра Серєда	Був собі чоловік та жінка.	Росте та й росте той хлопчик, як з води йде. Іде та й іде...	Живуть вони собі та хліб жувають, на три комори	« <i>Видно, у найшій хаті</i>	<i>Росте</i> та й <i>росте</i> той хлопчик, <i>як з води йде.</i>	«Здорова (була), сестро! – Здоров, (брате!)» (двічі)

			«Ах, як я кріпко заснув!»	торгують: ув одній – мак, в другій – так, а в третій – перехрестя, що само вішають.	<i>Бога не стало – самі чорти»</i>		<i>Росте</i> та й <i>росте</i> той хлопчик, <i>як з води йде</i> .
76	Трьом-син-Борис	Як був собі чоловік та жінка...	«...а як не достанеш – мій меч, а тобі голова з плеч» (тричі) «Чого ти, Трьом-син-Борис, плачеш? – Як мені не плакати...» (тричі)	-	-	-	-
77	Про жар-птицю та вовка	Було у одного царя три сина – два розумних, а третій дурень.	От ідуть та й ідуть... «Та й довго ж як я спав. – Якби не я, заснув би ти й на віки»	От вам казка, а мені бубликів в'язка.	-	-	... і <i>полетів, як птиця</i> , навтіки.
78	Три брати: два розумних, а третій дурний	Було собі трьох братів: два розумних, а третій дурний.	-	-	-	-	-
79	Про Лева – купецького сина	Був собі купець та купчиха, а в них був син.	«Як із старого, то будеш батьком або матірню; а як із малого, то будеш дитина нам рідна» «Гляди ж, Лев, скрізь ходи по хазайству, скрізь ходи, а у один хлів не ходи...»			От і <i>пшиов</i> собі Лев <i>світ-за-очі</i> .	[крив приспівує]: «Обмана, обмана, батеньку-змію!» «Станьте, кози! Станьте, кози! Станьте, кози!»
80	Про богатира Сухобродзенка Йвана і Настасію прекрасну	В некотором царстві, в некотором государстві жив собі мужик, і мав два сина.	І ростуть вони не по годах, а по часах – так ростуть, як із води йдуть. Іде аж у десяте царство... «А чого се ти, мій братику, плачеш? – Як же мені не плакати...» «Слихом-слихати, Сухобродзенка богатира у вічі видати; (то було слушно, тепер і у вічі видно)» (8) «А що, чи будем бт'ся, чи мириться? – Ні, бабо, не того я сюди забравсь, щоб мириться!» «Чи по волі, чи по неволі? – По волі, ... бо добрий молодець не ходить по неволі» Іде він, іде, приїжджає в десяте царство. «Ще ми приїдемо, виоремо, насіємо жита, жито виросте, нажнемо, намолотимо, наваримо пива, нап'ємось і поїдемо доганять, тоді й доженемо (й отберемо Настасію)» (двічі) «Зайчику, зайчику, чого ж ти плачеш? – Як же мені не плакати...» (двічі) «Ого, як я заснув!» Шов, шов, аж у десяте царство зайшов. «(Пане любий, пане милий,) чого ти плачеш? – Як же мені не плакати...» (тричі) «...як тебе нести; чи вище лісу стоячого, чи нижче облака ходячого?» «Хто ції слова чує і перескаже, той по коліна (по пояс/по шию) каменем стане» (тричі)	Я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. Забили мене в гармату і як стрелили, то я залетів аж у що хату, і тепер тут сижу.	-	... так <i>ростуть, як із води йдуть</i> як махне мечем, то на той бік, <i>як полова</i> , а на цей бік, <i>як солома</i> . «Здорова була, стара! – Здоров, Іване!» «Здорова була, Настасія прекрасна!» «Здорова була, бабусю! – А, здоров, Іване Сухобродзенку...» ... так <i>ростуть, як із води йдуть</i> .
81	Про царевича-дурня	Починається казка од	Іде та й іде – у інєс панство, а десяте царство.	-	-	«...а тепер нам і <i>воду</i> »	... мав собі три <i>сини, як соколи</i> ...

		Білого Перелазка, од Суса-Бурса, од Конника-Ступака, од Півника-Співака, од Качиці-Плосконосиці, од Поросяти Пухитчастого. // В некотором царстві, в некотором государстві жив собі цар і мав собі три сини, як соколи: два розумних, а третій дурень.	(6) «Слихом слихати, превеликого царенка у вічі видати. То було слушно, а тепер і у вічі видно! <...> чи по волі, чи по неволі? – Добрий молодець все ходить по волі, ніколи по неволі. (Воля гірше неволі.) Не питай, напій, нагодуй, тоді мене станеш питать» (4) ... аж лежить дівича-красавиця, що ніг її написати, ніг її намалювати, тільки доброму козаку у казці сказати. «Фе, фе, руська кість вона!» Не так скоро робиться, як говориться...			<i>виварює!»</i>	... так і <i>вилетів, як птиця</i> , наверх.
82	Про Бога і святого Петра	Ходив колись Бог з святим Петром по землі.	Ідуть вони да й ідуть... (4)	-	-	-	«Здорові були, дядьки! – Здоров, чоловіче» «Здорові були! – Здоров, мій шиночку!»
83	Про Діда (Бога)	В ідному селі жив собі багатий піп; мав хороше хазайство і гроші.	-	-	-	-	... а піп <i>побілівши як сніг</i> сидить.
84	Два попи	Було собі два попи здорових і грубих.	Ідуть вони, ідуть та й ідуть...	-	-	-	«Слава Богу Ісусу Христу. – На віки віків» «Бувай здоров, хазяїне»
85	<i>Лісник</i>	Був собі лісник і у його була чоренька кобилка.	-	... і тепер з тими пчільми живе.	-	-	... зійшов на <i>таку узеньку</i> дорожку, <i>як палочку</i> ...
86	Про Тром-сина	Була собі убога жінка і не мала вона нічого, тільки одного хлопчика й мала.	А той хлопець росте не по годам, а по часам, не так по часам, як по минутам. От іде та йде, іде та йде...	-	-	-	-
87	Два брата	Було собі два брата: багатий і бідний.	-	-	-	-	«Здоров, чоловіче! – Здоров!» (двічі)
88	Про багатого Марка	-	Ідуть та й ідуть... Іде та й іде, іде та й іде...	Така-то Божя воля!	-	-	«Здоров, хлопче! – Здоров, діду!»
89	Про того чоловіка, що Бог йому подарував столик, козу й бубончики	Був собі чоловік, да такий бідний...	Іде та й іде, іде та й іде... (двічі)	-	-	... а тут-то й <i>купило притупило!</i>	... дітей, може, з десятеро, да все такі, <i>як комашия – дрібенькі</i> ... «Господи Боже милосердний, змилуйся надо мною грішним і пошли мені щасте при моїй лихій годині!» ... да такий старий да <i>сивий, як молоко</i> ... «Здоров, чоловіче...» «Здорові були, дідусю! – Добре здорове, сину!» (двічі) «Христос воскрес, діду, (будьте здорові з празником!) – Во істину воскрес, (спасибі, сину, будь здоров!)» (двічі)
90	Про скриньку, скатерть, барана і рога, що Бог дав убогому чоловіку	Був собі чоловік, і в його було багато дітей.	-	Живе тепер той чоловік паном!	-	-	-
91	Як Бог наградив бідного чоловіка	Був собі дуже бідний чоловік і було в його шестеро дітей...	Іде він день, іде другий, іде третій...	-	-	-	-
92	Золотая торба	Було два брата – Бідило і	-	-	-	-	-

		Окпило.					
93	Як баби навчилися шептати	Була баба, та така бідна та убога...	-	...і з цього уже й жила і друтих бабів навчила тому, що їй сам Господь Бог вразумив.	-	-	-
94	Три брати і Бог	Було собі три сини, та не було в їх ні батька ні матері.	... ідуть та й ідуть... (тричі)	От вони собі живуть і проживають ті гроші помаленьку.	-	-	... вибігає така дівчина гарна, <i>така гарна, як квіточка!</i> ... так <i>зогнувсь, як дуга</i> ... Кузька по йому так <i>лазить, як комашня!</i>
95	Про віночок царівни і шапку невидимку	-	«Ходи собі по саду, тільки не йди за каменну гору»	... і живуть тепер собі.	-	-	-
96	<i>Про Сатанайла</i>	Колись не було ні землі, ні неба, а була сама вода.	-	От так-то явилась земля!	-	-	... та й побачив, що щось плава <i>таке, мов головошка</i> ...
97	Як баба бабувала у чорта	Була собі в якомусь-то селі баба.	-	-	-	Баба прийшла, вийняла голку – <i>як рукою зняло</i> крикливиці.	Баба прийшла, вийняла голку – <i>як рукою зняло</i> крикливиці.
98	Клим і чорти	-	Ідуть вони та й ідуть... (двічі)	-	-	-	-
99	<i>Від чого музики каліки</i>	Як музика добре грає, то не ремінно – з чортом знається, а за це чорт його обманом скалічить.	-	-	-	-	Як музика добре грає, то не ремінно – з чортом знається, а за це чорт його обманом скалічить.
100	Чоловік і чорт	-	-	-	-	... осталась вона так, <i>як її мати на світ породила.</i>	«Нехай тобі все зле лихе!»
101	Про Боюся	У одного пана були слуги...	Іде та й іде, а вже вечір. Ідуть та й ідуть...	-	-	-	-
102	Ох або чорт	Був собі чоловік і був у його хлопець невеликий.	Ідуть та й ідуть...	Деся певне й досі живуть.	<i>«Три годи прожить, не поле перейти, можна навчиться дечому!»</i>	-	«Здоров, дядьку. - Здоров» «да воскреснет Бог і рас точаться врази його»... «Здоров» «Здоров будь, чоловіче...» ... так і <i>сяє</i> поміж другими кіньми, <i>неначе місяць поміж хмарами блищить.</i>
103	Про Оха-чудотвора	Був собі дід та баба і був у них один син.	-	... живуть і хліб жують, а нам не дають.	-	-	-
104	Ох	Був собі чоловік...	-	-	-	-	-
105	Про бідного чоловіка і чорта	Був собі бідний...	-	-	-	-	-
106	Про бідного і багатого чоловіка і про чорта	Жив собі іден чоловік, він дуже був бідний...	-	-	-	-	От проти нього стрівся йому – <i>Дух Святий з нами!</i> (двічі) – чорт.
107	Три брати	Було собі в батька три сини та дуже бідні.	Іде та й іде... Ішов він день, іде він і другий день...	-	-	-	-
108	Про правду і кривду	Жили колись-то два брати: один багатий, а другий такий бідний...	Ідуть, ідуть... (тричі)	-	-	-	«Здоров, чоловіче добрий! – Здорові!»
109	Царевич	У царів, як скоро дитину має, то зараз появляється на дворі зора. А єдна	«Хто взяв старший за мене, то буде татом, а як жінка, то буде мамою; як молодиця, то буде тіткою, а як дівка, то буде сестрою, а як	І сиділа вона в великій недолі.	-	-	-

		цариця мала дитину, і не було зори.	парубок, то буде чоловіком»				
110	Про злидні	Було собі два брати: один бідний, а другий багатий.	-	-	-	-	«Е, коли ви злидні, так цур вам і пек вам...»
111	Про злидні	Був собі чоловік, та такий бідний, такий бідний...	-	...і живуть собі як слід.	-	...та мороз та холодний такий, що <i>аж очі рогом лізуть.</i>	-
112	Злидні	«Багатство – дочасне, а злидні - довічні», мовлять старі люди. Як де заведуться злидні, то там не переводиться бідканне, аж поки злидні самі не перейдуть кудиінде, або поки той, де вони оселились, не виведе їх яким робом. Ось що про них слибизують: // У якомусь-то селі жив мужик...	-	-	-	<i>... б'ється, як риба об лід – ніяк не вилізе із біди. Мужик був не промах, розкинув про себе трохи мізком</i> сюди та туди... Довго цей багатиня <i>ламав голову</i> , щоб угадати... З того часу йому зразу просто <i>як ножем одрізано</i> ...	<i>... б'ється, як риба об лід... З того часу йому зразу просто як ножем одрізано...</i>
113	Про чоловіка і його жінку аньола	Був собі один чоловік...	«Чого ти, (чоловіче) плачеш? – Як же мені не плакати...» (тричі) Ідуть та й ідуть, ідуть та й ідуть...	-	-	-	-
114	Про відьму	Був собі чоловік да жінка.	-	Тепер живе і хліб жує. А ту хату забили, огнем підпалили і попил на втер пустили.	-	-	...і <i>сидить, як за крамом</i> ...
115	Про відьму	В одному селі жила жінка.	-	-	-	... сказано – <i>ходять, як з хреста зняті.</i>	... а вона як <i>зареве, так як тваряка</i> так під землею аж мов щось застугоніло, <i>так як далекий зрім</i> сказано – <i>ходять, як з хреста зняті.</i>
116	Про відьму	Був собі дід і баба, і не було в них дітей.	-	... вона взяла його сліпого додому да й ззіла.	-	-	Ой синочку, голубочку, Принесла я тобі їсти І снідати, й синка Іванка одвідати. (тричі) Тож мені matka кличе, Тож мені рідна кличе, Принесла мені обідати, Прийшла мене одвідати. (двічі) Поватюшки, Покатюшки Синка-Іванка Наївшися. (двічі) Поватюшки, Покатюшки Дохни-Прахни Наївшися. (двічі)

							Ковальов, Ковальов, Накуй мені сокирок. Гуси-ливи Скиньте мені По перині, Я висиплю Овса бочку. (двічі)
117	Одинадцять братів: десять розумних, а один дурний, і відьма	Було одинадцять братів: десять розумних, а один дурний.	-	-	-	-	-
118	Про Панно, що м'ясо мертвих їла	Іден пан закохався в панні...	-	... оженився з дочкою тої пані і жив довго і щасливо.	-	-	-
119	Про мертвих	-	Ідуть вони да й ідуть... «Я чую, що жива душа воняс в хаті»			... сидить уже на тому возі <i>ні жсива ні мертва</i> .	«Місяць світить, зорі пляшуть, мертвець красну дівку везе» (двічі)
120	Про мертвяка	У іншим царстві, у іншим господарстві жив собі пан та пані.	Ідуть вони та й ідуть...	Живе та хліб жує, постоломи возить, руками добро носить.	-	... а сама сидить – <i>ні жсива, ні мертва</i> .	«Світе місяць із звіз дою, іде мертвець із женою» (двічі)
121	Про мертвяка	Жили собі чоловік та жінка, а в них була дочка Ганна...	«Місяць світе, мертвець їде – чи боїшся ти, (Ганно, чи ні)?» (тричі) «Дячку, дячку! Подай мені дівчину за білуу ручку!» (двічі)	-	-	Ідуть, а надворі <i>місячно – хоч голки збирай</i> та хороша-хороша була, сказано – <i>як мак цвіте!</i> ... і перед ним, <i>як із води, виріс</i> кін. «Добрий вечор! - Здоров»
122	<i>Бувальщина</i>	Кажуть, що на тім світі хрещена мати лучче рідної: рідна як попаде свою дитину, то й розірве, а хрещена буде обороняти. // У одної дівчини умерла мати.	-	-	-	«... а то <i>не будеш більше росту топтати</i> »	... та й стоїть <i>самісінька, як палець</i> . «Добрий вечір!» А вона вже вбігла в сні, та <i>як нежива упала</i> .
123	Про упира	-	«Оце, кажуть, як ми довго спали»	... та й досі живе в добрі та в щасті.	-	-	-
125	Про ковпак мертвеця	-	-	-	-	-	Тії <i>сидять</i> у хаті всі, <i>як мертві</i> .
126	Щаслива дівка	У ідного купця був іден тільки син...	Іде та й іде...	Тепер він живе з нею дуже добре. Я там був, мед вино пив, по бороді текло, а в роті не було. Правда, я молодець, що зробив казці конець?	-	-	... аж там дід сидить <i>такий старий, як молоком облитий</i> . «Добрий вечір, діду! - Здоров»
127	Про нещасну долю і качечку, що несла яйце- самосвіт	Було у багатого мужика два сини – Антон і Хведор.	-	-	-	-	-
128	Доля	Було два брати: один бідний, а другий багатий.	-	-	-	-	-
129	Про долю	Було, кажуть, дві жінки...	-	-	-	... а друга дак така погана, <i>така погана, що гідко й скіпками взять</i> .	-
130	Про П'ятницю	Був чоловік бідний...	-	-	-	... <i>не було</i> в його <i>ні роду, ні плоду</i> ...	-
131	Бог, Смерть і москаль	-	Іде та й іде... (двічі)	-	-	-	«Здоров, москалю! - Здоров» (двічі)

132	Про Неділю	-	-	-	-	-	Спочатку, кажуть, робили люде і в неділю, але дуже давно, а тепер уже не роблять і в суботу ввечері, як сонце заїде, бо свята Неділенька накаже так, що Господи! ...та така ж <i>хороша, як сонечко святее</i> ...
133	Мороз жив собі чоловік із жінкою	-	-	-	... став і він коситись на матір: <i>ночна зозуля перекувала денну!</i>	«... може, вона давно вже <i>стала корчем</i> , то треба її поховати»	-
134	Зіня	Була то собі така Зіня, що батька-матір із'їла.	«Ж, дівко, поїдай да й на мене поглядай; що бачила, то й мені скажи» (тричі)	-	-	-	«Здорова, ... Зіно! – Здорова ... була, сестрице!»
135	Про каменне місто	-	Іде да й іде... «Ох як же я довго та кріпко спав!»	-	-	-	... а сам той чорнокнижник то так од радощів <i>скаче, як те дурне теля, бувас, вибрикує, піднявши хвіст.</i>
136	Заклятий царевич	Було у пана три дочки...	-	... і живуть собі.	-	-	-
137	Дурень і його жінка жаба-панна	У одного чоловіка було три сини: два розумних, а третій дурний.	... і стала такою гарною панною, що здумать, не згадать, тільки доброму молодцю в казці сказати... Іде та й іде, іде та й іде...	... там вони й досі живуть.	-	-	«Здорова, жаба! – Здоров, чоловіче!» ... все сrebro да золото так і <i>блестить, неначе сонце по хаті ходить.</i> «Здоров, чоловіче! – Здорова, жінко!»
138	Дідова дочка й бабина дочка	Був собі дід і баба.	«Чого ти, дівчино, плачеш! – Як же мені не плакати...» (4 рази) ... да така ж то хороша яблунька, що не здумать, не згадать, тільки доброму молодцю в казці сказати.	-	-	... а вона сидить бідна на високій-високій сосні <i>не жсива, не мертва.</i>	«Лети, рисо, гускою! Лети, рисо, гускою!» Рисо, рисо, Дитя плаче! Дитя плаче, Їсти хоче... (5) Нехай плаче, Як само хоче! Пожарі горять, Крильця смалять, Очі сльози Заливають. (двічі)
139	Про жінку, що уткою зроблено	-	-	А той пан з тією жінкою живе і хліб жує і постолом добро возить.	-	-	«(Стань, пані, уточкою!) Полени, панійко, уточкою, а я буду з твоїм паном жити!» Полени, панійко, уточкою, а я буду з твоїм паном жити!»
140	Про царевича жінку, що зроблено гускою	Був собі дуже бідний чоловік і не було в нього нічого...	... а вона дак така стала хороша, що не здумать, не згадать, тільки доброму молодцю в казці сказати.	-	-	-	-
141	Про дідову дочку та про золоту яблуньку	Як був собі дід та баба.	«Чого ти, дівочко, плачеш? – Як же мені, коровко-матінко, не плакати...» (тричі)	А пан із панено зажили весело та хороше.	-	-	... а там щось <i>сяє, так як сонце сяє.</i> «Здоров був, діду! - Здорові» «Здоров був, дідусю! – Здорові, панночку!» «Здрастуй, бабушка! – Здорові були, добродію!» «Оленице, моя сестрице! Приплинь, приплинь до берега, дитя твоє умірає!»

142	Бичок та дідова дочка	Жив собі дід та баба.	-	-	-	-	«Засни, вічко, засни, вічко»
143 ¹²	Оленка, Івашечко та змії	Як був собі цар та цариця; та було в них три дочки...	«Іху, руська кость воняє!» (двічі) «Що ти, Іван Іванович, руський царевич, прийшов битись чи миритись? – Ні, не з тим, щоб миритись, а з тим, щоб битись» Ідуть та й ідуть...	... вони й досі живуть та хліб жують, на три комори торгують.	-	-	Сестричко Оленко, прилинь, прилинь До бережечка, Братік плаче, їсти хоче. (двічі) Ой, братіку Івашечку, Осока очі порізала, Очеретонька позасновувала. Очерет, очерет та й надудковатий, Не стрілай мене ти, придуркуватий. (Осоченька густенькая І вуточка золотенькая...) (двічі) ... і повбірала їх гарно-гарно, так як би й царенята ...
144	Про трьох братів	Було три брати, два розумних, а третій дурний.	-	-	-	-	Не грай, паноньку (батеньку/матінку/ братіку), не грай, Мого серденька не торкай, Мене брати (Ви ж мене) забили, Ножа в серденько вбили, Черепочком очі накрили, Черешину за крижа уткнули, І пісочком засипали... (4)
145	Про порізаних дітей і їх матір-зозулю	Був собі чоловік та жінк.	-	-	-	-	Куку, діти, Куку, лебедята, Горе-горевати, Де чужая мати Порізала, порубала Під міст поховала... Ох мої діточки!..
146	Панич-птаха	У одному лісі було дві хатки...	Іде да й іде, іде да й іде... Іде та й іде, коли дивиться... (тричі)	... і осталась там жить.	-	-	«Здорові, дідуся! – Здоров, дочко»

¹² В оригіналі 148.

Таблиця 15

Труды етнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. (Казки побутові й оповідання)							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медальні	фінальні			
1	Про дурня	<i>Було собі</i> три брати: два розумних, а третій дурень.	-	-	-	-	-
2	Про дурня	<i>Як було собі</i> три брати, да всі три Кондрати.	-	-	-	...одплішив так, що <i>до нових вінчиків буде згадувать</i> . Хіба вам не видно, щоб вам повилазили, <i>підвели на безум'я!</i>	Дай, Боже, продать, да багато грошей набрать. (трічі) ...дай, Боже, на пожиток. (трічі)
3	Про дурня	<i>Був</i> ту чоловік <i>і мав</i> три сини: два розумних, еден дурний.	-	-	-	-	Ну вже з дурним нічого не зробиш.
4	Про трьох братів	<i>В одного чоловіка були</i> три сини: два розумних, а третій дурний.	-	-	-	-	-
5	Дурний Іван та Хвеська – його сестра	<i>Жили собі</i> в одній слободі брат і сестра...	-	-	-	-	-
6	Про дурня	У одного чоловіка був син дурень.	-	Так собі живуть, та хліб жують. Жінка все побивається, так як і побивалась, а дурень висить на печі та співає.	-	-	-
7	Дурень	Був чоловік багатий.	-	-	-	-	-
8	Дурний	Єден чоловік не вірив жінці...	-	-	-	-	-
9	Дурні	Був чоловік.	-	-	-	-	Дай ти, Боже, здоровля, що порадив.
10	Про того чоловіка, що купив жінці таку куртку, як пані носить	Був собі чоловік і жінка.	- Чого ж ти, чоловіче, боїшся? – Да як же тебе бісового батька не бояться, коли в тебе на язиці нічого не вдержиться...	От вам казка, а мені бубликів в'язка.	-	...а то обсміють тебе так, що ти <i>будеш до нових вінчиків пам'ятать</i>а того по голові уріже так, <i>що аж свічки в очах засвітяться</i> . Як стали бублики падать, да так, що й <i>світа Божого за ними не видно було</i>всі так, <i>як діти</i> за медведем бігали за нашим паном. ...так радіє, <i>як та дитина, що дадуть їй бублика, да ще й скажуть, що в лісі од зайця одійняв</i>та через тини дивляться – <i>немов на чорта...</i>
11	Про чоловіка, що шукав біду	Був чоловік дуже багатий, і мав едного сина.	Але йде, йде – надибує чоловіка...	...і на тим ся скінчало.	-	-	...і так ходить, <i>як святий, – голій</i> .

			Іде та йде і зайшов...				
12	Про Івана-дурника	Як був собі дід та баба.	-	-	-	-	«Пужка-живушка! Кинься, Марушка!»
13	Три брати	Було собі три брати, та всі три Кондрати.	-	-	-	-	Здорови, діду. – Дай Боже здоров'я. [Небилиця] Слухай же: ото як був я маленький... <...> Мій батько, та на твійому... їздить. - Брешеш, сучий сину!
16	Скупий	Єден багач мав багато грошей...	-	-	-	-	-
18	Багатий	Було то собі двох братів, і єден був бідний, а другий багатий.	-	-	-	-	-
19	Багатий	Був то в єдном селі мужик, дуже сильний багач...	-	-	-	-	-
20	Лихий чоловік	Був то чоловік і жінка; мали вони єдну дитину...	-	-	-	-	-
22	Од чого тепер старі люде мруть своєю смертю	Колись було таке на світі, що старих людей убивали...	-	З того часу старі люде стали умирать своєю смертю.	-	Що ж, каже, люди добрі, нічого правди тайть...	-
23	Про жінку й солдата	Був собі чоловік та жінка – дуже, дуже бідні.	-	-	-	-	А чорт би твого батька напісяв!
24	Кому трудніш правитись	-	-	-	-	-	-
25	Казка про те, щоб жінці правди не казати, з паном не брататись, чужої дитини за свою не брати	-	-	-	... «не братайся, каже, з паном, не кажи жінці правди й не годуй чужої дитини за свою» (повторюється по всій казці в різних варіаціях)	-	А тоді, за панського часу, та були судді полномочні...
26	Казка про те, щоб жінці правди не казати, з паном не брататись і чужої дитини за свою не брать	Колись був на селі пан поміщик, і не мав у себе він родичів.	-	-	... з паном не братайся, жінці правди не кажи й чужої дитини за свою не бери. (повторюється по всій казці в різних варіаціях)	-	... а пан жалував його, як брата.
27	Не бери чужої дитини за свою, не кажи жінці правди і з паном не будь за панібратця	В єдном селі мав пан собі чоловіка любимого...	-	-	<i>Ніколи з паном не заходь за панібратця і жінці правди не кажи й чужої</i>	-	-

					<i>дитини за свою не бери.</i> (повторюється по всій казці в різних варіаціях)		
28	З паном не братайся, жінці віри не йми й чужей дитини за дитину не бери	Був собі еден багатий чоловік, і мав він едного тільки сина.	-	-	...«паном не братайся, жінці віри не йми й чужої дитини за дитину не бери».	(двічі)	-
29	Про те, що бува з того, як в сімействі незгода	Жив собі чоловік та жінка.	-	-	-	-	-
30	Про щастя, котре прийшло на старість	Був парубок, і посватав він дівку.	-	... і тепер живуть і хліб жувають.	-	-	-
31	Живий мрець	У в однієї жінки був чоловік...	-	-	<i>Жінка хитра на вигадки!</i>	...такий собі вахлакуватий та неповороткий, та ще й <i>не мав усіх дома.</i> А той кум таки чимало <i>спав їй на душу</i> , вхитнувся таки жмільку куминої ласки.	-
32	Лінива сестра ¹³	Була собі стара жінка, жила вона удвійці з онукою, та не було у них ніякої худобини...	-	-	-	-	-
32	Бідна удова з сином-удовиченком	Була собі бідна удова, а в неї був тільки один син.	-	-	-	Ще замолоду не любила удова сидіти згорнувши руки... ...робота з рук завжди не випада... ...а молода невістка <i>ні за холодну воду не приймається</i> , усе сидить собі на печі та сопе.	Дай Боже тобі здоров'я, паночко, і всему твоєму родові...
33	Як учить лижобокких жінок роботі	Був собі чоловік та жінка.	-	-	-	-	-
34	Лиха жінка	Був то чоловік...	-	-	А, дивися, куди свиня дереться – до неба!	-	-
35	Жінка гульвіса	-	-	-	-	-	Тряся тобі, болячка тобі, вражому синові!
37	Невірність жінки	Було собі двоє молодих	-	-	-	-	«Ой внадився котик

¹³ Напевне, має бути *стара*.

		людей, чоловік і жінка.					<p>До мого сала, Доти його носив, Доки стало; Вже чоловік уважає, Що вже сало упадає, Вже сала немного, Чатус на нього. Що ти, коже, робиш, Що дві нозі масш, І до жінки так учашаш. Ой не ходи по-за тинку, Не підмовляй чужу жінку, Що ж тепер думаєш, Що в руках дістаєш»</p> <p>«На молебень хочу дати, В твоєй жінки не бувати; Піду в світ за очі, Не піду по ночі.</p> <p>Слава ж тобі, Боже, Щом ся вирвав с хати; Яким бував перше, Так буду бувати. Принад очку мені дала, І ще мені так сказала: Прибувай, миленький, Мені молоденький»</p> <p>«Як я ж тебе спійму, Шкуру з тебе здійму; На банта повішу, На ходаки поріжу».</p>
39	Хлопець-віщун	Був собі чоловік багатий і не мав дітей...	-	-	-	-	-
40	Невірна жінка	Був ту собі купець...	-	-	-	-	-
41	Біда невзначай	-	-	От нетрудно жінку очернити, Але трудно єї в добру славу ввести; Нігде о колітах с позору не судіте, Пам'ятайте, що ви їх діти. Бо очерниш маму, жінку й дитину, І нездоймим запали з них до згину; Дивіться на байку сюю	-	-	От нетрудно жінку очернити, Але трудно єї в добру славу ввести; Нігде о колітах с позору не судіте, Пам'ятайте, що ви їх діти. Бо очерниш маму, жінку й дитину, І нездоймим запали з них до згину; Дивіться на байку сюю І пам'ятайте на честь свою.

				І пам'ятайте на честь свою.			
42	<i>Недоглядь</i>	Бо то чоловік мав двох дітей.	-	-	-	-	-
43	Про грушку [жартівлива]	Був собі дід та баба. Не було у них зроду дітей.	Росте та й росте та грушка, виросла вже до полу. Грушка росте та й росте, виросла аж до стелі. Росте грушка далі, виросла аж під кришу.	-	-	-	-
44	Дякова штука	Бо то було трьох братів, і мали старого батька.	-	-	-	-	Ну, кріт його матері з таким батьком...
45	Батько й син	-	-	-	-	-	А бодай же ти, сину, пропав, хоть ти й один у мене!
51	Послушний син	Був цар і мав одного сина...	-	-	-	-	-
52	Батьківське благословення	Мав батько одного сина...	-	-	-	-	-
53	Іван Швець та жиди	Жив собі на селі чоловік...	-	Та, мабуть, живе він і до сієї години.	-	... а той собі живе й горя не має... ... і давай його ляяти, на чім світ стоїть.	... а коні в його – як змії бистрі і як печі гладкі... Як Бога , ждали Жидова вечора...
54	Мужик і жид	-	-	-	-	-	[співас:] «А наш жид орендар – пан, а жирівка – пані, а жидки – паничі, а ми їх піддані» (двічі) «А мужик – пан, а мужичка – пані, а мужицькі діти панички, а жиди їх піддані»
55	Про мужика й жиди	Був-то собі такий наймит, Іваном звався. І не було в його нічого сенько...	-	А Іван пішов додому і гроші осталися у його до сьогоднішнього дня.	-	-	-
57	Мужик та жид	Було се дець на переправі через велику річку...	-	-	-	-	-
58	Розказня про жидів	-	-	От які дурні були колись жиди.	-	Це приходять до їх чоловік – таке голе, босе, та ще й простоволосе (повторюється кілька разів).	... Смілик, дуже умний, розумний, та багатий, та смілий (повторюється щоразу, коли згадується це ім'я)
59	Жид-кравець	Був жид кравець...	-	-	-	-	«Бодай ви здорові були» «А крот його маму з таким паном»
60	Жид-наймит	Бо то пан взяв собі за козака жиди.	Але їдуть, їдуть – надібуть...	-	-	-	«А сто крот жеби твою маму й з бідую, – диви но ти ся! – надібала мя біда на моім власнім полі»
61	Розказня про жидів	Був собі шинкар...	-	-	-	... а мати гола, боса та ще простоволоса кіз пасе.	-
62	Про трьох жидів і рушницю	Було собі три брати...	-	Такі-то були вони розумні та хвабрі.	-	- Виплонь, Дорох, порох, а то вмреш!	-
64	Про жиди й вовків	Ішов якось жид лісом...	...іде та й іде...	-	-	-	...хай я пропаду, коли не було.

							Так хай я на цім місці пропаду, коли не правда...
69	Про татарів і мужиків	Колись-то в давнину розруйнували татаре якесь село.	-	-	-	-	-
71	Циган та чоловік	-	-	-	-	... і лежить <i>ні живий ні мертий</i> .	-
72	Циган і шершні	Один циган покумався з чоловіком.	-	І я в того чоловіка їв мед, да він по бороді тік, а в роті не бував.	... <i>мед солодкий, да дерти його гірко.</i>	-	-
73	Мужик, доктор і астроном	Було собі двох людей...	-	-	-	-	-
74	Німці	Бо то вийшло одного часу трьох хлопців німецьких зо школи.	-	-	-	-	-
76	Правда і брехня	Жили колись-то два брати: один багатий, а другий такий бідний, що й не сказати.	Ідуть, ідуть – зустрічається їм... (тричі) О, хто ж то чув, хто ж то й знав, що це (так) треба зробити! (тричі)	-	-	-	- Здоров, чоловіче добрий! Здорови!
77	Про того царя, що ходив з москалем красти	Був собі цар...	-	А цар того москаля наставив на його місце єноралом.	-	-	- Здрастуй, брат! Здрастуй!
78	Про солдата, що цара спас	-	Ідуть вони та йдуть, approaching под город.	-	-	-	-
79	Як салдат спас царя	Був ту собі москаль...	-	-	-	-	- Здравія желасм! Здорово.
80	Про царевича злодія	Був собі цар і цариця, да був у їх син.	-	-	-	-	Да повпивались так, <i>як чопи...</i>
81	Про панночку й розбійників	Як був собі пан та пані – дуже багаті. У них була дочка гарна-гарна, така, що ні здумати, ні згадати, тільки в казці сказати!	У них була дочка гарна-гарна, така, що ні здумати, ні згадати, тільки в казці сказати!	-	-	-	-
82	Червоноус і князева дочка	Був собі князь. У того князя була вельми хороша дочка.	Ідуть, ідуть лісом і приїхали...	І тепер вони живуть і хліб жують і постолом добро возять.	-	-	-
83	Про тилицю та пана	Колись давно їхав я до торгу продавати тилицю.	Іду та й іду, – коли зустрівся мені пан...	-	-	-	-
84	Про хитрого пана й розумну дівку	Був собі пан та мав собі сина та дочку.	-	А дочка пана так і зосталась дівкою, – не знайшов пан такого розумного парубка.	-	-	...що в світі жирнішого, що в світі прудчійшого, що в світі наймнякїйшого? Та жирніша над усього – земля-мати, що нас корме й поє, та всіх же нас і поїда. <...> Прудчїш од усього – думка, що в одну хвилину можна подумати хоч про які землі й города.

							<...> Найм'якіший од усього – кулак. <...> А нащо ж ви, тату, на подусці лежите, а кулак під голову підкладаете, коли він не м'якший од подушки?
85	Розумна дівчина	Бо то було двох братів: еден багатий, а другий бідний.	-	Пан казав вернутися і вже жили собі обоє.	-	-	«Котрий відгадає, що найсолодше на світі, то того корова буде» «...нема солодшого на світі, як сон» ...всі пани зглядалися, як на чорта .
86	Мужик і пан	Єден мужик везе сіно...	-	-	-	-	-
87	Роспитався	Бо то їхав собі чумака.	-	-	-	-	-
88	Як один чоловік учився красти	Було собі три брати: еден бідний і два багатих.	-	Пан дав Іванові сто золотих, то він таким став, як його два брата.	-	-	[співає:] Прислав Бог ангела з неба, Щоб узяти креста до неба.
89	Злодій	Було три злодія...	-	...там вони й жили, доки не погинули.	-	-	-
90	Сидір злодій	Жив собі пан, а в його був чоловік Сидір.	-	-	-	-	-
91	Мужик та писар	-	-	-	-	-	-
92	Лихо	Був собі пан, та ніколи не знав лиха.	Чи довго вже був там пан, чи ні...	-	-	-	Шукав, шукав лиха, як собака вмерзта й сидить мовчки у кутку, мов неживийа сам зостався голій, як бубон...
93	Біда	-	-	...неживе теля дві душі згубило.	...неживе теля дві душі зубило.	-	-
94	Біда	Був собі чоловік і мав едного сина...	Але їде він, їде...	І жив собі, доки не вмер.	-	-	-
95	Панич	Був собі еден пан і мав едного сина...	-	На тім весіллі я сам був, так мені дали їсти й пити, що по бороді текло, а в горлі сухо було, а я як ся впив, то й ляг спати в солому, на місці клейтуха, то як вистрілив, то я аж тут залетів і сказав вам сюю практику.	-	-	-
96	Швець-богатир	Був собі швець, господар добрий.	Ідуть, ідуть...	...і жив собі Ян, доки не вмер.	-	-	-
97	Біда	Був собі дуже багатий купець і був в того купця син.	Ідуть вони удвох, ідуть та й ідуть, коли дивляться...	-	-	-	...а тут уже змерз у воді, як собака...
98	Біда	Був то еден піп багатий, і не мав дітей, тільки едного сина.	-	-	-	-	- Здрастуйте, ваше імператорське величество! - Здоров! (двічі) - Ти довжин відгадати мені, чи вишче від землі до небес, чи в землі глибше, скільки на небі зізд і що я думаю? - <...> вниз глубже <...> - Потому, що як мій дід, прадід, отець, мать, сестри і брат, як туди пошли, то й до сих пор нема, а в небесах як барабанянь, то тут все слишно. <...> - Ну, то скажи, скільки зізд на небі?

							Москаль винима цілу в'язку шерсті, наголиної зі шкури, і говорить: -Извольте поспотріть, ваше імператорське величство. <...> - Ну, а тепер скажи, що я думаю? - Царь, ти думаєш, що я поп; нет, я солдат.
100 ¹⁴	Чом козак схожий з паном?	Це було на Волині. У одного пана ляха було багато маятів.	-	-	-	-	-
101	Пан і льокай його	Бо то був такий пан...	-	-	-	-	-
102	Пан	Пан був бідний і мав єдного мужика.	-	-	-	-	... а мужик м'ясо, як собака , буде тріскати.
103	Пан і мужик	-	-	-	-	-	«Чекай, чорт би парив твою маму... » - Добрий день, дай, Боже, здоров'я! - А, то пан знає (То ти знаєш), що (такое) дуб, а що бжоска, а не пізнав (не мігесь знати), що свиня (то вепрік), а що козка. (двічі)
105	Пан	Пан був бідний, мав єдного мужика.	-	-	-	-	-
106	Один крепак двох панів	Два пани мали єдного чоловіка підданного.	-	-	-	-	-
107	Пророк (мандрівний сюжет)	Був ту чоловік бідний...	-	-	-	-	-
109	Брехун	Був в пана чоловік...	-	-	-	-	-
112	Цікавий пан	Був собі пан, заможний поміщик.	-	-	-	-	-
114	Хитра жінка	-	-	А як будеш все показувати, то легко й те стратити; краще бідним прикидайся, ніж в дорогі шати вб'райся, бо бідні шати нікого не зражають, а багаті життя й добитку збавляють.	<i>... не все показуй, що маєш, то ще до того придбаєш.</i>	-	... і пили так, як мужик воду...
115	Бравий хлопець	Бо то в єдного ксьондза був такий служаший...	-	-	-	-	-
116	Наймит	Був собі чоловік і жінка.	Іде да й іде, іде да й іде, коли зустрічає...	От вже й казці кінець.	-	-	- Дай, Господи, так, щоб мій чоловік і наймит полопались.
117	Суд над дяком	Як був собі чоловік та жінка.	-	Тим діло завершилось.	-	-	-
118	Про паламаря	У якесь там село прислали нового паламаря...	-	-	-	-	-
119	Не завше по правді і в суді судять	Було собі два брати: старший був розумний, а	-	-	-	-	-

¹⁴ В оригіналі 110.

		менший – так собі, придуркуватий трохи.					
120	<i>Кому зозуля накувала?</i>	Було собі два чоловіки: Тарас і Кузьма.	-	-	-	-	- Зозуленько, зозуленько! Скажи мені, скільки я літ житиму на світі?
121	<i>Про некрута</i>	Був собі некрут, із наших таки українців...	-	-	-	-	-
122	<i>Москаль</i>	Ішов еден москаль по оставці додому...	-	-	-	-	-
123	<i>Як угостив ксьондз офіцера</i>	Був то собі еден офіцер...	-	-	-	-	-
124	<i>Офіцери</i>	Бо то двох офіцерів ходило до єднай панны.	-	-	-	-	
125	<i>Про повіреного, чи то пак про адвоката</i>	Пішов чоловік до мирового (судьї) з жалобою.	-	Так с того часу й почали панків тих узивати брехунцями.	-	-	Іде він відтиля червоний, мов рак .
126	<i>Старий Максимець</i>	У в однім селі жив собі чоловік на ймення Максим...	-	-	-	-	...на Максим ця вони покладались, як на каменну гору .
128	<i>Про старця</i>	-	-	-	-	-	...поздоров тебе, Боже, з жінкой й дітками. ...щоб ти не діждав так давати з твоею жінкою й дітьми.
133	<i>Органистий і москаль</i>	Бо то був молодий ворганистий і мав жінку гарну.	-	-	-	-	-
134	<i>Злодій</i>	Був в селі еден чоловік, великий дуже злодій...	-	-	-	-	-
137	<i>Про царів</i>	Було двох царів.	-	От як! Давно не воювали, не тратили народу. Але як мали сварку, то самі на собі й кінчали.	-	-	-
138	<i>Кінь</i>	Був собі кінь, не дуже гарний...	-	-	-	-	-
146	<i>Роститались</i>	-	-	-	-	-	- Здоров! - Здоров! - Прощай! - З Богом!

Таблиця 16

Казки та оповідання з Поділля: В записах 1850 – 1860 рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вип. I-II. – 598 с.							
№	Назва	Формули та повтори			Прислів'я	Приказки	Інше (загадки, пісні, прокльони тощо)
		ініціальні	медіальні	фінальні			
Оповідання за чортів та за різні прояви							
47а	<i>Біс фурманом</i>	-	-	-	-	-	І так крепко <i>жене, як вітер віє.</i>
66	<i>Як віддячив біс чоловікові за свічку</i>	Бо то був мужик дуже набожний.	-	-	<i>«Бога не гніви і чорта не дразни»</i>	-	-
69	<i>Як біс у пана дочку вхопив, а потім видав її за купецького сина</i>	Єден пан мав малу дитину – дівчинку.	-	-	-	-	«Щоби тя чорт взяв!»
72	<i>Як чорт чоловікові сім кабанів дав</i>	Був то чоловік дуже бідний.	-	-	-	-	«Що – перше слово? – Господь бог, каже: «Друге – син божий, третє – Тройця свята, четверте – штири колеса у возі, п'яте – п'ять пальців в руці, шосте – шість волів в плузі, сьоме – дав чорт на виплат сім кабанів, вік віком пропали!»
73	<i>Як чоловік чортам запродався ы через це архиресм став</i>	Був бідний чоловік, що не мав чоґо ся взяти.	-	-	<i>Хто чортів продався, то чорти йому й помагають...</i>	«Іно запиши свою душу, то <i>всьо піде, як по маслі</i> ».	«Іно запиши свою душу, то <i>всьо піде, як по маслі</i> ».
76	<i>Як дядько чорта дурич і діжку грошей від нього здобув</i>	Був собі бідний чоловік, не мав звідки жити.	-	...і від того пошла половиця, що «мужика і чорт не змудрує».	...і від того пошла половиця, що « <i>мужика і чорт не змудрує</i> ».	-	-
Оповідання релігійні, церковні та про духовних осіб							
127	<i>Звідки пішли подружні зради?</i>	-	-	-	-	<i>«бо що заказане, то і миле»</i> , не казав би, як люде.	-
131	<i>У Бога 300 літ як 3 години</i>	Колись був ксьондз, що він хтів знати, чи правда-то тєє, що кажуть люди – що в Бога триста літ, як в нас три ступні.	-	-	-	...чи правда-то тєє, що кажуть люди – що <i>в Бога триста літ, як в нас три ступні</i> .	-
144	Дяк чародій та ненажерний піп	Був піп і дяк.	-	Не дурно попам закривають очі, – бо вони до чужого дуже охочі. Хоч мають свої достатки, – а з умерлого беруть манатки. А якби були довірливі своєм, – то жили би щасливо з покоєм. А їм хоць давай, хоць роби, не віддаш, ні відробиш – і жадним способом не вгодиш. І хто їм вгодит? чи дяк? чи староста? – чи і людина проста? Ніхто не может їм вгодити, – бо попи хтять не по силах жити. Дяк хоць добре співає, – але як за своє ся впоминає, – то вже злий, – і до того дурний. Староста хоць на те поставлений, щоб церкви пильновав, – а піп каже: «Ти на тєє мені даний, щоби-сь мені орав!» А як в братській касі який рублик заведеться, – піп доконешни до нього добереться. Чи	-	-	-

				там хто даст на церковку коровку – піп за теє справить шубу на свою дочку. А що ся лишит в церковні скарбонці, – то отці благочинні замиють їм очі. Може, хто скаже, що не моя річ казати? – але що маю робити, коли не можу змовчати! Попи на теє і довгі і широкі рукави носять, – що вони ними закриваються і переносять. Ет, дальше буду мовчати, – бо ще не будете мене сповідати. Бо з нами грішними і то ся здарано, – що за едно слово ся не сповідано. Хоць то попам і не можна того робити, – а хто ж на селі буде попів вчити? Що хоче, то робить, – а слуга без чобіт ходить. Не треба йому ні чобіт ні одежі, бо він «дурний і ледащий», – та диви-но-ся, попе, що він за нещасний!			
209	Покараний піп-волоцюга	Бо то був собі чоловік і мав ладну жінку...	-	-	Вона нібито <i>не хоче, так як кіт сала...</i>	...піп вже безпечно там коло неї <i>копирчохи стройть...</i> Піп <i>зірвався, як опарений.</i>	Вона нібито <i>не хоче, так як кіт сала...</i> Піп <i>зірвався, як опарений.</i>
215	[Зрадлива попадя]	Був чоловік і мав жінку...	-	От таке з тими жінками діється! з чужими гуляє, до свого сміється. І так ділить час життя свого, – а під старість держиться єдного. Бо вже минула пора зуби вищірвати – і приходить час вмирати, – а тут і рахунок треба дати, – щоби чистою на тамтїм світї стати. Бо чоловік на всім ся згодит, – але тільки не на тім, де два ходить. А невже зробить так чоловік, – то буде му випоминати весь вік.	...а <i>невірній жінці нема і снання.</i>	-	...чоловік <i>робить як чорний вїл...</i>
В)	<i>Жінка</i>	-	-	-	...але живо переконався, що, <i>де чорт не може, там бабу пішле.</i>	-	-
Є)	<i>Цар Давид</i>	-	-	-	«Та <i>чия хата, того й правда</i> »	-	-
Ж)	<i>Соломон</i>	-	-	-	...«коли <i>жіночий розум не варт і змінені ключчя!</i> »	-	-
Оповідання про життя родинне та громадське							
242	З паном не братайся, дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою	Був то собі чоловік і мав єдного сина.	-	«Я но хотів того довідати, чи то правда, що мені батько казав, як вмирав: <i>щоби ся з паном не братати, жінці правди не казати, а чужої дитини за свою не брати.</i> Але то всьо правда»	«Пам'ятай, сину <...> <i>щоби-сь с паном не братався, жінці правди нігди не казав, чужої дитини за свою не приймав</i> » Досить того, що то так зробилося, як то кажуть люди, що <i>«Пішла душа по руках, – дісталася чортові».</i>	-	-
243	[З паном не братайся,	Був собі єден багатий	-	...і жив собі ще довго і	<i>«З паном не братайся,</i>	-	-

	дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою]	чоловік і мав він одного тільки сина.		благополучно.	жінці віри не йми, і чужої дитини за свою не бери».		
247	Лиха жінка	Був то чоловік...	-	І вже більше його не біла і не мучила.	«А! дивися, куди свиня дереться! – до неба!»	-	-
248	Як чоловік свою лиху жінку приборкав	Бо то була така жінка, що все чоловіка біла.	-	І від того часу вже нігди не біла жінка чоловіка.	-	-	-
251	Як жінка через упертість загинула	Бо то мав чоловік таку жінку, що дуже була вперта.	-	Тото ся називає вперта жінка!	-	-	-
252	[Як жінка через упертість загинула]	Був чоловік старий, мав жінку молоду.	-	І втопилася, а не признала, що голено.	-	-	-
253	Як загинув чоловік через жінчину вперту неправду	Був чоловік.	-	Так же тішилась, що поховала живого!	-	-	-
256	Ледача жінка	Мав чоловік жінку ліниву...	-	...і вона вже пильновала прясти.	-	-	-
257	Як чоловік свою ледащу жінку працювати примусив	Єдного чоловіка жінка страшно ледаща була...	-	...але з того часу вже добра і старатель на була.	-	-	-
258	Як чоловік свою ледачу жінку вчив працювати	Чоловік мав жінку дуже ледащу...	-	І таким способом поправив жінку.	-	...а тут і <i>весна за поясом.</i>	-
259	Як кум свою ледачу куму працювати навчив	Був чоловік і жінка дуже бідні.	-	-	-	-	-
260	Як ледача жінка дурила чоловіка	Мав чоловік ледащу жінку...	-	І так одурила чоловіка.	-	-	-
263	Лагідна жінка	Бо то чоловік мав жінку добру і покорну.	-	І так спокійно з міста повернули.	-	-	-
266	Боязкий чоловік	Бо то був чоловік і мав жінку.	-	-	-	-	-
267	Як чоловік з жінкою гостювалися	Був чоловік і жінка.	-	Оттакі гості мала баба.	-	-	-
268	Як розумна жінка чоловіка од розпусти стримала	Єдному чоловікові жінка впала в кут.	-	І не пустила чоловіка волочитися.	-	-	-
269	Як дівка хитрощами заміж віддалася	Єдному чоловікові жінка вмерла.	-	І з неї вийшла порядна господиня.	-	-	-
270	«Делікатна» пані	Була така пані...	-	-	-	-	-
272	Нешасливі пригоди «вагітного» чоловіка	Був то такий чоловік...	-	І тоги вже вірив жінці, як то єї болить, як вона має дитину.	-	-	-
273	Як невинну жінку лихо спіткало	Мужик єден до другого прийхав в гості.	-	От не трудно жінку очернити. Але трудно єї в добру славу ввести; Нігде о колітах с позору не судіте,	-	-	От не трудно жінку очернити. Але трудно єї в добру славу ввести; Нігде о колітах с позору не судіте, Пам'ятайте, що ви їх діти. Бо очерниш маму, жінку і дитину,

				Пам'ятайте, що ви їх діти. Бо очерниш маму, жінку і дитину, І не здоймиш закали з них до згину. Дивіться на байку сюю – І пам'ятайте на честь свою.			І не здоймиш закали з них до згину. Дивіться на байку сюю – І пам'ятайте на честь свою.
274	Покараний офіцер-волоцюга	Бо то єдного часу стояли москалі в селі.	-	-	-	-	-
275	Нема таких жінок, щоб чоловіка не зрадили	Бо то був собі пан.	«Чого ти плачеш?»	І тоги пан переконався о своїй жінці.	-	-	-
276	«Котрий був Господь Бог?»	Був ту собі чоловік і мав ладну жінку...	-	І тоги [чоловік] дізнав в свої жінці правди, і на другий раз нігди єї не вірив, що би вона вже як ся кляла.	-	-	-
277	Як розумний наймит своєю зрадливу господиню вигоїв	Був чоловік і мав жінку...	-	І вона більше вже не хорувала.	-	-	-
278	Хлопець-«віщун»	Був собі чоловік багатий і не мав дітей.	-	І тоги вже жінка не любила цигана і не слабувала, і жила з чоловіком добре і спокійно до смерті.	-	-	-
279	Як чоловік у своєї жінки козака застукав	Було собі двох молодих людей: чоловік і жінка.	-	Як я ж тебе спійму, Шкуру з тебе здійму; На банта повішу, На ходаки поріжу.	-	-	Ой внадився котик До мого сала, І доти го носив, Доки его стало. Вже чоловік уважас, Що вже сало упадас. Вже сала немного – Чатує на нього. Що ти, коте, робиш? Що дві нозі масш І до жінки так учашасш? Ой не ходи по затинку, Не підмовляй чужу жінку! Що ж тепер думасш, Що в руках дістасш? На молебні хочу дати, В твої жінки не бувати; Піду в світ за очі, Не піду по ночі! Слава ж тобі, Боже, Що-м ся вирвав з хати; Як-им бував перши,

							Так буду бувати. Принад очку мені дала І ще мені так сказала: «Прибувай, миленький, мені молоденькій». Як я ж тебе спійму, Шкуру з тебе здійму, На банта повішу, На ходаки поріжу.
280	Як чоловік не хотів уважати на жінчині зради	-	-	-	А жінка каже: «Бо то так: <i>дурного і в церкві б'ють!»</i>	-	-
281	Як хитра зрадлива жінка з біди викрутилася	Бо то був чоловік поганий...	-	І так ся викрутила від бійки.	-	-	-
282	Як зрадлива пані з біди виплуталась	-	-	«Тепер, каже, добра не сподівайся, жінку беруть, а ти смійся!»	<i>«Тепер, каже, добра не сподівайся, жінку беруть, а ти смійся!»</i>	-	-
286	Жіночі хитрощі	-	-	Ото на світі таке тепер лихо, що з бабою і чорт не вивів кінця, і ніхто не виведе.	Ото на світі таке тепер лихо, що з <i>бабою і чорт не вивів кінця</i> , і ніхто не виведе.	-	-
288	Як старій бабі за молодого віддатися заміж схотілося	Була баба вдова, мала дочку і сина.	-	-	-	-	-
290	На дітей не покладайся!	Єден чоловік мав дітей...	-	І з сего то пішла пословиця, що «діти годуй, а собі торби готуй!»	І з сего то пішла пословиця, що <i>«діти годуй, а собі торби готуй!»</i>	-	-
291	Дякова наука	Бо то було трьох братів і мали старого батька.	-	-	-	-	-
296	Дерев'яна паска	Було два брата: єден – бідний, а другий – багатий.	-	І з тим ся розійшли.	-	-	-
297	Бідний брат переймас долю багатого	Було двох братів: єден багатий, а другий бідний...	-	-	-	-	«Добрый день! – Дай Боже здоровля!»
298	Щастя і злидні	Було собі два брати: їден бідний, а другий багатий.	-	-	-	-	«...а ні, то тя <i>вб'ю, як собаку!</i> »
299	Господар та наймит	Бо то був собі господар багатий.	-	-	-	-	-
300	Гроші то смерть	-	«Чого ти, бабо, плачеш?»	Ну правда, що баба казала, що біда на дорозі лежить, бо неживе теля дві душі згубило!	Ну правда, що баба казала, що біда на дорозі лежить, бо <i>неживе теля дві душі згубило!</i>	-	-

301	Як бідна баба дочку за багатиря віддала	Була собі баба, мала чоловіка і одну-єдною дочку.	-	І вони жили з собою якнайлутши, і мали се понад всі люди.	-	-	-
310	[Розумний бідак та ненажерний богатир]	Було то собі двох братів, і єден був бідний, а другий багатий.	-	І вже більше не віз гарбузів, ані огірків до пана.	-	А мужик <i>взяв доброго бобу</i> – і поїхав з тим додому.	-
315	Як комісарова жінка прикидалася, що не вмійє кави готувати	-	-	Але трималися пословиці: «Не всьо показуй, що маєш – то ще до нього придбаш. А як будеш всьо показувати – то легко можеш і то стратити. Лутше бідним прикидайся – ніж в дорогі шати вбирайся. Бо бідні шати нікого не зражають, а багаті життя і добитку збавляють».	<i>«Не всьо показуй, що маєш – то ще до нього придбаш. А як будеш всьо показувати – то легко можеш і то стратити. Лутше бідним прикидайся – ніж в дорогі шати вбирайся. Бо бідні шати нікого не зражають, а багаті життя і добитку збавляють».</i>	-	А вони добре знали, що то за кава, і <i>пили так, як мужик воду.</i>
322	Пан та баба	-	-	От із того пішла поговорка, що «Бабі дай проса піханого!»	<i>«Бабі дай проса піханого!»</i>	-	-
345	Як хлопець у пана гроші виграв	Був ту собі пан...	-	-	-	-	«Бо то, пані, як я оженився... <...> Але прихожу в Ручилову долину, а там панів батько пасе свині...»
348	Як дядько осла балакати вчив	Бо то був бідний мужик.	-	-	-	«Таж ти його не научиш, бо то як приповідка є: « <i>Осьол-ослом</i> », – ані-тільки говорити його ніхто не навчить!»	-
351	<i>Звідки мужик взявся</i>	-	-	-	-	-	«то для того-то мужик <i>упертий, як свиня, дурний, як ворона, а хитрий, як чорт!</i> »
375	Цар та розумна шинкарівна	Бо то був шинкар і мав дочку.	-	-	-	-	-
396	Як дядько трьом арен дарам одну і ту саму корову пропив	-	-	-	<i>«Навчи біса танцювати, то і людям місця не буде!»</i>	-	-
412	Як циган у пана шубу виманив	Був ту циган і не мав хати.	-	А циган тоді вернувся, сів на сані і поїхав.	<i>«Хто хати не має, той погибає, а хто хату має, той гадки не має».</i>	-	-
414	Як чоловік ледачого цигана покарав	Господар єден наймив цигана косити...	-	А циган каже: «То правду ви кажете, господару, що вміли варити. А не вміли давати!»	<i>«То правду ви кажете, господару, що вміли варити. А не вміли давати!»</i>	-	-
Казки фантастичні, жартобливі вигадки, дотепи, загадки та прислів'я							
448	[Дідів півник та бабина курочка]	Був дід і баба.	-	Отак-то ся діє на світі, що в серці чоловік жінку б'є, – а послі на ліки дас! А ліки не	-	-	-

				помагають, – тільки порожняком лишають. А якби того не робив, то шасливо би на світі жив. А так: мусить бідувати, бо не треба жінку кийом латати, але жити в згоді, як пристойїт чоловічій природі.			
488	Як Іван-королевич одружився з королівною та вбив біса-сїдуна	Був король, – мав єдного сина.	«Ходи ж собі, Іван Королевич, всюди, – тільки до тих покоїв не ходи, що личком зав'язані двері!» «Скрїзь собі ходи, тільки до тих замків не заглядай!» «Ну, як же тебе нести? Поверх ліса чи посеред ліса?»	Допіру, пишуть і бумажки посилають по світі: «Хто отца-матки не слухає, то що-ярмарку гнилого пса нюхає, а ще і коло того як ся добре справляє, то і добрим паном буває».	«Хто отца-матки не слухає, то що-ярмарку гнилого пса нюхає, а ще і коло того як ся добре справляє, то і добрим паном буває».	-	-
497	Як москаль заклїяту панну врятував і з нею шлюб узїв	Був пан і пані. І мали їдним-їдну дочку...	-	-	Дїд каже: «То воно правда: хто з Богом, то і Бог з ним! »	-	-
502	Як королівна, не повідгадувавши москалевих загадок, мусїла з ним шлюб брати	Бо то був король, і мав дочку.	-	І той москаль тогди крульовав.	-	-	«От така загатка, що: добро по добрі ходило, добром єго виведено » (то значит, що корова – добра річ, і пшениця [добра річ], і хлїб, той що він до него вивів корову з пшениці [то так само добро]). <...> «Зле на зло напало, зле злом відборено» (то значить, що гадюка недобра річ, муравлі також, і тисак також недобре).
503	Як хлопець допоміг королевичеві через загадки з королівною одружитися	Бо то була така королівна...	-	-	-	-	«...ней вона відгадає вашої загатки, що «забив їден двох, а тїї два двадцять чотирьох. Як же вони ся били, коли всі неживі були?» <...> «Буде вольно, іно три слові скажу. [Що то за загатка]: тої ночі самі [ся] сплювали три сарні, і самі втікли, а м'ясо оставилося! »
530	Як батько після смерті дав синам чарівну калиточку, ріжок та стільчик, а лукава королівна виманила	Їден мужик мав три сини.	-	І так жінці правди не кажи ніколи і не вір, бо іно тільки вийде за поріг, то вже на іншого дивиться.	І так жінці правди не кажи ніколи і не вір...	-	Наївся довольно, і зробився такий оброслий, як гуска .
543	Як чарівник навчив хлопця різно перекидатися	Був чоловік багатий і не мав [дітей], но єдного сина.	-	Тепер таке добро на світі, що ніхто нікому правди не схоче і майстри не вчать так учнів.	-	-	-

553	Як бідакам щастя в руки діалося	Було то собі двоє бідних людей...	-	-	«Як Бог дасть щастя, розум буде!»	-	-
568	Як розпутна мати свого сина хотіла стратити	Бо то був собі пан і мав дочку.	-	-	-	-	«Скажи нам, чоловіче: <i>що старше? чи золото, чи срібло?</i> »
573	Як панна викрила зграю розбишаків	Бо то був такий пан і мав дочку.	-	-	«Et! <i>Sen – mara, pan Buk – wiara!</i> » [Сон – <i>мара, пан Бог – віра</i>]	-	-
574	Як розбійник дівчат губив, доки наймолодша королівна его згубила	Був король і мав три дочки.	-	Так ся на світі робит, що рідко, хто чого хоче, без труда приходит. Часом воно здараяся і легко чого дістати, – але потім за тес треба вік свій каратати. Лутше жити і хтіти потрохи, ніж потім від всього втікати, як ті блохи. От і байці конаец, – дайте за тес каші горнец.	-	-	Лутше жити і хтіти потрохи, ніж потім від всього <i>втікати, як ті блохи.</i>
582	Як хитрий циган Ян-Фабіян розбійників половив	Був собі багач, мав рису вівса.	-	-	«Ей, господини! <i>Вмілсьти варити, но не вмілсьти давати!</i> »	-	-
617	Як мудра дівчина пана перехитрувала і з ним шлюб взяла	Був пан великий.	-	...і вже жили добре.	-	-	«Що є в світі найшвидкіший і найсильніший?» <...> «...нема сильнішого, як Бог, а швидкішого, як сонце».
618	[Як мудра дівчина пана перехитрувала і з ним шлюб взяла]	Було двох братів: еден багатий, а другий бідний.	-	Післав додому по коні, поїхав з нею додому і пустив по світі таку поголоску, що «з бабою ніхто кінця не виведе».	...«з бабою ніхто кінця не виведе».	-	«Которий відгадає: <i>що є в світі найтлустіше, найбистріше і найсмачніше?</i> » <...> «Як підете до пана, скажете, що <i>нема ніц бистрішого від ока.</i> Скажете, що <i>нема ніц тлустішого від землі.</i> А [ше] скажете, що <i>нема ніц смачнішого від сону</i> ».
619	[Як мудра дівчина пана перехитрувала і з ним шлюб взяла]	Бо ту було двох братів: еден багатий, а другий бідний.	-	...і вже жили собі обес.	-	-	«Котрой відгадає, <i>що найсолодше на світі,</i> то того корова буде» <...> «Моя дочка каже, що <i>нема солодишого на світі, як сон</i> ».

Таблиця 17

Прислів'я і приказки в казках Центральної, Східної, Північної України

№	№ у збірнику	Назва	Прислів'я	Приказки
Сказки и сказочники // Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. – СПб., 1857. – Т. II. – 354 с.				
1	12	<i>Превращение в вовкулаку</i>	«Отож, небоже», каже, <i>«не роби, чого не знаєш»</i>	-
Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко. Выпуск 1. – К.: Вь Типографіи Е. Федорова, 1869				
2	3	<i>Марко убогий і вовк</i>	-	... вона його як хвицне! <i>так, що йому і свічки в очах показались.</i>
3	7	<i>Лисичка-сестричка</i>	-	<i>«Крути-не верти</i> , хазяїне, а дай мені курку!» «Теперечки, <i>крути-не верти</i> , хазяїне, а дай мені піч!» <i>«Крути-не верти</i> , хазяїне, а оддай мені воли!» <i>«Крути-не верти</i> , хазяїне, а віддай мені невістку!»
4	8	<i>Лисиця, ведмідь і мужик</i>	«Е, каже, <i>гарненький голосок, да чортова думка!</i> » (завершальна)	-
5	11	<i>Лисиця й вовк</i>	<i>«Крути-верти</i> , вовчику, <i>головою, щоб не поцілив сучий син булавою»</i> (завершальна)	-
6	15	<i>Лисичка, котик і півник</i>	<i>Ім сміх та радно, а нам – сміх та добро!</i> (завершальна)	-
7	22	<i>Луплене теля</i>	<i>«Світ за очима, а смерть за плечима»</i>	-
8	41	Музика-Охрім	... вже, звісно, музика: <i>що музика, да мірошник, неначе родичі</i> , прости, Господи!	... <i>волос дибом становиться</i> . Як начне, було, вигаварувать, Господи, твоя воля! де що береться, <i>неначе з рукава сипле</i> а нучь – <i>хоч ока виколи!</i> ..
9	62	Про ту жінку, що котом чоловік драв	-	... та тоді вже <i>ні жсива, ні мертва</i> ...
10	72	Хитрий чоловік	-	«Бач, жінко, що то значить не <i>держать</i> дурного свого <i>язика на прив'язі</i> »...
11	75	Басарабський разбойник	-	... а в їх і <i>в душі похололо</i> ...
12	77	Розбійники	-	Кров стала капати, а разбойник каже сам до себе: <i>«от, Боже роса падає!»</i>
13	78	Морський разбойник	А потім давай Якіма розпитувать, як живе. А Яким каже: «а я, брате, так – як бач! <i>Оце тобі все хазяйство, що на мені</i> ».	-
Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко. – К.: Вь Типографіи Е. Федорова, 1870				
14	8	<i>Два товариші</i>	От, кажуть люде, <i>щоб до Юр'я було сіно і у дурня</i> , а як до Благовіщення дозімував скотину, а на Благовіщення – хоч на лубочку вивези на луг, то вже не здохне. (початкова)	... а Пакінь <i>пропав ні за цапову душу</i> .
15	9	<i>Волохаті люде</i>	-	... зараз і прийшло на думку, що вже йому довго на світі не жить, що тут йому <i>жаба й цицьки дасть</i> .
16	10	П'яниця і чорт	-	«Чи в тебе <i>Бога в животі немає</i> ...?»
17	12	Упир і Миколай	-	... да така гарна, що й Боже-світе! <i>Ні здумать, ні згадать, – хіба доброму молодцю в казі сказать</i> .
18	14	Голуб	-	А дід уже <i>ні в сих, ні в тих</i> ...
19	15	Телесик	-	... і такий став гарний, що <i>ні здумать, ні згадать, тільки в казі сказать</i> .
20	16	Золотий черевичок	-	... та цілий день спала – <i>і за холодну воду не приймалася</i> і така стала гарна, що <i>ні здумать, ні згадать – тільки в казі сказать!</i>
21	17	Мачуха	-	Та ж дівчина (його) і нагодувала їх, і напоїла, і постелю постелила, а та – <i>і рукою не повела</i> ...
22	19	Дідова дочка і бабина дочка	От поїхала бабина дочка додому, – отак як кажуть: <i>заробила Гапка</i>	... сказано, як мачуха, – <i>усе гризе голову</i> ...

			<i>бісового батька</i> , то так вона: не знає, що матері везе!	Ото як докучила баба своїми речами дідові, <i>аж до живих печінок допекла</i> , бо що дня одно товкла...
23	20	Дідова дочка і бабина дочка	-	... а на їй так ясно яблук, що <i>нігде курці клюють</i> ... Коли вона на двір, аж тільки колодка стукає, а тата й сліду нема – <i>як вода вмила!</i>
24	21	Кобиляча голова	-	«Піди та піди, діду, довідайся: що воно за знак, що твоя дочка приїздила в гості, а моєї <i>й слуху не чує?</i> »
25	25	Лепочий корабель	«От, бач, каже дід: <i>як Бог дурнів жалує!</i> »	«Піти – б то: може, там де <i>наше щастя закотилося!</i> » «... а може там де <i>моє щастя закотилося!</i> »
26	26	Горище-кислище	-	«Ну, то <i>тим і здобрий!</i> » каже мати.
27	27	Богатирь з бочки	-	... чи вони <i>божим духом жилились</i> , чи хто їх знає.
28	28	Царівна-жаба	-	... такі парубки стали, що <i>ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать!</i>
29	29	Ох	-	Нічого – <i>і за холодну воду не візьметься</i> і з того ледачого парубка та став такий моторний та гарний козак, що <i>ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать.</i>
30	31	Вітер	«Ні вже, сказав дід, – <i>мертвого з ями не вертають</i> . «Е, чоловіче, вибачай! <i>Дурних не сіють і не орють, самі родяться</i> .» «Якого там бісового батька добра від барана! <i>Найшов чорта за свої гроші</i> , щоб хারчі більше йшло; самім нічого їсти, а то іще барану треба; <i>що́ видума, то півтора людського!</i> » «... а тепер, бач, як <i>розходився, мов коза на ярмарку!</i> »	«... бо чи ти знаєш, як кажуть люде: <i>шуйкай вітра у полі...</i> » ... та й пішов світ за очима – <i>шуйкай Вітра у полі...</i> От їдять <i>аж за ушіма ляцить...</i>
31	32	Торба	-	Сидить жінка <i>ні жива ні мертва</i> .
32	33	Убогий та багатий, і дівка-чорнявка	«Як кажуть, що <i>богату чорт діти колише</i> , то й правда!»	Ото як напала його жінка, <i>мов мокрим рядом...</i>
33	35	Правда та неправда	«Отак, і сказала правда, <i>прошла вона світ – назад не вернула!</i> » (завершальна)	-
34	37	Москаль-товкач	«Сказано: <i>москаль як не вкраде, то йому й дихать важко!</i> »	... сів та й сидить – <i>як мати народила</i> , – тільки в одній сорочці.
35	40	Москаль-рибалка	<i>Одного Бога люде, да поведенця не в кожного однака.</i> «... <i>наш брат не литвин, відмовать не вміє</i> .» Не вернеш риби: <i>уже те пропало, що з воза впало!</i> (завершальна)	-
36	41	Москаль-шкапа	«Сказано, <i>дурному, та нависному...</i> » «... Бідний Хома з того часу зарікся коней купувати, та жінчине вередування зповняти. «Цур йому! було каже: <i>чужих голів слухай, та свій розум май!</i> »	-
37	48(б)	Про цигана	«Еге, кумо! п...ю твого батька: <i>уміла годувати, та не вміла видавати</i> , – тепер хоть з місця зведи мене!»	-
38	49(1)	Про жидів	-	<i>Шуйкай вітра в полі!</i>
39	50(1)	Про литву	-	<i>... і раденькі, що дурненькі...</i>
40	52	Про ченця	... сказано: <i>живий до Бога лізе...</i>	-
Гринченко Б. Д. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1895. – Вып. I. – 308 с.				
41	113	Линивий робітник	-	... а робітник <i>спить</i> на тому току, <i>аж тріщить</i> .
42	119	Розбійник старцем	А кучер собі й каже: «Е, <i>се не те, що мете, а що зверху йде!</i> »	-
43	123	Не дали – поганіше!	« <i>Буде зелено, да не буде весело</i> »	-
44	130	Доля	« <i>Доля у кожного чоловіка є, та не кожний її знайде</i> » <i>Багату й чорт діти колише</i> . Звичайно, <i>багату все йде, як з води</i> , а в бідного, коли сам чого не загубе, то щось украде. <i>Наряди</i> , каже, <i>пенька, то й пеньок гарний буде</i> . <i>Як живе чоловік при вбозтві, то й хороший зробиться поганий, а як</i>	-

			<i>при волі, то й ледяцо покажеться гарне.</i>	
45	133	Циган косар	«Е, кумо, <i>знаєте, як варити, та не знаєте, як давати!</i> »	-
46	138	<i>Литвин та наш чоловік</i>	« <i>За проклятим литвином і постогнати не вправишся!</i> » (завершальна)	-
47	164	Два брати	-	У багатого брата і <i>пішов мороз поза спиною.</i>
48	165	Івашко-ведмеже вушко	-	... та й <i>пішов світ за очима.</i> (тричі)
49	166	Хлібороб	«Та вже ж <i>що Бог дасть, те й буде!</i> »	-
50	169	Як Бог дасть, то й в вікно подасть	Як Бог дасть, так і в вікно подасть.	-
51	179	<i>Хто чудніший?</i>	« <i>Насміялась, – каже, – верши з болота, – оглянулась, аж і сама в болоті!</i> » (завершальна)	-
52	209	Відьма й парубок	-	<i>Спекли рака</i> дівчата, та мовчать уже.
53	210	Брат у брата на тому світі	-	Живе ото собі Іван один та сльози ллє, бідолаха, <i>світ йому не милий...</i>
54	215	<i>Батько та син</i>	-	А в мене <i>аж шкура болить – їсти хочеться.</i>
55	216	<i>Добрий батько</i>	« <i>Ах, діти, діти, гарно з вогнем і в літі!</i> » (завершальна)	-
Гринченко Б. Д. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1897. – Вып. II. – 390 с.				
56	59	<i>Чорт багатого дурить</i>	Чорт як не з п'яного посміється, так з багатого. (початкова)	-
57	61	<i>Музика у чортів (око, що баче чорта)</i>	... <i>чорт не такий справді страшний, як його малюють.</i> (початкова)	-
58	64	Щирий чорт	-	... ну, він і геть то старасться – утрє – <i>аж із кожї лізе...</i>
59	69	Вовк та святий Юрій	... <i>але мужикове таке діло – коли не слуха пана, то, однаково, голову зітнуть.</i>	-
60	70	Чоловік, чорти і відьми	-	«Та ночуй, каже, <i>хати не перележши!</i> »
61	109	Як розживалась царська дочка із шевцем	-	«... випхну тебе так, як <i>мати родила!</i> »
62	113	Уперга жінка	... « <i>горбатого, кажуть, могила виправить!</i> » (завершальна)	-
63	114	Удова, що хотіла заміж	«Оце, як кажуть, то воно й правда: <i>старому – як малому: як заманеться, то вже не минеться.</i> »	«... удовам <i>на руку ковінька</i> , то такі то новини». «Та ну-бо, й <i>почне з-за Ядама</i> гнути». «І куди вже вам юхторитись заміж – он <i>смерть за плечима!</i> »
64	115	Син батька на лубку вивозить	« <i>Не питай, бо старий будеш!</i> »	-
65	116	Недобра дочка (батько в гостях – голодний)	« <i>Не спиться та хліб сниться!</i> »	-
66	118	Як син заступився за батька	-	І бідний батько <i>схватив</i> удруге <i>Мемеля</i> од парубків...
67	126	<i>Після меду</i>	«... <i>де, кажуть, тють, там і бють, любиш пити, люби ж, як будуть і бити!</i> » (завершальна)	«... та слухаю, як <i>джмелі гудуть у голові...</i> ... <i>присхне, як на собаці!</i> »
68	128	Старці	-	«... скотина <i>не буде йти в руку!</i> ».
69	129	Кара грошолобові	-	А грошей у його було <i>до лихої години.</i>
70	136	<i>Побалакали</i>	-	« <i>Що мужик, то й свиня!</i> » « <i>Що пан, то й собака!</i> »
71	148	<i>Солдат дома</i>	«Еге, бачу, що <i>все своє у ніс коле...</i> »	-
72	149	Зелені окуляри	-	«... зарядуйте, <i>коли маєте Бога в животі!</i> » «... тут і в себе <i>мов кіт нарюмсає...</i> » «йй-Богу й <i>головою не знесу!</i> » [не збагну]
73	155	<i>Мужик та купець</i>	«... <i>яка купля, така й плата:</i> я понюхав – ти послухав, от і квити!»	-
74	167	Як чоловік похмелівся	« <i>Хто голову має, той хоч з ким пограє!</i> »	-
75	171	<i>Пан Каньовський та жид-коваль</i>	-	<i>Мов у присок</i> укинуло пана Каньовського, <i>аж на лиці змінився...</i>
76	172	<i>Пан Потоцький та пан Каньовський</i>	-	... бо <i>до голови</i> їм <i>приступало.</i>
77	179	<i>Лисиця й тетета</i>	« <i>Сяка-така бридня та й простойш півдня</i> та ще не минеться й на базарі побути» (завершальна)	-

78	183	<i>Про гусочку, що несла золоті яйця</i>	-	Пішли вони світ за очі і зайшли у чужу землю...
79	186	Про царського сина	-	Той хлопчик ізнявся і пішов світ за очі .
80	189	Мудра дівчина	... як би його продати так, щоб упасти і не забитись, щоб кози були ситі й сіно було ціле... Хіба ж ти, сину, забув, що кажуть люде: брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся.	... та така клепа на язик , гостра та розумна, що хоч би й кому не попустисть, хоч кому носа втре котрий що б не сказав, або не считає з-за Ядама , то вона так розумно, гостро та до шмигу йому відріже, що той тільки очима кліпа та раки пече . Мов приском старостів та молодого вража дівка обсипала... «... а як же візьмеш таку, як і сам, овечку, то й кури тебе, як я вмру, загребуть»
81	192	Хлопець та мужик	-	Біжить він куди очі стоять...
82	194	Про поковника Бабича	«Ет, дурень, відказав офіцер – а в городі бузина, а в Кисві дядько»	... думав, що вона злякається, та не на таку напав! «... ну, буде мені товчеників від Сидора Івановича...»
83	206	<i>Два злодії</i>	« Хоч лапа нечиста, аби душа чиста » (завершальна)	-
84	232	Про заклятю купцеві дочку	-	... і він упав, а до світу й очі витріщив – умер.
85	233	<i>Про Одама</i>	-	«Я як зачну у роті розказувать казки москалям, то починаю од Одама ».
86	235	Пан та прикажчик	-	А пан, так і душі в ньому не чув . Полежав пан день та й Богу душу віддав .
87	240	<i>Свиню святити, а вона у грязь лізе</i>	«Як кажуть, то воно й правда: свиню святити, а вона у грязь лізе ». (завершальна)	-
88	248	Про богатиря Зверхдуба	« Що буде, а більшого горя не буде » (двічі)	-
Грінченко Б. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и пр. – Чернигов, 1900. – 488 с.				
89	115	<i>Чорт паничем на пасіці</i>	-	А потім як блисне, так і освітила вкрута, хоч голки збирай .
90	129	<i>Чорт ценцем частує чоловіка</i>	-	... я перехрестився і дивлюсь туди, де сидів панич, а його і слід протистив .
91	132	Позичас в чорта гроші	-	Сам же чернець як крізь землю провалився .
92	133(a)	Мужик ворона – хитрій чорта	«... мужик хоч ворона, та хитрій чорта »	... чи бджоли купити – у руку йде...
93	155(a)	Верти – не верти, а треба вмерти	Скільки не живи на сім світі, а того світу таки не минути... ... бо вже верти – не верти, а треба вмерти . (завершальна)	-
94	224	Хлопець, монахи і скарб	-	... суд їх осудив туди, де Макар і телят не пасе .
95	225	Де більше празників (2)	... як любиш їздити, то люби й возити . (завершальна)	-
96	230	<i>Жарина</i>	-	... закидають його чобіт так, що й ворожка не впізна...
97	231	<i>Хитрий бляхар</i>	-	Ідять вони усяку страву, але за ухами лящуть...
98	238	Жінка без десятиї кленки	-	« Нема у тебе, каже чоловік, десятої кленки! »
99	242	Батькова правда	-	«Гляди ж, синку, з панями не кумайсь, з жидами не братайсь, жініці правди не кажи, чужої дитини за дитину не їмій, собаці віри не даймай »
100	246	Батьків прокльон	Дивляться було люде, та дивуються, що Сергій живе, як у Бога за дверима... « Журбою нічого не вернеш, а тільки Бога прогнівиш » Недаром кажуть, що з батьковим да з материним благословенням ні в огні не згоршиш, ні в воді не тонеши, а од прокльону їх утонеши і в ложці . Добрі й жили добре, а ледачому й на землі пекло було .	«... четвертий день у мене росинки не було в роті » ... занедужав середульший, та й той накивав п'ятами об їх більш і слуху не було .
101	248	Сила клятви	« Чуже добро як голодному справа – не втерпиш!» « Узявсь за уя не кажи недуж » ... катюзі по заслузі! (завершальна)	«... б'юсь як риба об льод , а все проку мало»

102	250	Брехливий староста	-	... та й дівка <i>не од тих грошей</i> [не заперечує].
103	252	Як невістка навчилася свекруху шанувати	«... <i>світ не без добрих людей</i> , загинути не дадуть»	-
104	261	Убогий за столом у попа	«... а людське око прозоре...»	«С, ні, <i>це ще на двоє баба ворожила...</i> »
105	264	Злодій	« <i>Покіль коні водив – так і Бог годив, а як почав воли – наче чорти ввели!</i> »	-
106	274	Похвалив	... <i>любується собою, мов Катря в постолах...</i>	-
107	280	Два зводици	« <i>Бог породіл осла, а чорт хохла</i> « <i>Чорт породив цапа, а цап кацапа</i> » (завершальна)	-
108	284	Циган у монастирі	... <i>голод не тітка</i> , треба їсти.	-
109	287	Поповна за циганом	«... видно вже так: <i>залетівши в ворони, то треба і кричати по воронечі</i> »	-
110	317	Ракова скоро робота	« <i>Скора робота, так нагла смерть</i> » (завершальна)	-
111	325	Бачили очі, що купували	«Ні, каже, плачте, скільки хочете, а їжте, хоч повилазьте: <i>бачили очі, що купували</i> » (завершальна)	-
112	328	Скупий чоловік	-	... а ніде не знайде – <i>мов крізь землю провалилась</i> .
Чорноморські народні казки й анекдоти: Зібрав Митрофан Дикарив // Етнографічний збірник. – Т. II. – Львів, 1896. – С. 1-50				
113	7	Колись жінка була старша від чоловіка	-	... та який підняла крик, що нашим странникам і <i>світ став немилый...</i> <i>Досталось</i> сердешному Петру <i>на оріхи!</i>
114	13	Попівна-цариця, Іван Іванович, руський царевич, і прекрасна Анастасія	-	... така вже красива, що <i>ні пером описать, ні в казці сказать</i> .
115	16	Мужик, вовк і лисиця	«Е, чоловіче, тепер <i>стара хліб-сіль не помниться...</i> » (двічі)	-
116	24	Господи милостивий, а ми люди твої, чий же то москалі?	<i>Господи милостивий, а ми люди твої, чий же то москалі?</i> (двічі)	-
117	27	Кубань – золоте дно	-	... гроші – <i>хоч лопатою гребти, їх, мов, там і кури не клюють</i> третій, четвертий – <i>нема тобі ні гриця!</i> Поробились вони там скільки – <i>не солоно здалось їм</i> . Коли до того міста – а бумажку вже <i>кат спік</i> .
Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. – 688 с. (Казки міфічні)				
118	2	Про хлопця сироту	«... то <i>так уже нам Бог дав</i> ». « <i>Бог нас держить на світі</i> , держи і ти її». «Ні, каже, не можна, – <i>де вмірать, то день терять</i> »	-
119	4	Про яйце-бельце	-	... да й <i>думають, у який хліб кинуться</i> [як заробляти]
120	5	Про морського царя його дочок	-	« <i>За що б тут руки зачепити?</i> За яке ремесло взятись?» «... <i>це не яблучко з яблуні зірвати</i> : вкусив – гарне – ззів, недобре – кинув; мені з нею треба буде вік картати!» (тричі)
121	7	Про дівчину, що як кашляне, то золото падає, а як заплаче, то жемчуг сиплеться	-	... та упала в яму, та так, <i>як мати народила...</i> ... такий <i>гарний, аж страх бере</i> .
122	9	Песинський, рабинський, сухинський і золотокудрій сини цариці	-	... і <i>такі були погані, що гидко й скітками взять...</i>
123	10	Про двох братів	-	... царівні <i>як рукою зняло...</i> Той чоловік сидить під горою <i>ні живий, ні мертвий...</i>
124	12	Про бідного парубка і царівну	-	« <i>Було</i> , каже, <i>да загуло</i> » ... уже два дні <i>і кришка в роті не була...</i>
125	14	Дідова дочка і бабина дочка	-	«... за цілий день <i>і пальцем об палець не вдарила...</i> »
126	16	Дідова дочка	« <i>Що Бог дасть, то те й буде</i> »	
127	19	Про царевича-дурня	-	... а сини <i>як у воду впали</i> : нема та й нема.

128	25	Про Марусю-козацьку дочку	-	Сватало її багато парубків, так вона всім <i>гарбуза давала</i> . «Тебе й на тім світі <i>лиха година не взяла?</i> »
129	28	Про кобилячу голову	... і він її <i>боявся як той ладану</i> . А баба така вже <i>рада, мов її на вилах підсадило</i> та ще, було, й діда прицьковусь, <i>щоб гриз голову</i> своєї дочці. А надворі <i>поночі, хоч око виколи</i> де й ділась, <i>мов крізь землю провалилась</i> .
130	31	Кирик	-	«Не допитуйся тепер, бо <i>будеш із хати сторч махати</i> »
131	44	<i>Про козу-дерезу</i>	-	Ізлякався вовк – <i>дай, Боже, ноги!</i>
132	47	Цар-змій	-	А <i>багатий</i> він був <i>такий, що гроші міркою міряв</i> ...
133	48	Іван Іванович, руський царевич, його сестра і змій	-	Пити <i>так хочеться, що аж душа горить</i> .
134	50	Про охоту	От вони собі ростуть та й <i>ростуть</i> у батька та у матері, <i>як у Бога за дверима</i> .	-
135	51	Про золоту гору	<i>«Вже що Бог дасть, то й буде»</i>	-
136	54	Про стрільця	-	... а менша дочка іще розумніша була – <i>знає на чім світ стоїть</i> .
137	64	Богодавець Іван	-	... так <i>росте, як з води йде</i> .
138	68	Про сучченка	<i>«Ну, ходім у поле ... У полі – Божа воля»</i>	-
139	69	Про Сучченка-богатиря	-	... так <i>ростуть, як з води йдуть</i> .
140	75	Зла маги та сестра Середя	<i>«Видно, у нашій хаті Бога не стало – самі чорти»</i>	<i>Росте</i> та й <i>росте</i> той хлопчик, <i>як з води йде</i> .
141	79	Про Лева – купецького сина	-	От і <i>пішов</i> собі Лев <i>світ-за-очі</i> .
142	80	Про богатира Сухобродзенка Йвана і Настасію прекрасну	-	... так <i>ростуть, як із води йдуть</i>
143	81	Про царевича-дурня	-	«... а тепер нам і <i>воду виварює!</i> »
144	89	Про того чоловіка, що Бог йому подарував столик, козу й бубончики	-	... а тут-то й <i>купило притупило!</i>
145	97	Як баба бабувала у чорта	-	Баба прийшла, вийняла голку – <i>як рукою зняло</i> крикливиці.
146	100	Чоловік і чорт	-	... осталась вона так, <i>як її мати на світ породила</i> .
147	102	Ох або чорт	<i>«Три годи прожить, не поле перейти, можна навчитись дечому!»</i>	-
148	111	Про злидні	-	... та мороз та холодний такий, що <i>аж очі рогом лізуть</i> .
149	112	Злидні	-	... <i>б'ється, як риба об лід</i> – ніяк не вилізе із біди. Мужик був <i>не промах, розкинув про себе трохи мізком</i> сюди та туди... Довго цей багатиня <i>ламав голову</i> , щоб угадати... З того часу йому зразу просто <i>як ножем одрізано</i> ...
150	115	<i>Про відьму</i>	-	... сказано – <i>ходять, як з хреста зняті</i> .
151	119	Про мертвих	-	... сидить уже на тому возі <i>ні жива ні мертва</i> .
152	120	Про мертвяка	-	... а сама сидить – <i>ні жива, ні мертва</i> .
153	121	Про мертвяка	-	Ідуть, а надворі <i>місячно – хоч голки збирай</i> .
154	122	<i>Бувальщина</i>	-	«... а то <i>не будеш більше рясту топтати</i> »
155	129	Про долло	-	... а друга дак така погана, <i>така погана, що гидко й скінками взять</i> .
156	130	Про П'ятницю	-	... <i>не було</i> в його <i>ні роду, ні плоду</i> ...
157	133	Мороз жив собі чоловік із жінкою	... став і він коситись на матір: <i>ночна зозуля перекувала денну!</i>	«... може, вона давно вже <i>стала корчем</i> , то треба її поховати»
158	138	Дідова дочка й бабина дочка	-	... а вона сидить бідна на високій-високій сосні <i>не жива, не мертва</i> .
Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. (Казки побутові й оповідання)				
159	2	Про дурня	-	... одплішив так, що <i>до нових віників буде згадувать</i> . Хіба вам не видно, щоб вам повилазили, <i>підвели на безум'я!</i>
160	10	Про того чоловіка, що купив жінці таку куртку, як пані носить	-	... а то обсміють тебе так, що ти <i>будеш до нових віників пам'ятать</i> а того по голові уріже так, <i>що аж свічки в очах засвітяться</i> .

				Як стали бублики падать, да так, що й <i>світа Божого за ними не видно було</i> .
161	22	Од чого тепер старі люде мруть своєю смертю	-	Що ж, каже, люди добрі, нічого правди тайть...
162	25	Казка про те, щоб жінці правди не казати, з паном не брататься, чужої дитини за свою не брати	... <i>«не братайся, каже, з паном, не кажи жінці правди й не годуй чужої дитини за свою»</i> (повторюється по всій казці в різних варіаціях)	-
163	26	Казка про те, щоб жінці правди не казати, з паном не брататься і чужої дитини за свою не брать	... <i>з паном не братайся, жінці правди не кажи й чужої дитини за свою не бери</i> . (повторюється по всій казці в різних варіаціях)	-
164	27	Не бери чужої дитини за свою, не кажи жінці правди і з паном не будь за панібратця	<i>Ніколи з паном не заходь за панібратця і жінці правди не кажи й чужої дитини за свою не бери</i> . (повторюється по всій казці в різних варіаціях)	-
165	28	З паном не братайся, жінці віри не йми й чужої дитини за дитину не бери	... <i>«паном не братайся, жінці віри не йми й чужої дитини за дитину не бери»</i> . (двічі)	-
166	31	Живий мрець	<i>Жінка хитра на вигадки!</i>	... такий собі вахлакуватий та неповороткий, та ще й <i>не мав усіх дома</i> . А той кум таки чимало <i>спав їй на душу</i> , вхитнув-таки жмінку куминої ласки.
167	32	Бідна удова з сином-удовиченком	-	Ще замолоду не любила удова сидіти згорнувши руки... ... робота з рук завжди не випада... ... а молода невістка <i>ні за холодну воду не приймається</i> , усе сидить собі на печі та сопе.
168	34	Лиха жінка	<i>А, дивися, куди свиня дереться – до неба!</i>	-
169	53	Іван Швець та жиди	-	... а той собі <i>живе й горя не має...</i> ... і давай його <i>лаяти, на чім світ стоить</i> .
170	58	Розказня про жидів	-	Це приходять до їх чоловік – <i>таке голе, босе, та ще й простоволосе</i> (повторюється кілька разів).
171	61	Розказня про жидів	-	... а мати <i>гола, боса та ще простоволоса</i> кіз пасе.
172	62	Про трьох жидів і рушницю	-	- Виплюнь, Дорох, порох, а то вмреш!
173	71	Циган та чоловік	-	... і лежить <i>ні живий ні мертвий</i> .
174	72	Циган і шершні	... <i>мед солодкий, да дерти його гірко</i> .	-
175	93	Біда	... <i>не живе теля дві душі збуло</i> . (завершальна)	-
176	114	Хитра жінка	... <i>не все покажуї, що маси, то це до того придбаєш</i> .	-
Казки та оповідання з Поділля: В записях 1850 – 1860 рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вип. I-II. – 598 с.				
177	66	Як віддячив біс чоловікові за свічку	<i>«Бога не гніви і чорта не ображси»</i>	-
178	73	Як чоловік чортам запродався ы через це архиресм став	<i>Хто чортів продався, то чорти йому й помагають...</i>	«Іно запиши свою душу, то <i>всьо піде, як по маслі</i> ».
179	76	Як дядько чорта дурив і діжку грошей від нього здобув	... і від того пошла половиця, що <i>«мужсика і чорт не змудрує»</i> . (завершальна)	-
180	127	Звідки пішли подружні зради?	<i>«бо що заказане, то і миле»</i> , не казав би, як люде.	-
181	131	У Бога 300 літ як 3 години	... чи правда-то тес, що кажуть люди – що <i>в Бога триста літ, як в нас три ступні</i> .	-
182	209	Покараний піп-волоцюга	Вона нібито <i>не хоче, так як кіт сала...</i>	-
183	215	[Зрадлива попадя]	... а <i>невірній жінці нема і спання</i> .	-
184	В)	Жінка	... але живо переконався, що, <i>де чорт не може, там бабу пішле</i> .	-
185	Є)	Цар Давид	<i>«Та чия хата, того й правда»</i>	-

186	Ж)	<i>Соломон</i>	... «коли <i>жіночий розум не варт і змінені ключця!</i> »	-
187	242	З паном не братайся, дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою	«Пам'ятай, сину <...> <i>щоби-сь с паном не братався, жінці правди нігди не казав, чужої дитини за свою не приймав</i> » Досить того, що то так збилося, як то кажуть люди, що <i>«Пішла душа по руках, – дісталася чортові!»</i> .	-
188	243	[З паном не братайся, дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою]	« <i>З паном не братайся, жінці віри не йми, і чужої дитини за свою не бери.</i> »	-
189	247	Лиха жінка	« <i>А! дивися, куди свиня дереться! – до неба!</i> »	-
190	258	Як чоловік свою ледачу жінку вчив працювати	-	...а тут і <i>весна за поясом.</i>
191	280	Як чоловік не хотів уважати на жінчині зради	А жінка каже: «Бо то так: <i>дурного і в церкві б'ють!</i> »	-
192	282	Як зрадлива пані з біди виплуталась	« <i>Тепер, каже, добра не сподівайся, жінку беруть, а ти смійся!</i> »	-
193	290	На дітей не покладайся!	І з сего то пішла пословиця, що <i>«діти годуй, а собі торби готуй!»</i>	-
194	286	Жіночі хитрощі	Ото на світі таке тепер лихо, що з <i>бабою і чорт не вивів кінця</i> , і ніхто не виведе. (завершальна)	-
195	300	Гроші то смерть	Ну правда, що баба казала, що біда на дорозі лежить, бо <i>неживе теля дві душі зубило!</i> (завершальна)	-
196	310	[Розумний бідак та ненажерний богатир]	-	А мужик <i>взяв доброго бобу</i> – і поїхав з тим додому.
197	315	Як комісарова жінка прикидалася, що не вміє кави готувати	« <i>Не всьо показуй, що маєш – то ще до нього прибаси. А як будеш всьо показувати – то легко можеш і то стратити. Лутше бідним прикидайся – ніж в дорогі шати вбирайся. Бо бідні шати нікого не зражають, а багаті життя і добитку збавляють.</i> » (завершальна)	-
198	322	Пан та баба	« <i>Бабі дай проса пісаного!</i> » (завершальна)	-
199	348	Як дядько осла балакати вчив	-	«Гаж ти його не научиш, бо то як приповітка є: <i>«Осьал-ослом»,</i> – ані тільки говорити його ніхто не навчить!»
200	396	Як дядько трьом арен дарам одну і ту саму корову пропив	« <i>Навчи біса танцювати, то і людям місця не буде!</i> »	-
201	412	Як циган у пана шубу виманив	« <i>Хто хати не має, той погibas, а хто хату має, той гадки не має.</i> »	-
202	414	Як чоловік ледачого цигана покарав	«То правду ви кажете, господару, що <i>вміли варити. А не вміли давати!</i> » (завершальна)	-
203	488	Як Іван-королевич одружився з королівною та вбив біса-сідуна	« <i>Хто отця-матки не слухає, то що-ярмарку гнилого пса нюхає, а ще і коло того як ся добре справляє, то і добрим паном буває.</i> » (завершальна)	-
204	497	Як москаль заляту панну врятував і з нею шлюб узяв	Дід каже: «То воно правда: <i>хто з Богом, то і Бог з ним!</i> »	-
205	530	Як батько після смерті дав синам чарівну калиточку, ріжок та стільчик, а лукава королівна виманила	І так <i>жінці правди не кажи ніколи</i> і не вір...	-
206	553	Як бідакам щастя в руки далось	« <i>Як Бог дасть щастя, розум буде!</i> »	-
207	573	Як панна викрила зграю розбишаків	«Ет! <i>Sen – tara, ran Buk – wiara!</i> » [Сон – мара, пан Бог – віра]	-
208	582	Як хитрий циган Ян-Фабіян розбійників половив	«Ей, господини! <i>Вміли-сьти варити, но не вміли-сьти давати!</i> »	-
209	618	[Як мудра дівчина пана перехитрувала і з ним шлюб взяла]	... « <i>з бабою ніхто кінця не виведе.</i> » (завершальна)	-

Таблиця 18

Прислів'я і приказки в казках Західної України

№	№ у зб-ку	Назва	Прислів'я	Приказки
Кольберг О. Казки Покуття / Упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І. В. Хланги. – Ужгород, 1991. – 330 с.				
1	17	Переможець зміїв	А Залізняк каже, що <i>пан Біг два рази не карає, лише раз.</i>	-
2	21	Золотий птах і морська дівчина	-	«Аби мої очі не виділи і вуха не чули за вас»
3	30	Про хлопця, що нікого не боявся	-	«Як же я напудився, аж мені <i>мороз по тілі пішов</i> »
4	43	Чабанування у святого Николая	« <i>Ліпше щастя від розуму</i> » (завершальна)	-
5	44	Три перестороги	« <i>Не знаси броду, то не йди у воду</i> » « <i>Без своїх очей не дай худобу</i> » « <i>На сторону жінку не пусти саму</i> »	-
6	47	Багач і бідняк	<i>Як чоловік каже, так жінка мусить слухати.</i> «О ні, <i>ліпше вмерти, ніж світ дурити</i> » ... <i>хто задрить другому, той своє не поживе.</i> (завершальна)	-
7	55	Ошуканий пан	-	Та <i>Іван іде скачучи, а пан іде плачучи.</i>
8	56	Про дурного гуцула у війську	-	...та й <i>ока з майора не зводить</i> ...
9	63	Вкрадена реверенда	...та й <i>пропало, як пес в ярмарок.</i>	
10	64	Вкрадений кожух	-	А бабу так обступили, що <i>не було де глі упасти.</i>
11	69	Чотири рази похована баба	-	Як <i>прийшла згода в згodu</i> ...
12	73	Як три брати шукали вогню	«... <i>мовчи, язичку, будеш їсти кашку!</i> » «...бо знай-ко, дідуно, <i>кожного кортить до своєї хати і до рідної мати</i> » «...відав, то тому, що <i>рада би душа до раю, але гріхи не пускають</i> ». «Знаєш, діду, <i>німця не переписиш, а жінку не перелибиш</i> ».	«Але <i>біда не спить</i> ».
13	74	Казка про діамантову дорогу	« <i>Бо хто в світі добре робить та й на бідних ще загає, тому пан Біг і всі звірі до доброї долі помагає</i> ». Все в сім світі кінець має, добра доля опускає. Як хто хоче ще грішити, тяжко в світі мирно жити.	Але <i>біда не спить</i> ...
Галицькі народні казки: В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський / Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко // Етнографічний збірник. – 1895. – Т. I. – 120 с. – С. 1-96				
14	2	Чоловік без страху і упир	-	«...то мона дістати страху вот як <i>горіх розкусити</i> ».
15	3	Чудесна мошенка	(<i>Легко прийшло – легко пішло!</i>) (Пані до часу була, а біда – то до віку!)	-
16	6	Молодильна вода	<i>Як пан Біг не допоможе, то вже ніхто!</i>	-
17	7	Три царівни на скляних горах і їх брат	« <i>Раз мене мати родила, раз буду гинути!</i> »	-
18	12	Дівчина записана злomu	-	«Бо я її дуже <i>в серці маю</i> »
19	18	Дурень і біда	(<i>Не йди за Бідою – Біда сама йде за тобою!</i>) «Дурний, <i>Біда не ходить по лісі, по людях</i> »	-
20	2	Руські язикаті люди	« <i>Крути, Ванька, головою, щоб не закинув петлюю!</i> »	-
21	2	<i>Глухий пан</i>	-	« <i>Колос від колоса не доходе чоловічого голоса!</i> » « <i>Сніп від снопа, як чорт від попа!</i> »
22	3	<i>Як хлопчик одурив пана</i>	«давно сказано – <i>пошли дурного, а за ним другого</i> »	-
23	1	Від чого приказка: мужик – ворона, а хитріший чорта?	<i>Хохол – хитріший чорта!</i> (завершальна)	-
Галицькі народні казки (№ 26-77) / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1899. – Т. VII. – 168 с.				
24	26	Як Івась від пана тівав, у діда служив і	Ну, та що робити, <i>жаль ваги не має.</i>	...таких багато, що <i>ані кінця, ані початку</i> не можна було видіти.

		з чортівкою одружився	... і тоги, як то казка каже, <i>вже пан, бо не загинув...</i> [модифіковане]	
25	42	Хлопчик «волове вушко»	-	... і той синок <i>ріс</i> їм так як з <i>води</i> .
26	44	Як брат брата визволив і злого духа стратив	[<i>Та бабі 'но два рази на рік тре правду сказати, більше ні</i>]	-
27	74	Дівчина і розбійники		«... а сама утікай, <i>куди ті вочі несуть</i> »
Галицькі народні новелі / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1900. – Т. VIII. – 166 с.				
28	1	Заклад на жіночу вірність	-	Файно воно ся вивчило за пару місяців і <i>дійшло до розуму</i> .
29	2	Фатальний хлопець	-	Заїхав він в ліси, <i>узав сі го блуд</i> .
30	23	Чоловік і три жінки	[<i>При войску нема часу: б'ють і плакати не дають</i>]	-
31	52	Як гостилися русин з поляком	... хто на просьбу здається, голоден спати лягас.	-
32	59	Циган косарем	«Зналисьте, - каже, - як варити, але не зналисьте, як давати...»	-
33	69	Рабін з телятем	-	Оно <i>куди круть, туди круть</i> , то до суду мусило йти.
Етнографічні матеріали з Угорської Русі: Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 2: Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. 4. – 251 с.				
34	12	Про трьох царевичів і царівну на Ясіньській горі	« <i>Та кидь би від Бога смерть, не жалував би, а кидь би од лихого Духа, то ще не хотів би вмирати</i> »	-
35	18	Про чоловіка, що розумів бесіду звірів	« <i>Хлоп хлопа ніс, та й приніс; а біда біду несла, та з бідов в болото впала</i> »	-
36	20	Про Немтуду	« <i>Най ся люди б'ють, закля їх буде ставати!</i> » [хай люди б'ються, воюють, поки вони є]	-
37	1	Про Матяша-краля	-	... бо мені <i>смерть за плечима</i> .
38	5	Цигани косарі	«Ей, пани, ваші сокачки <i>знали варити, а й не знають, як на стіл давати</i> »	-
Гнатюк В. Народні новелі. – Львів, 1917. – 186 с.				
39	1	Як учити норовистих	-	... бояться, щоб богач не насміявся, <i>не погодував гарбузами</i> а молода невістка <i>ні за холодну воду не приймається</i> ...
40	3	Два побратими	« <i>Чуже добро як голодному справа – не втерпиш</i> » «... <i>Хто батька не слухас, тому Бог долі ні в чім не дасть</i> » Та то біда, що <i>чоловік думає так, а лукавий повертає на інакше</i> . « <i>Взяв ся за гуж, не кажси, що недуж!</i> » Будім то думає: « <i>В баби не тільки коси, але й язик довгий</i> » Видно, <i>хто раз віддасть ся нечистому, тому трудно вирвати ся від нього</i> . <i>Котюзі по заслузі!</i> (завершальна)	<i>А лукавий не мовчить</i> .
41	5	Жінці правди не казати	-	«Та як же тебе не боятись, коли в тебе <i>на язиці нічого не вдержиться?</i> » «... Бо ще обсміють тебе <i>так, що й до нових віників будеш пам'ятати</i> ». «... Знайдуть гроші, і <i>поминай</i> тоді, <i>як звали</i> ».
42	6	Люта жінка	-	... але вона <i>дала ногам знати</i> і побігла додому.
43	8	Як дбасш, так масш	Отже то так: <i>Як хто робить, так буде мати</i> . (завершальна)	-
44	10	Як жаргун мудрував дурнів	-	... мертва <i>ні чичирк</i> .
45	11	Догадливий богач	-	... а мужик, <i>діставши доброго бобу</i> , поїхав з тим додому...
46	15	Збиточна небіжка	-	Прийшов тяжкий рік, така <i>біда його притиснула</i> ...
47	22	Дяк злодій і піп ворожбит	«Умирати все колись треба, як не нині, то іншим разом. <i>Від смерти ні відпросити ся, ні відмолити ся</i> ».	-
48	30	Майстерний злодій	<i>Добре тому жити в світі, хто все знає. Якого захоче хліба на світі, такий дістане</i> .	-

Таблиця 19

Прислів'я в чарівних казках Центральної, Східної, Північної України

№	№ у збірнику	Назва	Прислів'я
Народные южнорусские сказки. Издалъ И. Рудченко. – К.: Въ Типографіи Е.Федорова, 1870			
1	19	Дідова дочка і бабина дочка	От поїхала бабина дочка додому, – отак як кажуть: <i>заробила Гапка бісового батька</i> , то так вона: не знає, що матері везе!
2	25	Летючий корабель	«От, бач, каже дід: <i>як Бог дурнів жалує!</i> »
3	31	Вітер	«Ні вже, сказав дід, – <i>мертвого з ями не вертають</i> ». «Е, чоловіче, вибачай! <i>Дурних не сіють і не орють, самі родяться</i> ». «Якого там бісового батька добра від барана! <i>Найшов чорта за свої гроші</i> , щоб хárчі більше йшло; самім нічого їсти, а то іще барану треба; <i>щó видума, то півтора людського!</i> » «...а тепер, бач, як <i>розходився, мов коза на ярмарку!</i> »
Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1895. – Вып. I. – 308 с.			
4	166	Хлібороб	«Та вже ж <i>щó Бог дасть, те й буде!</i> »
Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1897. – Вып. II. – 390 с.			
5	248	Про багатиря Зверхдуба	« <i>Що буде, а більшого горя не буде</i> » (двічі)
Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. – 688 с. (Казки міфічні)			
6	2	Про хлопця сироту	« <i>Бог нас держить на світі</i> , держи і ти її». «Ні, каже, не можна, – <i>де вмірає, то день теряє</i> »
7	16	Дідова дочка	« <i>Що Бог дасть, то те й буде</i> »
8	28	Про кобилячу голову	...і він її <i>боюся як той ладану</i> . А баба така вже <i>рада, мов її на вилах підсадило...</i>
10	51	Про золоту гору	« <i>Вже щó Бог дасть, то й буде</i> »
11	68	Про сучченка	«Ну, ходім у поле ... <i>У полі – Божя воля</i> »
12	75	Зла мати та сестра Середа	« <i>Видно, у нашій хаті Бога не стало – самі чорти</i> »
13	102	Ох або чорт	« <i>Три годи прожить, не поле перейти</i> , можна навчитись дечому!»
Казки та оповідання з Поділля: В записках 1850 – 1860 рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вып. I-II. – 598 с.			
14	488	Як Іван-королевич одружився з королівною та вбив біса-сідуна	« <i>Хто отца-матки не слухає, то щó ярмарку гнилого пса нюхає</i> , а ще і коло того як ся добре справляє, то і добрим паном буває». (завершальна)
15	497	Як москаль закліту панну врятував і з нею шлюб узяв	Дід каже: «То воно правда: <i>хто з Богом, то і Бог з ним!</i> »
16	530	Як батько після смерті дав синам чарівну калиточку, ріжок та стільчик, а лукава королівна виманила	І так <i>жінці правди не кажи ніколи</i> і не вір...
17	553	Як бідакам щастя в руки діалося	« <i>Як Бог дасть щастя, розум буде!</i> »

Таблиця 20

Прислів'я в чарівних казках Західної України

№	№ у збірнику	Назва	Прислів'я
Кольберг О. Казки Покуття / Упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І. В. Хланти. – Ужгород, 1991. – 330 с.			
1	17	Переможець зміїв	А Залізник каже, що <i>пан Біг два рази не карає, лише раз.</i>
2	43	Чабанування у святого Николая	« <i>Ліпше щастя від розуму</i> » (завершальна)
3	73	Як три брати шукали вогню	«... <i>мовчи, язичку, будеш їсти кашку!</i> » «...бо знай-ко, дідуню, <i>кожного кортить до своєї хати і до рідної матери</i> » «...відав, то тому, що <i>рада би душа до раю, але гріхи не пускають</i> ». <i>Але біда не спить.</i> «Знаш, діду, <i>німця не перепишеш, а жінку не перелюбиш</i> ».
4	74	Казка про діамантову дорогу	« <i>Бо хто в світі добре робить та й на бідних це згадає, тому пан Біг і всі звірі до доброї долі помагає</i> ».
Галицькі народні казки: В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський / Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко // Етнографічний збірник. – 1895. – Т. I. – 120 с. – С. 1-96			
5	3	Чудесна мошенка	(<i>Легко прийшло – легко пішло!</i>) (<i>Пані до часу була, а біда – то до віку!</i>)
6	6	Молодильна вода	<i>Як пан Біг не допоможе, то вже ніхто!</i>
7	7	Три царівни на скляних горах і їх брат	« <i>Раз мене мати родила, раз буду гинути!</i> »
8	18	Дурень і біда	(<i>Не йди за Бідю – Біда сама йде за тобою!</i>) «Дурний, <i>Біда не ходить по лісі, но по людях</i> »
Галицькі народні казки (№ 26-77) / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1899. – Т. VII. – 168 с.			
9	26	Як Івась від пана тікав, у діда служив і з чортівкою одружився	Ну, та що робити, <i>жаль ваги не має.</i> ...і тоги, як то казка каже, <i>вже пан, бо не загинув...</i> [модифіковане]
10	44	Як брат брата визволив і злого духа стратив	[<i>Та бабі 'но два рази на рік тре правду сказати, більше ні</i>]
Етнографічні матеріали з Угорської Русі: Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 2: Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. 4. – 251 с.			
11	12	Про трьох царевичів і царівну на Ясіньській горі	« <i>Та кидь би від Бога смерть, не жалував би, а кидь би од лихого Духа, то це не хотів би вмирати</i> »
12	18	Про чоловіка, що розумів бесіду звірів	« <i>Хлоп хлопа ніс, та й приніс; а біда біду несла, та з бідов в болото впала</i> »
13	20	Про Немгуду	« <i>Най ся люди б'ють, закла їх буде ставати!</i> » [хай люди б'ються, воюють, поки вони є]

Таблиця 21

Прислів'я в новелістичних казках Центральної, Східної, Північної України

№	№ у збірнику	Назва	Прислів'я
Народные южнорусские сказки. Издалъ И. Рудченко. Выпускъ 1. – К.: Въ Типографіи Е. Федорова, 1869			
1	41	Музика-Охрім	...вже, звісно, музика: <i>що музика, да мірошник, неначе родичі</i> , прости, Господи! – <i>куцану</i> .
2	78	Морський розбойник	А потім давай Якіма розпитувать, як живе. А Яким каже: «а я, брате, так – як бач! <i>Оце тобі все хазяйство, що на мені</i> ».
Народные южнорусские сказки. Издалъ И. Рудченко. – К.: Въ Типографіи Е.Федорова, 1870			
3	33	Убогий та багатий, і дівка-чорнявка	«Як кажуть, що <i>богатому чорт діти колише</i> , то й правда!»
4	35	Правда та неправда	«Отак, і сказала правда, <i>прошла вона світ – назад не вернулась!</i> » (завершальна)
5	37	Москаль-товкач	«Сказано: <i>москаль як не вкраде, то йому й дихать важко!</i> »
6	40	Москаль-рибалка	<i>Одного Бога люде, да поведенція не в кожного однака.</i> «... <i>наш брат не литвин, відмовать не вміє</i> ». Не вернеш риби: <i>уже те пропало, що з воза впало!</i> (завершальна)
7	41	Москаль-шкапа	«Сказано, <i>дурному, та нависному...</i> » «... Бідний Хома з того часу зарікся коней купувати, та жінчине вередування зповняти. «Щур йому! було каже: <i>чужих голів слухай, та свій розум май!</i> »
Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1895. – Вып. I. – 308 с.			
8	119	Розбийник старцем	А кучер собі й каже: « <i>Е, се не те, що мете, а що зверху йде!</i> »
9	130	Доля	« <i>Доля у кожного чоловіка є, та не кожний її знайде</i> » <i>Багатому й чорт діти колише.</i> <i>Наряди</i> , каже, <i>пенька, то й пеньок гарний буде.</i> <i>Як живе чоловік при вбозтві, то й хороший зробиться поганий, а як при волі, то й ледащо покажеться гарне.</i>
10	133	Циган косар	«Е, кумо, <i>знаєте, як варити, та не знаєте, як давати!</i> »
11	169	Як Бог дасть, то й в вікно подасть	<i>Як Бог дасть, так і в вікно подасть.</i>
Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1897. – Вып. II. – 390 с.			
13	113	Уперта жінка	...« <i>горбатого, кажуть, могила виправить</i> » (завершальна)
14	114	Удова, що хотіла заміж	«Оце, як кажуть, то воно й правда: <i>старому – як малому: як заманеться, то вже не минеться.</i> »
15	115	Син батька на лубку вивозить	« <i>Не питай, бо старий будеш</i> »
16	116	Недобра дочка (батько в гостях – голодний)	« <i>Не спиться та хліб спиться</i> »
17	167	Як чоловік похмелився	« <i>Хто голову має, той хоч з ким пограє</i> »
18	189	Мудра дівчина	...як би його продати так, <i>щоб упасти і не забитись, щоб кози були ситі й сіно було ціле...</i> Хіба ж ти, сину, забув, що кажуть люде: <i>брехнею світ пройдеши, та назад не вернешся.</i>
19	194	Про полковника Бабича	«Ет, дурень, відказав офіцер – <i>а в городі бузина, а в Києві дядько</i> »
Гринченко Б. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и пр. – Чернигов, 1900. – 488 с.			
20	133(а)	Мужик ворона – хитрий чорта	«... <i>мужик хоч ворона, та хитрий чорта</i> »
21	155(а)	Верги – не верги, а треба вмерти	<i>Скільки не живи на сім світі, а того світу таки не минути...</i> ...бо вже <i>верти – не верти, а треба вмерти.</i> (завершальна)
22	225	Де більше празників (2)	... <i>як любиш їздити, то люби й возити.</i> (завершальна)
23	246	Батьків прокльон	« <i>Журбою нічого не вернеш, а тільки Бога прогнівиш</i> » Недаром кажуть, що з <i>батьковим да з материним благословенням ні в огні не згоріши, ні в воді не втонеш, а од прокльону їх утонеш і в лощі.</i> <i>Добрі й жили добре, а ледачому й на землі пекло було.</i>

24	247	Сила клятви	« <i>Чуже добро як голодному страва – не втерпиш!</i> » « <i>Узявсь за уж не кажи недуж</i> » ... <i>катюзі по заслузі!</i> (завершальна)
25	252	Як невістка навчилася свекруху шанувати	«... <i>світ не без добрих людей</i> , загинути не дадуть»
26	261	Убогий за столом у попа	«... <i>а людське око прозоре...</i> »
27	287	Поповна за циганом	«...видно вже так: <i>залетівши в ворони, то треба і кричати по воронечі!</i> »
Чорноморські народні казки й анекдоти: Зібрав Митрофан Дикарів // Етнографічний збірник. – Т. II. – Львів, 1896. – С. 1-50			
28	16	Мужик, вовк і лисиця	«Е, чоловіче, тепер <i>стара хліб-сіль не помниться...</i> » (двічі)
Труди етнографічно-статистическої експедиції в Західно-Руський край... Матеріали и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. (Казки побутові й оповідання)			
29	25	Казка про те, щоб жінці правди не казати, з паном не брататися, чужої дитини за свою не брати	...« <i>не братайся, каже, з паном, не кажи жінці правди й не годуй чужої дитини за свою</i> » (повторюється по всій казці в різних варіаціях)
30	26	Казка про те, щоб жінці правди не казати, з паном не брататися і чужої дитини за свою не брати	... <i>з паном не братайся, жінці правди не кажи й чужої дитини за свою не бери.</i> (повторюється по всій казці в різних варіаціях)
31	27	Не бери чужої дитини за свою, не кажи жінці правди і з паном не будь за панібратця	<i>Ніколи з паном не заходь за панібратця і жінці правди не кажи й чужої дитини за свою не бери.</i> (повторюється по всій казці в різних варіаціях)
32	28	З паном не братайся, жінці віри не йми й чужої дитини за дитину не бери	...« <i>паном не братайся, жінці віри не йми й чужої дитини за дитину не бери.</i> » (двічі)
34	35	Лиха жінка	<i>А, дивися, куди свиня дереться – до неба!</i>
35	72	Циган і шершні	... <i>мед солодкий, да дерти його гірко.</i>
36	93	Біда	... <i>неживе теля дві душі згубило.</i> (завершальна)
37	114	Хитра жінка	... <i>не все показуй, що маси, то ще до того придбаси.</i>
Казки та оповідання з Поділля: В записках 1850 – 1860 рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вип. I-II. – 598 с.			
38	209	Покараний піп-волоцюга	Вона нібито <i>не хоче, так як кіт сала...</i>
39	215	[Зрадлива попадя]	... <i>а невірній жінці нема і спання.</i>
40	242	З паном не братайся, дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою	«Пам'ятай, сину <...> <i>щоби-сь з паном не братався, жінці правди нігде не казав, чужої дитини за свою не приймав</i> » Досить того, що то так зробилося, як то кажуть люди, що « <i>Пішла душа по руках, – дісталася чортіві.</i> »
41	243	[З паном не братайся, дружині правди не кажи, а чужої дитини не бери за свою]	« <i>З паном не братайся, жінці віри не йми, і чужої дитини за свою не бери.</i> »
42	247	Лиха жінка	« <i>А! дивися, куди свиня дереться! – до неба!</i> »
43	280	Як чоловік не хотів уважати на жінчині зради	А жінка каже: «Бо то так: <i>дурного і в церкві б'ють!</i> »
44	282	Як зрадлива пані з біди виплуталась	« <i>Тепер, каже, добра не сподівайся, жінку беруть, а ти смійся!</i> »
	290	На дітей не покладайся!	І з сего то пішла пословиця, що « <i>діти годуй, а собі торби готуй!</i> »
45	286	Жіночі хитрощі	Ого на світі таке тепер лихо, що з <i>бабою і чорт не вивів кінця</i> , і ніхто не виведе. (завершальна)
46	300	Гроші то смерть	Ну правда, що баба казала, що біда на дорозі лежить, бо <i>неживе теля дві душі згубило!</i> (завершальна)
47	315	Як комісарова жінка прикидалася, що не вмє кави готувати	« <i>Не всьо показуй, що маси – то ще до нього придбаси. А як будеш всьо показувати – то легко можеш і то стратити. Лутше бідним прикидайся – ніж в дорогі шати вбирайся. Бо бідні шати нікого не зражають, а багаті життя і добитку збавляють.</i> » (завершальна)
48	322	Пан та баба	« <i>Бабі дай прося піханого!</i> » (завершальна)

49	396	Як дядько трьом арендарам одну і ту саму корову пропив	« <i>Навчи біса танцювати, то і людям місця не буде!</i> »
50	412	Як циган у пана шубу виманив	« <i>Хто хати не має, той погибає, а хто хату має, той гадки не має</i> ».
51	573	Як панна викрила зграю розбишаків	« <i>Et! Sen – tara, ran Buk – wiara!</i> » [<i>Сон – мара, пан Бог – віра</i>]
52	414	Як чоловік ледачого цигана покарав	«То правду ви кажете, господару, що <i>вміли варити. А не вміли давати!</i> » (завершальна)
53	582	Як хитрий циган Ян-Фабіян розбійників половив	«Ей, господини! <i>Вміли-сьми варити, но не вміли-сьми давати!</i> »
54	618	[Як мудра дівчина пана перехитрувала і з ним шлюб взяла]	...« <i>з бабою ніхто кінця не виведе</i> ». (завершальна)

Таблиця 22

Прислів'я в новелістичних казках Західної України

№	№ у збірнику	Назва	Прислів'я
Кольберг О. Казки Покуття / Упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І. В. Хланті. – Ужгород, 1991. – 330 с.			
1	44	Три перестороги	« <i>Не знаєш броду, то не йди у воду</i> » « <i>Без своїх очей не дай худобу</i> » « <i>На сторону жінку не пусти саму</i> »
2	47	Багач і бідняк	<i>Як чоловік каже, так жінка мусить слухати.</i> « <i>О ні, ліпше вмерти, ніж світ дурити</i> » ... <i>хто заздрить другому, той своє не поживе.</i> (завершальна)
3	63	Вкрадена реверенда	...та й <i>пропало, як пес в ярмарок.</i>
Галицькі народні казки: В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський / Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко // Етнографічний збірник. – 1895. – Т. I. – 120 с. – С. 1-96			
4	2	Руські язикаті люди	« <i>Крути, Ванька, головою, щоб не закинув петлюю!</i> »
5	1	Від чого приказка: мужик – ворона, а хитріший чорта?	<i>Хохол – хитріший чорта!</i> (завершальна)
Галицькі народні новелі / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1900. – Т. VIII. – 166 с.			
6	23	Чоловік і три жінки	[<i>При войску нема часу: б'ють і плакати не дають</i>]
Гнатюк В. Народні новелі. – Львів, 1917. – 186 с.			
7	3	Два побратими	« <i>Чуже добро як голодному страва – не втерпиш</i> » «... <i>Хто батька не слухає, тому Бог долі ні в чім не дасть</i> » Та то біда, що <i>чоловік думає так, а лукавий повертає на інакше.</i> « <i>Взяв ся за гуз, не кажи, що недуж!</i> » Буцім то думає: « <i>В баби не тільки коси, але й язик довгий</i> » Видно, <i>хто раз віддасть ся нечистому, тому трудно вирвати ся від нього.</i> <i>Котюзі по заслузі!</i> (завершальна)
8	8	Як дбаш, так масш	Отже то так: <i>Як хто робить, так буде мати.</i> (завершальна)
9	22	Дяк злодій і піп ворожбит	«Умирати все колись треба, як не нині, то іншим разом. <i>Від смерти ні відпросити ся, ні відмолити ся</i> ».

Таблиця 23

Прислів'я в казках про тварин Центральної, Східної, Північної України

№	№ у збірнику	Назва	Прислів'я
Народные южнорусские сказки. Издалъ И. Рудченко. Выпускъ 1. – К.: Въ Типографіи Е. Федорова, 1869			
1	8	<i>Лисиця, ведмідь і мужик</i>	«Е, каже, <i>гарненький голосок, да чортова думка!</i> » (завершальна)
2	11	<i>Лисиця й вовк</i>	« <i>Крути-верти</i> , вовчику, <i>головою, щоб не поцілив сучий син булавою</i> » (завершальна)
3	15	<i>Лисичка, котик і півник</i>	<i>Їм сміх та рядно, а нам – сміх та добро!</i> (завершальна)
4	22	<i>Луплене теля</i>	« <i>Світ за очима, а смерть за плечима</i> »
Народные южнорусские сказки. Издалъ И. Рудченко. – К.: Въ Типографіи Е.Федорова, 1870			
5	8	<i>Два товариші</i>	От, кажуть люде, <i>щоб до Юр'я було сіно і у дурня</i> ; а як до Благовіщення дозімував скотину, а на Благовіщення – хоч на лубочку вивези на луг, то вже не здохне. (початкова)

Таблиця 24

Прислів'я в різних текстах Центральної, Східної, Північної України

№	№ у збірнику	Назва	Прислів'я
Сказки и сказочники // Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. – СПб., 1857. – Т. II. – 354 с.			
1	12	<i>Превращение в вовкулаку</i>	«Отож, небоже», каже, <i>«не роби, чого не знаси»</i>
Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко. – К.: Вь Типографіи Е.Федорова, 1870			
2	48(б)	<i>Про цигана</i>	«Еге, кумо! п...ю твого батька: <i>уміла годувати, та не вміла видавати</i> , – тепер хоть з місяця зведи мене!»
3	52	<i>Про ченця</i>	... сказано: <i>живий до Бога лізе...</i>
Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1895. – Вып. I. – 308 с.			
4	123	<i>Дедалі – поганіше!</i>	« <i>Буде зелено, да не буде весело</i> »
5	138	<i>Литвин та наш чоловік</i>	« <i>За проклятим литвином і постогнати не вправишся!</i> » (завершальна)
6	179	<i>Хто чудніший?</i>	« <i>Насміялась, – каже, – верши з болота, – оглянулась, аж і сама в болоті</i> » (завершальна)
7	216	<i>Добрий батько</i>	« <i>Ах, діти, діти, гарно з вознем і в літі</i> » (завершальна)
Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1897. – Вып. II. – 390 с.			
8	59	<i>Чорт багатого дуриць</i>	<i>Чорт як не з п'яного посміється, так з багатого.</i> (початкова)
9	61	<i>Музика у чортів (око, що баче чорта)</i>	... <i>чорт не такий справді страшний, як його малюють.</i> (початкова)
10	126	<i>Після меду</i>	«... <i>де, кажуть, пють, там і бють, любиш пити, люби ж, як будуть і бити</i> ». (завершальна)
11	148	<i>Солдат дома</i>	«Еге, бачу, що <i>все своє у ніс коле...</i> »
12	179	<i>Лисиця й тенета</i>	« <i>Сяка-така бридня та й простойш півдня</i> та ще не минеться й на базарі побути» (завершальна)
13	155	<i>Мужик та купець</i>	«... <i>яка купля, така й плата</i> : я понюхав – ти послухав, от і квити» (завершальна)
14	206	<i>Два злодії</i>	« <i>Хоч лапа нечиста, аби душа чиста</i> » (завершальна)
15	240	<i>Свиню святи, а вона у грязь лізе</i>	«Як кажуть, то воно й правда: <i>свиню святи, а вона у грязь лізе</i> ». (завершальна)
Гринченко Б. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и пр. – Чернигов, 1900. – 488 с.			
16	317	<i>Ракова скоро робота</i>	« <i>Скоро робота, так нагла смерть</i> » (завершальна)
17	264	<i>Злодій</i>	« <i>Покіль коні водив – так і Бог годив, а як почав воли – наче чорти ввели!</i> » (завершальна)
18	274	<i>Похвалив</i>	... <i>любуться собою, мов Катря в постолах...</i>
19	280	<i>Два звоцики</i>	« <i>Бог породіл осла, а чорт хохла</i> » « <i>Чорт породив цапа, а цап кацана</i> » (завершальна)
20	284	<i>Циган у монастирі</i>	... <i>голод не тітка</i> , треба їсти.
21	325	<i>Бачили очі, що купували</i>	«Ні, каже, плачте, скільки хочете, а їжте, хоч повилазьте: <i>бачили очі, що купували</i> » (завершальна)
Чорноморські народні казки й анекдоти: Зібрав Митрофан Дикарив // Етнографічний збірник. – Т. II. – Львів, 1896. – С. 1-50			
22	24	<i>Господи милостивий, а ми люди твої, чий же то москалі?</i>	<i>Господи милостивий, а ми люди твої, чий же то москалі?</i> (двічі)
Казки та оповідання з Поділля: В записях 1850 – 1860 рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вып. I-II. – 598 с.			
23	66	<i>Як віддячив біс чоловікові за свічку</i>	« <i>Бога не гніви і чорта не дражни</i> »
24	73	<i>Як чоловік чортам запродався і через це архиреем став</i>	<i>Хто чортів продався, то чорти йому й помагають...</i>
25	76	<i>Як дядько чорта дурич і діжку грошей від нього здобув</i>	«А бач, я тобі казав, що з <i>мужиком і чорт справи не виведе</i> ... і від того пошла пословиця, що <i>«мужика і чорт не змудрує»</i> . (завершальна)
26	127	<i>Звідки пішли подружні зради?</i>	« <i>бо що заказане, то і миле</i> », не казав би, як люде.
27	131	<i>У Бога 300 літ як 3 години</i>	... чи правда-то тее, що кажуть люди – що <i>в Бога триста літ, як в нас три ступні</i> .
28	В)	<i>Жінка</i>	... але живо переконався, що, <i>де чорт не може, там бабу пішле</i> .
29	Є)	<i>Цар Давид</i>	« <i>Та чия хата, того й правда</i> »
30	Ж)	<i>Соломон</i>	... «коли <i>жіночий розум не варт і жмені ключця!</i> »

Таблиця 25

Прислів'я в різних текстах Західної України

№	№ у збірнику	Назва	Прислів'я
Галицькі народні казки: В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський / Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко // Етнографічний збірник. – 1895. – Т. I. – 120 с. – С. 1-96			
1	3	<i>Як хлопчик одурич пана</i>	«давно сказано – <i>«пошли дурного, а за ним другого»</i>
Галицькі народні новелі / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1900. – Т. VIII. – 166 с.			
2	52	<i>Як гостилися русин з поляком</i>	... <i>хто на просьбу здасться, голоден спати лягас.</i>
3	59	<i>Циган косарем</i>	«Зналисьте, – каже, – як варити, але не зналисьте, як давати...»
Етнографічні матеріали з Угорської Русі: Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 2: Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. 4. – 251 с.			
4	5	<i>Цигани косарі</i>	«Ей, пани, ваші сокачки <i>знали варити, а й не знають, як на стіл давати»</i>

ПЕРЕЛІК ТАБЛИЦЬ

Таблиця 1 – Сказки и сказочники // Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. – СПб., 1857. – Т. II. – 354 с. – С. 1-105.....	231
Таблиця 2 – Народные южнорусскія сказки. Издал И. Рудченко. Выпуск 1. – К.: В Типографии Е. Федорова, 1869.....	234
Таблиця 3 – Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко. – К.: В Типографии Е.Федорова, 1870.....	242
Таблиця 4 – Кольберг О. Казки Покуття / Упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І. В. Хланти. – Ужгород, 1991. – 330 с.....	250
Таблиця 5 – Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1895. – Вып. I. – 308 с.....	256
Таблиця 6 – Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях: Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. – Чернигов, 1897. – Вып. II. – 390 с.....	261
Таблиця 7 – Грінченко Б. Из уст народа: Малорусские рассказы, сказки и пр. – Чернигов, 1900. – 488 с.....	268
Таблиця 8 – Галицькі народні казки: В Берліні пов. Бродського із уст народа списав Осип Роздольський / Впорядкував і порівняння додав др. Іван Франко // Етнографічний збірник. – 1895. – Т. I. – 120 с. – С. 1-96.....	273
Таблиця 9 – Галицькі народні казки (№ 26-77) / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1899. – Т. VII. – 168 с.....	278
Таблиця 10 – Галицькі народні новелі / Зібрав Осип Роздольський // Етнографічний збірник. – 1900. – Т. VIII. – 166 с.....	283
Таблиця 11 – Чорноморські народні казки й анекдоти: Зібрав Митрофан Дикарів // Етнографічний збірник. – Т. II. – Львів, 1896. – С. 1-50.....	289
Таблиця 12 – Етнографічні матеріали з Угорської Русі: Зібрав Володимир Гнатюк. Т. 2: Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. 4. – 251 с.....	291

Таблиця 13 – Гнатюк В. Народні новели. – Львів, 1917. – 186 с.....	297
Таблиця 14 – Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. – 688 с. (Казки міфічні).....	301
Таблиця 15 – Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – СПб., 1878. – Т. II. (Казки побутові й оповідання).....	316
Таблиця 16 – Казки та оповідання з Поділля: В записах 1850 – 1860 рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вип. I-II. – 598 с.....	325
Таблиця 17 – Прислів'я і приказки в казках Центральної, Східної, Північної України.....	333
Таблиця 18 – Прислів'я і приказки в казках Західної України.....	341
Таблиця 19 – Прислів'я в чарівних казках Центральної, Східної, Північної України.....	343
Таблиця 20 – Прислів'я в чарівних казках Західної України	344
Таблиця 21 – Прислів'я в новелістичних казках Центральної, Східної, Північної України.....	345
Таблиця 22 – Прислів'я в новелістичних казках Західної України.....	347
Таблиця 23 – Прислів'я в казках про тварин Центральної, Східної, Північної України.....	348
Таблиця 24 – Прислів'я в різних текстах Центральної, Східної, Північної України.....	349
Таблиця 25 – Прислів'я в різних текстах Західної України.....	350